

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

APRIL 1880.

પ્રસ્તુતક ૧૯ મુ. અંગ્રેજી અંક ૪ થો.

મિનાઈ પાંડુ મોકુલુ, નામ તેમ છે. કામ :-
કર અને, સ્વ. દોષની, ખરી પતી ધરી દામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages.

ગુજરાત શાળા પત્ર વિષય ૧૮૭૯-૮૦	33	Report of the Director of	73
મિનાઈ પાંડુ મોકુલુ વગેરે	34	Public Instruction	73
કિલ્લાના નામો વગેરે	35	The Almanacs of America	75
વિદ્યાના નામો વગેરે	36	The Annual Income of India	79
વિદ્યાના નામો વગેરે	37	Answers to Correspondents	82
વિદ્યાના નામો વગેરે	38	Miscellaneous	84
વિદ્યાના નામો વગેરે	39	Educational Intelligence	87
વિદ્યાના નામો વગેરે	40	Notifications	90

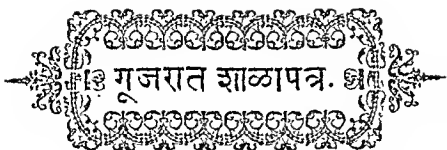

(કેળવણી પોતાના હુકમથી)

અમલવાદ મધ્યે

મામાનો, રૂબીયા, મુનાઈદેદિય અને જનરલ એજનસી કંપની
પ્રેસમાં રજીસ્ટ્રેશન મંગારાને ખાસી પ્રગટ કર્યું.

મુદ્રા (૨૬) વસંતો અગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
(૨૦) અગાઉકે અંક એકના. } વાહુ.

પુસ્તક ૧૯ મું.

એપ્રિલ સન ૧૮૮૦.

અંક ૪ થો.

કોલ્લવળીસ્વાતાનો રીપોર્ટ સને ૧૮૭૮-૭૯

સરચિયર્ટ ટેમપલની મિનીટ.

દરસાત ગવર્નરે મિનિટ તો કહેજે, પણ આ વખતનાં નેટ્સી લાંબી અને વિવેચન ભરેલી કચ્ચિત્તજ નોવામાં આવી છે. તેથી અમે પ્રથમ તેનો અંગે સારાંશ આપવો ફરજત ધારીએ છીએ.

આ વારસે કેળવણી પાછળ લગભગ ત્રીશ લાખ રૂપિયા આ ઈલાકામાં ખર્ચાયા. એમાં ૧૦૧ લાખ સરકારી, અને ૧૧૧ લાખ સોલ્ડર્ડના હતા. બીજા ૭ લાખ કેળવણી ખાતાને હાથે નહિ પણ દેથી રત્નવાડા વગેરે એ પોતાની મેળેજ ખર્ચ્યા હતા. ગયા વરસ કરતાં આ સાત બીજા લાખ રૂપિયા વધુમણે એછા ખર્ચાએજા જણાવે. આ વારસે ૧૮૮ નિયામોનો વધારો છે તોપણ. ૫૨૮૬ બાળુનારા ધર્યા છે તે જોઈને ગવર્નરે સાહેબ દિલ્લીરી બતાવે છે અને કહે છે કે પાછલા બે વરસથી આ રીતે ઘટાડો આલોજા આવે છે તેથી એની તપાસ થવી જોઈએ. દેખરેખ નીચેની નિયામોમાંનો ૧૦૦૭ ઊંઝરાનો વધારો છે. મદદ લેનારીમાં ૬૦ નિયામ ધરી છે તેમ આચરે તેમાં ત્રણ હજાર ઊંઝરા પણ ધર્યાં છે. સરકારી નિયામોમાં ૯૫ નો વધારો છતાં સાત હજાર ઊંઝરાની ખોટ માલમ પડે છે. હવે એ ઘટારો ક્યા વર્ગની નિયામોમાં છે તે જોવું જોઈએ. હાઈસ્કૂલો ગિયામ બધે ડેકાણે થોડો ધણો ધરારો તો છે, પણ પ્રાઈમરી સ્કૂલો (દેગી બાલાની સ્કૂલોમાં તો) એ

સૌથીજ વધારે છે. એ ઉપરથી ગવર્નર સાહેબ અનુમાન લઈ જાય છે કે કેળવણી ખાતો હજી માંડી છે. તેનો પુરાવો માર્ટિસ્ટ્રલેશન પરીક્ષા આપવા આવનારાની સંખ્યા ઉપરથી પણ મળી શકે છે. તથા વરસથી ઉમેદવારોની સંખ્યા ઘટતીજ આવે છે. ૧૯૭૫માં ૧૨૨૫ હતા ત્યાંથી ઉતરીને એ આંકડો ૧૯૭૮માં છેક ૬૩૨ ઉપર આવી રહ્યો હતો.

આ પડતીનું કારણ ધણે દરજ્જે ફકાળ છે, પણ આશ્ચર્ય જેવું એ સાહેબને એ લાગે છે કે દક્ષિણ અને મધ્ય પ્રાંત જ્યાં ફકાળનું જોર ધણું હતું ત્યાં તો આ વૃત્તે વૃદ્ધિ જણાય છે. આ વૃદ્ધિને માટે સ. વ. પઠવર્ધનના ખાસ વખાણ કર્યા છે. ગુજરાતની પડતીનાં કારણમાં મોઢવાડીની સાથે માછડેપુટી ગોપાળાજી યુક્ત મનાઈનું નામ કેક ગવર્નર સાહેબ સુધી ખૂબ વગોવાયું છે. કેળવણી ખાતાના તથા રેવીન્યુ ખાતાના અમલદારોને શખ્ત બજામણ કરી છે કે આ વિષય ઉપર ધૂલું ધ્યાન આપવું અને નિયાળના ધારામાં કાંઈ ખામીઓ હોય તે ખંનથી ખોળીને દૂર કરવી. વળી, નવી નિયાળો ઉધાડવી તદ્દિ એમ તો નથી કહ્યું, પણ આવી પડતીના વખતમાં આમ નિયાળોની આપાદો વધારવા તદ્દિ વિશેષ લક્ષ્ય રહેવું છે.

મદદ લેનારી અને રખેરખ નીચેની છોડીઓની નિયાળમાં તો સંનોવજ ખતાવવા માર્યું નથી. ૧૯૭૫-૭૬ના સાત કરતાં આ વરસે આશરે એ હજાર છોડીઓ વધારે બણતી હતી.

છેલ્લે જાણનારોએ અને તેમાં વિશેષે કરીને પૂનાના સિવિલ એન્જિનીયરિંગ કોલેજના ઉપરીઓની એ મિનિટમાં સારી પ્રશંસા છે.

માર્ટિસ્ટ્રલેશનમાં પાસ યનારની સરાસરી વધારે હતી, પણ ગવર્નર સાહેબ કહે છે કે એ વાતનો જગ કાંઈ સરકારી હાઈસ્કૂલોને નથી, કેમકે એ વધારો ખાનગી હાઈસ્કૂલોમાંજ થયેલો જણાય છે.

યુનિવર્સિટી બીકજ્યાને વીસ વરસ થયાં એટલામાં પારસીઓમાંથી ૭૧૨ જણ માર્ટિસ્ટ્રલેશનમાં પાસ થઈ શક્યા છે તેને માટે એ કોમની સમજ સારી પોં વખાણી છે, અને મુસલમાનો માત્ર ૩૭૪ થયા છે તથા કેટલાક વર્ષથી દિનપર દિન નિયાળમાં બણનારાની સંખ્યા પણ ઓછી થતી આવે છે એ જોઈ મહાત્મા દિગ્ગજીરી ખતાવે છે.

મેટ્રો ઉમરના માણસો ન આવનાના કારણથી કેટલીક રાતની નિયાળો

કાઠી નાંખવામાં આવી હતી તે બાબત ગવર્નર સાહેબ એવા અભિપ્રાય આપે છે કે મોટા કે નાના દાદાડે બણવા ન આવી શકતા હોય, તો ત્યાં રાતની નિશાળો કાઢવી એ વાજબી અને જરૂરનું છે.

સિવિલ ખાતાના અમલદારો કેળવણી ખાતાના કામ ઉપર જોઈએ તેટલું લક્ષ નથી રાખતા એવા કપડો આપી મિનિટને આખરે એવું કહે છે કે તેઓને હવે એ કામમાં વધારે લક્ષ આપવું જ પરંતુ એવી ગોઠવણ થોડા વખતમાં કરવામાં આવશે.

હવે, આપણે હમિયના ૧૨૭૨ મુજબ ડિરેક્ટર સાહેબના રીપોર્ટમાં નોંધવા જેવી કંઈક વાતો છે તે જોઈએ.

નિશાળો અને નિશાળીઆ આખા ઇલાકામાં સરકારી ૩૭૮૯, મદદ સેનારી ૨૦૩, અને રેખરેખ નીચેની ૨૩, મળીને કુલ નિશાળો કે કાલેજો ૪૬૦૫ હતી. આ સાલ ૨૮૮ નિશાળો નવી ઉઘડી અને ૪૦ બંધ થઈ એટલે સરવાળે ૧૮૮ નિશાળોનો વધારો થયો. એ નિશાળોમાં બધાં મળીને ૨૪૨૮૫૨ છોકરાં બણતાં હતાં. એમાં પાછતા વરસ કરતાં ૫૨૮૬ છોકરાંની ખુશી આપ જણાવે. પ્રાંતવાર એની વિગત આ પ્રમાણે છે, મધ્ય પ્રાંતમાં ૭ નિશાળ ઘટી પણ છોકરા ૬૮૨ વધ્યા. ઇશાન પ્રાંતમાં ૨૦ વધી ને ૩૦૦૮ ઘટ્યા. ઉત્તર પ્રાંતમાં ૫૫ નિશાળનો વધારો ને ૧૨૨૬ છોકરાની ખોટ લાગી. દક્ષિણ પ્રાંતમાં ૧૧૮ નિશાળ અને તેની સાથે ૪૦૨૬ છોકરા પણ વધ્યા. સિંધમાં ૭ નિશાળ ઓછી થઈને ૭૬૦ છોકરા ઘટ્યા. (અધુરો.)

અમેરિકાખંડની જૂની વસ્તી.

હાલતો આખો અમેરિકા ખંડ ઘણું કરીને યુરોપિઅન લોકોથી જ ભરેલો છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં ગોરા લોકનાંજ રાજ અને ગોરા લોકનીજ વસ્તી માલમ પડે છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં યુરોપનીજ રીત ભાત, યુરોપનાજ ધંધા રોજગાર, અને યુરોપનોજ સુધારો જોવામાં આવે છે, અને ટુંકામાં અમેરિકા ખંડ ગોરા લોકનું નિવાસસ્થળ થઈ પડ્યું છે; તો પણ વાંચનાર જાણે છે કે તેઓ કાંઈ અમેરિકાના વતની નથી. કોલંબસે આ નવો મહાદ્વીપ શોધી કા-

હો તે પહેલાં યૂરોપનાલોક તેનું નામ કે ઠામ કાંઈ પણ બાણતા નહોતા. ઇસવીસન ૧૪૯૨માં અહિંયા એ લોકનું પહેલું વહેલું પગલું થયું. તે પહેલાં અહિંયાં જૂદીજ ભતના લોક વસતા હતા. તેઓ તામ્ર વર્ણી અને ઘણું કરીને જંગલી સ્થિતિમાં હતા. અને તેમનું યૂરોપિયનોએ ઇન્ડિયન નામ પાડ્યું. એ વેળા તેઓજ આખી ભૂમિના ધણી હતા. હાલ તેઓ ધણા ખરા નાશ પામી ગયાછે, નાસતાં બાગતાં હાલતો તેઓ ખૂણે ખોચરે શા-ધાએતો લાખ દોઢ લાખથી વધારે નીકળે એમ નથી. તોપણ એક વેળા તેઓના સંખ્યા આથી હજારો ગણી હશે એમાં કાંઈ શક નથી, એ વેળા આખો ખંડ ઇન્ડિયનોથીજ ભરેલો હતો અને પીર અને મેક્સિકો જેવે કેટલેક ડેકાણે તો મુધરેલાં રાજ પણ કોઇ કાળથી રચપાઇ ચૂક્યાં હતાં.

એ લોકો પ્રથમ અહિંયાં ક્યાંથી, ક્યારે, અને શી રીતે આવેલા? આ સવાલ કોઇના પણ મનમાં ઉભા વગર રહે એવો નથી, પણ એનો જવાબ આપવો બહુ મુશ્કેલ છે. જે મુઠ્ઠીભર ઇન્ડિયનો રહ્યાછે તેને તો કેટલાં વર્ષોથી પોતાના જીવનીજ પડીછે ત્યાં પાછલી દંત કથાઓ શી રીતે યાદ રાખે ? પીર મેક્સિકોમાં જે કાંઈક મુધરેલા હતા તેનેતો આ પરદેશીઓએ ક્યારેના નાણુદજ કરી નાંખ્યાંછે, યૂરોપિયનો આવ્યા તે વેળાજ તેઓએ જો આ બાબતની ખોજ કરી હોત, તો અમેરિકાખંડનો જૂનો ઇતિહાસ કાંઈક હાથ લાગત ખરો; પણ તે લોકો ક્યાં વિદ્યાની ખોજ કરેલા આવ્યા હતા? તેઓનો, સઘળા વિનાશનું મૂળ જે સોનું, તે જોઇત લાભાઈ અમેરિકામાં લૂટ ફાટ અને ખુન રેજીજ કરેલા આવ્યા હતા. લોભી ને ધર્મોપકાર્જની ટોળીના એ કસાધવેડા ચલાવ્યા હતા તે સંભારતાં કંપારી છૂટેછે, પણ આડી વાતખરે ન જતાં એટલુંજ કહેવું બસછે કે સ્પાનિયડ લોકોએ જૂના વનનીઓનો ઇતિહાસ બાણવાની કાંઈપણ ઈચ્છા રાખી નહિ, અને તેથી તે મળવો અશક્યજ હાલ થઇ રહ્યોછે. ફક્ત પીરના લોકની એક નાની સરખી દંત કથા રહીછે તે નીચે પ્રમાણેછે.

પીરમાં રાજાને ઇંક કહેતા હતા અને રાજકુળના લોકો ઇંકા કહેવાતા. ઇંકા લોકની એક ન્યાતજ જૂદી હતી અને તે સર્વથી એટ મનાતી તથા સઘળી સત્તા તેમનાજ હાથમાં હતી. એ રાજપૂતનો વર્ગ આપણા રાજપૂતોની ઘેર એમ માનતો કે અમે સૂર્યથી ઉત્પન્ન થએલા છીએ. તેને માટે એથી

દંત કથા છેકે જ્યારે અમેરિકાના લોકોની ટોળીઓ એક બીજા સાથે લડા લડી કરી છેક દુઃખી થઈ જયા આવી ત્યારે સૂર્યનારાયણે દયા આણી પોતાના પુત્ર મનકો કપક તથા પુત્રી મમા આકાલો હુલો એ બંનેને મૃત્યુ લોકમાં મોકલ્યાં. તેઓ પ્રથમ ટિટિકાકાના સુંદર સરોવર ઉપર પ્રગટ થયાં અને પછી પોતે સ્ત્રી પુરુષને સંબંધે રહી બધા લોકને સુખનો માર્ગ બતાવવા લાગ્યાં. પુરુષે એતી તથા હુનર કળા શીખતી, અને શાસ્ત્ર બાંધ્યાં. આપણા મનુની કથાને આ બહુ મળતું આવેછે. સ્ત્રીએ કાંતતાં, વણતાં, બરતાં, અને બીજાં ધરકામ કરતાં બાહડોએને શીખવ્યું. પછી તેઓએ કંઝકો નામની જગોએ પોતાની રાજધાની કરી. ઇંકા લોક કહેતાકે અમે આ દેવતાઈ જોડાથી ઉતરેલા છીએ. આપણા મૂળ રજપૂતોની પો એઓને ઈષ્ટ દેવ સૂર્ય હતો. રાજમાં મોટાં મોટાં સૂર્યનાં દેવસ્થાનો હતાં. ધર્મનો મંદિર આચાર્ય પણ રાજજ્ઞ હતો. રાજનેતો સૂર્યનો અવતાર જાણી સમ્રાજા પૂજતા, અને એનું શરીર મહા પવિત્ર ગણાતું. કોઈ પણ માણસ એની રુબરુ જોડા પેહરીને આવડું નહિ. કેટલાક બીજા ધારા પણ હિંદુ લોકને બહુજ મળતા હતા. એ રજપૂતો(ઇંકા) પોતાના કાંન વિધાયતા અને તેમાં મોટા મોટા સોનાના વાળા ધાત્રતા. વળી એ ઇંકા લોક સિવાય બીજા કોઈને શાસ્ત્ર શીખવવાનો અધિકાર નહોતો. વળી જ્યારે રાજ મરી જતો, ત્યારે તેની રાણીઓ તથા નોક-રોમાંથી ઘણાને તેની જોડે પર લોકમાં સેવા કરવાને બળાતકારે મોકલતા. આ રીતે આપણા બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રી એ બંનેની રીતબાબ સામટી એ લોકોમાં આવીને વસી હોય એમ દેખાયછે. કેટલાક એમ ધારે પણ છેકે એ લોકો હિંદુસ્તાનના ક્ષત્રીજ હોવા જોઈએ. રામ સીતાના નામનો તેઓમાં એક ઓચવ પણ હતો. પરંતુ આ વિષય કાંઈ નક્કી કહી શકાતું નથી, કેમકે જૂનો ઇતિહાસ નથી.

આ ઇંકા લોક અમેરિકામાં ક્યારે આવ્યા તે બાબત પણ જુદી જુદી અટકળો ચાલે છે. કોઈ કહેછે કે ઇસવીસન ૧૦૨૧માં આવ્યા, અને કોઈ કહેછે કે જળપ્રસય પછી ૫૦૦ વર્ષથીજ તેઓ અહિયાં આવીને વસ્યા હતા. એ કથાંથી આપ્યા અને શી રીતે આવ્યા તે સંબંધી તો કાંઈ દંતકથા પણ નથી. પણ એ લોક ગમે ત્યારે એને ગમે ત્યાંથી આવ્યા હો, પણ તે કાંઈ અમેરિકાના મૂળવતની તો નહોતાજ.

ઇંકા લોક અમેરિકામાં આવ્યા તે વેળા જે લોક વસતા હતા તે કોણ હતા? તેઓ ક્યાંથી આવ્યા હતા? તેઓ કેવી સ્થિતિમાં હતા? આ વિષે તો ઇંકાનાં નામ પણ નથી. તે છતાં એ લોકો પોતાની એધાણી આખા ખંડમાં એવી રીતે મૂકી ગયા છે કે તેઓનાં પરાક્રમ કદીપણ જૂલાય એમ નથી. કાર્ડિલરાસ અને આંડિસના ડુંગરોમાં. પીરના આખા કિનારા ઉપર, અને વિશેષ કરીને મેક્સિકોની ખિડની પેલી તરફ, જ્યાં જોઇએ ત્યાં મિનારાઓ અને મોટાં મોટાં શહેરોનાં ખંડેરો સૈંકડોબંધ દીકામાં આવે છે. કિસા, કોટ, અગાથીઓ, કારંજ, પૂત્ર, રહેરાઓ, કપરસ્તાનો, આખા શહેરોનાં શેરો, તથા સૈંકડો માઇલ લાંબા ખાસા ફરસાંબંધી કરેલા રસ્તાઓ ઢેકાણે ઢેકાણે માલમ પડે છે. દરિયા કિનારે એ ધમારતો ઇંટની અને પાહાડોમાં પથ્થરથી બાંધેલી છે. હાલ એ ખંડેરોની ઉપર મોટાં જંગમનાં જંગલ લગી નીકળેલાં છે, પણ ખોદી જોતાં એવા મહાભારત કામો જ્યાં જુએ છે ત્યાં માલમ પડે છે. આખા મુલકમાં જળની માફક એ પ્રાચીન એધાણીઓ ફેલાઈ રહી છે. એક મોટો આખા સુધરેલો મુલક જાણે મેઈ સિદ્ધપુરપના આપથી રસાતળ જઈ એકે હોય એવા બણકારા એ ખંડેરોને જોતાં માણસના કાનમાં વાગે છે.

આવી મોટી બધી ધમારતો બાંધી જનારા લોક બહુ સુધરેલા હોવા જોઇએ. આ વિષે તો ઇંકા લોક પણ કાંઈ જાણતા નહોતા. તેઓ એટલું જ કહેતા કે અમારી પહેલાંના લોકોએ બાંધી છે. ત્યારે આ લોક તે ક્યાં? અમેરિકાના જૂના વતનીઓ તો તેઓ જાણાય છે. તેઓ કોણ હતા અને ક્યારે યઈ ગયા એ વિષે ઇતિહાસ કે ઇંકયા કેવળ સૂચવે છે, પણ બૂસ્તરવેત્તાઓની શાધથી તે લોકના કાળ સંબંધી કાંઈક આશ્ચર્યકારક અજવાળું મળે છે.

પીરવિયન જ્વાનો એ નામની ઘણીજ કુળપ માટી બૂસ્તરવિદ્યામાં પ્રસિદ્ધ છે. એ માટી જળકૂડી વગેરે દરીઆઈ પ્રાણીઓનાં મળમૂત, શેષ બાગ, અને ઇંડાંઓ કેટલાં કાળ સુધી એકઠાં કચરાઈ જાયથી ખનેલી છે. આ વાત પહેલ વેહેલી નામીયા ફિલસુફ હંચોલ્ડે ૧૮૦૪માં સાબીત કરી આપી હતી, અને ત્યાર પછીથી સધળા બૂસ્તરવેત્તાઓએ કલ્પિત રાખી છે. પીરની પશ્ચિમે ચિંકા વગેરે નાના નાના ટાપુઓ છે ત્યાં ૫૦-૬૦ ફુટ સુધી ઇંડાં આ માટીનાં ૫૩ અંધાઈ ગયેલાં માલમ પડે છે. આનાં ૫૩ અંધાટા કાળના

કાજ નામ એ તો સ્વમાવિકાજ છે. હંમેશાંજ ખતાબું હતું કે સ્થાનિયોને આબ્યાને તે વેળા ૩૦૦ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં તોપણ તે મુદતમાં એ માટીની ચોડીજ લીટીઓ ભાગ્યે બંધાઈ હતી. એક ઈંચની બાર લીટી અને એ વરસે બે લીટી નેટલું ૫૬ ચડે એમ માનીએ તોપણ ૩૬ ફૂટનું ૫૬ બંધાતાં ૭૨૦૦૦ વર્ષ લાગે.ને સેકડે અંકેકી લીટી ગણીએ,તો તો ૮૧૪૦૦૦ વરસનો ભવંરે આંકડો આવે. ભવંરે કહેવાનું કારણ એકે એ વખતે માણસ હતું અને તે વળી સુધરેલી અવસ્થામાં હતું એમ અનુમાન કરવાની નીચલી હકીકત ઉપરથી જરૂર પડે છે અને તેથી માણસ પેદા થવાને ૭૦૦૦—૮૦૦૦ વર્ષજ થયાં છે એમ જે મૂરોપના ઐતિહાસમે ગણે છે તે બધું ખોટું દરે છે, બાકી, એમાં આશ્ચર્ય તો કાંઈ નથી, કેમકે ભૂમ્તરના બંધાજ આંકડા હિંદુઓના પુરાણીયુગની પેઠે લાખોને કરોડનાજ સાબીત થાય છે.

હીંચ નામના ભરતરવેનાને ચિંકા ટાંપમાં જંમીનની નીચે ૧૨ ફૂટઉપર પથરની મૂર્તિઓને વૌસણ તથા ૩૫ને ૩૩ ફૂટપર લાકડાની મૂર્તિઓ જડી છે. તેથી સાબિત થાય છે કે આ ૧૨ ફૂટનું ૫૬ બંધાયું તેવેળા માણસ હતું અને ત્પરિ તેના પાષાણયુગ ચાલતો હતો.એથી પણ બીજી શોધ વધારે ચમકાવનારી છે. ટૂંકિસલોની દક્ષિણે ગ્વાનાપી અને ઉત્તરે માકાબી ટાપુઓ છે ત્યાં *મમી, પક્ષીઓ, પક્ષીઓનાં ઇર્ડા, અને સોના રૂપાના પ્યાલાં ૩૬ ફૂટની ઊંડાઇએ માલમ પંડ્યાં! આ શોધની વિગતવાર હકીકત એ વિદ્વાને ૧૮૭૮ના નવેમ્બર માસના વિદ્યા કળા વિષેચન નામના અમેરિકામાં છપાતા ઓપાનીઆમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. ને આ વાત ખરી છે તો ૭૨૦૦૦ વર્ષ ઉપર માણસ હતું એ તો સિદ્ધ થયું, અને તેઓજ આ અમેરિકાના જૂના વતનીઓ હયાં.

હિંદુસ્તાનની વાર્ષિક ઉપજ તથા ખર્ચ.

આપણા દેશમાં વરસદહાડે સરકારને કેટલા રૂપિયાં ઉપજે છે અને

*મસાજો બરી દાટી મૂકેલાં મુડદાંમિસરે દેશની પેઠે અમેરિકાના જૂના વતનીઓમાં પણ મુડદાં સંધરી રાખવાનો આજ તથા કળા હતી એતો બીજે કેકાણેથી પણ જણાએલું છે.

ખર્ચાય છે, એ ઉપજ કયે કયે પ્રકારે થાય છે, ક્યાં ક્યા ખાતામાં ફેરફેરની ખર્ચાય છે, દરેક ખાતાથી સરકારને નફો ને ટોટો કેટલો છે, કેટલા રૂપિયા વિજ્ઞાપનમાં ખર્ચવને સાર મોકલવા પડે છે અને તેનું હુંડીયામણ કેટલું બેસે છે. સરકારને દેવું કેટલું છે અને તેને માટે કેટલું બાજ બરવું પડે છે, નફાકારી બાંધ કામો કેટલાં થાય છે, કેળવણી પકાડી સરકાર શું ખર્ચે છે, વગેરે અનેક બાબતો એવી છે કે તે સુધરેલી પ્રજામાં સર્વે કેળવાએલા લોકોને બિંહાએ જ તે હોય છે. આપણામાંના કેટલાકનો એમજ ધારે છે કે બધો પૈસો સરકારે વિજ્ઞાતજ તાણો જાય છે ! સરકારને કેવા શુંજાવર ખર્ચ છે તેની એ ॥ લોકોને કાંઈ ખબર જ નથી. ઘણા આટલે દરજ્જે અજ્ઞાન નથી, તો પણ તેઓને દેશની ઉપજ તથા ખર્ચનું પૂરે પૂર જ્ઞાન નથી. પણ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કેળવણીનો કામો રાખનારા દરેક માણસે આ વાતનું જ્ઞાન ગેળવવાની હમિયાં ખાં રાખવી જોઈએ, અને તેમ કરવાનું શુભમ પડે તેને માટે અમે ઇસવીસન ૧૮૭૮-૭૯નું આપણી સરકારે સરવાળું કાઢ્યું છે તે સવિસ્તર અમે ઉતારી લખ્યો છ્યો.

પહેલી હારમાં જે જે ખાતે ઉપજ થાય છે તે ખાતાનાં નામ લખ્યાં છે, બીજી હારમાં કેટલી ઉપજ થઈ હતી તે, અને ત્રીજી હારમાં તે ખાતે ખર્ચવનો આંકડો માંડી ચોથામાં દરેક ખાતે કેટલો નફો કે ટોટો ગયો તે અમે ગણીને દર્શાવ્યું છે કે સરકારને ઉપજ કરી આપનારાં ખાતાં ક્યાં છે તે પણ વાંચનારને માત્રમ પડે. એમાં લાખની નીચેના આંકડા મૂકી જ દીધા છે કે વાદ રહેવામાં નકામી મુશ્કેલી પડે નહિ, અને આપણે કાંઈ હિસાબ તપાસવા બેઠા નથી કે તેમાં પાછાં પાછાં તપાસવાની જરૂર પડે. તેમ કરોડો રૂપિયાની જ્યાં ઉપજ અને ખર્ચ છે ત્યાં દશવીથ હજારની રકમો મૂકી દેવાથી કાંઈ આપણા મનમાં જે અડસટ્ટો બાંધવાનો છે તેમાં કાંઈ ફેર પડવાનો નથી.

જમીનનું મહેસુલ. ૨૨ કરોડ ૪૫ લાખ.—૨ કરોડ. ૪૫ લાખ= નફો.

ખંડણી. ૭૦ લાખ.— ૦ = ૭૦ લાખ નફો.

જંગલ ખાતુ. ૧૦ લાખ.— ૪૫ લાખ=

ખાતાનું નામ	ઉપજ		ખર્ચ		નફો કે ટોટો	
	રૂ.	લાખ	રૂ.	લાખ	રૂ.	લાખ
જમીનનું મહેસુલ	૨૨	૪૫	૨	૯૧	૧૯	૪૫
અંકણી		૭૦				૭૦
જંગલ		૧૦		૪૫		૧૫
જગાત	૨	૧૧		૮	૨	૫૩
કરો		૯૦		૩		૮૭
મલાકાઓના કરો.	૨	૧૩		૧	૨	૫૭
કસ્ટમ	૨	૩૨		૨૦	૨	૧૨
નીમક	૧	૯૪		૪૦	૧	૫૪
અફીણ	૯	૩૯	૧	૧૬	૭	૭૦
સ્ટાંપ	૩	૧૧		૧૧	૩	૦
રેલવેસ્ટેશન		૨૧		૧૧		૧૦
ટંકશાળ		૧૭		૧૦		૭
ટપાલ		૯૧	૧	૩		૧૨
તાર		૪૨		૪૭		૫
રાજકારોબાર			૧	૪૮	૧	૪૮
નાના ખાતાઓ		૮		૩૫		૨૭
ધારા અને ન્યાય		૧૪	૩	૨૯	૨	૧૫
પોલીસ		૨૧	૨	૪૧	૨	૨૦
હરીઆદ		૨૫		૫૪		૨૯
કેળવણી		૧૪		૯૭		૮૩
રાજનો ખ્રીસ્તી ધર્મ				૧૫		૧૫
વૈરક		૪		૧૧		૧૨
છપાઈ તથા કાગળો બગેરે		૪		૪૭		૪૩
બાજ		૧૨				૧૨
બથા લવાજમ.			૧	૮૨	૧	૮૨
સીનીલ ફરજોના બથા				૨૩		૨૩
રાજકુવારી				૪૪		૪૪
પેનશન		૧૭	૧	૯૯	૧	૩૨
પરચુરણ		૩		૨૬		૨૧
ફકાળને મદદ				૩૧		૩૧
રેલવે	૧	૧૭	૧	૫૧		૩૯
નેહેરા અને નોકા ખાતું		૭૯	૧	૧		૨૭

ખીજા જાહેર બાંધ કામ	૫૭	૪	૩૧	૩	૭૪ ટોટા
ધંધાકારી અને સ્થાનિક પુરાત			૭૧		૭૧ ટોટા
	૬૭				
ધંધાકારીની અને સ્થાનિક ઘટ	૬				૬ હજાર
લશ્કર	૬૭	૧૭	૬	૧૬	૧૨ ટોટા
હુંડીઆમણનો વટાવ	૧૩				૧૩ નફા
હુંડીઆમણની ખોટ.		૩	૩૫	૩	૩૫ ટોટા
કુરજનું બાજ		૫	૬૮	૫	૬૮ ટોટા
ખીજા જાહેર પાડેલી રકમોનું બાજ			૩૭		૩૭ ટોટા
પાછી મળે આપેલી રકમો રી			૪૦		૪૦ ટોટા
૩૩ વગેરે					
	૬૫	૨૦	૧૩	૧૬	
સીધીક શાખ આપરે			૨	૪	
નફાકારક જાહેર બાંધ કામ			૪	૩૮	

ચર્ચાપત્રી વિગેરેને જવાબ.

સિદ્ધોરાથી મેહેતાજી જગજીવન કારીશમ પૂછેછેકે જૂના પિંગ-
જોમાં કેટલાક ગણના તથા અક્ષરના શુભાશુભ કળ ખતાવ્યાં છે તેનું
કારણ શું? તમે ધારોછો તે પ્રમાણે એ વહેમની વાત છે અને તેથી દલપ-
તરામ, નર્મદાશંકર, વગેરેના પિંગળમાં એ વિષય દાખલ કર્યો નથી. તે છતાં
દમ્પાક્ષર કાનને સારા લાગતા નથી અને તેથી પરને આરંભે ન મૂકવા એ
નિયમ જોડો નથી. તેમજ જૂના પિંગળોમાં ગણની મૈત્રીનો વિષય લખ્યો
છે તે છેક પાયા વગરનો નથી. અમુક ગણતી સાથે અમુક ગણ આપે
ત્યારેજ સંમીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે તાજ બંધાઈ શકેછે. પણ ફક્ત ગણ
લક્ષી આપે ફક્ત ગણ કીર્તિ આપે, ફક્ત ગણથી રોગ કે મૃત્યુ આપે,
એનો જે વાતો લખીછે તે કેવળ ખોટીજ છે.

સિકારપુરના મેહેતાજી ગોવર્ધન શુક્લાચંદ. ને માલમ યાચજે તમે
કચ્છના રાજ મંડળ વિષે કવિતાઓ રચીને મોકલી છે તે અમે દાખલ કરી
શકતા નથી. જો તમને કવિતા કરવાનો શાકજ હોય તો લોકોપયોગી વિષયો

હવે કવિતા કરો કે કોઈ પણ માસિક ગ્રંથમાં તેને જગ્યા મળી શકે. સંસ્કૃત અને સુભાષકારકાદયે તો અત્યે પણ દાખલ કરીશું. આદિ રાખ્યે કે બાકાઈ કરવી એ કવિનું કામ નથી અને કોઈ કવિએ કરી હશે તો તેને શિર કલંક છેજ. હાલના જમાનામાં કોઈ પણ તેને પસંદ કરતું નથી.

સિંધુડાના મહેતાજી નથુરામ પીતાંબર. તમારી કવિતા નકારી નથી પણ આ ચોપાનીયામાં ચાલુ ધર્મનું ખંડન કે મંડન અત્યે દાખલ કરતા નથી.

પીલુનદ્રાના મહેતાજી ડાહ્યાભાઈ ભીમભાઈ પોતાના અર્ચાપત્રમાં પોતાના મહેતાજી બાદઅને સારો બોધ કર્યો છે. તે કહે છે તે પ્રમાણે મહેતાજી. એએ ટુંદસદની વખતે ગામના લોકને શાળાપત્ર, બુદ્ધિપ્રકાશ વગેરે ચોપાનીયાં તથા લાહિરિની ચોપડીઓ વાંચી સંભળાવવી એ તેમનો ધર્મજ છે અને ન પોતાના દેશનું હિત ધિક્કરતો હેલ તેણે એમ કર્યુંજ નોંધ્યે, કેમકે એમ કર્યા વિના આપણા લોકમાંથી અસાન અને વહેમ કદી જવાના નથી. જગાની સંકોચને લીધે એ બધું અર્ચાપત્ર અત્યે છાપી શકતા નથી તેને માટે દિલગીર છંદ્યે.

મહેતાજી મોરારજી વહલભભાઈ. નિબંધનાં પેટાં પાડવાનું તેમણે ઠાંચણ મોકલ્યું તે પહેલ્યું છે તમે ને ઈંગ્રેજી ગ્રંથ ઉપરથી એ ઉતારો કર્યો છે તેમાં જુજ ફેરફાર કરીને અત્યે એ વિષય લખી મૂક્યો છે તેથી તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી, તો પણ તમારી મહેનતને માટે તમારો ઉપકાર માનીએ છંદ્યે. બોલે કોઈ વિષય ઈંગ્રેજી ઉપરથી લખી મોકલશે તો અત્યે ખુશીની સાથે દાખલ કરીશું, કેમકે તમારું જ્ઞાન તથા બાધા સારી જણાય છે.

રેવાસંકર નરોત્તમ. તમારું જવરાટક મહેંચ્યું છે પણ હાલ દાખલ કરવા જોગ નથી.

એક ડાહ્યાપોડી. વાંચન ચોપડીમાં નોંધણીની બૂલો વિષે કર્યું કહે છે તે બાબતી છે પણ એનો ઉપાય અમારા હાથમાં નથી. શુદ્ધ ચર્ચાનું પત્રક શાળાજાપત્રમાં આપવાનો તમે માગો છો તેમ વિચાર છે, પણ તે એવડું મોટું ચર્ચ બપડે કે અંતાર સુધી તેમ કરવું બની શક્યું નથી, રાજકોટ

દેનિંગકાલેગતી પ્રવેગક પરીક્ષામાં હમેદવારને કાબ્યસંક્ષેપની કવિતા નહિ આવડતી હોય તો ફિકર નહિ. નિયાજોમાં છક્કા ચોરખુમાં જે શીખવાય છે તેની જ પરીક્ષા સેવાય.

ડાહ્યાભાઈ પ્રેમાનંદ. અધરા મુખની ટીપ પહોંચી છે. તેના ખુલાસા હવે પછી આપીશું.

દોરાખજી ઉકડજી. તમે ચર્ચાપત્રના જવાબ મોકલ્યા તે ખરી છે. પણ ધણાખરા તો છપાઈ ગયા છે તેથી દાખલ કર્યા નથી.

બીજા ચર્ચાપત્રો તથા વિષયો. હજી વિચારે પર રાખ્યાં છે.

સારસંગ્રહ.

સેવિંગ બેંકમાં થાપણો—ઈન્સને ૧૮૭૭-૭૮ની આખરે ધલાકાની સેવિંગ બેંકમાં ૧ કરોડ ને આશરે ૪૪૧ લાખ અને ૭૮-૭૯ આખરે એક કરોડને ૩૮૧ લાખ રૂપિયા જમી હતા.

ચિત્ર કળા—શીખવવાનું મુંબાઈની સરકારે મધ્યમ વર્ગની નિયાજોને માટે મંજૂર કર્યું છે.

આયક્રાંડમાં કુકાળ—પડ્યો છે અને તેને માટે ઉપરાણાં આપે છે.

જર્મન સરકાર—હજી પણ વધારવાને માટે પ્રિન્સ બિસ્માર્કે દશ પાસે પૈસા માગ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે રૂચિયા હાલ પોતાનું ખર્ચું બરકર જર્મનની આશ્ચર્યાની તરફ બહુ વધારે રાખવા માંડ્યું છે.

સુના રૂપાની આયાત તથા નિકાસ—ગયા વર્ષમાં ૧ કરોડને ૬૬ લાખ રૂપિયાનું સોનું દશ બહાર ગયું, અને ૧ કરોડ ૨૪૧ લાખ આંબું. આંદીની કુદ્ર આયાત ૧૦ કરોડ ને આશરે ૧૯ લાખ હતી તેમાંથી નિકાસ ૨ કરોડને ૮૧ લાખની થઈ હતી. એ ઉપરથી જણાય છે કે નિકાસ બાદ કરતાં ગયે વર્ષે ૮ કરોડ ને ૫૨૧ લાખ રૂપિયાનું સોનું રૂપું દેશમાં રહ્યું.

પાદશાહી વર્તમાન પત્ર—આપણોડના ફકાળને માટે ટીપ ઉભી કરી તેમાં ન્યુપાર્ક હાર્લડ નામના મુખ્ય સંસ્થાનના વર્તમાનપત્રે પોતે પ્રથમ એક લાખ ડાહરે બધાં છે.

તપ્ત સિંગલ સ્ટીમફરી—બાયનગરની ખાડી તેજની હોવાથી તે માંથી જતાં લોકાને બહુ અડચણ પડતી હતી. તે દૂર કરવાને ત્યાંના નવા કાંકરે એક સ્ટીમફરી એટલે વરાળથી એવાની હોડી બંધાવી છે. હિંદુસ્તાનમાં પહેલ વેહેલી એજ સ્ટીમફરી યહ. એ હોડી ૯૩ ફૂટ લાંબી છે. એને એક છેડે ૨૫૦૦ ફૂટ લાંબી સાંકળ તોલમાં ૧૮ ટનની બાંધેલી છે, અને બીજે કાંઠેથી વરાળનો બળ વડે એ સાંકળ એવાતાં એ હોડી ખાડીમાં સહી સલામતોથી જત આવ કરી શકે છે. એનો જીમલે ખર્ચ ૩૬૧૬૫૨ રૂપિયા થયો છે.

ધરમાં સૂતાં સૂતાં દેવળમાંનો ખોધ સાંભળવાની જીજ્ઞાસા—હાલ ધુના-છેડ મેટરમાં માનિફેસ્ટ ખાતે કાઢવામાં આવી છે. ત્યાં એક દેવળમાં ટેલી ફોન વેત્ર મૂકી તેના તારો આસપાસના ધરમાં લઈ જવામાં આવ્યા છે. તેથી ધરડા અને મંદિર માણસો પેર ખેડા ધરડા બજનમાં બાગ લઈ શકે છે.

હીરા બનાવવાની રીત—હાલ ગ્વાસગોના રહેનાર મિ. જીમ્સટીઅરે રસાયની સંલેગથી હીરા બનાવ્યા છે. તે ખરા હીરાના જેવા જ છે. અળકતા છે કાચને પણ કાપે છે, અને કહે છે કે તે બનાવટના છે એમ કોઈ પણ રીતે પરખાઈ શકતું નથી. જો એમાં હીરાના બધાજ ગુણ સિદ્ધ થયા, તો પછી તપાસજીરે હીરાવાળાઓ!

કાપી રોગનું કારણ—હાલ એક દાકતરે એવું ચોખી કાઢ્યું છે કે માણસની છાતીમાં એક જાતનો બારીક રોપો હોય છે અને તે માણસનું સોહી પીને જ ઉછરે છે તેથી માણસ ચૂસાઈ ચૂસાઈ મરણ પામે છે. એ રોપો એટલો નાનો છે કે ગમે એટલો વધ્યો હોય તો પણ સૂક્ષ્મ દર્શક વગર વિના દેખી શકાતો નથી. એજ દાકતરે કાનના પણ એક રોગનું એજ કારણ બતાવે છે.

વસ્તીની ગણતરી—આખા હિંદુસ્તાનને માટે ૧૮૮૧ ના ક્રેધુઆરી માં માસમાં થનાર છે.

રશિયાની રાજ્ય દ્રોહી મંડળી શું કરવા બેઠીછે!—પોતાના પાદશાહને મારી નાંખવાને પ્રયત્ન કરતાં જરા પણ અજ્ઞસાતજ નથી, એક વાર નિમ્મુજ્જ બાપછે, તો બીજીવાર ને, બીજીવાર નિમ્મુજ્જ યાવછે તો ત્રીજીવાર પોતાની અંધોરે ધારણા પાછળ મંજ્યાજ રહેછે. આ વરસમાં કેટલી વાર તેઓ એવા પ્રયત્ન કરી ચૂક્યાછે! એક મહીનો પણ પૂરો આડો જવા દેતો નથી. ફાંસીએ લટકેછે તેથી બીજાનો જરાએ ડરી જવાને બદલે એાર વધારે મમતપર આવતા જણાવછે. ગઈ વખતે આગમણી ઉડાવવામાં ફતેહ નહિ પામ્યા, ત્યારે આ વેળા એના મહેલની નીચે સહંગ પાડી તેમાં દારૂ ભરી એને કુટુંબ સહવર્તમાનજ ઊગ્રની મૂકવાનો વિચાર કર્યો. પણ રશિઆનો આર પણ કોઈ એવો બાગ્યથાળી છે કે આપણા દેવ વારીઆનું કહેવું નાકાલેખિતે જંતુ વિદ્ય: શરણતૈરારવિ—અરૂં પાડે છે. આ વેળાના કૂર પ્રયત્નમાં આરતો બચી ગયો, પણ ૩૫ પહેરેગીરો જાપમી થયા, અને પૌચનો જીવથીજ બિચારા ગયાછે.

મુડદાં રાખી મૂકવાની રીત—હાલ રશિઆમાં એક જાણે શોધા કાઢી છે. એથી માણસકે જાનવરનાં મુડદાં હોય તેવાં ને તેવાં વરસના વરસ સુધી રાખી શકાયછે, અને રૂપ રંગ કે નરમાશમાં કાંઈ પણ ફેર પડતો નથી. આ શોધ ઉપયોગી જાણી ત્યાંની સરકારે તેનો પટો પોતે ખરીદ કરી લઈ તે રીત જાહેરમાં મૂકીછે, તે રીત આ પ્રમાણેછે;—ઉદ્ગતતા પાણીના ૩૦૦૦ ગ્રામમાં ૧૦૦ ગ્રામ ફટકડી, ૨૫ ગ્રામ આવાનું મીઠું, ૧૨ ગ્રામ સુરોખાર, ૧૦ ગ્રામ પોટાશ, અને ૧૦ ગ્રામ સોમલનો તેજતળ. આ પાણીથી ચંદ્ર પડવા પછી માણી નાંખવું અને તેના ૧૦ લિટર લઈને તેમાં ૪ લિટર મ્લી-સકે ટાંકીનેના અને મીથોલિક આલ્કાહોલનો એક લિટર નાંખવો.

સુંબાઈનો નવો ગવર્નર—પાર્લિમેન્ટમાં ઘણાજ યવાને માર આપણો હાજરો ગવર્નર સર રિચાર્ડ ટેમ્પલ રાજીનામું આપી એકદમ ૧૩મી માર્ચને રોજ રવાને થયોછે. તેની જગા ઉપર સરજેમ્સ ફર્ગુસન ખારોતેટ. કે. સી. એમ. જી. ની નેમણુક થઈછે. એની ઉંમર આશરે ૪૮ વર્ષનીછે, અને દોઢે વર્ષ હિંદુસ્તાનના અંડર સેક્રેટરીનું કામ પણ કરેલુંછે. એ કેટલાક વખત

સુધી દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂઝીલેન્ડનો ગવર્નર હતો. તે બેળા ત્યાંનો બેપાર ધંબો વધારવાને એણે ધણી મહેનત કરી હતી.

ગ્રેટ બ્રિટનના રાજની ઉપજ તથા ખર્ચ—પાર્લામેન્ટમાં હાલ બજેટ મૂકવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરથી માત્રમ પડે છે કે ગયા સરકારી વરસમાં એ દેશમાંથી ૮૦ કરોડને ૮૬ લાખની ઉપજ તથા ૮૪ કરોડને ૨૧૫ લાખનો સરકારને ખર્ચ થયો હતો.

કેળવણીખાતાની સ્વચ્છતા.

આ. નં. ૩૭૭ સ. ૧૯૭૮-૭૯

કચ્છની સ્કૂલોમાં ઈનામ.

મહેતાજી ગોરધન ગુજાગચંદ તરફથી રૂ. ૦૧ મહેતા ધારસી બેહર તરફથી રૂ. ૦૫૫ રા. મુરારજી ધનજી તરફથી રૂ. ૦૫ મૌવર બાલા માલા તરફથી રૂ. ૦-૬-૦ બડેન્ટ ડોસાજી તરફથી રૂ. ૦૫ મહેતા માનસંધ હેમરાજ તરફથી રૂ. ૦૫ નારાણ શરોવરની નિયામમાં વકીલ જિંદી શીવજી વાઘજી તરફથી રૂ. ૦૫ મહેતાલાલજી નાથજી તરફથી રૂ. ૦૫ મોધાણાની નિયામમાં રા. ત્યાંચંકર શંકરશીવ તરફથી રૂ. ૦૫ મુતસી તારમાહામદ તરફથી રૂ. ૦૫ છેલ્લી વારચીક પરીક્ષા વખતે મહારાજા સમક્ષે મળી રૂ. ૨૧ ની મીડાઈ વહેંચી. માંડવીની એ વ. સ્કૂલમાં શા. આચકરણુ ખેંગારના કુટુંબમાં રામજી જોષીને ધેર લીકરો આવવાથી રૂ. ૩૦ ની મીડાઈ વહેંચી. તથા હેડમાસ્ટરને રૂ. ૨૫ પાઘડીના આપ્યા તથા રૂ. ૧૫ આસીસ્ટન્ટને પાઘડીનો આપ્યો અને રૂ. ૧૦ નોકરને આપ્યા. શા. પ્રેમચંદ આચકરણુને ધેર પુત્ર જન્મવાથી રૂ. ૨૫ ની મીડાઈ વહેંચી રૂ. ૨૫ હેડમાસ્ટરને રૂ. ૨૫ આસીસ્ટન્ટને અને રૂ. ૧૦ નોકરને પાઘડીનો આપ્યો. ગઢની નિયામમાં શેડ ભગવાનજી કલ્યાણજી તરફથી રૂ. ૨૫ ની મીડાઈ તથા રૂ. ૨૫ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા છેલ્લી વારચીક પરીક્ષા વખતે મહારાજાધર્મરાજ મોરજી મહારાજાઓ ખેંગારજી બહાદુર તરફથી રૂ. ૨૧-૬-૦ નું ઈનામ વહેંચ્યું. બુલની મોહોમેડન સ્કૂલમાં અબ્બા હસન તરફથી રૂ. ૨૫ લાકડીઆની નિયામમાં રા. જોષીકર નરસીરામ તરફથી રૂ. ૩૦ ની મીડાઈ વહેંચી રા. રા. ગુનીજી

સારાખાઇએ પરીક્ષા કરી રૂ. ૩૦૦ ની મીઠાઈ વહેંચી રા. દલપતરામ દયાશંકર તરફથી રૂ. ૧૪-૦ રા. દલપતરામ દયાશંકરે પોતાના ચિંરનજીવીને નિશાળે ખેસારી રૂ. ૧૪-૦ ની મીઠાઈ વહેંચી છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે લાકડીઆ જાગીરખાને રૂ. ૬૫ તથા ઓરાવળ મહાજન તરફથી રૂ. ૬૫ તથા વાણીઆ મહાજન તરફથી રૂ. ૫૦ નું ઇનામ તથા મીઠાઈ વહેંચી. તેરાની કપાશાળામાં મહેતાજી ગૌરીશંકર દેવશંકર તરફથી રૂ. ૦-૬-૦ જડોદરાના કારભારી મલુકચંદ વુળસી તરફથી રૂ. ૧૫ માં મહેતાજી નૌનમરામ રણછોડજી તરફથી રૂ. ૦-૬-૦ ની ઓપડીયો તથા રૂ. ૧૫ ના પેડા વહેંચ્યા. કુમારશી હમોરજી તરફથી રૂ. ૩૦૦ ઠા. જાલજી ગોરધનરાસ તરફથી રૂ. ૩૦૦ થા. દેવજી બારમજ તથા હંમરાજ પૂંજ તથા જીવરાજ લોરજીએ મળી રૂ. ૨૫૦ ની ઓપડીયો તથા રૂ. ૧૦ ના પેડા વહેંચ્યા અને રૂ. ૧૨-૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. શેઠ ખીમજી બીમજી તરફથી રૂ. ૧૫૦ ની મીઠાઈ તથા રૂ. ૩૦૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. થા. જીવરાજ દેવશી તથા હિકડા કેશવજી તરફથી રૂ. ૧૦ શેઠ પ્રેમજી નારાયણ તરફથી રૂ. ૧૫ કૃતેમડની નિશાળમાં મહાજન તરફથી રૂ. ૦-૧૩-૦ વાંદીઆની નિશાળમાં ત્યાંના કારભારી કરચનજી અમીરાજ અને ન્યાયાધિશ કુંદરજી ખાવાએ રૂ. ૧૫૦ ના રૂમાલ વહેંચ્યા અને રૂ. ૨૫ રમે-સેજર મયારામ કરમણે તમામ છોકરાએને જમાડ્યા. યુંરીઆળીની નિશાળમાં ઠા. મેઘજી ખીમજીને ધેર પુત્રનો જન્મથી રૂ. ૪૦ મીઠાઈ તથા રૂ. ૧૫ મહેતાજીને પાઘડીનો આપ્યો. ઠા. દેવચંદ મોનજી તરફથી રૂ. ૨૦ મહેતાજી કરચનજી પર-શોતમ તરફથી રૂ. ૧૫૦ મંગવાણાની નિશાળમાં રોકાના જડેજ વેરસલજી તથા મેનેજર રા. હરજીવન ઉત્તમરામે પરીક્ષા લઈ રૂ. ૧૫ ની ઓપડીયો વહેંચી તથા રૂ. ૨૫૦ ની મીઠાઈ અને રૂ. ૩૦૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. અંબરની કપાશાળામાં ઠા. ચત્રજી રતનસીએ પરીક્ષા લઈ રૂ. ૨૦ ની મીઠાઈ વહેંચી તથા છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજનધિરાજ મીરજી મહારાઓઆ ખેંગારજી બહાદુર તરફથી રૂ. ૨૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. કોડારાની ગૂજરાતી નિશાળમાં રોડે ઇજનેર રા. રા. જગન્નાથ સદાશીવે પરીક્ષા લઈ રૂ. ૨૦ નાં પુસ્તક વહેંચ્યાં. ઠા. કોસાભાઈ મોરારજી તરફથી રૂ. ૬૫ પુસ્તકો લેવા આપ્યા તથા મહેતાજીને પાઘડીના રૂ. ૨૫૦ તથા રૂ. ૨૫૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. ઠા. યોધવજી નાથાણી તથા જેડા અરેમજી તરફથી રૂ. ૦-૧૦-૦ મહેતાજી

ચત્રબુજ લાલજી તરફથી રૂ. ૩૦-૧૦-૦ રામદાસ દામજી તરફથી રૂ. ૩૦-૧૦-૦
 બેની ખીમજી વાઘજી તરફથી રૂ. ૩૦-૧૦-૦ શા. વીસનજી કરપુર તરફથી
 રૂ. ૩૦ શા. પેલજી હીરજી તરફથી રૂ. ૩૦-૨૦-૦ ડા. ડોસાભાઈ મોરારજીએ
 કોઠારાની ગૂજરાતી મુકુલમાં વિસ્તાનવિજ્ઞાસ ઓપાનીયું આપવું થર કસું છે.
 બદ્રેસરની નિયાજમાં ડા. લધા ચત્રબુજ તરફથી રૂ. ૩૧) તથા રૂ. ૩૦૧ મહેતાજીને
 પાઘડીનો આપ્યો. અંબરની ગૂજરાતી નિયાજમાં શા. પ્રેમચંદ આચરજીને
 પેર પુત્ર જન્મથી રૂ. ૩૧૧ ની મીઠાઈ વહેચી. મહારાજનધીરાજ મીરજી
 મહારાજોની અંગારજી બહાદુર તરફથી છેલ્લી વારશોક પરીક્ષા વખતે
 રૂ. ૩૬) નું ધનામ વહેચ્યું. નખત્રાણાની નિયાજમાં તાંના યાણદાર રા. છગ-
 નકાલ લક્ષ્મીજી તરફથી રૂ. ૩૦૧૧ મહારાજનધીરાજ મીરજી મહારાજોની
 અંગારજી બહાદુર તરફથી છેલ્લી વારશોક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૩૬-૧૨-૦ નું
 ધનામ વહેચ્યું. મન્સની નિયાજમાં ડા. ગોવંદજી મુળજી તરફથી રૂ. ૩૦૧
 સોની દોકરસી દેવકરજી તરફથી રૂ. ૩૦ નયુ ગોપાળ તરફથી રૂ. ૩૦ અડોઈની
 નિયાજમાં અંબરના ફોજદાર શેઠ ધંધાહોમ સલેમાન તરફથી રૂ. ૩૦૧૧ બીમાણી
 આમરજી આપાજી તરફથી રૂ. ૩૦૧૧ બીમાણી સુરજમજ આસારીઆ તરફથી
 રૂ. ૩૧) બીમાણી પ્રનાપસંગજી પ્રાગજી તરફથી રૂ. ૩૦૧૧ મહાજન સમક્ષ તરફથી
 રૂ. ૩૧૧ વૉત્રાણની નિયાજમાં જોશી માવજી આતમારામ તરફથી રૂ. ૩૧૧ અમડા-
 સા અદાપતના આપાધિય રા. નર્મદાચંકર સાપાભાઈ તરફથી રૂ. ૩૧) બુજપરની
 નિયાજમાં ફોની નરસી રતનસાં તરફથી ઉનાજામાં નિયાજના ઊકરાને પાણી
 પાવાનું થર કસું છે. સાબરાઈની નિયાજમાં બડેજ બારાજી તરફથી
 રૂ. ૩૦-૧-૬ મહેતાજી દેવચંકર કલ્યાણજી તરફથી રૂ. ૩૦-૮-૬ શુરજી શુભામ
 સાગરજી તરફથી રૂ. ૩૧-૫-૦ બુજવારની ગૂજરાતી નિયાજમાં કોટવાળ વોરા
 વાઘજી રૂ. ૩૫જીએ પોતાના પુત્રને નિયાજે બેસારી રૂ. ૩૧૧ ની મીઠાઈ વહેચી.
 મહેતાજી નાગજી લાલજી તરફથી રૂ. ૩૦-૧૪-૦ શણવાની નિયાજમાં બડેજ
 રસુમજી તરફથી રૂ. ૩૦૧૧ બુજ નંબર ૧લા ની નિયાજમાં રા. વકીલ શીવજી
 વાઘજીએ રૂ. ૩) નાં પતાસાં વહેચ્યાં તથા રૂ. ૩૧૧ મહેતાજીને પાઘડીનો આપ્યો.
 અને રૂ. ૩૧૧ આસીરદંડને પાઘડીનો આપ્યો. જોશી બાણજી તરફથી રૂ. ૩૧૧
 માતાના મઠની ગૂજરાતી નિયાજમાં જોશી નારાણદાસ રતનસી તરફથી
 રૂ. ૩૦૧૧ માંડવી ખલશનમુકુલમાં માંડવીના કારભારીરા. ઉદેચંદજીએ રૂ. ૩૧૧ ની

મીઠાઈ તથા ૩૧૫) મહેતાજીને પામડીના આખા અને ૩૮) આસીશંકરને પામડીના આખા.

તા. ૩૦ મી અગ્રોખર } (ઈંગ્રેજસહી) દલપતરામ ખાખર
સ. ૧૮૭૪ મુ. બુદ્ધ } એ. ઇન્ડિયન પ્રાંતરૂઝ.

જા. નં. ૭૬૭ સને ૧૮૭૪-૮૦

વાંસદા રોડના સીંધવાઈ ગામની નિયાજનું નવું મકાન તૈયાર થયું તેની વાસ્તુ વખતે નિચેના ગ્રહસ્થિતિ ૩૧૫-૧૪-૦ ભિગા ફરી તેમાંથી ૩૯) બ્રહ્મભોજન તથા હોકરા નમાઝામાં, ૩૧-૬-૦ બ્રાહ્મણોને દક્ષણામાં, ૩૦-૫-૦ પાનસોપારીમાં ખરચ્યા અને ૩૫) ની મહેતાજીને પામડી બંધાવી. ૩૨) પોતીશપટેલ ગોપાળ નાહાના. ૩૧) પટેલ ઉકામાઈ કાનજી. ૩૧) પટેલ ભગા હરી. ૩૦ા પટેલ નારાયણજી જીવણ. ૩૦ા પટેલ બીખાભાઈ કાહાના. ૩૦ા પટેલ ગોસાઈ લાલા. ૩૦ા પટેલ ગોપાળ નધુ. ૩૧) પટેલ બીખા રામેજી. ૩૦ા એ. જુલમભાઈ શંકરજી. ૩૦ ટો. ઘણ મકન. ૩૧) ચોધરી ચેના બીખા. ૩૦ા ટો. માંદા ગોવંદ. ૩૦ ટો. ગાંગંજી ચોધરી. ૩૦ા રજપુત રતનજી દેવા. ૩૦ા રજપુત રામસીંગ-દેવા. ૩૦ા દક્ષિણ દેવા માધુ. ૩૦ા શેક હોરમજી ધનજીભાઈ. ૩૦ પટેલ ઉકા ખુથાલ. ૩૧) ટો. જીવલો હોરીગો. ૩૦ા ટો. ઉકલા ચીનલા. ૩૧) ટો. હોરી લાછીઆ. ૩૦ ટો. ગોપ લા ધનજી. ૩૦ા કાચુડીઆ માધવા. ૩૦-૧-૦ ટો. ગાળણા શોમલા. ૩૦ ટો. નેસંગ મકન. ચીખલી કન્યાશાળામાં પરીક્ષા વખતે એક સદગ્રહસ્થિ ૩૧) ની મી ઠાઈ વહેચી. દેગામ તાલુકે ચીખલીમાં જનરેલડિયુટરી કારકુન જોદાલાલ નેહા રામ ૩૦ા નાં પત્રાસાં તથા કણભાઈના તત્કાલી રતનજી લાલભાઈએ ૩૦ ની મીઠાઈ વહેચી. વાંસદાની નિયાજમાં ગ્રહડીઆના યાણદારસાહેબ રાજેશી હીમતરામ ઉમીઆશંકરે ૩૨) ની મીઠાઈ તથા ૩૩) રોકડા મળી કુલ ૩૫)નું ઇનામ વહેચ્યું. બગવાડામાં સુરેલવિભાગના ડેપુટી એ. ઇન્ડિયન પ્રાંતરૂઝના

૧૨૬૫ આ. વેણીનાથ બગવાનદાસે. ૩૦૧ ની સાકર વહેંચી. કોપરનીની નિશાળમાં તજાટી હરીમાઈ બાણાએ ૩૦૧ તથા શા જકતા ઓપાણએ ૩૦૧ શેઠ એદરેણ પાલણુએ ૩૦૧ થા. પરાગ જેતાણએ ૩૦૧ થા. નાયાણ કાનાણએ ૩૦૧ તથા સુથાર વીસરામ બુઝાએ ૩૦૧ મળી ૩૨૧ ની ઓપડીઓ, સ્નેહો મીઠાઈ પિયરે વહેંચું. અપ્પામાની નિશાળમાં રુકલકમિટિના મેમ્બરોએ પરીક્ષા થઈ તે વખતે સરકારી ઇનામ વહેંચાયા બાદ ૩૩ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. વેગમની નિશાળમાં મુરબાઈ મુખ્યાબાઈ ઉધરાવદાર નારાણુ. વલમબાઈ પોલીશપટેલ, કલ્યાણુ ગોવંદુ જીવાબાઈ ગોવંદુ, નીછાબાઈ ખુશામબાઈ અને ખાલપા રતા એ દરેકે ૩૦૧ આપી ૩૩) બેગા કરી તે મધ્યેથી ૩૨) ની ઓપડીઓ અને ૩૧) ની મીઠાઈ વહેંચી. અંચેશીની નિશાળમાં સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બર જગાબાઈ કલ્યાણુએ ખુશીથી ૩૦૧ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. મુજતાનપુરની નિશાળની વારસીક પરીક્ષા વખતે નીચેના ગ્રંથોએ ૨૬૫ ૩૭) ની બેગી કરી તે મધ્યેથી જોડરાએને ઓપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી. ૩૧૧ નારણુ જામબાઈ. ૩૧) કુંવરેણ મોરા. ૨૭. ૩૦૧. જગદીસ બીખાબાઈ. ૩૦૧ કુકીરબાઈ વલમબાઈ. ૩૧ નાગરબાઈ બીખાબાઈ. ૩૧) ગાંડાબાઈ ગોસાઈ. ૩૦૧ મોરાણુ હરિબાઈ. ૩૦ કુંવરેણ નારાણુ. દાંડીની નિશાળની પરીક્ષા વખતે આ. કાલિખાન સાહેબખાને ૩૨) ની ઓપડીઓ તથા ૩૧) નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. પારડી તથા જલાંતપુરની નિશાળમાં વારસીક પરીક્ષા વખતે પટેલ પરભુમાઈ કુંવરેણ તથા ખુશામબાઈ કલ્યાણુએ ૩૦-૧૩-૧ ની ઓપડીઓ વહેંચી. ગણેરની સર જમસેદજીની ગૂજરાતી નિશાળમાં પરીક્ષા વખતે શેઠ હેમચંદ્ર મંચેરેણએ ૩૧) ની મીઠાઈ વહેંચી. ખરસાડની નિશાળમાં કુડના દરોગા રા. હરિ રામજીએ ૩૧) નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. કહોલીની નિશાળમાં વારસીક પરીક્ષા વખતે નીચેના મેમ્બરો તથા ગ્રંથોએ ૩૩) ની મીઠાઈ વહેંચી. ૩૧) બાણા રતા. ૩૦૧ કસન નારાણુ. ૩૧) જોગી મોરાણુ. ૩૦૧ રતનજી નીછાબાઈ. મગોદકુંગરીની નિશાળમાં શેઠ રતનજી પાનાચંદે પુત્રનો જન્મ થયાની ખુશાલીમાં તમામ જોડરાએને સાકર વહેંચી. દેગામતાણુકે પારડીની નિશાળમાં વલસાડ ડીવીઝનના એગ્રસીયર સાહેબ રણજોડાસ નરોત્તમદાસે ૩૧) ની સાકર તથા પારડી તાલુકાના રોજદારસાહેબે ૩૦૧

જેતાનીના જમાદારસાહેબે ૩૦ ની સાકર વહેંચી. બીજીમાસ સંરજ. નિશાનમાં મી. લીમજીભાઈ હોરમજીએ ૩૨-૧-૦ ની ચોપડીઓનું ઇનામ વહેંચ્યું. અંબેલીની નિશાનમાં શા. પરમજીભાઈ પોતાના હોકરાને નિશાને ખેસારી ૩૦ ની ચીસાપેનો તથા ૩૦ ની મંઠાઈ વહેંચી. ચીખની કપાયાળામાં મહેતાજી વ્રંદાવનદાસ ૩૦ ની ચોપડીઓ તથા ૩૦ ની મંઠાઈ વહેંચી. અંબાડાની નિશાનમાં અંબાડાના રહેનાર ગ્રહસ્થ ભગવાજી માવજીએ ૩૧) તથા મી. ડાલાભાઈ કુરુરજીએ ૩૦ મળી ૩૧ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં. વાપીની નિશાનમાં મહેરબાન આસી. કલેક્ટરસાહેબે ૩૦-૧૪-૦ની ચોપડીઓ વહેંચી વતસાડ બેચ નં ૧ લાની નિશાનમાં અંબાતના શા. નરોત્તમદાસ મોરારદાસે ૩૧ ની સાકર વહેંચી.

(ઇએજીસહી) વત્તભરામ વત્તરામ મે.

આ. ડ. ઇ. સુ. વિ.

ખેડાવિભાગ.

જન. નં. ૩૯૧ થી ૯૫૧ સુધી.

અક્ષીણા,—નડીયાદના મામલતદાર સા, ઝવેરભાઈએ ૩૧) ગૂજરાતી નિશાનમાં તથા ઉરડુ નિશાનમાં ૩૦ ના કુલ ૩૧ નાં પતાસાં વહેંચ્યાં.—કનઝરી, નડીયાદના મામલતદાર સહિય ઝવેરભાઈએ ૩૧) સાકર વહેંચી.—ઉત્તરસાંડા, નડીયાદના મામલતદાર સહિયે ૩૧) પતાસાં.—મઉધા, રા. સા. મામલતદાર સહિય તથા ઝવેરભાઈ નાયાભાઈ દેસાઈએ કપાયાળામાં પધારી હોકરીઓને નીચેના ગ્રહસ્થોએ મળી ઇનામ વહેંચ્યું. રા. સા. ઝવેરભાઈ નાયાભાઈ દેસાઈ ૩૨) ગુખી નારણદાસ લલુભાઈએ ૩૧) શેઠ મંજુભાઈ લખુભાઈ ૩૧) ભાઈ શીવલાલ ભોગીલાલ. ૩૦ ના પોષ્ટમાસ્તર મહીચંકર પ્રભાચંકર. ૩૦ દેસાઈ માણિકલાલ અમરતલાલ. ૩૧) અમીન હીમાભાઈ અજુભાઈ. ૩૧) શેઠ નાયાભાઈ ખીમચંદ. ૩૦ પરીખ પોતાંબર કુબેર ૩૦—કંપડવંજકન્યાશાળા, રા. ચા. મંજુવચ્છરામ બળવચ્છરામ સખારડીનેટ જડજસાહેબે ૩૨) મીઠાઈ.—સલુણ, તલાટી કેશવલાલ નંદલાલે ૩૩ ઇનામ વહેંચ્યું. તેમજ શીવલાલ જલદજીએ ૩૧) નું ઇનામ વહેંચ્યું.—માતર, બાસ લક્ષ્મીચંકર ગંગાચંકર પોતાના હોકરાને નિશાને ખેસારી ૩૩) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી.—મોગરરાજપુર, મહારાણામી સરદારશ્રીગજી માધવ-

સીંગલ તથા મહારાણાશ્રી અંદરસીંગલ નારણસીંગલ રૂ. ૧૫૫ પતામાં—
ખોરસદકન્યાશાળા, રાં. રા. સમોરડીનંદ જડજસાહેબ મધવચ્છરામ બળવ-
ચ્છરામ રૂ. ૨) મીઠાઈ.—નાપાડ, ફૂટકલાસ ચીફ કોનસ્ટેબલ હિંદુલ દેશાઈલએ
રૂ. ૧) મીઠાઈ વહેંચી.—નડીયાદ, ખેડાજીલાના મે. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરસાહેબ
બહાદુરે ગરીબના છોકરાઓને રૂ. ૧) ની ઓપડીઓ તથા મેલો ઇનામમાં
આપી—શોડપુર, પટેલ ગરિધર લાલદાસે યોતાના છોકરાને નિયાળે બેસાડી
રૂ. ૩) મીઠાઈ. યુખી બાબરભાઈ, જોરભાઈ રૂ. ૧૫૫ રા. મોતીચંદ અવેરચંદ રૂ. ૧૫૫
ઉપાધ્યાય શીવરામ બુધરલ રૂ. ૧૫૫ બારીયા પુલભાઈ આદરભાઈ રૂ. ૧૦૫૫ કુલ
રૂ. ૨૮૫ ઇનામ વહેંચ્યું.

મુ. આણંદ.
૧૨-૧૨-૩૬

} (ઈંગ્લેન્ડસહી) મણીધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદેશાઈ.
ડે. એ. ઇ. ખેડાવિભાગ.

ગોહીસવાડપ્રાંત.

વન. નં. ૧૧૩૦

સિદ્ધિર,—કન્કાયાળા બાવનગરના નામદાર મહારાજા ઠાકોરસાહેબ
તરફથી રૂ. ૧૦) ઓપડીઓ.—ઉમરાળા, બાવનગરના નામદાર મહારાજા ઠા-
કોરસાહેબ તરફથી રૂ. ૧) ઉનાળામાં પાણી બરાબરું.—ઉત્તર તથા કોટડાપીઠા, ગાંધી
મહાસુર હરસુર રૂ. ૧) મીઠાઈ.—રત્નપોષળા, તાલુકે લાડી આજમ માંલુકલાસ
લાધાભાઈ લાડીના મુખ્ય કાકભારીસાહેબ રૂ. ૧) મહેતાજીને પાઘડીના ને
રૂ. ૧) મીઠાઈ વહેંચી.—ભુમડી, મહેરબાન ગૌરીચંકર ઉદેશંકર બાવનગરના
મુખ્ય દીવાનસાહેબ રૂ. ૧૩ લૂગડાં રૂ. ૧) મીઠાઈ.—રોહીરાળા, કમિટિના
મેમ્બરો કોઠારી રણજીત અવેર, પટેલ હરિરામ તથા તત્તાટી ધ્યાળ બગવાન
રૂ. ૨) ઓપડીઓ રૂ. ૨-૧-૦ મીઠાઈ તાલુકા સ્કુલમાસ્ટર તથા સ્કુલ ગ્રીપસિંદલ
અંબેડકર રૂ. ૨-૧-૬, —રાવળ, આજમ અંબાળાશ્રી વોલેટિલ ઇન્સ્પેક્ટર
સરવેયા માનાભાઈ ધનીદાઈ.—માળીયા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ
લીમાં.—કલપુર, રેને દરવાર તરફથી રૂ. ૩) સાકર.—વીરપુર, આજમ
રૂ. ૧૦ મીઠાઈ.—કો. હેમરાજ તથા બીજા મેમ્બરો મળીને રૂ. ૧૦૫૫ મીઠાઈ.—
મુખ્ય કન્કાયાળા (અંકુર)
રૂ. ૧૦) લૂગડાં

તરફથી ૩૧૦) ચોપડીઓ ૩૫) લૂગડાં ૩૨) મીઠાઈ.—ગઢડા, દાકતરે શા.
 મોતીલાલ કુચનજી ૩૨) મીઠાઈ.—શુંઢાળા, તાલુકે ગઢડા પોલીસ ફોજદાર
 અંબાશંકર મહાશંકર ૩૧-૮-૯ મીઠાઈ.—ગઢડા, કન્યાશાળા દાકતરે, સા.
 મોતીલાલ કુચનજી ૩૦-૧૧-૩ ચોપડીઓ ૩૧) મીઠાઈ. સદર પોષ્ટમાસ્તરે
 ૩૦) મીઠાઈ.—સાંઢખાખરા, રા. અંબાલાલ હરિલાલ દેશાઈ ૩૦-૧૫-૦
 મીઠાઈ.—વાવડી, તાલુકે પાલીતાણા રા. અંબાલાલ હરિલાલ દેશાઈ ૩૦
 લૂગડાં ૩૦-૧૦-૯ મીઠાઈ. તા. ૨૩-૧૦-૭૯ મુ. ધોધા

(ઈંગ્લેન્ડ સહી.) કૈંયાલાલ ગીરધરલાલ.

સ. ડ. એ. ઈ. ગો. પ્રાં.

હાલારપ્રાંત.

ખીરસરા,— વકીલ ચનજી વહાજી ૩૮૫ મીઠાઈ તથા રૂમાલ
 તથા મહેતાજીને તથાસિરદંટને ધનામ.—જળીયાધોળ, મહાલ સરપદડના
 આજમ ધાણદારસાહેબ શુભામચંદ હીરાચંદ, મુખી પટેલ બેહેમર હરજી,
 મીયાં જમાલ તૈયબ, આકેળોસ માણુ, સોની જીરામ ઝવેર, તલાટી; ઝીણા
 જસરાજ, જડેજ વખતાજી નાયાજી, ઠકર નહાજી જીવા તથા માંડવીયા
 માધવ કહાનજી ૩૪૫ હોકરાળોને જમાડ્યા.—વડાળા, (શંકરું) પટેલ
 એવજી જીહા, ઠકર મનજી વીરાણી, ઠકર પરસોતમ તેજણી તથા બાક
 ગોવિંદજી ગોપાળજી ૩૧) મીઠાઈ. કુંડોરણા, આજમ મામલેદારસાહેબ
 માનચંકર ૩૫જી, આજમ આણંદરાવ વચંગરાવસાહેબ તથા દેશાઈ મો-
 તીચંદ પ્રેમચંદ વિગેરે ચોપડીઓ તથા સ્કેટો નં. ૩૫ મીઠાઈ વહેંચી.—સાલપુર,
 વકીલ આધવજી રવજી ૩૧) મીઠાઈ.—જોડીઆ, માજીમટ્ટે સાહેબ.

સાહેબ આજમ સારાબાઈ માંડણજી ૩૦-૫-૦ પતાસાં.—વણુપલી
સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરોએ મળીને પરીક્ષા લીધી
તેથી ખુશીખાતર થા. રણછોડ મોરારજીએ ૩૦૧૧ પેડા વહેવ્યા.—કાલાવડ,
કન્યાશાળા બાઈ માનુ આજમ પોલીશ ફોજદારની જિાનજી જોડીઆબંદરમાં
કલમખાતાના પૂ રા. બેહેર મેતસિહ તથા તેમની સ્ત્રી બાઈ પારવતી,
નવાનગરના સર ન્યાયાધિસ સાહેબ આજમ નારાયણરાવ બાગકુણુ
૩૧૧ પતાસાં તથા પેડા તથા રમાજી તથા અતવગ.—સત્રાયા, આજમ સ-
લાયા વહીવટદાર સાહેબે ૩૦૧૧ મગફળી.—લાલપુર, લાલપુરના વકીલ
નાગજી સુંદરજી ૩૪-૪-૬ મહેતાજીને તથા આસિસ્ટન્ટને હનામ.—પડધરો,
રાજકોટના બાપાત કુમારશ્રી રામસિંહજી તથા જુપતસિંહજી ૩૧૧૧ સાકર.—
ધોરાજી, કન્યાશાળા આજમ ધોરાજી મુનસફ સાહેબે ૩૦-૩-૦ મોપડી
ને. ૨ આપી.—ટંકારા, ઠકર મધુરદાસ દાદાબાઈ તથા સ્કુલકમિટિના મેમ્બ-
રોએ મળીને ૩૨૧૧ પતાસાં.—મગથડા. સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ ૩૦૧૧
સાકર.—ગવરીદડ, સ્કુલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ આજમ ફોજદાર દેવકરજી
માવજી તથા બીજા મેમ્બરો ૩૧) સાકર તથા દોપરાં.—અમરાપોર, આ-
જમ પ્રાક્ષ યાજુદાર સાહેબ ૩૦૧૧ સાકર.—કાલાવડ, સંસ્થાન નવાનગરના
આજમ સર ન્યાયાધિસ સાહેબ ૩૧૧ મીઠાઈ.—લાલપુર, ઠકર નાગજી
સુંદરજી ૩૪-૪-૬ મહેતાજીને તથા આસિસ્ટન્ટને હનામ.—ભાડલા, સ્કુલ
કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરો મળીને ૩૨) ના પેડા.—વડાળા,
ઠકર કાળા મેવિંદજી, તથા પોલીશ ફોજદાર દેવકરજી શ્રીશા ૩૦-૧૧-૦
સાકર તથા પતાસાં.—ખંભાળીયા, ગોશ્વામી મહારાજ વિલેયજી દારકાં-
નાયવાળા ૩૬) સાકર.—સત્રાયા, આજમ પોલીશ ફોજદાર કલ્યાણજી
મોરારજી તથા આજમ ખંભાળીયા તાલુકા સ્કુલમાસ્તર તથા સ્કુલ કમિટિના
મેમ્બરો ૩૧૧૧ મોપડીઓ.—રાવળ, આજમ ખંભાળીયા પોલીશ ઇન્સ્પેક્ટર
સાહેબ ૩૦-૧૩-૦ મીઠાઈ.—માળીયા, સ્કુલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ
તથા મેમ્બરોએ મળીને દરવાર તરફથી ૩૩) સાકર.—વીરપુર, આજમ
મમદાર જગજીવન હેમરાજ તથા બીજા મેમ્બરો મળીને ૩૦૧૧ મીઠાઈ.—

सरकारी जहिरखबर.

નંબર ૫૧૭૦ સને ૧૮૭૯-૮૦

જોકરા તથા જોડોઓની વર્ગીકરણ (ગુજરાતી ને હુડું) નિયામોમાં વર્ગીકરણ આપત ને હુકમો આપે છે તેમાં નીચે મુજબના ફરકાર કર્યા છે અને તે ૧લી એપ્રિલ સને ૧૮૮૦ને રોજની અમલમાં આવશે.

અ. તેર માસ સુધી જેની નિયામની પરીક્ષા થઈ ન હોય, તે મહેતાજી-ઓએ પોતાની જગ્યામદારીએ ઉપલા ધોરણમાં અદાવત. જ્યારે પરીક્ષક અમલદાર આવે, તારે વર્ગ અથવા પહેલાં ને ધોરણ બણતાં હતાં તે ધોરણની જોકરાને પરીક્ષા અપાવવી, અથવા વર્ગ અથવા પછી યદ કરેલા ધોરણના અર્થા વિરમે પૂરા થયા હોય, તો તે નવા ધોરણની અપાવવી.

બ. ને જોકરાં એવાં હોયીઆર હોય કે એક વરસમાં બે ધોરણ પૂરાં કરી શકે, તેને પરીક્ષક અમલદારની મંજૂરી સિવાય ૧લાથી ૪થા ધોરણ સુધી ઉપર અદાવતનો અધિકાર મહેતાજીઓને આપવામાં આવે છે. પણ મોટું પણ વખતે બે કરતાં વધારે ધોરણ એક વરસમાં અદાવત નહિ. જેમકે, એક વર્ષ પહેલાં ધોરણમાં રજુ કરી પાસ કરાવેલા જોકરાને બીજા વર્ષે ત્રીજા ધોરણમાં રજુ કરાવી શકાય, પણ ચોથા ધોરણમાં નહિ. વળી, પરીક્ષક અમલદારની આવતી પરીક્ષામાં ને ધોરણમાં જોકરાં રજુ કર્યાં હોય તે ધોરણ મોઢને આપ્યું નહિ આવડ્યું હોય, તો પરીક્ષા વિના ઉપર અદાવતમાં આપ્યું હતું. એવું બહાનું માન્ય કરવામાં નહિ આવે. જેમકે ધોરણ બહારના જોકરાને એક વર્ષમાં બીજા ધોરણ સુધી અદાવતો હોય, તો બીજું ધોરણ આવડ્યું નથી એમ કહેવું નહિ ચાલે. આંચમાંથી સુપીરિઅર નિયામમાં અદાવતમાં ને પણ આ ધારા લાયક પડે છે.

૨. ચોથા ધોરણથી છઠા ધોરણ સુધીમાંતો અદાવતના ધારા છે તે મુજબ રહેશે, અને તેમજ વાર્ષિક પરીક્ષા પછી અદાવતના ધારા પણ કાયમ ન રહેશે.

મુ. જાન્યુસર { (ઈંગ્લેન્ડ સહી.) ૭. બેલ્લર.
૧૮મી માર્ચ. ૧૮૮૦ { એજન્સીનક હાઈવેઈડર, ઉ. પ્રાંત.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

MAY 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. મે અંક ૫ માં.

મેંતાણ બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામ:-
કર અંતે મન દોષની, ખરી એંતી ધરી દામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages

[Report of the Director of	87
Public Instruction Part 2	
to essay writers	100
San Pitru Bhakti Natak	105
Jamellancous	110
Educational Intelligence	114
Notifications	127

સાદરત કલ્પ	૧૧૦
કેળવણીખાતાની ખબરો	૧૧૨
મહાકાવ્યભરખબર	૧૨૦

(કેળવણી ખાતાના અનુક્રમણિકા)

અમદાવાદ મધ્ય

મામાની હવેલીમાં યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને બુકબંધ કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રજૂઆતમાં આપણે પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } રૂપાણ અર્થ
{ ૩૦) અગાઉથીજ અંક એકના. } વાળું.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૯ મું.

મે સન ૧૮૮૦.

અંક ૫ મો.

કેલવળીસ્વાતાનો રીપોર્ટ ભાગ ૨ જો.

યુનિવર્સિટી.

૧. એક. ઇ. એનો પરીક્ષામાં ૫૭, બી. એ. માં ૪૨, અને એમ. એ. માં આ વરસે ત્રણ પાસ થયા હતા. એન. એલ. બી. માં પાસ થનારની સંખ્યા ૬ હતી. વૈદક ખાતામાં પહેલી એલ. એમ. માં ૨૪, બીજામાં ૧૯ અને એમ. ડીમાં કોઈ નહિ. સિવિલ ઇજનેરીની પહેલી પરીક્ષામાં ૧૮, અને એલ. સી. ઇ. માં ૧૬ જણ પાસ થયા હતા.

૨. આ વરસમાં આપણને બણવા લાવક મોટામાં મોટો ખનાવ એ બન્યો છે કે અમદાવાદમાં ગુજરાતકલેજની સ્થાપના થઈ. અસલ પ્રાવિનિયત કલેજ હતી પણ તે સને ૧૮૭૨થી બંધ કરવામાં આવો હતો, કેમકે ત્યાં બણનારને કાંઈ ડીગ્રી મળી શકતો નહોતો અને તેથી લોકોને ત્યાં બણવા જવું ફરસ્ટ પડતું નહિ. પણ હાલતો યુનિવર્સિટીએ એને કબુલ કરીએ અને એક. ઇ. એ. સુધી બણાવવાનો ગોઠવણ થઈ ચૂકી છે. ૮૦૦૦ રૂપિયા લોકોનાં અને ૮૦૦૦ રૂપિયા સરકારના મળીને એનો ખર્ચ ચાલે છે, હજી એમાં રફાડરશિયોની ખોટ છે, પણ આશા છે કે ઉદાર ગૃહસ્થો એ ધીમે ધીમે પૂરાં પાડશે.

અમદાવાદ અને પૂનામાં વૈદકની નિયાજો સ્થાપન થઈ એ પણ એક અગત્યની વાત છે. એક ફરેસ્ટકલાસ એટલે ઠંઠગજ ખાતાની કેળવણી આપનારો વર્ગ તથા ખેતીવાડીનો વર્ગ (એગ્રિકલ્ચરલકલાસ) પણ આજ વર્ષે

પૂનામાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યા છે. સરરિઆડેટ પલની કારકીદોમાં ગૂજરાત ની ઉંચી કેળવણીને ધ્યાન ઉત્તેજન મળ્યું એમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી. ખરે સેદહ કરફુનહ પરિવર્ણી ઉદ્યોગ શાળા પાછી સુરતમાં ૧૮૭૮ના જનવારી માસથી ચાલુ થઈ છે, પણ હજી તે આખાદી ઉપર આવતી જણાતી નથી.

૩. આપણા દેશના વિદ્યાવ્રજની ગણના કરતી વખતે ધણી વેળા એમ જણવાનું મન થાય છે કે આજખર્ષત યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પાસ થઈ તે કેટલા માણસ નીકળ્યા હશે. તેથી આત્રી હકીકતના પત્રકો આ વર્ષે રીપોર્ટમાં આપ્યા છે. તેનો કાંઈક સાર નોંધી લેવા અમને ધણે જરૂરનો જણાય છે. કુલ એમ. એ. ૭૧, બી. એ. ૩૦૮, એલ. એલ. બી. ૮૨, એમ. એમ. ૧૩૬, એમ. ડી. એકાજ, અને એલ. સી. ઈ. ૭૬ થયા છે. ૧૮૭૩-૭૪ ની પહેલા કોઈ એમ. ડીની પરીક્ષામાં આવતું નહિ. ત્યાર પછી એક આપવા લાગ્યો, પણ ૭૫-૭૬માં પાસ થયો. ત્યારપછી પાછો કોઈ ઉમેદવાર જણાતોજ નથી. એ રીતે એ યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી ધરાવનારનો કુલ આંકડો ૭૪૭ થાય છે—ખરેખર એક આખી પલટનજ થઈ.

ઉપત્રી ગણતરીમાં એફ. ઈ. એ. ને તો આપણે ગણ્યાજ નથી. તેને પણ ગણતાં દેશમાં દરેક કોમવાર કેટલા કેટલા પાસ થએલા છે એ જણાવું પણ ધણું મનોરંજક અને બોધકારક છે. માર્ટિનુલેથન વિવાય કોઈ પણ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પાસ થયા હોય તેને ગણીએ, તો હિંદુમાંથી ૧૦૧૬, પારસીમાંથી ૪૦૪, ખ્રીસ્તી ૮૪, મુસલમાન ૩૨, અને ૧૪ પરચૂરેણ નીકળી આવે છે. એ ઉપરાંત ૫૧ યુરોપિઅન થાય છે. હિંદુઓની સંખ્યામાં ગૂજરાતી કેટલા અને મરાઠી કેટલા એ આ પત્રકો પરથી જણાવું નથી. અમને હીઝ.

*એમાં હિંદુ કેટલા અને તેમાં પણ ગૂજરાતી હિંદુ કેટલા એ જણાવવાની જરૂર છે, પરંતુ આ પત્રકો ઉપરથી તે માત્રમ પડતું નથી. તો પણ એક પલટનની ટુકડી જેટલા તો ગ્રાન્ડ્યુએટો આપણા ગૂજરાતી હિંદુઓમાંથી થયાજ હશે. દિલ્લીની વાત છે કે દેશ સુધારામાં એ ટુકડીની કાંઈ પણ અસર થઈ નથી. એમાંના બે કે ત્રણ સિવાય તો કોઈ વિદ્યા વૃદ્ધિ કે દેશ સુધારામાં મહેનત કરતો પણ જણાયો નથી એ વધારે એકદારક અને ચિંતા વર્ધા કરવા જેગ બનાવ છે. દક્ષિણમાંનો ગ્રાન્ડ્યુએટોએ બારી અમં ૨ મચાવી છે.

ગીરીની સાથે એમ લાગેછે કે એમાં આપણા ગૂજરાતી. હિંદુઓની સંખ્યા મુકાબલે ઘણી ઓછી માત્રમ પડશે.

માટિકુલેશનમાં આજસુધી ૩૫૬૫ પાસ થયા છે. એમાં ૨૪૬૬ હિંદુ ૭૧૨ પારસી અને ૪૭૪ મુસલમાન હતા.

૪. કાલેજની કેળવણીનો ખર્ચ ભણનારના માતાપિતા પર કેટલો પડેછે. તે ખામત પ્રોફેસર વર્ડેશ્વરનો અભિપ્રાય નોંધી રાખવા લાયક છે. નિર્ધન છોકરાઓને કાલેજમાં સરકાર ધણું કરી મફત કેળવણી આપે છે એમ જ કહેવાય છે તે ખોટું છે, તે કહે છે કે મુકાબલે તો હિંદુસ્તાન કરતાં ઈંગ્લાંડમાં કેળવણી મફત અપાય છે કેમકે પ્રાચીન કાળના રાજાઓ અને ધનવાન પ્રજાઓ પાઠશાળાઓને મારે ઝાગીસો આપી ગયા છે, અહિંયાં એવી ઝાગીસો ન હોવાથી કાલેજ ચલાવવાનો ખર્ચ સરકાર આપે છે, પણ અહિંયાં જ છોકરાના માતાપિતા ૧૨૦ રૂપિયા ફી બરે છે તે ક્રાન્સલે જર્મનીમાં આપવી પડે છે તે કરતાં ખરેખર વધારે છે.

ઈંગ્લેન્ડ સ્કૂલો.

હાઈસ્કૂલો આ વરસે ચાર વધી છે. તેમાં બે ગૂજરાત ખાતે છે:— એક નવાનગરની હાઈસ્કૂલ આ ખાતાના હાથમાં આવી તે અને બીજી નવસારી વાળી કાવસજી જહાંગીરજીની મદદશા જેને આ વરસે વધારી હાઈસ્કૂલ કરવામાં આવી છે.

માટિકુલેશનની પરીક્ષામાં કુલ ૯૩૨ ઉમેદવાર આવ્યા હતાં અને તેમાંથી ૨૬૧ પાસ થયા. ખરેખર, ગવર્નરસાહેબ ખતાવે છે, તેમ પાછલું ૭૫-૭૬ નું વરસજ સઘળી કેળવણીમાં જળદ્ હવું. તે વરસે ૧૩૨૫ ઉમેદવાર હતા અને તેમાંથી ૪૩૪ પાસ થયા હતા:—આ વરસે પાસ થયા તેના કરતાં કમભગ બમણાજ સંખ્યા કહીએ તોપણ ચાલે. ગૂજરાતના સંબંધમાં તો આ સાલ સૌથીજ નહાં પરિણામ નીવડ્યું, માત્ર ૨૬ જ પાસ થયા. અમદાવાદ ખાતે ૭, વડોદરાના ૪, બરુચના ૩, નડીયાદ ને રાજકોટ ખાતે જબ્બે, અને બાવનગરમાંથી ૧ પાસ થયો હતો, પણ ગૂજરાતનો સ્તંભ જે દુરત તે છેક ૫મી બાગવાથી આખા પ્રાંતની પડતી રેખાઈ. દુરત હાઈસ્કૂલના ફક્ત ૭૪ પાસ થયા અને તેનું કારણ એ હતું કે ત્યાંનો હેડમા-

સ્તર ઘણીવાર એ વરસમાં બદલાયાજી ક્યો હતો. એ સિવાય સુરત ને અમદાવાદની મિશનમકુલમાંથી બપો એને સરકાવરાજીની મદ્રેસામાંથી ૩ પાસ થયા હતા.

ઈન્સ્પેક્ટરની પરીક્ષામાં નડીયાદે સેક્ટે ૭૪, બરએ ૫૬, રાજકોટે ૫૨, જુનાગઢે ૪૯, અમદાવાદે ૪૮, બાવનગરે ૩૫, અને સુરતે ૩૪ પાસ કરાવ્યા હતા. પણ આ આંકડા ઉપરથી એ સ્કૂલોનો ખરો મુકાબલો થતો નથી, કેમકે સુરત, અમદાવાદ, અને બાવનગરમાં ઉપલા ધોરણોમાંજ પાસ થનારની સરાસરી આપીછે, અને બીજી સ્કૂલોમાં તો છપ્પે ધોરણના આંકડા લીધા છે. ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ પોતાના રીપોર્ટમાં અમદાવાદને તથા કેટલીક બાબતમાં નડીયાદ તથા બરએને વખાણેછે તથા રાજકોટને ઠીક કહેછે.

મિડલક્લાસસ્કૂલો. *અમદાવાદની તાલુકદારી સ્કૂલ કાઢી નાંખવામાં આવી અને નવાનગરની તથા પાતણપુરની પહેલા વર્ગમાં મૂકાઈ.

અમદાવાદની બંને ખાંચ તથા વલસાડ, વીરમગામ, અને ડીસાની સ્કૂલોમાં સેક્ટે ૮૦ થી પણ વધારે પાસ થયા. નવસારી એની લગભગ આવી પહોંચ્યું હતું. સુરતની હરિપરા ખાંચસ્કૂલમાં ૬૬ અને ગોપીપરામાં ૫૭ ની સરાસરી આવેછે. બીજી બધી સ્કૂલોમાં (સુરતની ખીરસી પંચાયત સ્કૂલ બાદ કરીએ તો, સેક્ટે ૫૦ ની અંદરજ પાસ થયા હતા.

આખા ઇલાકાખાતે ઈંગ્રેજી બાણનારની સંખ્યામાં ૩૮૧ નો આ વરસે વધારો જણાય છે, પણ મૂળરાતમાં ૧૨૦ ડોકરા ઘટ્યા છે.

નિબંધ શીખનારને સુચના ભાગ ૨ જો.

૫. નિબંધનાં મુખ્યત્વે કરીને ત્રણ રૂપ યાચછે:--વર્ણન રૂપ, કથન રૂપ, અને વિવેચન રૂપ.

૬. કોઈ વસ્તુની સ્થિતિ જગાવવાને અર્થે જે લક્ષણ તેને વર્ણનરૂપનિ બંધ કહે છે.

*પરિવા નામકુલ ત્યાંની હાઈસ્કૂલના સંબંધમાં પાછી ઉભી કરવાની વાત ચાલતી હતી. ન એજ રીપોર્ટ ઉપરથી માલુમ પડેછે.

હાથી કેવા દેખાવતું અને ગુણનું પ્રાણી છે, વાહાણ કેવી કેવી તરેહના થાય છે, આગમાં કેવો કેવો રચના કરી છે અને શું શું ઉપયુગ છે, નિશાળ સવારથી સાંજ સુધી કેવી રીતે ચાલે છે અને તેના ચા ચા ધારા છે, વગેરે બાબતો ઉપર લખીએ ત્યારે તે વર્ણન ૩૫ નિર્બંધ કહેવાય.

૭. કોઈ વનાવ કેવે પ્રકારે વન્યો તે જળાંવવાને અર્થે જે લલચવું તેને કપન રૂપ નિર્બંધ કહીએ.

કોઈ મદાર્ય હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે તે વર્ણનથી જણાય છે. તે પહેલાં કેવો હતો અને શી રીતે હાલ તે આવી સ્થિતિમાં આવ્યો એ ને કહેવું તેનું નામ કથન. ઉપર ને વિષયો વર્ણન ૩૫માં ગણાવ્યા તે બધા કથન ૩૫ે પણ લખી શકાય ખરા એ કહી ભૂલવું નહિ. અમુક નિશાળ કે આગ ક્યારે બંધાયો, તે પહેલાં તેની કેવી સ્થિતિ હતી, કોના મનમાં તે બંધાવવાનો પ્રયત્ન વિચાર ઉઠ્યો અને તે ચા કારણથી, તે વિચારપાર પાડવાને તેણે ચા ચા ઉપાયો કામ લગાડ્યા, તેને કંઈ કંઈ જાતની હરકતો નડી, કોણે તેને સહાયતા કરી, ક્યારે તેનો પાયો નાંખવાનો વખત આવી પહેાચ્યો, પાયો નંખાયો ત્યારે તેના કેવી સ્થિતિ હતી, તે સ્થિતિમાંથી આગળ શી રીતે મુધારો થતો ગયો, અને હાલ તે કેવી સ્થિતિમાં છે, વગેરે ઘણી ઘણી બાબતો લખી શકાય. અને ઉપર વર્ણનનો ને નિર્બંધ લખ્યો હતો તેથી છેક જુદોજ નિર્બંધ તે વર્ષ રહે. એજ પ્રમાણે બીજા વિષયોનું પણ સમજવું.

૮. સારાસારનો નિર્ણય કરવાના હેતુથી જે લલચવું તેને વિવેચન રૂપ નિર્બંધ કહે છે.

કોઈ મદાર્ય હાલ કેવી સ્થિતિમાં છે અથવા તે એવી સ્થિતિમાં આવ્યા પહેલાં કેવી કેવી સ્થિતિમાં હતો એ જણાવવાની મર્ત્ત ન હોય, પણ એ મદાર્યથી ચા ચા કાપડા કે ગેરકાપડા થાય છે તે સમજાવવું હોય ત્યારે વિવેચન કરવું પડે. વિવેચન ૩૫ નિર્બંધમાં કાર્યકારણનોજ વિચાર વિશેષે કરીને હોય છે.

ઉપલુંજ આગ કે નિશાળનું ઉદાહરણ લઈએ. એ આગ કે નિશાળથી ગામને ચા ચા કાપડા થાય છે એ વિષેજ લખવું હોય તો તે વિવેચન ૩૫ નિર્બંધ થાય. એ પ્રસંગે જાગ્યેજ કાંઈ પણ તેનું વર્ણન કરવાની જરૂર પડે.

અકબર કે ઓરંગઝેબની રાજનીતિ વિષે અભિપ્રાય માગી હોય ત્યારે કયના રૂપે નહિ પણ વિવેચન રૂપેજ નિબંધ લખવાનો છે એમ સમજવું.

આ ઉપરથી યાદરાખવું કે નિબંધનું રૂપ વિષય ઉપર આધાર રાખે છે તે કરતાં આપણે શા હેતુથી લખીએ છઈએ તે ઉપરજ બહુ આધાર રાખે છે. તે વિષયને ઓળખાવવો હોય તો વર્ણન રૂપે; તેની પાછળી હકીકત જણાવવી હોય તો કથન રૂપે; અને તે વિષે કાંઈ નિર્ણય કરી સમજાવવો હોય, તો વિવેચન રૂપે નિબંધ લખવો જોઈએ. તોપણ કેટલાક વિષયો અમુક રૂપનેજ વધારે લાયક હોય છે. ખરા. સત્ય, ઓરી, મિતાહાર વગેરે નીતિના વિષયો ઉપર લખવાનું કહ્યું હોય તો વિવેચન રૂપેજ માગ્યું છે એમ સમજાય. ઇતિહાસને જિવનચરિત્રો એ બહુધા કથન રૂપનાજ નિબંધો છે. ગામઠામ વિષે લખવું હોય ત્યારે ઘણું કરીને વર્ણનજ કરવું જોઈએ. તો પણ સઘળા વિષયો અન્યરૂપમાં પણ લખી શકાય ખરા.

૧. જ્યારે તે સ્થિતિ કે વનાવ સાક્ષાત્કાર થઈ રહે ત્યારેજ તે વર્ણન કે કથન સફળ થયું એમ જાણવું.

વર્ણન કરવાનો હેતુજ એ છે કે સામાને તે પદાર્થ સાક્ષાત્કાર થાય; એટલે, તેની નજરે આગળ તે ખરેખરો આવીને ઉભો હોય એમ તેને માગે. વર્ણન એ એક જાતની ચિત્રકળાજ છે. ચિતારો કાગળને રંગથી ચિતરે છે, અને કવિ (જેનામાં કે વર્ણન શક્તિ સંપૂર્ણતાને પામી હોય છે તે) શબ્દવડે ચિતરે છે. પણ એ બંનેની કળાનું ફળ એકજ છે:—તે વસ્તુ હોય. તેની બીજાને સાક્ષાત્કાર દેખાડવી.

જો સાક્ષાત્કાર કરવું એજ વર્ણનનો હેતુ છે, તો તે પદાર્થ પ્રથમ લખનારને તો સાક્ષાત્કાર થવોજ જોઈએ. એમ કરી શકવું તેનેજ કલ્પના કહે છે. કલ્પના શક્તિવાળો માણસ આંખ મીંચીને જોય છે, તો તેની આગળ ને ધારે તે પદાર્થ આવીને ઉભો રહે છે, અને મંદકલ્પનાવાળાને અંધારા સિવાય બીજું કાંઈજ દેખાતુ નથી. ચિતારો, કવિઓ, મૂર્ચિકારો, વગેરે પોતાનું કામ સાર કરે છે તેનું કારણ એજ કે તેઓમાં કલ્પના શક્તિ ઘણી હોય છે. પરંતુ થોડી ઘણી કલ્પના તો બધા માણસમાં હોય છે અને તેથી ખૂબ રાખે નિબંધમાં બધા સાધારણ વર્ણન તો કરી શકેજ.

નિબંધ લખનારે પ્રથમ કલ્પના ચસાવી જે વસ્તુનું વર્ણન કરવું હોય તેને પોતાની નજર આગળ આણવી, અને પછી તેને નોંધ નોંધ ધરવું વર્ણન કરવું. ચિતારાની પેઠે તેને તે વસ્તુના સઘળાજ ભાગ ચીતરવાની કાંઈ જરૂર નથી. ચિતારાના સાકારે સાધનો કરતા મુખમાં એવું વિશિષ્ણ જણાવે છે કે જરૂરજ ચીતરવાની જરૂર પડતી નથી. થોડું કહે ધણી વિગત સાંભળનાર પોતાની મેળે કળી જાય છે. કયા ભાગનું વર્ણન કરવું અને કયા ભાગનું ન કરવું એ જાણવામાંજ વર્ણનકારની ચતુરાઈ રહેલી છે. તેમજ એક ભાગનું બહુ ગ્રીણું વર્ણન કરવા જતાં વખતે સામાને તે પદાર્થ સાક્ષાત્કાર ધરાવે બદલે ઉત્તરો અંધકાર રૂપજ થઈ પડશે અથવા અવસ્થના ભાગ રહી ગયા હશે, તો તે માત્ર ધાખા જેવુંજ દેખાશે. માટે, વર્ણન કરનારે ચિતારાની પેઠે માત્ર અવસ્થના ભાગની આકારરેખાજ ઉપર ઉપરથી પાડવી, અને તેમાં રંગપૂરવાનું તો વિવચને સમયાનુસારજ રાખવું.

સાક્ષાત્કાર કરવાની શુદ્ધિ પણ એવીજ છે, વાંચનારે કે સાંભળનારે એમ જાણે કે આ બનાવ મારી આગળજ હમણા અને છે એવી રીતે કથન કરવું જોઈએ, એક બનાવ ધણા બનાવનો બનેલો હોય છે. તેમાં જે જે બનાવોનો મુખ્ય બનાવ સાથે સંબંધ હોય તેજ બનાવો વર્ણવા અને બીજા મૂકી દેવા—નહિ તો લાંબા રાસડો એવો થઈ જશે કે કોઈને તેમાં રસ નહિ લાગે અને કાંઈ પણ હકીકત નહિ સમજાય. વર્ણન કે કથન એ બંનેમાં શું કહેવું અને શું મૂકી દેવું એ જાણવું એજ મોટી કળા છે. તે શીખવી શીખવાની નથી. જરૂરના પેટાબનાવોમાંથી એકે રહી ન જાય અને જરૂર વગરનો એકે બનાવ આવે નહિ એવી કથન કરનારે કાળજી રાખવી જોઈએ.

દિશાનો અનુક્રમ રાખી ચાલતાં વર્ણન, અને કાળનો અનુક્રમ રાખતાં કથન ધણું કરીને સાફ થશે.

૯. વૈજાના મનનો પ્રતોત્તિ યાવ અને વલ્લતે તેની વૃત્તિ પણ તે મળી વલ્લે જ્યોત્સ વિવેચન રૂપ નિબંધની સિદ્ધિ થઈ એમ સમજવું.

બીજાની ખાત્રી કરી આપવી એજ વિવેચન કરવાનો હેતુ છે. તે કરવાને માટે પ્રસક્ત અનુમાનાદિક પ્રમાણો અવસ્થનાં છે. બોલવા લખવાની ગમે એટલી ચતુરાઈ હોય પણ અપ્રમાણિક વાત કરી સમજવારે માણસમાં માન્ય

યાવ નહિ. માટે પ્રથમ તો અરૂં થું છે ને ખોટું થું છે તેનો નિર્ણય નિબંધકારે અપક્ષપાતે પોતાના મન સાથે કરવો જોઈએ. બધાં પ્રમાણો ખોળી જોવાં અને જાણવાં જોઈએ તપાસવી. ત્યાર પછી જે નિર્ણય યાવ તે પ્રતિપાદન કરવા તૈયાર થવું અને જે પ્રમાણોવડે પોતાની આત્રી યઈ છે તે લખવાં અને પૂર્વપક્ષનું વિવેકથી ખંડન કરવું. પ્રમાણો સ્પષ્ટ સમજાવવાને હજાંત, ઉદાહરણ, વર્ણન વગેરેની જરૂર પડે ત્યાં છૂટથી વાપરવા. કહેવતજ છે કે દાખલા દલીલથી બીજાની આત્રી યાવ. દલીલ કરતાં દાખલાને એમાં પહેલા ગણવા છે તે વ્યવહારી નિબંધમાં ખરાખરજ છે.

દલીલો કઈ કઈ વાપરવી, કઈ કઈ મૂકી દેવી, વાપરવી તો ક્યાં અનુક્રમે વાપરવી, કેટલે દરજ્જા વાપરવી, કેવી રીતે વાપરવી, વગેરે સઘળી વાતનો આધાર જેને વાસ્તે આપણે નિબંધ રચતા હોઈએ તેની જુદી અને મનની ઉપર આધાર રાખે છે. એમાં ઘણા આતુર્વનો અપ પડે છે. મોટો ન્યાયશાસ્ત્રી પણ જો પોતામાં આવી રસવિરુદ્ધતા ન હોય તો બીજાના મનની આત્રી કરી શકે નહિ, અર્થાતઃ અસરકારક વિવેચન કરનારને ન્યાય (Logic) અને રસ આતુર્વ (Rhetoric) બંને જરૂરનાં છે, અને બંને સામાન્ય લોકના સંબંધમાં તો ન્યાય કરતાં રસઆતુર્વજ ઘણીવાર ફાવી જનું માન્ય પડે છે.

જો આત્રી કરવામાં પણ રસઆતુર્વનું આગ્રહું બળે છે, તો જ્યાં મનોવૃત્તિઓ વચ કરવાનોજ હેતુ છે ત્યાં તો એનો ઘણોજ અપ પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ? નિબંધનો છેવટ બાગ તો રસમયજ આવવો જોઈએ, જો સાંબળનાર વિરુદ્ધ વિચારનો હોય, તો પહેલાંથી આખો નિર્ણય કે અભિપ્રાય આપણે આપી તેને બડકાવવો નહિ, પણ ધીમે ધીમે રચતાં પ્રમાણો આપી આમળ યથાવવો અને જ્યારે તેનું મન આત્રી ઉપર આવવા લાગે ત્યારે સખળ પ્રમાણો આપી તે પૂરી કરવી અને પછી રસમયવાણીથી તેનું મન તાલિન કરીનાંખવું.

પણ બધા વિવેચનમાં મનોવૃત્તિ એવવાનો હેતુ હોતો નથી. જ્યાં માત્ર આત્રીજ કરી આપવા ધારી છે, ત્યાં ચાંત રીતે દાખલા દલીલો સારા અનુક્રમમાં આપવા એજ બસ છે.

૧૦. વ્યવહારમાં જળે રૂપ હરકોઈ નિબંધમાં વિવેકથી મેઢી નાંચવાં,

પણ તેના વિશેષ રૂપનું પ્રધાનપણું જગા દેવું નહિ.

એકાંત રૂપનો કોઈ પણ નિબંધ, શાધી કાઢવો મુશ્કેલ માલમ પડ્યો. અતિથાસ્ત્રીય ગ્રંથમાંજ વખતે એકનું એક રૂપ જાળવી રાખેલું હોય છે, પણ ધણે પ્રસંગે તો તેમ થઈ શકતું નથી અને તેમ કરવાની જરૂર પણ નથી. વિવેચનરૂપ નિબંધ હોય તોપણ કેકાણે કેકાણે વર્ણન અને વખતે ઇતિહાસ પણ આપીએ તોજ તે વિવેચન સારી રીતે સમજાય. વિદ્યાના પાઠમાં પદાર્થ કે યંત્રોનું વર્ણન ન કરીએ તો શી રીતે સમજાય ? કોણે અને ક્યારે એ શોધ કર્યા એ પણ કહેવું કાયદા બેરુંજ છે. અર્થાત્ વિવેચનરૂપ નિબંધમાં વર્ણનને કથન રૂપ વાતાની મેળેજ પેસી ગયાં. તેમજ તમે કોઈ પણ ઇતિહાસ કે જિવનચરિત્રનો ગ્રંથ ઉઘાડી જોશો તો તે બધો કથન રૂપમાં નહિ હોય, પણ કેટલુંક વર્ણનને વિવેચન કરેલું પણ માલમજ પડ્યો. ગામનાં, કિલ્લાઓનાં, બસ્કોનાં, લડાઈઓનાં, રીતમાલનાં, વગેરે જે વર્ણનો આપેલાં હોય છે તે વર્ણન રૂપજ નિબંધ બાલુવા. આ લડાઈ કે કાયદાથી શા કાયદા થયા એ વિષે જે કાંઈ લખેલું હોય છે તે વિવેચન રૂપનિબંધજ છે. એવીજ રીતે વર્ણન નિબંધમાં કાંઈક ઇતિહાસ કે વિવેચન બાગ પણ આવીજ જાય છે:— જેમકે એક નિશાળનું વર્ણન કરતાં તેનો કાંઈક પાછો ઇતિહાસ અને તેથી શા કાયદા છે તે પણ લખી શકાય, અને તે લખ્યાથીજ તે નિબંધ વધારે રસિક યાય. નિબંધનો રસ ઘણું કરીને એક રૂપના નિબંધમાં બીજાં રૂપ સે-જમેજ કરવાની અતુરાઈ ઉપરજ આધાર રાખે છે.

શ્રવણ પિતૃ ભક્તિ નાટક.

પ્રથમ આર્યધર્મપ્રકાશમાં આ છપાતું હતું, તેને હાલ એના બનાવનાર બદ્દ લોખીલાલ મહાનંદે છૂટું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. એના એક નકલ અમને બે મારાથી પહોંચી છે, પણ જગાનાં સંજોગને લીધે અસરમુખી અને તેની બિંદુ લઈ શક્યા નહોતા.

નાટક, કાવ્ય, વગેરે મેદનગંધીના પુસ્તકોની ગુલના કરવામાં તથા

વાતનો વિચાર રહેલો છે:- વસ્તુસંકળના, પાત્રભેદ અને રસ. જે કથા ઉપર આખું કાવ્ય રચાયેલું હોય તેને આલંકારના ગ્રંથોમાં વસ્તુ કહે છે, અને તે કથાના જૂદા જૂદા ભાગને સુધારી વધારી અનુકુળ આકારમાં ગોઠવવાની જે જુક્તિ તેને વસ્તુસંકળના (Plot) કહીએ. કાવ્યમાં આવેલા સ્ત્રી પુરુષના જૂદા જૂદા સ્વભાવ પ્રમાણે તેમની કૃતિ, મતિ, તથા રીતિ જુદી જુદી વર્ણવવી તેને પાત્રભેદ (Characters) અથવા નાયક નાયકાભેદ કહે છે. આમ કરવાથીજ નાટકપાત્રમાં જિવ્ય આવે છે, અને એજ મહાકવિનું લક્ષણ છે. જેમ જગતમાં દરેક માણસ પોતાના ચહેરાથી ઓળખાઈ આવે છે, તેમજ અગુર કવિના કલ્પેલાં નાયક નાયકાદિ પણ પોતપોતાની વિશેષ પાત્રતા ઉપરથી ઝટ ઓળખાઈ શકે છે. પાત્રભેદ અને વસ્તુસંકળના ઉપરજ નાટક કે મહાકાવ્યનો સપજો રસ આલંબન કરીને રહેલો હોય છે. જિવનને જેમ 'દેહની આવશ્યકતા છે, તેમજ રસને એ બંનેની છે. તે વિના રસ જામી શકતો નથી, અને તો એ બેવાનાં જોડાએ તેમાં હોય, તો આપો આપજ કેટલોક રસતો તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. માટે આ નાટકમાં વસ્તુસંકળના અને પાત્રભેદ કેવા પ્રકારનાં છે તેનુંજ કાંઈ આપણે વિવેચન કરીશું.

અવલુની પિતૃભક્તિ આખા દેશમાં ધણીજ પ્રસિદ્ધ છે. એના નામથી કોઈ અજ્ઞર્યું નથી, એ કથા મૂળ રામાયણની છે, પણ તેમાં ઉપાખ્યાન રૂપે સંક્ષેપમાંજ વર્ણવેલી છે. આ બંને વાત સંકળના કરનારને લાભકારી છે. પરંતુ પ્રસિદ્ધ હોવાથી સધળાને તેનો રસ સમજવો સરલ પડે છે; અને મૂળમાં સંક્ષિપ્ત હોવાથી કવિ પોતાની મઠ્ઠી ટુલ્ય તેમાં ફેરફાર કે વિસ્તાર કરી શકે છે, ફેરફાર કંઈનો હક સધળા કાવ્ય શાસ્ત્રીએ માન્ય રાખ્યો છે અને નાટકાધીશ ચૈકસપિયરની કૃતિઓમાં તે સુતવિવેચકને ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આવો ફેરફાર, પ્રસિદ્ધ કથા મૂળથી વિસ્તારાએલી હોય, તો ખની શકે નહિ; કેમકે તેમ કર્યાથી પ્રસિદ્ધિવિરોધનો દોષ લાગી રસનો ભંગ થાય. નેમકે, ગૂજરાતના જગજિપ્તરી રૂપે આપણે વાતો રચવા બેઠા હોઈએ, તો મઠ્ઠી માફક આપણી કલ્પનાને રમાડી શકીએ; પણ સિદ્ધરાજ નેવા પ્રસિદ્ધ મહારાજની વર્તણૂક તથા સ્વભાવ જો અન્યથા વર્ણવા માંડીએ તો ઇતિહાસના જાણનારને હસવુંજ આવે, અર્થાત્ અવલુખ્યાનના આ બે ઘણું નાટક સંકળનાને ગોંઠે એવા છે. તોપણ કેટલાક ખીજા ગુણને

હાથે આ કયા આખ્યાન રૂપને જોઈતી જોગ્ય છે તેટલી નાટકરૂપને નથી. પણ તે બધાનું વિવેચન ન કરતાં આ નાટકમાં કેવી રીતે વસ્તુસંકળના કરી છે તે તર્જન આપણું લક્ષ લગાડીએ. પાત્રભેદનો પણ ભેજો વિચાર કરતાં જાણીશું.

સૂત્રધાર સભાને નાટકનો વિશય નિવેદન કરી રહે છે કે વિદ્યુત્ક આવે છે, અને તે અર્ધા નાટક સુધી રહીને એક ઉપયોગી પાત્રનું કામ સારે છે. એ વિદ્યુત્ક ખીલતના જોવો હાલમાં નથી. પ્રસંગે હસામાણું મોલે ચાલે છે ખરો, પણ એની અંતર્વૃત્તિઓ ગંભીર જણાય છે. પિતૃભક્તિના નાટકમાં આજો વિદ્યુત્ક ખેંચો ન કહેવાય. એ પોતાનાં મા બાપ તથા જોકરાં ઉપર સધન પ્રીતિ રાખતારો હતો, અને જ્યારે વસ્તુ વિષે નહીં ગાવા માંડે છે ત્યારે તેમાં બાળકીડાં પણ કાંઈ આણવાની એ ખાસ ફરમાસ કરે છે, એ સંગીતની છેલ્લી કડીમાં "માતા, માતા, તેડ મને" એવા મોલ આવે છે તે સાંભળીને જોકરાને સાર તરસતી કોઈ બાઈડી જાતિમાં પડી રંગ ભૂમિ ઉપર બાથરે વેપે પ્રવેશ કરે છે. એનું નામ સ્નાનવતી હતું, અને તે સર્વ નદી ઉપરના આશ્રમમાં રહેનાર શાંતનુ ત્રવિની પત્નિ હતી. એને કાંઈ સંતાતિ ન હોવાથી હંમેશાં દિવસરાત્રી કરતી. તેવામાં તેણીએ ઉપના કાન્ના મોલ સાંભળ્યા, અને તેથી તેનું મન એકદમ આકુળબાકુળ થઈ ગયું. તે મોધારે આંચુએ સોઈ રહી છે એવામાં શાંતનુ ત્રવિ આવી પહોંચ્યા, અને તેનું સમાધાન કરવાને આંચુ જોકરાં ગર્ભમાં રહે છે ત્યાંથી તે મોટાં થાય છે ત્યાં સુધી મા બાપને કેવાં કેવાં કટ વેડવાં પડે છે તેનું એણે સ્વામણે બાપે વર્ણન કર્યું. આ કરતાં ત્રવિએ જ્ઞાન માર્ગની વાત કરી હોત તો પોતાની પાત્રતાને વધારે જાણા આપત. સ્નાનવતીના પ્રવૃત્તિમાં તો કેટલોક વતસરસ છે ખરો, પણ શાંતનુ ત્રવિ તો શબ્દજિનાજ જણાય છે.

આ ટેકાણે સામઠું કહી નાંખીએ તો ફીક કે અવલુ ચિત્રામ આ આખા નાટકમાં કોઈ પણ પાત્ર ત્રવિ કાળના આચાર વિચાર બરાબર ધારણ કરનાર હોય એમ નથી. તેઓ સપનાં હાલનાં અસ્તાન, વહેમી, ને અનીતિમાન માણસોનાં જ પ્રતિબિંબ માત્ર છે. આ અને પાત્રની કલ્પનામાં મોટી ભૂલ અને રસહાનિતું કારણ સમજીએ છીએ. નાટકગરે કદી એમ

ધાર્યું હશે કે મા બાપને દોતીયાં કરનારાં ડોસાં કટપચાથી અવળુના પિતૃ ભક્તિને શોભા મળશે, પણ અમારા વિચારમાં તો એની પાતતાજ એ કારણથી અસંભવિત થઈ પડે છે. આ નાટક વાંચતાં ધણીયાર એમ લાગે છે કે અવળુ જેવા સિદ્ધ પુરુષના મા બાપ આવા હોયજ નહિ. તેઓને આવી સુપુત્ર શોભતોજ નથી, અને તેથી વખતે એમ પણ ખ્યાલ જાય છે કે આ નાટકમાં પિતૃ ભક્તિને હદની બહાર લઈ જવામાં આવી છે. બુદ્ધિમાં પણ એવાં અપંગ એમને ચીતૃંયાં છે કે તેઓ છેક બીજી પથુવત્ પાત્યાવસ્થામાં આવી પડેલાં દેખાય છે. આ મિત્રિ સામાન્ય જનને ગમે એટલી મ્યભાવિક, તોપણ શ્રોતામાં પૂજ્ય બાપ ઉત્પન્ન કરે એવી તો નજ કહેવાય. આ વેળા પુત્રનો ધર્મ એછે કે તેમને બાળકની પેઠે ફાસજાવી પડાવી સંભાળ્યાં. આ વેળા તેમની આત્મા માનવી એ બોલ તો કંઈ વિપરીત જેવા બાસે છે, કેમકે જેની બુદ્ધિ આગત થવા આવી છે તેની તે આત્મા શી? બળી એ પણ બૂલવું ન જોઈએ કે માણસને માબાપ પ્રત્યે જેવા ધર્મ છે તેવાજ સ્ત્રી પ્રત્યે, પુત્ર પ્રત્યે, અને આખા સંસાર પ્રત્યે પણ છે. તે બધાનો લોપ કરવો એ મુધર્મ કે ડહાપણ નહિ કહેવાય. અરે, આ નાટકમાં કોઈ બોલે છે તેમ અવળુને પેલુંજ લાગ્યું હોય એમ વખતે વાંચનારના મનમાં પણ વસી જાય છે. આ બધી હાનિનું કારણ તો એજ છે કે નાટકકારથી અવળુના મા બાપની પાતતા મયાયોમ્ય કટપી શકાઈ નહિ. જે કાળમાં અવળુ જેવા પુત્ર થતા હતા તે કાળમાં મા બાપનાં જ્ઞાન ધર્મ પણ હાલથી છેક જૂનાંજ હતાં. ત્રસપિ અને ત્રસપિપત્નિ એ શબ્દજ કેવી નિર્મળ અને તે- જોમય મૂર્તિ આપણી આંખ આગળ ઉભી કરેછે! નિરંતર ધર્મનીજ ચર્ચા, ધર્મનોજ બોધ, અને ધર્મનુંજ આચરણ! આવા ત્રસપિઓના બાળક પિતૃ ભક્તિ પાળે એમાં તો આશ્ચર્યજ શું! અરે, ત્રસપિઓના આશ્રમોમાં અપાતી આચાર વિચારની કેળવણી જ્યારે સંભારીએ છઈયે, ત્યારે અવળુના પિતૃભક્તિ એ એક તથાનો સાધારણ જનાવ દેખાય છે. પણ જ્યારે આ નાટકમાં ચીતરેલાં માબાપના સંબંધમાં વિચારીએ છઈએ ત્યારે તે અસંભવિત લાગે છે અને અવળુ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેના ધર્મ તો વીસરીજ ગયો એમ કહેવું પડે છે. ત્રસપિ કાળમાં બાળજનનજ કયાં હતાં કે તેને દાખલ કરી નાટકકારે તકામો આ પ્રમાણે ધર્મવિરોધ ઉભો કર્યો, અને મૂળ નાયકનીજ

પાત્રતામાં અસંખ્ય દોષ આણ્યો! આ નાટકમાં તો શું થયું છે કે અવળુ એક યુગનો અને બીજા પાત્ર બીજા યુગનાં યદ્યથાં છે. આ બેનું સામ્ય તેથી રીત થાય! મિયાં મહાદેવને કેમ બને! બન્યું એમ વર્ણવીએ, તો તે કેમ શામે કે કેમ મનાય! મનકબ કે અવળુમાં જેમ ત્રષિકાળતા સાત, ધર્મ, તથા આ-ચારનું આરોપણ કર્યું છે તેમજ બીજા પાત્રમાં પણ કર્યું હોત તો એની પાત્રતા સ્વભાવિક દેખાત, રસવધત, અને નાટકનો કેટલોક ભાગ હાલ કેવળ પ્રદર્શન રૂપ જ થઈ પડ્યો છે તેમ ન થાત અને પિતૃ ભક્તિનો સમોટ બોધ મળત.

તોપણ, આ નાટકમાં પાત્રભેદ છે ખરો અને એ એના એક વખાણવા લાયક ખૂબી છે, કેમકે હાલતા ધણા ગૂંચરાંતી ગ્રંથોમાં પાત્રભેદનો આમીજ છે. તેમાં જે પાત્ર હોય છે તે ઘણું કરીને નાગનાંજ—નિર્ગિય જોખાં જેવા હોય છે. જેના મોંમાં જે બોલ કાપે તે પોતેથી ધારણા માલમ પડે છે, પણ પાત્રનો કશોએ વિચારજ કરેલો જણાતો નથી. આવા ગ્રંથમાં એકના બોલ બીજા બોલ્યું એમ ધારીએ, તો પણ કાંઈ હરકત નડે નહિ. આવા કાવ્ય ગ્રંથનો પાત્રશૂન્યજ કહેવાય અને નાટકમાં પાત્ર શૂન્યતાના જેવો બીજો દોષ નથી. પણ આ નાટક એથી ઉત્કૃષ્ટ છે. એમાં સ્વચ્છંદો સંભાળણની ગૂંચણી કરી નથી પણ પ્રસંગાનુસાર પાત્ર પરત્વે જે રસના ઉદગાર નીકળે છે તેજ ધણે ઠેકાણે આણવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ નાટકમાં પાત્ર ભેદ છે એટલુંજ નહિ, પણ ધણે ઠેકાણે તે મોખો અને સરસ છે. આયો યુણ હોવાને બાંધેજ અને એમાં કાળદોષ થઈ ગયો છે તે સમજાવવાને માટે ઉપર કાંઈક મહે-નત લીધી છે કે આ નાટકકાર ફરીથી જ્યારે આયો ગ્રંથ રચવા બેસે ત્યારે પોતાની પાત્રભેદ શક્તિને આપા ઉપ કારણથી દૂષિત થવાદે નહિ.

હવે, પાછા અને એ કથાને પ્રગહેજ ચાલીએ છાપ્યો. શાંતનુએ તો વસ્તારની વેડ બહુએ વર્ણવી, પણ તેથી સ્તાનવતીની તૃણા કાંઈ ઓછી થઈ નહિ. ઉત્કૃષ્ટ એનું મન પણ તેણીએ ડગાવ્યું. પોતાના જવાબમાં સ્તાનવતીએ ઘડપણમાં બોકરાં કેવાં અપ લાગે છે તેનું એવું બ્યાન કર્યું કે ત્રષિનું મન તે તરફ લોભાયું. પરંતુ પુત્રપ્રાપ્તિને અર્થે કયા દેવને ઉપાસવા તે પોતાને મુજબ નહિ તેથી સ્ત્રીને પૂછ્યું, અને તેણે ટપે બતાવ્યું કે ચાલો મહાદેવની આજ્ઞા કરીએ. સ્તાનવતી ગુરૂપણામાં ડાહી તો ખરી કે કાંઈ કપરું તપ કે સાધનાળતાયું નહિ, કેમકે બોકરાને સાર એવાં કઠ્ઠણ વેઠે એવો

ધારું હશે કે મા બાપને દાંતીયાં કરનારાં ડોસાં કટપચાથી અવળાની પિતૃ ભક્તિને શોભા મળશે, પણ અમારા વિચારમાં તો એની પાતતાજ એ કારણથી અસંભવિત થઈ પડી છે. આ નાટક વાંચતાં ઘણીવાર એમ લાગે છે કે અવળ નેવા સિદ્ધ પુણના મા બાપ આવાં હોવાજ નહિ. તેઓને આવી સુપુત્ર શાભતોજ નથી, અને તેથી વખતે એમ પણ ખ્યાલ જાય છે કે આ નાટકમાં પિતૃ ભક્તિને હદની બહાર લઈ જવામાં આવી છે. બુદ્ધિમાં પણ એવાં અર્પણ એમને ચીન્યાં છે કે તેઓ છેક બીજી યથુવત્ બાલ્યાવસ્થામાં આવી પડેલાં દેખાય છે. આ રીતિ સામાન્ય જનને ગમે એટલી સ્વભાવિક, તોપણ શ્રોતામાં પ્રત્યેક જાગ ઉત્પન્ન કરે એવી તો નજ કહેવાય. આ વેળા પુત્રનો ધર્મ એછે કે તેમને બાળકની પો કાસલાવી પડાવી સંભાળવાં. આ વેળા તેમની આસા માનવીએ બાલ તો કંઈ વિપરીત નેવા ભાસે છે, કેમકે તેની બુદ્ધિ અસ્ત થવા આવી છે તેની તે આસાજ શી બળી એ પણ બૂલવું ન જોઈએ કે માણસને માબાપ પ્રત્યે નેવા ધર્મ છે તેવાજ સ્ત્રી પ્રત્યે, પુત્ર પ્રત્યે, અને આખા સંસાર પ્રત્યે પંજુ છે. તે બધાનો લોપ કરવો એ મુદ્ધર્મ કે ઉદાપણ નહિ કહેવાય. અરે, આ નાટકમાં કોઈ બોલે છે તેમ અવળને ઘેલુંજ લાગુ હોય એમ વખતે વાંચનારના મનમાં પણ વસી જાય છે. આ બધી હાનિનું કારણ તો એજ છે કે નાટકકારથી અવળના મા બાપની પાતતા પથાપોથ કટપી થકાઈ નહિ. જે કાળમાં અવળ નેવા પુત્ર યતા હતા તે કાળમાં મા બાપનાં જ્ઞાન ધર્મ પણ હાલથી છેક જુદાંજ હતાં. તરપિ અને તરપિગણિ એ શબ્દજ કેવી નિર્મળ અને તે-જોમય મૂર્તિ આપણી આંખ આગળ ઉભી કરેછે! નિરંતર ધર્મનીજ સર્ચા, ધર્મનોજ બોધ, અને ધર્મનુંજ આચરણ! આવા તરપિઓના બાળક પિતૃ ભક્તિ પાળે એમાં તો - આશ્ચર્યજ શું! અરે, તરપિઓના આશ્રમોમાં અપાતી આચાર વિચારની કેળવણી ન્યારે સંભારીએ છઠ્ઠે, ત્યારે અવળાની પિતૃભક્તિ એ એક ત્યાંનો સાધારણ બનાવ દેખાય છે. પણ ન્યારે આ નાટકમાં ચીતરેલાં માબાપના સંબંધમાં વિચારીએ છઠ્ઠે ત્યારે તે અસંભવિત લાગે છે અને અવળ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેના ધર્મ તો વીસરીજ ગયો એમ કહેવું પડે છે. તરપિ કાળમાં બાળકમનજ કયાં હતાં કે તેને દાખલ કરી નાટકકારે નકામો આ પ્રમાણે ધર્મવિરોધ ઉભો કર્યો, અને મૂળ નાયકનીજ

આસ્ટ્રેલિયામાં ૧૦૦, અને આફ્રિકા ૫૦ થાય છે. દુનિયામાં કુલ સંખ્યા ૨૩૨૬૦ની થાય છે.

ઐરોપિયનની જગ્યાત.—પરદેશથી આવનારા માત્ર ઉપર ને વિલાતમાં જગ્યાત લેવાય છે તેની ઉપજ દરવર્ષે ૨૦ કરોડ રૂપિયા થાય છે. હિંદુસ્તાન અને ચીનમાંથી ને આફ્રિકામાંથી તેના જગ્યાત એ બંને દેશમાં ને કુલ જગ્યાત ઉપજ છે તેથી યોગીજ યોગી છે.

અફીણની પેટીઓ.—આ વરસે ધરાનથી ચીનખાતે ૭૦૦૦ ચડી હતી અને આગળ જતાં એ બહુ વધી પડવાની દહેશત રખાય છે.

યુરોપના રાજ્યોનો વાર્ષિક ખર્ચ.—ફ્રાન્સમાં રૂપિયા ૧૧૯૯ કરોડ, રશિયામાં ૧૦૭૯, ઐરોપિયનમાં ૮૫૯, જર્મનીમાં ૬૬, આસ્ટ્રિયામાં ૬૧, ઇટાલીમાં ૫૫, અને સ્પેનમાં ૩૦ કરોડનો દરવર્ષે ખર્ચ થાય છે. એમાંથી લશ્કરી ખર્ચાડી કેટલું નાણું ખર્ચાય થાય છે તે નીચેના આંકડા ઉપરથી માલમ પડશે. રશિયામાં ૩૫૯, ઐરોપિયનમાં ૩૨૧, ફ્રાન્સમાં ૨૭, જર્મનીમાં ૨૧, આસ્ટ્રિયામાં ૧૧, ઇટાલીમાં ૬, અને સ્પેનમાં ૬ કરોડ રૂપિયા દર વર્ષે ફ્રાન્સે આંકડામાં ખર્ચાય છે.

યુરોપના રાજ્યોનો ખર્ચ.—આ નોંધાવેલ ૮૨૫, ઐરોપિયનને ૭૭૮, રૂપિયા ધણી કેટલાં તે મોખો અને સરસ છે. આસ્ટ્રિયાને ૪૨૨, અને જર્મનીએ એમાં કાળજીય યથા ગણે છે તે સમજાવવાને આ રાજ્યોના દેવા ઉપર નેત લીધી છે કે આ નાટકકાર ફરીથી જ્યારે આવશે એવું છે.

પોતાની પાતળી શક્તિને આપા ઉપ કારણથી દૂષિત થવાથી પણ હાલ હવે, પાછા અમે એ કયાને પ્રનાહિત આવીએ છીએ છાતીના રોગને

જો વરતારની વડ બહુએ વળેલી, પણ તેથી જોગી થઈ નહિ. ઉલટું એનું મન પણ તેણીએ જાણ્યું. —દુનિયામાં મરદ

સાતવતીએ મડપણમાં જોકરાં કેવાં ખપ લાગે છે. લંબાઈની રાસ ૩૭ મીટરની નાન-છત્તેવારની માં. પરંતુ પુત્રપ્રાપ્તિને આગમન મરણ પામે છે અને નેચો એ ઉપરના ઉમરે જીવે છે તેઓ અરધોઅરધ વરિત કરતાં સુખી છે. દર એકહજાર માણસે માતર એકજ ધણી ૧૦૦ વરસાસુધી જીવી શકે છે; દર ૫૦૦ માણસે ૮૦ વરસ જીવનાર એકજ માણસ હોય છે; દર

૧૦૦ માણસે ૧ જણા ૧૫ વર્ષની ઉમરે પુગે છે. કુનિયાની વસ્તિ અગત્ય માણસોની છે. દર સાલ ૩૩૩૩૩૩૩ માણસો, ૯૧૮૨૪ દરોજ, ૩૭૩૦ દરકસો, ૧૦ દરમીનીટ અથવા ૧ દરસકડે મરણ પામે છે. પરણેલાઓ કુંવારા કરતાં વધુ જીવે છે; ઉદ્યોગી અને મિતાહાર માણસોની ઉમર સંવેધી લાંબી છે. હીંગણા કરતાં લાંબાના આયુષ્ય વધારે છે. ૫૦ વર્ષની આગમત્ત સ્ત્રીઓને જીવવાની આશા વધારે છે. દર હજારમાણસે ૭૫ બેડાં પરણે છે. રાત અને દિવસ સરખાં થતા પછી લગ્નનો હીંગામ વધારે હોય છે. વસંતઋતુમાં જન્મેલું બાળક ઘણું કરીને મજબૂત અને કઠોર હોય છે. દિવસ કરતાં રાતે જન્મ વધારે મરણો તેમજ વધારે જન્મો પણ થાય છે. આખો પૃથ્વીમાં વસિતો સૌથી બાગ લડાઈતા હથીઆરો બાંધવાને શક્તિમાન ગણાયો છે.

નાટક લખનારની બૂઝ—ગાયે વર્ષે મિ. ગિલ્ડર્ડ નામના લખનારે એક પ્રખ્યાત ટોળીને નાટક લખી આપ્યું હતું તે તમાસગીરિને પસંદ ન પડવાથી એ ઉદાર લખનારે લીધેલાં નાણાં પાછાં આપવાં માંગ્યાં પણ તે ઉદાર ટોળીએ લીધાં નહોં. ત્યારે એ પાડ વાગવાના હેતુથી એણે બીજું એક પરીઓનું નાટક લખી બેઠ મોકલ્યું. તે વાંચી જોતાં એ ટોળીના પ્રમુખે બેઠ દુઃખીત કબુલ ન કરતાં તેની કિંમતના ૩૫૫ હજાર રૂપિયા મોકલી દીધાં.

સ્મરણશક્તિ વિષે—એક દ્રેચ વિદ્વાને ઘણી ખોજ કરીને નીચે લખેલી હકીકતો પ્રસિદ્ધ કરી છે. હજારી, ચીના વગેરે ઉત્તરતી પંક્તિના લોકોની સ્મરણશક્તિ મુધરેલા લોકો કરતાં વધારે હોય છે. પ્રાચીન લોકો જ્ઞાન વિજ્ઞાન નહોતું તેની સ્મરણશક્તિ અદ્ભૂત હતી—પુસ્તકના પુસ્તક મોટે 'રાખતા' પુણ્ય કરતાં સ્ત્રીઓની યાદદાસ્ત વધારે હોય છે એવો સૌના જાણવામાં હશે. જીવાન કરતાં બાળકને વધારે યાદ રહે છે. ચૈદ્યંદરની ઉમર મુધી સ્મરણશક્તિનું જોર ખીલ્યું જાય છે અને પછી ઘટવા માંડે છે. મજબૂત કરતાં નાનકડા પ્રકૃતિના માણસોની યાદદાસ્ત સારી હોય છે. શહેરી કરતાં ગામડીઆ જોડાની સ્મરણશક્તિ વધારે જોરાવર માલમ પડે છે. જે જોડાની સ્મરણશક્તિ સારી હોય છે તેની બુદ્ધિ કાંઈ સારી હોતી નથી. મગજની ગાંધીયા-જુએ રોગ વધવાથી સ્મરણશક્તિમાં કાંઈ બિગાડ થતો નથી, પણ જમણી

જાગુએ રોગે ચવાયી તે બિગડે છે. ઘણું ખાધાયી, કસરતયી, અને કેળવ-
ણીયી યાદદાસ્ત ઓછી થાય છે. એ કારણને લીધે બાલેખા કરતાં અભણમાં
યાદ રાખવાની શક્તિ વધારે હોય છે. સાંજ કરતાં સવારે, શિયાળા કરતાં
ઉંઠાળામાં (હિંદુસ્તાનમાં એમ નહિં હોય), અને કંડા કરતાં ગરમ દેશમાં
યાદદાસ્તનું જોર વધારે હોય છે.

ટપાલખાતાને હુંડીયામણની કમાઈ—જનનેવારી, ફેબ્રુઆરી, અને
માર્ચ એ ત્રણમહીના થયા ટપાલખાતાને “ મનીઆડર ” આપવાનો અધિકાર
આપવામાં આવ્યો છે એટલામાં ૫૪ લાખરૂપિયાની હુંડીઓ લખાઈ ચૂકી
છે અને તેથી સરકારને ૯૦ હજાર રૂપિયા નફો મળ્યો છે.

મધપાનથીજ ધણુ યુનાહ થાય છે—અમેરિકામાં એક પરોપકારો
સ્ત્રી દારૂ પીનારાઓને સુનોધ આપવાનો ઉદ્યોગ લઈ બેઠીછે તેને જોવામાં
આવ્યું કે જૂદા જૂદા કેદખાતાઓમાં જુમલે ૧ લાખને ૫૦ હજાર કેદીઓ
હતા તેમાં ૧ લાખને ૫ હજાર દારૂ પીધાયી યુનાહ ધરતા થયા હતા.

નવી પાર્લામેંટ—૨૪ મી માર્ચે લાર્ડ બીકન્સફીલ્ડવાળી પાર્લામેંટને ૨-
જા મળ્યા પછી નવી સ્ટ્રેટ્સીઓ લોકો તરફથી ચર ચઈ હતી તેનું પરિણામ
ધણું સંતોષકારક નીવડ્યું છે. કુલ ૩૪૬ લિબરલ, ૨૩૫ કોન્સર્વેટિવ, અને
૬૩ હોમરૂલર પસંદ થયા છે એટલે હવે હાલની રાજટોળી ધેર બેસવાની
અને સુધારાવાળાને કારભાર મળ્યાનો.

સુંઝાઈનો ગવર્નર સરરિચર્ડ ટેમ્પલ ઉમેદજેર દોડ્યો દોડ્યો ગયો હતો,
પણ તે નિષ્ફળ ગયું છે. તે ગામના લોકોએ કોઈ લિબરલને પસંદ કર્યો છે.
સુંઝાઈ માજિસ્ટ્રાલો પેહેલો એડિટર મિ. માકિનન પણ હિંદુસ્તાનના સુબાગ્યે
પાર્લામેંટમાં પેસી શક્યો નથી.

લાર્ડસિટન—પોતાની મહેરબાન રાજમંડળીનો કારભાર જવાની તૈયારીમાં
આવવાથી પોતે હિંદુસ્તાનના નવાબી છોડી છે. તેથી તેને જતાં જતાં
લાર્ડ બીકન્સફીલ્ડે પોતાના એ જરખાં દોસ્તાને અલ્ફઆલિટન અને વાઈકાં-
ઉટને ગવર્નમેંતો ખિતાબ બદલ્યો છે.

કેઠવળોસ્વાતાનો સ્વરો.

પ્રાંતહાવાર.

ધ્રાક્ષ, —આ. યાણુદાર સહિય કલ્યાણુરાય રેવાચંકર તથા નવાનગરના લાખા દામજી રૂ૨૥ મીઠાઈ. —સાતુદડપાવડી, આ. ધ્રાક્ષ યાણુદારસહિય કલ્યાણુરાય રેવાચંકરે રૂ૨૥ મીઠાઈ. —આળંભા, માઉ તળથી એતસિંહ અને આળમ મહાલકારીસહિય કસળચંદ કચરાએ રૂ૧૭-૨-૦ તલધારીલાખથી અને બુંદિના લાકુ જમાડ્યા. —હડીયાણા, કારકુન ગીરધર એતસિંહ તથા બીજા મેમ્મરોએ મળીને રૂ૧-૨-૦ સાકર અને માફી જોડાએને પેરણ. —ત્રીકાયા, શુકલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ જ્ઞાં હીરાચી રૂ૦-૪-૬ દ્રાક્ષ. —નવાનગર દંપત્રાણા, માજી મહેતાજી બાઈ આદીએ પુરપોતમમાસ બાણીને રૂ૧૦૦ તમામ જોડાએને મગલના લાકુ જમાડ્યા. —ઓખરી, આ. ગોંડળ મુલ-તાનપુર મહાલકારીસહિયે રૂ૦૦ દ્રાક્ષ. —ધોરાજી, મે. મુનસફસહિય કલ્યાણુરાય મે. મામલતદારસહિય જોડાલાલ આ. યાણુદાર સહિય ઉમદલાલ આ. ડાકરે બીખાજીએ મળીને રૂ૪૦૦ પતાસાં. —સુપરી, શુકલકમિટિનાં મેમ્મરોએ રૂ૦-૧૫-૦ મીઠાઈ. —ધાંઢીયા, આળમપ્રેસિડેન્ટ લક્ષ્મીચંકર ત્રીબોધન તથા મેમ્મરો રૂ૦૦૦ મીઠાઈ.

(ઇંગ્લેન્ડસહી) ગણપતરામ અનોપરામ
રા. કે. એ. ઈ. પ્રાંતહાવાર.

સુરેત ઉત્તરવિભાગ.

અજોદ, —બીખાજી નવરોજજી રૂ૩) —, નાગરજી ખરાગજી રૂ૧) —
બારડોલી, વાંસદાના ટ્યુટર માધવરામ હરીનારાયણ રૂ૧૮૦૦ —સરભોણ,
ચીફકોન્સ્ટેબલ લલુભાઈ હરીસંગ વગેરે રૂ૨) —માંડવી, ખેડાભાઈ તુળશીદાસ
રૂ૧૦૦ ,, દેવધાના ચેક હોરમજી પાતણજી રૂ૨૦ ,, ચેક રેતનચંદ બહેચરદાસ
રૂ૧) —સુહાબી, ચેક બીખાજી દોસાજી રૂ૪૦ ,, મહેતાજી દાદાભાઈ
કાવસજી રૂ૨-૫-૦ —તરસાડા, મહેરજાન ડીસ્ટ્રીક્ટ ડેપુટી કલેક્ટરસહિય
રૂ૧૦) ,, માંડવીના પોસ્ટમાસ્ટર રૂ૨૦૦ ,, માંડવીના મહેતાજી રૂ૨૦ —અમરોલી,

ખંડરાવ મહારાજની વિધવાબાઈશ્રી જમનાબાઈ ૩૫) —કડોદ, જમાદાર બાલુજી પાંડુજી ૩૧૧ —માંડવી, પરીખ મોતીરામ રઘનાયજી ૩૨) —ઢઢ, મહેરબાન જી. બી. પેતસાહેબનાં મડમસાહેબ ૩૨) —ખરવાસા, કસન અખા ૩૧૧ વેડછા, દેશાઈ હરિભાઈ અખુભાઈ ૩૧) ,, દેશાઈ પ્રાગજી લલુભાઈ ૩૧) ,, દેશાઈ સાઈ નીલાબાઈ ૩૦૧ ,, દેશાઈ ભુવાભાઈ જોગી-ભાઈ ૩૦૧ ,, દેશાઈ કુલબભાઈ રતનજી ૩૦૧ ,, દેશાઈ કુંવરજી ભીખાભાઈ ૩૦૧ ,, દેશાઈ કુંવરજી નારણજી ૩૦૧ ,, દેશાઈ રણજીડજી મણીભાઈ ૩૦૧ —ઓદાણ, માંડવી તાલુકામાસ્તરે વજેરામ પ્રભાચંદ્ર ૩૧)

(એવ્રજી સહી) મોહનલાલ રણજીડદાસ

ડ. એ. ઈ. મુ. વિભાગ

સોરઠ પ્રાંત.

જેતપુર, —જેતપુર દરબાર સાહેબો તરફથી મે. સોરઠપ્રાંતના સ. ડી. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા લીધી તે વખતે ૩૪૧ મીઠાઈ ૩૧૧૧ ચોપડીઓ —જેતપુરસંસ્કૃતશાળા, જેતપુર દરબાર સાહેબો તરફથી ૩૧) પરીક્ષા લઈ પ્રાપ્તજોને દક્ષણા આપી —બીજાબા, બીજાબા દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે ૩૫) રમાજ તથા મીઠાઈ. મે. કા. પ્રાં. ડી. એ. ઈ. સાહેબ જહાદૂરે પરીક્ષા કરી તે વખતે ૩૧૧ મીઠાઈ. આજમવાળા આજા ભીમાએ પરીક્ષા લઈ ૩૧) મીઠાઈ ૩૦૧ મહેતાજીને. ધાધન વાલેરા હરમુરે પરીક્ષા લઈ ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ ૩૦-૬-૦ મહેતાજીને —બીજાબાકન્યાશાળા, બીજાબા ભાગદારો તરફથી મે. કા. પ્રાં. ડી. એ. ઈ. સાહેબ જહાદૂરે પરીક્ષા લીધી તે વખતે ૩૪૧ રસેટો ચોપડીઓ વગેરે. આજમવાળા આજા ભીમાએ પરીક્ષા લઈ ૩૦૧ મીઠાઈ ૩૦૧ મહેતાજીને —જેતપુરકન્યાશાળા, જેતપુર દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે ૩૮-૧-૦ ચુંદડીઓ ૩૦-૧૫-૦ મીઠાઈ —વડીઆ, વડીઆ વહિવટદાર સાહેબ તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે ૩૨૧ ચોપડીઓ ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ —જરખીઆ, વહિવટદાર નાગજી

હેમથીએ પરીક્ષા લઈ રૂ. ૩૦૦ મીઠાઈ—શેખનાપીપરીઆ, જેતપુર બાગદાર તરફથી કામદાર કાનદાસ બાઈએ પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ. ૩૦૦ મીઠાઈ તથા રૂ. ૩૦૦ તથા રૂ. ૧૦૦ પટેલ આણંદનરસી—વસાવડ, દરબારશી મોનજી મદનજી તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. એ. ઈ. સા. વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૨૦૦ મીઠાઈ—મોટાદેવળીઆ, ગામના બાગદારો તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૧૦૦ મીઠાઈ—બગસરા, બગસરા બાગદારો તરફથી મે. સો. પ્રાંતના સ. ડી. સા. બા. વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૧૬-૭-૦ ચોપડીઓ રૂ. ૧-૬-૦ સાકર—ઉના, ખુદાવંત નવામસાહેબ તરફથી આ.સો.પ્રાં. સ.ડી. સાહેબ બહાદુરે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૪૦ મહેતાજીને રૂ. ૧૦ મહેતાજીને રૂ. ૨-૦ છોકરાઓને ધનામ—દેલવાડાકંબાશાળા, ખુદાવંત નવામ સાહેબ તરફથી આજમ વહિવટદાર સાહેબે રૂ. ૭૦ છોકરાઓને રૂ. ૧૦ મહેતાજીને—દેલવાડાનિશાળ, ખુદાવંત નવામ સાહેબ તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૪૦૦ ધનામ—ગાંધકડા, વહિવટદાર તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૧૦૦ મીઠાઈ—ટીંબી, બાગદારો યાજુદાર કાળીદાસ મુળજીએ પરીક્ષા લઈ રૂ. ૩૦ મીઠાઈ—ડેડાણુ, કોટીલા રાહુંગ વગેરે તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૫-૫-૦ છોકરાઓને રૂ. ૧૦૦ મહેતાજીને—ગાંધવાદ, રાજેશી કમળશી પ્રેમજી તરફથી આજમ મુખાસાહેબે પરીક્ષા લઈ રૂ. ૩૦૦ છોકરાઓને રૂ. ૫૦ મહેતાજીને રૂ. ૫૦ આસીજીટને—પોરમંદર, સ્કુલ કમિટિના નેમ્બરો તરફથી સ્કુલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ સાહેબે પરીક્ષા લઈ રૂ. ૧-૧૦-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં—રાણાવાવ, રાજેશી દુલેરાવ શામળજીએ પરીક્ષા લઈ રૂ. ૦-૧૦-૦ પતાસાં રૂ. ૧૦ ધનામ. સ્કુલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટ તથા મહાજન તરફથી રૂ. ૧૦—અડવાણા, બડા ફોનદાર રાજેશી લક્ષ્મીચંદ્રે રૂ. ૦-૫-૦ મીઠાઈ—સુત્રાપાડા, વહિવટદાર હરિલાલ ત્રીકમલાલે રૂ. ૧૦૦ પતાસાં—ધામજેજ, વહિવટદાર હરિલાલ ત્રીકમલાલે રૂ. ૦-૬-૦ પતાસાં—પાટવા, દરબારો તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૧૪-૧-૦ છોકરાઓને ધનામ રૂ. ૫-૧૫-૦ મીઠાઈ—ગોદડ, દરબારશી અનવરખાનજી તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૪૦ છોકરાઓને મીઠાઈ—માણાવદર, માણાવદર સ્ટેટ તરફથી મે. સો. પ્રાં. સ. ડી. એ. ઈ. સાહેબે વારસીક પરીક્ષા કરી તે વખતે રૂ. ૫૦ મહેતાજીને

૩૧-૬-૦ આસીટ્ટને ૩૩-૧૧-૬ છોકરાઓને—ધંધુસર, વડાજકોટજના સીરસ્તેદાર તરફથી રાજેશ્રી શિવલાલ ભાઈએ ૩૧) મીઠાઈ—જીનાંગઢ, મંગ ખાખા મોતીચંદ ઉનાળામાં છોકરાઓને પાણી પીવરાવના સાર ૩૭)નો ખરચ કસોડે—મેસાણુ, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી વારસીક પરીક્ષા વખતે ૩૧) છોકરાઓને ધનમ ૩૦-૫-૦ પતાસાં—શાણુપુર, ખાનજી જોરાવરખાનજીએ પરીક્ષા લઈ ૩૧-૨-૦ પતાસાં—જીનાંગઢકન્યાશાળા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી ૩૧૫) મોઢણાં ૩૩) આ. મહેતાજીને ૩૨) મીઠાઈ—કોષણી, મહંતસાહેબ તરફથી ૩૧-૨-૦ પતાસાં—આસાગામ, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી ૩૧-૧-૦ મીઠાઈ—કુતીઆણુ, ખુદાવંત નવાબસાહેબ વગેરે તરફથી કન્યા શુભેચ્છકમંડળી તરફથી ૩૧-૬-૦ પારેખ મોતીચંદ તોકમ ૩)આ. ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી ૩૩)—દેવડા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી જે કોરીનો ગોળ વહેર્યો ૩૦-૬-૦—દોયાણુ, જમાદાર આનંદભાઈ વારસીક પરીક્ષા વખતે ખાટખા રંગાર તરફથી ૩૧) મોપડીઓ તથા મીઠાઈ ૩૨) મહેતાજીને—કુતીઆણુકન્યાશાળા, ખુદાવંત નવાબસાહેબ તરફથી ૩૧) રા. નાનાલાલે ૩૨) જમાદાર હથુભાઈ ૩૪) ડા. દેવચંદ કુરજી ૩૧) ચેક મોકળદાસ અમરલી ૩૧) હકીમજી હસ્માન ૩૦-૧૦-૦ ચા. જાદવજી વીરદાસ ૩૦-૧૦-૦ ચા.યવજી પીતાંબર ૩૦-૫-૦

વકીલ પોપટ ૩૦) રા. બાણજી સુંદરજી ૩૪) રા. દયાજી ફુલભજી ૩૩-૧૦-૦ મેમણની જમાત. ૩૨) ડા. સુંદરજી અખી ૩૦-૫-૦ રા. નાનમજામ ૩૦-૬-૦ રા. અરજુન નાનજી ૩૦-૧૦-૦ જમાદાર આનંદભાઈ ૩૪) પારેખ મોતીચંદ માણિકચંદ ૩૧) ડા. રામજી જુઠા ૩૦-૧૦-૦ વકીલ શરીફ ૩૦) રા. દામોદરદાસ હીરજી ૩૧)

(ઈંગ્રેજસહી) દોલતરામ માણીરામ ભયસ

સમકેપુટી એ. ઈ. પ્રાંતસોરક.

અમદાવાદ વિ.

જા. નં. ૧૦૪૦

ધોરણવેચ, — આ. ડાકરસાહેબ કેળવહરિ ૩૧) મીઠાઈ—પ્રાંતીજી, આ. અવન કારકુન મોહનલાલ કલ્યાણજી ૩૧-૧૨-૬ મોપડીઓ. ચેક.

અમરતલાલ હરજીવનદાસે ૩૨) મીઠાઈ—આખારેલી, સદગૃહસ્થોએ તથા તલાટી ઉત્તમરામ નારણજી ૩૧) મીઠાઈ—ધોસેરા, આ. રતીલાલ બાપાલાલ કોટન સબ ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ તથા સર કારકુન માણિકલાલ મોતીરામ ૩૩) મીઠાઈ દેરાળા, —મહેતાજી સીતરામ જ્યેષ્ઠ ૦-૮-૦ પટેલ નારણદાસ ત્રીકમદાસ ૦-૮-૦ મૂખી મુળદાસ જ્યેષ્ઠદાસ ૩. ૦-૮-૦ પટેલ ત્રીભોવન મુળજી ૦-૮-૦ અને બીજા સદગૃહસ્થોએ મળીને ૩ ૫) આજણુ જમાજ્ઞા તથા મીઠાઈ વહેંચી, ટૂંટ, —૨૧. સા. વાઘજીભાઈ મીઠાભાઈએ ૩ ૧) ચોપડીઓ. જોગવા, —ઠાકોર રણજીત મોહનભાઈએ ૩ ૧) સાકર—સાકરોઆ, —આ. સરવૈખાતાના કારકુન બાલુ પુરામનલાલ રાણપુર, —મહેરખાન કલેક્ટર સાહેબ આહાદુરે ૩ ૩) મીઠાઈ. —ઉવારસદ, —મુખી મયુરભાઈ નાગરદાસે ૩ ૧) પટેલ લલુ વહાજાભાઈ ૩ ૧) જોસી વલ્લભરામ જોડારામ ૩ ૧). તલાટી નાનાલાલ નંદલાલ ૩૦૧) સીતકદાર કદાનદાસ ગીરધરદાસ ૩૦૧) અને બીજા ગૃહસ્થોએ મળી ૩૪-૧૨-૦ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વહેંચી. મોડાસા, —મહાગન તરફથી ૧-૧૨-૦ આ. મહાનકરી સાહેબે ૩૦)-૦ કુલ ૩૨-૩-૦ મીઠાઈ વહેંચી—સાકરોઆ, મુખી ગદા રવા ૩૦-૭-૦ મીઠાઈ—પ્રાંતીજ, ૨૧. સા. હમીયાગંકર વલ્લભરામ ૩૨) મીઠાઈ આ. અવલ કારકુન મોહનલાલ કલ્યાણજીએ ૩૧૧૧ ચોપડીઓ તાલુકા રકુલમાર્તરે ૩૧-૨-૩ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—ધોસેરાકન્યાશાળા, રકુલમાર્તર ૩૧૧ ઠકર રતનજી રામજી ૩૧ આ. જાડંબાના કોળદારસાહેબ નાગરદાસ મયુરદાસ ૩૨-૧-૦ તલાટી ત્રિભોવન મનોરદાસ ૩૧-૧-૦ કુલ ૩૬-૧૪-૦ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ આ. સરકારકુન માણિકલાલ મોતીલાલ, આ. ડાક્ટર સાહેબ અને આ. પોટમાર્તર અંગારામે ધર્મ ૩૬) મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ —પાલડી, જ્યેષ્ઠ હુચેનમીયાં જોસામીયાં ૩૦૧ મીઠાઈ—વાલુકદ, મુખી વનમાળી બગવાનદાસ ૩૦૧ ઝાલા. રવાભાઈ રતનસીંગ ૩૧) સાકર, કુલ ૩૧૧—રોજકા, મુઝસમાં ૫૫૦૧ માનાભાઈ તથા દિપસીંગજી અમરસીંગજી તથા સામતસીંગજી જસમતસીંગજી ૩૧) મીઠાઈ—ઉવારસદ, મહેતાજી મોહનલાલ હરિભાઈ ૩૦ મીઠાઈ—રાણપુર, સા. મુગ માનસીંગ દનામ વહેંચ્યું—સાણોદા, પટેલ માધવજી ૩૧૧ મીઠાઈ—નોતી, આજમ સીતલા આતાના ઇન્સ્પેક્ટર સરદાર મીયાંસાહેબ ૩૦૧ મીઠાઈ—નાનીબીડ, કારબારી

મધ્યાભ્યાસ રતનસંગ્રહ ૩૧) સાકર—સાણોદા, પ્રાંતીજ કન્યાશાળાના માણ મહેતીજ પારવતી ગુલામચંદ ૩૧૧ મીઠાઈ—રાણપુર, આશિષેટ સુંદરજ હકમચંદ ૩૧૧૧ મીઠાઈ. કામદાર મુળ માનસંચ ૩૧૧૧ મીઠાઈ—ભંકોડા, ઠાકોર પ્રચુરાજજ તથા કારકુન માવજાલ ચતુરભાઈ ૩૦૧૧ મીઠાઈ—ચાંદખેડા કુલભાઈ ગુલામચંદ ૩૦૧૧ મીઠાઈ—ભુવાનડી, વડવાણના શેક લક્ષ્મીચંદ ૨. તનસી ૩૧) ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ—નાવડા, સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ ૩૨૧૧ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—રાણપુર, કામદાર હકમચંદ મૂળજ—માંડાસા, આ. મહીકાંડાના વેમ્સોનેટર મંગળ પીતાંમર ૩૦૧ મીઠાઈ—સાણુંદ, સાણુંદ કન્યાશાળા, રાજેશ્રી કન્યાશાળા પુંજરામ ૩૧૫) ચોપડીઓ—થળેતજ, શેક જગનજાલ અમીચંદ ૩૦૧૧ મીઠાઈ—ધોધા, શા. ત્રીભોવન કુંપરજ ૩૦૧૧૧ તથા બીજા કેટલાક ગ્રહસ્થોએ ૩૦-૧૪-૦ કુલ ૩૧-૧૦-૦ મીઠાઈ તથા ચોપડીઓ—વાગડ, શા. હકમચંદ રામજ ૩૦૧૧૧ મીઠાઈ—વાલુકડ, વહી-વટનાર મોહનજ આણુંદજ ૩૧) સાકર—રોજદ, સ્કુલકમિટિના મેમ્બરોએ ૩૦-૫-૦ મીઠાઈ—સરોડા, મે. કલેક્ટરસાહેબ બહાદુરે ૩૧) મીઠાઈ—ભોજવા, મુડી વતીભાઈ ભાઈજ ૩૧) મીઠાઈ—વાગડ, ગામના તાલુકદારોએ ૩૨) મીઠાઈ—રોજકા, ચુડાસમાં પ્રધુભાઈ નાનાભાઈ તથા જીવણ પુંજ તથા બટ મહાશંકર રણજોડ કુલ ૩૧) મીઠાઈ.

ધ. ધો. આ. નં. ૫૯૭

ધંધુકાકન્યાશાળા, જીલ્લાના કલેક્ટરસાહેબ બહાદુરે રેગમી ઓઢણાં, સુગરાહ ઓઢણાં કસાની રેજ, અને મોળીયા વગેરેનું ૩૧૧૬) ઇનામ તથા ૩૫) મીઠાઈ કુલ ૩૧૨૪) ઇનામ વહેચ્યું.

ધોલકા આ. નં. ૫૨૮

ધોલકાકન્યાશાળા, મે. જીલ્લાના કલેક્ટરસાહેબ બહાદુરની સુચના ઉપરથી તાલુકાના રા. સા. મામલતદારસાહેબ પ્રભાગંકર ભાઈચંકરે નાણાની રકમ ભગી કરી તેનું ઇનામ જોડીયોની પરીક્ષા કરી તથા ગરબી ગવડાવી વહેચ્યું તેની વીગત નીચે મુજબ મે. કલેક્ટરસાહેબ બહાદુર ૩૫) કર, મોની કમાજ બાપજાના ૩૭) રા. બેહેચર શુરસંગજ વાલચેરાના ૩૫) આ-નસાહેબ બાપુમીયાં શરમીયાં ૩૫) આનગાહેબ લનીફ આનસાહેબ ૩૫, ચંદીમરના મુળી નરસી યાગજ ૩૫) શેક છોટાભાઈ પ્રભાગંકર ૩૩) ગાંધી,

જ્યેષ્ઠ ત્રીકમદાસ ૩૨) શેક કરશનદાસ રામચંદ ૩૨) શેક ભવાનીદાસ જી-
ગજીવન ૩૨) પેરી શીવદાસ ૩૨) શેક નાના મુગજી ૩૨) નયુભાઈ ગીરધરદાસ
૩૧) શા. મોહન મનસુખરામ ૩૧) શા. રણજી ૩ ત્રીશાવનદાસ ૩૧) ઉમરભાઈ
નુરભાઈ ૩૧) પટેલ હંરાભાઈ ૩૧) શા. મનસુખભાઈ વજ્રભરામ ૩૧)
લક્ષ્મીચંદ દેવચંદ ૩૧) શા. મધુર કાળીદાસ ૩૧) શા. મોહન અંબારામ ૩૧)
પરીખ મગનનાથ વંદ્રાવન ૩૧) શા. ભોમીલાલ ગીરધર ૩૧) કુત ૩૫૬)
તેના બ્યવસ્થા નીચે મુજબ ૩૧-૫-૩ ઓરણાં ૩૫૫૥ ધારોઆનાખંડ
૩૩-૪-૬ મરીનો લીધો ૩૪-૧-૦ મોળીયાં ૩૧-૫-૦ છોદરી ૨૦-૧૨-૩ કુ-
લના ગુરજા, અને પાનસોપારી ગુજાગળજી ૩૪) કોરો તથા મલમત્ર ૩૬)
અનતસનાખંડ ૩૦-૪-૬ ચંદ્રકાંતોખંડ ૩૦૥ કીનખાગ, ૩૬-૪-૬ પતાસાં
કુવ ૩૫૨-૬-૩ ખરચ ૩૩-૬-૬ સોતક રહેવા દીધી પાછગયો વસુત્ર યજ્ઞે
આપવામાં આવ્યો કુવ ૩૫૬) નુ ઇનામ વહેંચ્યા મછી મહેતાજી ગણપતરામ
નરસીરામે ગદ્યપદ્યમાં ભાપણુ વંચાયું. મછી રાખા બરખાસ યદિ.

(ઇંગ્રેજસહી.) મોતીરામ રામરામ

૩. એ. ઇ. અ. વિ.

સરકારી જાહેર સ્વચ્છ.

નંબર ૨૮૮.

લોઅરગ્રેડ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થવાની ફરજક્રાસ અને મેકંદ
ક્રાસ સર્ટિફિકેટ મેળવવા ઇછનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર
સોમવારે અને ત્યારપછીના દિવસે નીચે લખેલી જગ્યાએ લેવામાં આવશે.

સુરત, ભરૂચ, ખેડ, અમદાવાદ, પંચમહાલ, અને રાણપોટ.

૨. મહાકાંડા અને પાલણપુર એજન્સી તર્ફના ઉમેદવારોની પરીક્ષા
અમદાવાદમાં લેવાશે.

૩. દરેક ઉમેદવારે પોતાના ભાગનો કમિટોના ઉમેદવાર ઉપર ૨૦ મી
આગસ્ટ ૧૮૮૦ સુધીમાં પોતાનું નામ, ઉમરનું સર્ટિફિકેટ તથા રહેકાણુ રીત
પ્રમાણે લખી તે મહેતાજી અથવા ગામના પટેલની સહી સાથે મોકલી દેવાં.
આ પ્રમાણે નહિ કરે તેને દાખલ કરવામાં નહિ આવે. પ્રેસિડેન્ટ ઉપર
અર્જ કરવાથી છાપેલા સર્ટિફિકેટ આપવામાં આવશે.

મુ. વક્ત્રસાડ

૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૮૦

જી. બહુલર.

એજન્ડેગનર ઇન્સ્પેક્ટર ઇ. પ્રાંત.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

JUNE 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું. ગુન ૨ મુંક ૬ શી.

જેતાંજ બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામ :-
કર અંતે મન લેવની, ખરી ખેતી ખરી હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages
[Report of the Director of

કેળવણીખાતાનો રિપોર્ટ
નિબંધ શીખનારને ક
મદદ થાય પિતૃલકિત ન
કેળવણીખાતાની અપ
સરકારી મદદરખબર

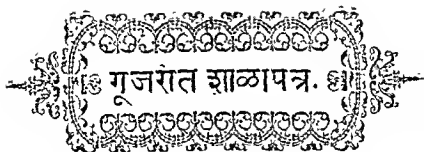

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

મામાની હવેલીમાં પુનઃપ્રવેશ પ્રિટિંગ અને બનરલ એજનસી કંપની
"સિમિટી"ના પ્રેસમાં રજુઆતવાલું જગ્યાએ છાપી પ્રગટ થાય.

મૂલ { ૩૨) વરસનો અગાઉથીન. } દપાલ ખર્ચ
{ ૨૦) ન હુકમ અંક એકના. } જુદું.

પુસ્તક ૧૬ મું.

જીવ

સન ૧૮૮૦.

અંક ૧. ઠો.

કેળવણીસ્વાતંત્ર્યો રીપોર્ટ. ભાગ ૨ જો.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૦૦ થી.) -

વર્નાકુલર કેળવણી.

ટ્રેનિંગસ્કૂલો હતી તેટલીને તેટલીજ રહીછે. હાઈકોલેજમાં સ્ત્રીઓને માટે હતી તે કાઠી નાંખવામાં આવી તેમ અહમદનગરમાં એક વધી.

ગૂજરાત ટ્રેનિંગકોલેજમાં કે જીલ્લા, ૪ કાઠીવાવાડતા, ૧ કુચનો અને ૧ મહીકાકાતા ખીલ વર્ષનો અભ્યાસ કરતા હતા તે સર્વે કુતેહ પામ્યા છે. ખીલ વર્ષમાં ૨૫ હતા તેમાંથી ૨૦ પાસ થયા અને પાંચ નાપાસ પહેલા વર્ષમાં ૩૮ માંથી ૨૦ પાસ થયા.

રાજકોટનું પરિણામ પણ અમદાવાદની પેઠેજ સાફ હતું. ખીલ વર્ષની વર્ગમાં ૨૦ હતા તેમાંથી ૧૭ અને પહેલા વર્ષમાં ૩૩માંથી ૩૨ પાસ થયા. ખીલ વર્ષમાં ૧૦ પાસ થયા તેમાંના જે છંદાણે સૌકે ૭૦ દોકડા ફેગ્યા હતા તેને અમદાવાદ ખીલ વર્ષનો અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા.

અમદાવાદની કીમેન્ટ્રેનિંગકોલેજને માટે ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ લખેછે કે ૧૦ સ્ત્રીઓ અભ્યાસ કરતી હતી. આ વરસમાં પાંચને જગા આપવામાં આવી છે. હાલ સુરત, બરુચ, નડીયાદ, અમદાવાદ, પારડી, અંકલેશ્વર, નંબુસર, મગદાવાદ, વીરમગામ, અને ઘોળેરા એટલે કેકાણે સ્ત્રી શિક્ષકો છે, અને તે સમગ્રીઓને માટે મને સારા રીપોર્ટજ મળેછે.

ગૂજરાતી ઓકરની નિશાળો ૫૧ વધીછે, પણ આજ વર્ષે આપણા પાં નં ઓકરાનો ધારો જાગ્યો છે. ૫૮૩૧ ઓકરા યોજા થઈ ગયા છે, પણ

આંકડા આ વરસ પરીક્ષા બાબત આપ્યા નથી તેથી રેજિસ્ટર પર ચડેલા છોકરામાંથી કેટલા પરીક્ષામાં બેઠા એ કહી શકાતું નથી, પણ ચોથા ધોરણમાં કુલ માત્ર ચતારેની સંખ્યા ૧૪૫૭૪ છે, એટલે, દરવરસે આપણા પ્રાંતમાં જગભજ દોઢ હજાર છોકરાં કામ ચલાવે ગૃહરાત્રી કેળવણી લે છે. આ રીતે ભૂતાં બાણેલી છોકરીઓ કરતાં બાણેલા છોકરાનો આંકડો ૧૪-૧૫ગણોના થાય છે.

દેશી રાજમાં કેળવણી.

કાઠીયાવાડમાં ૩૮૫ ફંડની અને ૮૮ ખાનગી મળીને કુલ નિશાળો ૪૭૩ હતી. પાછલા સાલ કરતાં ૫૮ નો એજો વધારો છે, તેમજ ખાનગી-માંથી ફંડમાં કેટલીક વધારે આવી છે.

પરીક્ષાના પરિણામો તો આપ્યાજ નથી અને ખોળ રાજની હકીકતમાં કાંઈ વિશેષ ન હોવાથી અત્રે એ વિષય પૂરોજ કરવો પડે છે.

સરકારી નોકરીની પરીક્ષામાં દરેક કેટલાક કેટલીક કૃતેહ મળવી તે નીચેના કોષ ઉપરથી માત્રમ પડશે.

નિધાનું નામ.	૧ વર્ગની		બીજા વર્ગની	
	હાજર	પાસ	હાજર	પાસ
સુરત	૪૭	૧૮	૨૫૫	૬૧
ભરૂચ	૧૮	૧૧	૧૦૪	૪૭
એડા	૧૧	૮	૧૬૬	૪૮
પંચમહાલ	૯	૨	૭૭	૧૯
અમદાવાદ	૪૨	૨૭	૧૩૩	૭૦
મહીકાંઠા	૧	૦	૪૦	૧૭
કાઠીયાવાડ	૫	૪	૨	૧
કુલ	૧૩૩	૭૦	૭૭૩	૨૬૩

પુસ્તકવૃદ્ધિ ખાતે આવરસે ૭૪૫૦ રૂપિયાજ ખર્ચાયા હતા. એમાંથી મેનાર્થ યાત્રા, વડદર્શન ચિત્રનિકા, એકિકૃત કૃત્ય પ્રતિ હોબનો ઇતિહાસ વગેરે મરાઠી તથા કેરળા ઇંગ્લેશ પુસ્તકો ખરીદ કરવામાં આયાં હતાં. કોઈપણ રૂબરૂની ગ્રંથ ઉત્તેજન લાવક માત્રમ પડ્યો નહિ એ દિગ્ગજીરીની વાત છે.

નિબંધ શીશ્વનારને સૂચના.

ભાગ ૨ નો.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૦૫ થી.)

વિાવ કઈ જાતનો છે તેનો અથવા નિબંધ લખાવનારે શું માગ્યું છે તેનો વિચાર કરી તે ક્યા રૂપમાં લખવો તે પ્રથમ નિશ્ચય કરવું. અને નિબંધનો ધણો ભાગ તે રૂપમાંજ લખવો. બીજાં રૂપ પ્રસંગ જોઈ લખવ કરવાં પણ મૂળ રૂપનું પ્રધાન પણું કરી પણ જવા રૂપું નહિ:—જેમકે વિવેચન રૂપનો નિબંધ હોય તો તેમાં ઘણો ભાગ વિવેચનનોજ આવવો જોઈએ, પ્રસંગ જોઈ એમાં વર્ણન બેલાયક કરવું અને દૃષ્ટાંત લખવાની જગોએ કયન પણ મજેથી કરી શકાય, પરંતુ તેથી કરણ સમજવવાની વાત અધુરીજ રહી જાય અથવા બીજામાં એવી દગાઈ જાયકે વિવેચન રૂપનો નિબંધજ છે, કે તહિ તે કોઈ જાણે નહિ એમ કરી યવું જોઈએ નહિ. તેમજ વર્ણન કે કયન કરવાનું હોય ત્યાં ડગવે ડગવે વિવેચન કરવા બેસીએ તો દોડાલુંજ દેખાય અને નિબંધ બગડે. એક રૂપમાં બીજાં રૂપકેટલાં નાંખ્યાં એ મહા ચતુરાઈનું કામ છે. નિબંધકારમાં શુદ્ધ રસિકતા જોટલી હશે તે પ્રમાણેજ એ કરવાં આવડવાનું. શુદ્ધ રસિકતા વાળા ગ્રંથકારોતા ગ્રંથનો લક્ષ્યપૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી એ ચતુરાઈ વધે છે.

૧૧. વર્ગનરૂપ નિબંધનાં પેટાં ઘણું કરીને નીચે પ્રમાણે વાઢવા માં આવે છે:—

૦૧. જો કોઈ રચનાનું વર્ણન માગ્યું હોય, તો

૧. સ્થળનું નામ

૨. તે ક્યાં છે ? એટલે, કયા પ્રાંતમાં ? કયા પરગણામાં ? કઈ નદી ઉપર (નદીકિપર હોયનો) ? ઢાળ ઉપર, પર્વત ઉપર, કે મેદાનમાં ? વગેરે.

૩. ભૂતળ લક્ષણો—એટલે, ત્યાંની આબેહવા (હવા પાણી); આસપાસના પ્રદેશની જમીન કેવી જાતની છે તથા શી-શી પેદાસ થાય છે; ગામની આસપાસ ઝાડોઓ છે કે નહિ, છેતો કયા ઝાડની, કેવી, ને કેટલી ? વગેરે.

૪. ગામનો આકાર તથા વિસ્તાર, મોટા મોટા રાજમાર્ગનો દેખાવ તથા લેનાઈ પહોળાઈ, વસ્તી કેટલી અને કયા કયા લોકની છે, વગેરે.

૫. વિશેષ હકીકત:—દરબાર, દેહરાં, ગઢ, નિયાળ, દયાખાના, પૂજ, મહેલ, મોટાં મોટાં મકાનો વગેરે જે કાંઈ ગામમાં હોય તે સંબંધી.—ખ. નાત જાત, ધર્મ, ધંધો રોજગાર, વગેરે લોકો સંબંધી.

૬. તે સ્થળે અથવા તેની પાડોશમાં જે જાણુવા લાયક ઐતિહાસિક બનાવો બન્યા હોય તેની ટુંકી હકીકત.

ગ. જે કોઈ જાનવરનું વર્ણન માગ્યું હોય તો,

૧. તેનો દેખાવ, કદ, બળ, વેગ, શરીરની રચના, વગેરે

૨. તે સાધારણ કે નવાઈનું છે ? કયા કયા દેશોમાં થાય છે ?

૩. તેનો સ્વભાવ અને રીતભાત ? હજી એવું કે નંગલી ? તે શી રીતે પકડાય છે અને પળાય છે ? અકસ, માયાબુપણું, વગેરે ગુણો અને તેનાં થોડાંક દૃષ્ટાંતો.

૪. માણસને શા ઉપયોગમાં આવે છે ? અસહનનાં લોક તેને કેવું ગણતાં અને શા ઉપયોગમાં આવેતાં ?

ક. જે કોઈ ઝાડ વિશે લખ્યું હોય, તો

૧. તેનો દેખાવ, કદ, તથા રચના

૨. કયા દેશમાં, કઈ ત્રણમાં, અને કેવી રીતે તે થાય છે ?

૩. તેને વાવી મોટું કરવાની રીત.

૪. તેનો ઉપયોગ ?

૫. તે ઝાડની નિપજનો વેપાર ?

એજ પ્રમાણે જોયો વિષય હોય તે પ્રમાણે પેટાં પાડી શકાય, તમે જો મોટે ઉપલા ત્રણ વિષયનાંજ પેટાં સરખાં નથી, અને તેથી જુદો રીતે પણ પાડી શકાય. તો પણ દેલાવ, કદ, રચના, કાંમક વાગ્યે ઇતિહાસ, અને કવચોગ એટલાંવાનાં તો બધા વિષયોમાં અપરખતા છે.

વાચનમાળામાં ચહેર, જનાવરો, ઝાડ, વગેરે આગતોના પાઠ છે તે વિચાર પૂર્વક વાંચી જોવાથી માત્રમ પડ્યો એ બધાં વર્ણન રૂપ નિબંધ છે અને તેનાં પેટાં ઉપર બતાવેલી રીતેજ ઘણું કરીને મારેમાં છે.

કુદરતી ઝાંતે, કુદરતી રૂપાવ. હુનરી ઝાંતે, હુનરના કારખાનાં તથા માણસની રીતબીત, એ સમજનાં બહુધા વર્ણન રૂપ નિબંધનાજ વિષયો છે.

૧૨ કથન રૂપ નિબંધમાં ઘણું કરી કાઢ્યો અનુક્રમ રાखी મરિચે પ્રમાણે પેટાં વાઢવા. —

અ. કોઈ બતાવની હકીકત મારી હોય, તો

૧. એ બતાવનું કારણ — એટલે, તે પહેલાં કેવી સ્થિતિ અને શા બતાવો જન્યા હતા. કે તેના પરિણામમાં આ બતાવ જન્યો.
૨. એ બતાવનો વિગતવાર હકીકત.
૩. એ બતાવવા પરિણામો.
૪. એ બતાવ સંબંધી વિચાર, એમાંથી શો સાર લેવોતે, વગેરે.

બ. કોઈ હુનરી કારખાનાંને ઇતિહાસ માર્યો હોય, તો

૧. કોણે, કારે, અને ક્યાં એ હુનરની શોધ કરી.
૨. એ હુનરથી યના ફાયદા (ફુકામ) અને તે નહોતો માત્રમ પડ્યો ત્યારે માણસો કેમ કરતા હતા અને શી શી હરકતો વેડતા હતા.
૩. મૂળશોધકે તે હુનર કાઢ્યો ત્યારથી તેમાં શો શો સુધારો થતો આવ્યો છે, કોણે કેમ, શા વાગ્યે કરવાની જરૂર પડી વગેરે.
૪. હાલથી સ્થિતિ — શી શી ખામીઓ છે અને તે સુધારવાના ઉપાય.
૫. એ હુનરની શોધથી શા શા પરિણામ નીપજ્યા તે તથા તે વિષે સામાન્ય વિચારો.

બોલે ત્યારે માંમાથી ફૂલજ ગરે. કરતે કરવતે પણ વહુના બાઈ બાપ તો દહાડામાં સો વાર મરે. એટલું કરીને પણ ડોસીમાં ધરાતાં નહિ. વારે વારે અવણને બાઈસો બાઈસો કહી હરકેરવાનું કરે. એના મનમાં તો વહુની પૂલ પાત્રી કરાવવાની બહુ મહું હતી, અને તેમ અવણે ક્યું નહિ મારે અને ધારીએછછએ કે કાંઈ તો મરતી વખત પણ એ તર્ફનો ઓરીઓ સાનુકાકીના જિવમાં રહીજ ગયો હશે.

સાધિત્રીબાઈ પણ કાંઈ બહુ બલાં પો નથી. લોક લાજ ધરે ધંધો ને સામુસસરાની ચાકરી તો કરેછે, પણ તેમની સેવા કરવી એ મારો ધર્મ છે એ વાત તો તેના શ્વસ્રામાંએ નથી, એના મનમાં તો હરઘડી એમ થયા કરેછે કે ક્યારે હું આ પેઠમાંથી છૂટું. વખતે સામો ચપ જવાબ આપવામાં પણ કાંઈ ચૂકે એવી નથી. એક વખતે ઓસડ મંચા વાળે ઓરસીએજ વાઢી ભાત્રી સામુસસરાની આંખે ઓપડ્યું. બૂલ થઈ એમ માનીએ તોપણ કામ કરવામાં બે ફિકરી ને ડુઆડ તો ખરીજ, ધણીના કાન બરવા એ તો એનો ધંધોજ હતો. એણે બહુએ સ્ત્રીચરિત્ર કંપો, પણ બ્યારે અવણ ડાંગો નહિ ત્યારેજ તે હારીને બેડી.

એક અવણનું મન યુદ્ધ ને ઉંચીજાતનું હતું. ઊંઘરાં ઉપર માબાપ કે-ટલું હેત રાખેછે તે તર્ફ એનું નાનપણથીજ લક્ષ ગયું હતું, અને તેથી એને નિશ્ચય થયો હતો કે તેનો બલ્લો કદી પણ ઊંઘરાંથી વળી શકે એમ નથી. માબાપ ઉપર એ બેહદ પ્યાર રાખતો, તેમનો અવયુણ એના મનમાં કદી એ વસતો નહિ, તેમની સેવામાંજ મર્યો રહેતો, અને હરઘડી એમજ ઝંખ્યા કરતો કે એમનો પાડવાળવાનો કાંઈ પણ પ્રસંગ ક્યારે આવે કે મારો જન્મ કૃતાર્થ થાય. એ ખરેખરો માબાપની ભક્તિમાં તદાકારજ ચર્ચ રહ્યો હતો. પણ આવી રિયતિમાં એ પ્રમાણે સર્વદા કરવું એ કેટલું મુશ્કેલ પડતું હશે તે નાંચેના એક દિવસનાજ એના ચરિત્ર ઉપરથી સહજ સમજવામાં આવશે.

માબાપની આંખે દૈં ચયુંકે વૃત્ત એણે વૈદ્યને ખાતાઓ. ગામડીવા વૈદ્ય પાસે અંજન અંજન તો ક્યાંથી હોય તેથી તેણે કોઈ ઝાડના પાનડાં બતાવ્યાં, તે સેવા અવણ તત્કાજ પારે દોડ્યો. જોળનો ખોળનો વનમાં છેક આવો ગયો ત્યારે તે ઝાડ હાથ લાગ્યું, પણ તેનું થડ બહુ સોપું હોવાથી તે પર ચડવાની હિંમત આવી નહિ. ત્યારે એક સોડું શાધી લાવ્યો, પણ તે

પહેલ્યું નહિ. પછી નાચાર થઈ છલંગો મારી મારી સોઠાથી પાનડાં પાડવા
લાગ્યો. રંગભૂમિ પર આ એક પણ એક જોવા જોવાજ રંગ થઈ રહે! ક-
લાકેક મથ્યો ત્યારે અપ જોગાં પડી રહ્યાં, અને પછી તે ધર તરફ વળ્યો. પણ
રસ્તામાં કોળી મળ્યા, એની પાસેથી લેવાનું તો શું હોય પણ ગામમાં જઈ
અખર ન કરે એમ ધારી એને એક ગ્રાડ સાથે બાંધી કોળીઓ ચાતતા થયા.
કેટલીકવારે કોઈ સવારે આવ્યો તેણે એને જોડ્યો. એ રીતે એને પાછો ધર
પહોંચતાં છેક પાછળ પહોંચે ધરંગ્યો. સવારનો ભૂંખ્યો ને તરશ્યો હતો તેમાં
વળી આવાં આવાં કઠો વેડ્યાથી છેક યાકીને લોપ થઈ ગયો હતો. પણ આ
કંકાસીયા આશ્રમમાં આવેથી ક્યાં તે વૃત્ત રોટ્તો પાત્ર એમ હતું ? માખાંપ
કાંઈ જગ્યાં હતાં તેથી એટલોવારમાં હું ખરવારી લઉં એમ ધારીને રસોડામાં
ગયો. ત્યાં નાહી ધોઈ રહ્યો ત્યારે બાઈડીએ તો કહ્યું કે આવો હંની હંની
રસોઈ જમી લો, પણ માખાપને જમાડ્યા પહેલાં અવળુ જમતો નહિ. એટલામાં
ડોસીમા જાગી ઉઠ્યા અને અવળુને બૂમ પાડી. એ ધસ્યો ધસ્યો વૃત્ત ત્યાં ગયો,
પણ આવીને રસોડામાં બેઠો હતો એટલું સાંભળતાં જ “હત ! પીરખા બાઈલા” એમ
કહીને એની ધોકણીજ ધોવા માંડી. જ્યારે એ ઉભરો સમયો ત્યારે કોસતાવી
પટાવી જમવા તૈડી ગયો પણ વડાં કેમ કર્યાં ને અડદની દાળ કેમ ન કરી
એ બાબત બારે ઝગડો ઉઠ્યો. અચ્છે જેમ તેમ સમજાવી ફરીથી દાળ
ઓરાવી તે થઈ ત્યારે ડોસીમાને કાચી પડી અને છૂટી વાડકીજ વહુને મારી
રસોડામાંથી રીસાઈ ગયાં. ઝગડો ખૂબ જામ્યો. પણ કેટલીકવારે તે પણ
અચ્છે કળથી પતાવ્યો અને પોતેજ રસોઈ કરવા બેઠો. લસલસતા ચીરાની
સોરંમથી ડોસીમા પ્રસન્ન થયાં ખરાં, અને વહુને બોલાવી કે આવ આવ
સાધનાં જોડે જમીએ. ત્યારે આ વખતે “તમે તમારે જમો ! મારે તો નથી
જમવું.” એવા વહુજીએ તોર બતાવ્યો. કજીઓ પાછો વધ્યો, ને કહેવત
પ્રમાણિત રાંધ્યાં ધાન્ય રહ્યાં. ડોસી કહે કે વહુ ન જમે તો હું એ ન જમું.
આ બધું જુહરાણુ ગાજી રહ્યું હતું તે વેળા પેલા બટજી મહારાજ તો
પોતાના રૂબાવ પ્રમાણે શ્રી કે કૃષ્ણ કાંઈ બેઝતત્તજ નથી, અને તેમ તેને
કોઈ બોલાવતુંએ નથી. પણ પેલા બિચારા અવળુનો બે તરફથી મરો થયો.
આમ એની મા બાઈલો બાઈલો કહી બાંડી, તો પેની તરફ એની પેણીયત
માવડીમુજો કહી એના નામનો હેડોજ વાળીને બેઠી. તોપણ આખરે

સાથે કાંઈ પણ સંબંધ ન હોય એવો પ્રસંગ એમાં એકે નથી. કેટલાક પ્રસંગો રસ ભર્યા અને ધામધૂમીયા પણ છે. તેથી ઓનાએને રંગભૂમિ ઉપર આનંદ પમાડે એવો પણ કેટલોક ભાગ એમાં છે. નાટકની ભાષા શુદ્ધ અને પ્રાદેશિક—માત્ર કોઈ કોઈ કેટલાંયે ચરોતરી પ્રાંતભેદ તર્ફ જરા ઝોકી જાય છે. પાત્ર પરત્વે ભાષા ન બદલાતાં એક જાતની જ પ્રાંતી બધી માત્રી રહે છે એ કીક નથી. વળી વાક્યરચનામાં કાંઈકે કીક સૂચતા પણ જણાય છે. તોપણ બધી રીતે જોતાં આ નાટકનો ભાષા તથા રસ એ બંને સારાં છે, અને ભાષા ભાગોડાસે નાટક જેવા કઠિણ વિષયમાં ઘણું દરજ્જે ખરેખરી ફેરફાર મેળવી છે. આખા ગ્રંથમાંથી બોધ પણ સારો મળે છે. એ બોધ કેવા ઉત્તરથી આપવાને યત્ન કર્યું છે તે જાણવાને સારું અને એ નાટકમાંથી બે સવૈયા નીચે ઉતારીએછુંએ.

મુંદ્રવિજયછંદ.

માત તણા ઉપકાર ખરાખર, અન્ય નહી ઉપકારજ એજે;
માત તણી મમતાની ખરાખર, અન્ય તણી મમતા કુણ લેજે ?
માત તણા ઉપકારની કિંમત, રાજ તણી રિધથી અધકોછે;
માત તણી મમતા તણી કિંમતથી અવધી અવધી અવધી છે!
પૂતન સેવત માતપિતા પદ, પૂત કપૂતે તે જન્મ ધર્યો કાં ?
પૂતનો પ્રેમન માતપિતા પદ, પૂત કપૂત જિવ્યો જનમી કાં ?
પૂતનો માતપિતા ન ભજ્યો, તવ પૂતન પથ્થર પેટ પડ્યો કાં ?
પૂતન સેવત માતપિતા તવ, કોકટ બાર વહ્યો જનની કાં ?

કેળવણીખાતાની ખબરો.

પ્રાંત ઝાલાવાડ.

જા. નં. ૧૨૪૪

આપોદરા,—કમિટિએ ગામખાતે ૩૦-૧૦-૦ મીડાઈ.—સરા, મીરામ નિયાજમાં પધારી ૩૨) મીડાઈ.—ચુળી, મહેતાજી ડોસાબાઈ ગગજી તથા વિદ્યાર્થી વીકલ અમુલખ ૩૧) મીડાઈ.—શ્રીજ્ઞાની, સાવજાના રહીસ બેતાણી ખીમચંદ ૨૧જી એફ. સી. ઈ જે પુતા ઇંજીનીયરીંગ કોલેજમાં અભ્યાસ કરે

જે તેણે ૨૦૧૧ મીઠાઈ.—મુંદામકાં; તાલુકદારે પંદરે અખરા પાટપોટુવર
ખેડાખાઈ તરફથી ૨૧) મીઠાઈ.—આનખી ચીઠક ત્રીજેવન પુલતખાઈ ૨૦૨
મીઠાઈ કુલ ૨૧૧—એસરિયા, ખોલ હંસાત્ત છવરોમ ૨૦૧ આપર
મુલતખાઈ ૨૦૧ કુલ ૨૧) મીઠાઈ.—વીઠકમઠ, કારખારી સરરાત્ત ગોવિદ
ખાલખાઈ ૨૦૧ મીઠાઈ.—ધાંમધરા, મહાસાત્ત રાત્તસાઈ ૫૬૫૨ તર-
ફથી ૨૦૧ મીઠાઈ.—ચરાડવા, મે. જીસિંચ વિખાણખાઈ ૨૧) મીઠાઈ.—
માલવણ, રાખાખી ચંદસોવણ ૨૧) મીઠાઈ.—ખારવા, વાર્ષિક પરીક્ષા
વખતે મહાત્ત તરફથી ૨૧) મીઠાઈ.

વઢવાલુડાં-પાણાખા. —૨૧-૧૨-૯ કારણમાં આલેતી ચોપડીઓ નંગ
ને ૨૨) મીઠાઈ તથા મહાત્તમાં લાગુ કરેલો વંચતે મે. હાકોર સાહેબ ૫૬૫.
૧૧. તેના કારખારી સાહેબ મે. હરિદાસખાઈ સાથે પધારી હંતમ વહેચ્યું
કુલ ૨૧૫-૧૨-૯ મહેરખાત્ત હાકોરે સાહેબનાં માગુથી માછરાખાત્ત તરફથી
૨૧-૧૨-૦ લૂખાં ૨૨) મીઠાઈ ૨૩) માનીધર કમળજીને ૨૧) ચીવણ
કુલ ૨૩૫-૧૨-૦ નું હંતમ વહેચ્યું. લીમડી ઈંચિછ સ્કૂલ.—ખુંખાઇત
મે. હરિદાસ તરફથી ૨૧૫-૦-૦ ચોપડીઓ મે. પો. એ. સા. ખ.
ખાલમાં મે. હાકોર સાહેબ તરફથી ૨૨૫ ચોપડીઓ ૨૧-૮-૦ મીઠાઈ કુલ
૨૨૫-૦-૦ હરમંડ.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ત્યાંના તાલુકદારો તરફથી ૨૨)
ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ વીઠકમઠ.—મે. ઝાલાવાડ પ્રાંતના આ. પો. એ.
સાહેબે ૨૧) હંતમ ૨૦૧ હાથ વખતના જોકરોને પગવતે લખનાં જોહન
તથા મહેલા નંખના જોકરોને ૨૦૧ ૨૨) ની મીઠાઈ કુલ ૨૩-૦-૦ હંતમ
વહેચ્યું. વીઠકમઠ.—૨૩) તાલુકદાર સાહેબ તરફથી ૨૧) આત્મ. પાલુકાર
લાખંકર ૨૧) રા. સંકરરાત્ત ગેવિં ૨૧) રા. હરકાંતરા નાયજી ૨૨) બ્યારા.
રાત્તનાત્તમ ચીત્તલ ૨૦૧ રા. મોહન મણપતીમ ૨૦૧ રા. બાણા મણેચજી
૨૦૧ રા. હમન ગણ ૨૦૧ રા. વિનાયકરાત્ત ૨૦૧ રા. નધુ ગાંગાજી ૨૦૧
રા. ધના પના ૨૦૧ રા. જોતી કોનજી ૨૦૧ રા. આસાત્તમ કુલ ૨૧૧-૮-૦
મરીય જોખાની રી તથા મોરો, ચોપડીઓ આખુંદખોર ચોટીલાના આત્મ
પાખંકર સાહેબ તથા મહાત્ત વખતે બિયા લખને વાર્ષિક પરીક્ષા વખત
૨૧-૮-૦ ચોપડીઓ ૨૧) મીઠાઈ ૨૪-૦-૦ મેલિતાજીને પાંધડીના કુલ
૨૧-૮-૦ તિયરા.—૨૪) કમળજી પરીક્ષા લાઈ ૨૦-૪-૦ મીઠાઈ વહે.

મી. સરા.—સૌં વર્ષે દેખી, જીવન યુગે ૩૧) મીઠાઈ વહેંચી, ધ્રાંગધરા બૂજરાતી.—શીક્ષાને દરવાજો નિયાજનું મકાન થતાં તેનું વાસ્તુ મહે. ખારટન સાહેબ બહાદુરે કર્યું તે વખતે મેં રાજસાહેબ બહાદુર તથા કુમારશ્રી ભસ- વંતસાહેબ બાપાનો મેં. ખારટન સાહેબનું કચેરી મંડળ તથા રજવાડના વકીલો આસરે ૩૦૦૦ ગ્રહસ્થો પધારેલા હતા વાસ્તુની કીયા મેં. ખારટન સા- હેબે કરી ત્યાર પછો મેં. રાજસાહેબ તરફથી ૩૧૭૦) દરેક છોકરાને એક એક ચોપડી તથા દરેક વર્ગના પ્રમાણમાં હપડાં મળી ૩૨૫) મીઠાઈ મહેતાજી ને પાઘડી ૩૨૫) ત્રણ આસિસ્ટન્ટને ૩૧૫) સરખે બાગે પાઘડીના છ માની- ઠરોને ૩૧૫) સરખે બાગે કુળ ૩૨૫૦) મહેરબાન રાજસાહેબની માણસા. તરફથી ૩૫) મીઠાઈ માલણીયાદ.—સ્કૂલ કમિટી તરફથી ૩૧) મીઠાઈ મુ. લખતર તા. ૬-૧-૮૦

ત. નં. ૧૨૭૮ સને ૧૮૭૯-૮૦

સીંબડીકન્યારાણા,—થેક ઝોસા ગલા તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. સદર, પોલીઠોકાલ એજન્ટ મહેરબાન કર્નેલ ખારટનસાહેબ બહાદુરનું પધારતું થતાં મહેરબાન ઠાકોરસાહેબ તરફથી ૩૬) ચુંદડીઓ ૧૦ ૩૭) છોટ હાથ ૫૦ ૩૦) ચાંડલા ૩૨) મીઠાઈ.—બાવળીતાબિર્ડીબડી, વાર્ષિક પરીક્ષા વખત કમિટિના એમ્પર તરફથી ૩૧-૧-૦ ૩માલ નં. ૧૨ ૩૧) ચોપડીઓ.—બીડલગઢ, નિયાજખર્ચાદા ફડમાંથી તથા દુવારકાંનાય જગંનાય (વાર્ષિક પરીક્ષા વખત) ૩૩) ચોપડીઓ. ૩૧-૧૪-૧૦ ચોપડીઓ.—વણા, સ્કૂલકમિટિ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—બજાણા, મહેરબાન પ્રાંતના સાહેબ બહાદુર પધારતાં મહેરબાન દરખાસ્તી તરફથી ૩૨) મીઠાઈ.—ઝીંઝુવાડા, મહેરબાન પ્રાંતના સાહેબ બહાદુર પધારતાં આજમ કામદારસાહેબ તરફથી ૩૨) મીઠાઈ. મહેરબાનસાહેબ મોસુક તરફથી ૩૩) ચોપડીઓ.—વણોદ, મહેબાન પ્રાંતના સાહેબ બહાદુર પધારતાં તેમની તરફથી ૩૧) પહેલા તથા બીજાનેબરેના છોકરા વચે. તાલુકદારસાહેબ તરફથી ૩૩) મહેતાજીને પાઘડી. સદર ૩૦) ચોપડીઓ. સદર રૂઆપતાસાં ૩૧૧૦ આજમ કામદારનીઆંત નેજરખાંત તરફથી ૩૩) મીઠાઈ આજમ ફોજદાર બીબોવન ગીરજશંકર તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—દસાડા, પ્રાંતના મહે- રબાન સાહેબ બહાદુર પધારતાં બાગદાર આજમ જોરાવરખાંતજી તરફથી ૩૨) મીઠાઈ.—ધ્રાંગધરાકન્યારાણા, નામદાર ધ્રાંગધરા દરખાસ્ત રાજસાહેબ મે. કા. પો. એ. કરનજ ખારટન સાહેબ બહાદુરે પરીક્ષા કરી ઇનામ, વહેંચ્યુ ૩૫)

ઓપડીયો. ૩૨૦) ચુંદડીયો. ૩૧) મીઠાઈ.—કાંગઢા તા. રૂઢૂલ, નામદાર કાંગઢા
સાગસાહેબના કુમારયો જયજેતસીદને કપરે થતાં ૩૫) છોકરાને મીઠાઈ. સદર
પરેખ મનોર મહાદેવ તરફથી ૩૧૦) છોકરાને ટોપાં વહેઆં.—વાંઠાંવદર
તા. કાંગઢા, ગા. મોતી રામજી તરફથી ૩૦૧) છોકરાને મીઠાઈ.—ખોડું તા.
વઢવાણ, રૂઢૂલકમિટિ તરફથી પરીક્ષા લખ ૩૧) છોકરાને મીઠાઈ.—ખાપોદર
તા. વઢવાણ, રૂપા કોલદાર મોવિદજી દયારામ ૩૦૧) ઓપડીયો. તથા ૩૦૧
કમિટિએ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—સરા તા. સાવણ, ઝા. પ્રાં. સરેલીવર
હેસરાજી છોકરાની પરીક્ષા કરી ૩૨) ઓપડીયો તથા મીઠાઈ. રૂઢૂલકમિટિના
મેળર તથા સાહુકાર ઓપડીયો તેજ વખતે ૩૧૧) મીઠાઈ.—દીકર તા. કાંગઢા,
રૂઢૂલકમિટિ તરફથી ૩૨-૧૧-૦ મીઠાઈ.

જા. નં. ૧૩૬૪ સને ૧૮૭૮-૮૦

પાણસીસુકેન્વાસાળા, —આ ઢાળા આ માયમાં ઉપડવાયો ગામ
જોશે તરફથી શા. આતમાં વહેઆ ૩૨) પતાસાં.—વઢવાણ તળપદાની ત-
મામ નિશાળોમાં, મહેરબાન હાજરાજવાહિબના માગુથી તરફથી દરેક છોકરાને
મગી ૩૧)નાં કેળાં.—સામપુરા, રૂઢૂલકમિટિ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—આરવા,
વઢીગઢદાર આગમ પ્રતારામ જયારંકર તરફથી ૩૦-૬-૩ મીઠાઈ.—હડાળા,
રા. જયજીવાલ લક્ષ્મીરામ ગામાતખાતે પટેલ હડી મગા મોલંદી ૬૧જી
ગમાએ વારચીક પરીક્ષા વખત ૩૧) ઓપડી. ૩૨) સાકર.—પામા, વારચીક
પરીક્ષા વખત ત્યાંના પટેલોઆએએ ૩૧) સાકર.—મુરેલ, વારચીક પરીક્ષા
વખત પોલીમપટેલ વીંગરે તરફથી ૩૦૧) મીઠાઈ.—બજાણા, મહેરબાન
દરબારથી તરફથી વારચીક પરીક્ષા વખત ૩૪-૧૦-૦ ઓપડીયો. ૩૧) સાકર,
૩૧) મહેતાજીને.—અખીવાણા, મહેરબાન દરબારથી તરફથી વારચીક પરીક્ષા
વખત ૩૧-૧૩-૦ ઓપડીયો છોકરાઓને. ૩૧) મહેતાજીને.—દસાડા, વારચીક
પરીક્ષા વખત તાલુકદારસાહેબ તરફથી ૩૨) મીઠાઈ. ૩૨૪) ઓપડીયો.—
વીસાવડી, આમલોશે તરફથી ૩૫) રૂમાખ. ગા. મુરંદ લવજી તરફથી ૩૦૧
સાકર—સરા, રાવજી રામચંદ્ર બમા ૩૧) ખજુર—મુળી, આગમ મોતીચંદ
તથા આગમ આપજી તરફથી ૩૧૧) મીઠાઈ.—કુકડા, રૂઢૂલકમિટિ તરફથી
૩૦૧) મીઠાઈ.—વણોદ, વારચીક પરીક્ષા વખત તાલુકદાર સાહેબ તરફથી ૩૨)
મીઠાઈ.—લાલીપાલ, તાલુકદાર અને આગદારોએ મળીને ૩૨-૫ મીઠાઈ.—કી-

મહી કન્યાશાળા, ગુજરાતશાળાના અધીપતી રા. કીશનાથ પરમુદાસ રા.)
મીઠાઈ.—દીકર તાબે ધ્રાંગધ્રા, મેલક જેઠા ખોડીદાર રૂના જામફળ કરે
રતનથી હીરજી રૂના શેરડી.

(ઈંગ્રેજી સહી.) કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ.

રા. કે. એ. ઈ. પ્રાં. આ,

ભરૂચ વિભાગ,

જા. નં. ૧૫૪,

ભરૂકોટ્ટા.—જેમ્સર પ્રગણના રાવસાહેબ મામતલદાર પધારેલા તે વખતે
ઉધરાનદાર પટેલ. દાદાભાઈ આદમગની રૂ૧ તલાટી. નરભિરામ ગોકળભાઈએ
૩૦-૮-૦ પટેલ મુસેભાઈ અભિરામ મતાદાર ૩૦-૧૦-૩ પટેલ. મુસેભાઈ
મહમદ અમીજીના ૩૦-૮-૦ બોન્ટ મહસ્ત્યોએ ૩૦-૧૨-૦ કુન ૩૩-૧-૩
હનામ વહેચ્યું. હળદરવા.—કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૦-૧૨-૦ પતાસાં વહેચ્યાં.
આહોદ.—મે. આ. ઉપુટી સાહેબે પરીક્ષા કરી તે વખતે એક. કપુરચંદ જે-
ચંદ પતાસાં વહેચ્યાં ૩૦-૮-૦ કોલવણા.—આ ઉપુટી સાહેબે પરીક્ષા
કરી તે વખતે હેરા પટેલ. મકનજી દયુએ રૂ૦ મીઠાઈ વહેચી. ભરૂચની
નંબર ૫ માની નિશાળ.—રાવસાહેબ કે. એ. ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબે સરકારી
હનામ વહેચ્યાં તે વખતે સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બર માણેકચંદ લક્ષ્મીચંદ અને
નરભિરામ કપુરચંદ મળી પોતાની પદરના ૩૨-૮-૦ હનામ વહેચ્યું. કાવ-
લી.—નિશાળના મહેતાજી ગોપાલજી દાજીભાઈની બદલી થવાથી જતો વ-
ખત જોકરાઓને ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ વહેચી. તા. ૧૭-૧-૮૦

(ઈંગ્રેજી સહી.) ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.

કે. એ. ઈન્સ્પેક્ટર. ભરૂચ વિ.

મહિકાંઠા પાલણપુર.

આ. નં. ૪૧૧ થી જા. નં. ૩૪૫ સુધી.

ધરાદ.—યાજુદાર જસકરણભાઈ ચેતજીભાઈ તથા કારકુનો અને
સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરો તથા ભિરોલના ઠાકોરના કામદાર વીગેરે સદગ્રહસ્થો-
એ સ્કૂલની પરીક્ષા લઈ ૧-૪-૦ મેં યાજુદાર સાહેબ ભિરોલના ઠાકોર તર-
ફથી કામદાર મવાચંદ રાવચંદ ૩૦-૧૨-૦ મેમ્બર દેશાઈ મવાચંદ પ્રેમચંદ
તરફથી રૂ૦૫ ધરાદરેટના હન્યાઈ યાજુદાર વૈદનરાય કેળાણુરાય રૂ૦૫

પરોઢા યાજ્ઞધરના અગરોડારકુન મનમુખજાત બાપુછ ૩૦૧ કાકુન ત્રીકમ-
 સામ બાપારમ ૩૦૧ ધરાદ યેરના કાકુન ઈરો જમનચંદ ૩૦૧ મેગર
 જીવ આંબા મોનીચંદ તરફથી ૩૦૧ મેગરે સવાઈચંદ તારાચંદ ૩૦૧
 મેગર નેમચંદ અસાનચંદ ૩૦૧ મહેતાછ જીવચંદ દત્તમુખ ૩૦૧ મોતે
 માકાના મુવાણુ ધનસીંચ દાપીછ ૩૧) મોતે વનમુવાડના મુવાણુ બુપત
 સંગે કોસાછ કુમ ૩૨) નું હનિમ વહેચું. ગ્રાહક.—વાંચીક પરીના વખત
 મે. મહીકાંકાના પોત્રોડીકાઝ એવંદ સાહેબે ૩૩૫) પોતાની પારના ૩૨૬-૦-૬
 ફેડખાતામંથી કુમ ૩૨૪-૦-૬ તથા મહીકાંકાના અસિરદેડ પોત્રોડીકાઝ
 એવંદ સાહેબે ૩૨૫) સવનહાફર હોમતરામ મુખછ દત્તારદાર ૩૨) આ.
 લગુઆઈ પુત્રના. ફેડખાકું ૩૧) રાવમહેન મહીકાંકાના રૂપુડો. એ. હસ્તેકર
 સહેબ ૩૨) આ. સીમનનામ રણુગોડારા ફોલદારી સોરતેદાર ૩૧) આ.
 અમરતરામ શુભાગચંદ ૩૧) આ. હરિભાઈ વોડનરામ આગીરદેડ સાહેબના
 સોરતેદાર ૩૧) આ. માલેકરામ લાલભાઈ વડીલ ૩૧) રાતેમી વરસાંત
 ૬૬મીયામ ૩૧) માલપૂરના મહાસાન પેલછ સીવચોંગછ ૩૨) મગોડાના
 ઈસેર હોમતચોંગછ ૩૧) વડામામના ઈસેર રાવચોંગછ ૩૧) મડના કામ-
 ધાર મવારામ કારીરામ રણુગણના કામદાર હરોલિંદરાસ, રૂપાલના કામદાર
 બારીચસોંગછ ૩૧) ઈસાણુના કામદાર લખછ નામરદાસ મુદાસણુના કામદાર
 નેલા તથા મુખચંદ, દાંતાના રામીછના કામદાર રાવચંદ ૩૧) મમુ નાના
 બાગીદાર મુખછ તથા રામછ ૩૧) આંબલીઆરાના કામદાર નધુગમ આ-
 હંસીમ ૩૧) માલુરાના કામદાર માધવછ પુરવોતમ ૩૧) માદરાના પરી.
 સા. કાસીદાસ જેમરદાસ ૩૦-૮-૦ આ. નેચંદ મમુ ૩૦૧ મળીવાર દાછ-
 બાઈ મુસાછ ૩૦-૪-૦ કુમ ૩૧૪-૪-૬ તેમંથી ૩૧૦) આસીરદેડ માની-
 ટરને, ૩૧૫) ડોડીચિને એવંદનાં તથા રેબ ૩૨૬-૧૫-૧ તાલુકદારોના
 કુંવરોને પાપડીઓ તથા ઓપડી ૩૪૬-૧૨-૩ ડોડાઓને જુલો ૩૧૬-૬-૦
 પાલસોપારી તથા મોડાઈ. વડોદરા.—મહીકાંકાના આ. આસીરદેડ પો.
 એ. મહેરનાન ઈ. વી. મેકે સાહેબે ૩૪) ઓપડીઓ મહેતાછને ૩૨) પોતાની
 પારના તથા મતાદાર અમરાછ તથા મેદામછ ૩૨) ડોડરીઓને ઓપડીઓ
 ૩૧) મીઠાઈ કુલ ૩૨) નું હનિમ વહેચું. ડભોડા.—મે. આ. આસીરદેડ
 પોત્રોડીકાઝ. એ. સાહેબે ૩૪) ડોડાઓને ઓપડીઓ ૩૨) મહેતાછને પાપ-

ડી કુલ રૂ૬) નું ઇનામ વહેંચ્યું. જોડાણા.—પાટડીના દરબાર સાહેબ રણ-
છોડબાઈ મોટાબાઈ રૂ૨) મહેતાજીને પાઘડી રૂ૧) ચોપડીઓ રૂ૦-૮-૦
મીઠાઈ જોકરાઓને કુલ રૂ૩૫ ટીટોઈ.—મહીકાંઠાના આકર્ષોગ પોલીટીકલ
એજન્ટ. મહેરબાન, ઈ. ડબલ્યુ ઉવેસ્ટ સાહેબ રૂ૧-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી. પા-
લણપુર કંન્યાશાળામાં.—ડીસાકાંપત મેન્ડર બીગેડીઅર જનરલ સાહેબના
હેડક્વાર્ટ્સ, આ. જોડાજાલ વણારસી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૧-૮-૦ રેલ્વેનો
ઇનામ કુલ રૂ૨) નું ઇનામ વહેંચ્યું. અમનગર.—સ્વસ્થાન શ્રી ઇડરના
મહારાજ શ્રી કેશરીસીંહજી રૂ૨-૮-૦ મીઠાઈ રૂ૨-૮-૦ કસરત કરનાર જોક-
રાઓને કુલ રૂ૫) ઇનામ વહેંચ્યું.

(ઇંગ્રેજ સહી) જેવચ્છરામ સતવચ્છરામ.

ડ. એ. ઇ. મ. પાલનપુર.

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૧૯૩૪.

ટાણા.—થાણદાર સાહેબ પોતાના જોકરાને નિથાજે બેસાડી જોકરા-
ઓને રૂ૨) અને મહેતાજીને રૂ૧) કુલ રૂ૩) ઇનામ વહેંચ્યું. ગઢડા.—ખા-
ચરબાવા ઉનડના કારભારી રાજાશ્રી હીરજી ત્રીકમજી રૂ૧૫) ચોપડીઓ. રા.
ડાકટર મોતીરામ કુશળજી રૂ૧) માજી કોજદાર પ્રતાપરાય આણંદરાય રૂ૧)
ન્યાયાધીશ સીરસ્તેદાર બળવંતરાય આણંદરાય રૂ૧) વહીવટદાર સીરસ્તેદાર
ચંડરપ્રસાદ તરફથી રૂ૦-૮-૦ કુલ રૂ૧૮-૮-૦ વીંછીઓ.—ખાચર આલા-
ચેલાએ પોતાના જોકરાને નિથાજે બેસાડી રૂ૨-૮-૦ મીઠાઈ શા.બાઈચંદ હીરાએ
રૂ૦-૮-૦ કુલ રૂ૩-૦-૦ ભુભડી.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહાજને રૂ૧-૮-૦
મીઠાઈ. લાખણુઠા.—ઠાકોરશ્રી દોપકસંધજી, ઠાકોરશ્રી મોતીબાઈ ઠાકોરશ્રી
રામસંધજીએ મળી કુલ રૂ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ. ખોપાળી.—પટેલ. ઠાકસી
તથા પટેલ નારાયણ ગોકળે રૂ૦-૨-૦ મીઠાઈ. ભમોદા.—ખુમાણ કંથજી
ચાંધડબાઈ રૂ૧-૮-૦ ઇનામ વાવેરા.—પોલીસ કોજદાર કુડળાં તથા મજ્જુર
મજૂરના પ્રેસિડેન્ટ રૂ૦-૮-૦ સુલતાનપુર.—સંધવી.—ત્રીભાવન લલુ અને
ગામ લોકોએ રૂ૦-૮-૦ સાકર વહેંચી. તળાજા કંન્યાશાળા.—મહેરબાન
દરબારશ્રી તરફથી રૂ૫) ચોપડીઓ. ભાવનગર નં ૪.—કુમારશ્રી બાવસંધજી
તરફથી ડા. વનમાળી મારફત રૂ૨) ત્રાપજ.—ગામ લોકોએ વાર્ષિક પરીક્ષા

વખત ૩૨) રોજ/પરા.—મહાબલ તરફથી ૩૧-૪-૦ માંડવા.—ખાના મુખ્ય કારભારી બાજીભાઈ મણીચંદર ૩૧-૮-૧ ખોટાઈ કંપારાખા.—નામદર દરબારથી તરફથી ૩૫-૦-૦ તથા ડાકર સાહેબ તરફથી ૩૧) મહાબલ તરફથી ૩૧) પ્રેમજી શ્રીજીભાઈ તરફથી ૩૦૫ ઉમામેડી.—મહાબલ ડેપુટી વહીવટદાર મગનલાલ વાપુભાઈ ૩૧) ભીમડાડ.—તાલુકદાર રામજીભાઈ બુખત સંઘજી ૩૦૫ તળાવ.—મહેરબાલ વહીવટદાર સાહેબ મનસુખરામ ઉત્તમરામ ૩૩-૦-૫ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત મુલતાનપર.—ખુશાળ બાધા, ખેર દયાળ, ડા. બાબુલ કલ્યાણ ૩૧)-ડાહ.—તાલુકદાર તરફથી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૩-૯-૦ ડાહા કંપારાખા.—વાર્ષિક પરીક્ષા વખત તાલુકદારો તરફથી ૩૧-૧-૦ સંપરા.—ગેડ. અબજી ભીમજી ૩૧) તળાવની કંપારાખા.—વે. મનસુખરામ ઉત્તમરામ ૩૩-૦-૫ તળાવજરડા.—પેતાને ઘેર હોકરાનો નામ ધવાથી બાવા મહીપતર શીવમર ૩૦-૩ ૦ રસના ડા.—સોનગઢ વહીવટદાર કાળીદાસ નાતાભાઈ ૩૧)મુ. નેસર તા. ૧૫-૧-૮૦

(૭એજી સહી) કઠાનીવાલાલ ગીરપરલાલ,

સ. ડ. એ ઇ. ગોહીલવાડ પ્રાંત.

૨. જેમમહાલ.

આ. ૧૩૭ થી ૧૭૯ સુધી.

બાદરવા.—રેવાકાંડાના પો. એ. શ્રીકુલર્ડ સાહેબબહાદુર દરબારથી રાણાસાહેબથી ફતેસંગજી તથા અમરસંગજી તથા કારભારીસાહેબ તથા ચાણુદારસાહેબ બીજા સદમહરજીએ પધારી રાણાસાહેબ બી ફતેસંગજીએ ૩૧૦) ચોપડીથી હનામમાં આપી.—વીરપુર, મે. લુણાવાડાના રાજાસાહેબ બહાદુર તથા આ. પો. એ. સાહેબબહાદુર નેચંડરે લુખળશંકરભાઈએ ૩૫૫ ચોપડીએ તથા ૩૧૫૫ મહિર્ષ કુલ ૩૭) હનામ વહેચ્યું.—માકોર, લુણાવાડાના રહેવાસી મે. સોની, જેમચંદભાઈ ખુશાલદાસે ૩૦૫ તથા ખીલ સદમહરજીએ મળી કુલ ૩૨-૦-૩ સાકર વહેચ્યો, લુણાવાડાના મહારાણાજી બી વખતસંગજી તથા રા. સા. આ. પો. એ. સાહેબબહાદુર, નેચંડરે લુખળશંકરે ૩૧) હનામ વહેચ્યું.—મલાવ, કમિટિના મેમ્બરોએ નિયામમાં પધારી ૩૦૫૫ હનામ વહેચ્યું.—સંજેથી, મહારાજાથી પ્રતાપસંગજી સંજેથી દરબારસાહેબે પધારી ૩૦૫ સાકર, ૩૦૫ ચોપડીઓ, ૩૧) મહેતાજીને કુલ

જુન/સાત શાળાપત્રના લવાજમ વિગેરે નાણાંની પહોંચ,
તા. ૧ સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬ થી તા. ૩૦ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૮૦ સુધી
કોના તરફથી સને ૧૮૭૬ સને ૧૮૮૦

આ. વલસાડ ઇંગ્લેન્ડ રકૂ. હે. માસ્તરની તરફથી.	૧-૬-૦
આ. પાલણપુર તાલુકા રકૂલનાં મા. ની. તરફથી.	૧૩-૨-૦
મે. હા. પ્રા. સ. ડ. ઇ. ની તરફથી.	૧-૩-૬ ૧૪૬-૫-૬
રા. પ્રાણજીવણ રામનારાયણની તરફથી	૧-૬-૦
આ. અમદાવાદ એ. રકૂલ. નં. ૨ ના હે. મા. ની તરફથી.	૧-૦-૦
આ. નવસારી સરસ્વતમજી વાળી. ક. રો.	
એ. વ. રકૂ. મા. ની. તરફથી.	૧-૬-૦
ઈ. આ. ખંભાપતની સ. ગૂ. નિ. રો. તરફથી.	૧-૬-૦ ૨-૬-૦
આ. ગોંડલ અંગ્રેજી રકૂ. હે. મા. ની. તરફથી.	૧-૬-૦
મે. લાડીના મુખ્ય કારબારી સ. ની. તરફથી.	૨-૧૨-૦
રા. આ. ભાજાનાય સારોબાઈની તરફથી.	૧-૦-૦ ૧-૦-૦
રા. રણજીઠાદાસ વીરજીદાસની તરફથી	૧-૦-૦
મે. શેડ ગોકળદાસ તેજપાળની કં. સે. તરફથી.	૧-૬-૦
રા. સા. સુરત ઉ. વિ. ડ. એ. ઇ. સા. ની. ત.	૧૫૭-૫-૦
આ. રાધનપુર તાલુકા રકૂ. મા. ની તરફથી.	૧૩-૦-૦
મે. રાજકોટ રે. પ્રે. સા. તરફથી.	૧-૨-૦
મે. તડીયાદ બાઈબેરીનાં સેક્ટરીની તરફથી.	૧-૬-૦
મે. કિંધ પ્રાંતના એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૧૪-૧૪-૦
આ. ગોહીમવાડ પ્રાં. સ. ડ. એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૧૬-૧૪-૦
આ. ધોલકા અંગ્રેજી રકૂ. હે. મા. ની તરફથી.	૧-૬-૦
મ. અમદાવાદ ટ્રેનિંગકોલેજના પ્રિન્સિપાલે ચાહે પત્રી તરફથી.	૧-૦-૦
આ. લીમડી અંગ્રેજી રકૂલના માસ્તર તરફથી.	૧-૦-૦
આ. અમદાવાદ એ. રકૂલ. નં. ૧ લાના હે. મા. ની તરફથી.	૧-૦-૦
રા. સા. બરુચ વિ. ડ. એ. ઇ. સા. ની તરફથી.	૨૨૬-૪-૦
રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજનાં સ્ટીકર નરબેરામની તરફથી.	૧-૦-૦
આ. ખેડા અંગ્રેજી રકૂલના માસ્તરની તરફથી.	૧-૦-૦
આ. વગા તાલુકાના રકૂલના માસ્તર તરફથી.	૯-૧૦-૦
કાઠીયાવાડ જનરલ પુસ્તકયાંત્રના સેક્ટરી સાહેબની તરફથી	૧-૨-૦

ગુજરાત શાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

JULY 1880.

પુસ્તક ૧૯ સું.

વિગુણાઈ

અંક ૭ મો.

જાતાજી બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ:-
કે અંતે મન લેવની, ખરી જાંતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

Contents.

Pages

કેળવણી ખાતાના અભ્યાસ
માસિક ચક્ર
પ્રસિદ્ધિની પટ્ટી
સરકારી અધિકારી

145
composition ... 146
& Beerd ... 147
Tree ... 148
... 149
... 150
... 151
... 152
... 153
... 154
... 155
... 156
... 157
... 158
... 159
... 160
... 161
... 162
... 163
... 164
... 165
... 166
... 167
... 168
... 169
... 170
... 171
... 172
... 173
... 174
... 175
... 176
... 177
... 178
... 179
... 180
... 181
... 182
... 183
... 184
... 185
... 186
... 187
... 188
... 189
... 190
... 191
... 192
... 193
... 194
... 195
... 196
... 197
... 198
... 199
... 200

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મંથરે

મામાનો હવેલીમાં પુનાઈક પ્રિન્ટિંગ અને લખવની કંપની
અમદાવાદમાં રાજકોશમાં અમારામાં ખાસ પ્રગટ કર્યું.

મુલ { ૨૧ } વરસનો અગાઉથી ન. } ટપાલ અર્થ
{ ૩૦ } ના પુસ્તક અંક અંકના. } લાડું.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૯ મું.

જુલાઈ, સન ૧૯૮૦.

અંક ૭ નો.

. વિદ્યા પ્રશંસા.

(વસંતતિલકા વૃત.)

વિદ્યેપરે સકળ આ ગુણાદિ શાસ્ત્રી, પૃથ્વી વિષે સરહૃંવાં અભિજ્ઞાપ આણી;
 તે સર્વમાં ગુણ ઉત્તમ વર્ણ માનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૧
 તે કાળ આજ સરવે બહુ બાળ બાળા, પ્રીતે કરે ખરવરો નિર્લ પાઠશાળા;
 બાપે બાણી ગણિ બનો અતિ જ્ઞાનવાનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૨
 વિદ્યા યકી અતિ ધની અને રાપ રંક, શોભે રાસ રાજન સાથ વિષે નિર્ધક;
 એ બાપ હાજર સહુ બાળક હરે આણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૩
 વિદ્યા વિના જગતમાં નયિ સુખ સાચું, સંપૂર્ણ હોય હરિ દયા પણ તોય કાચું;
 જ્યો સુખીજ નરે છે નવનો વિનાનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૪
 સંસાર રૂપિ દધિ દૂર તારનાર, વિદ્યા વડી પ્રબળ છે વરે સ્થાયકાર;
 છે સત્ય એ સરસ સાધન સૌ પિઝાણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૫
 વિદ્યા વધુ વધુ તણી ખરી છેજ આણ, જુદાવ કે નવ ખુટે પ્રજાજે ન જાણ;
 *માયા ગણો મહત્ત્વે અતિ મોજ માણો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૬
 બાપાર ને વજ્રજ આકરિ જેતિ ધંપો, વિદ્યા યકી સરસ ઉદમ યાવ સંધો;
 પામે રૂડી પદ્ધતી, બેઠ બને પ્રધાનો, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૭
 વિદ્યા યકી સુખ તણીજ મુન્ને રા-મુક્તિ, માહા મજે જનમ તારણ કાર મુક્તિ;
 ગર્વિષ્ઠ યાવ મદ મૂકિજ ગૂઝવાન, વિદ્યા રહીત જન પામર તૂલ્ય જાણો. ૮
 કંઠાજ બાળ પદ શૂભ વિશાળ પામે, ધારી કુઃખ બાવ તણું સરવન પામે;

વિદ્યા શુધે ન કુળ જાત રાક્ષસ વાન, છૂટા પરિશ્રમયિ થાયજ તૃપ્તમાન. ૯
 વિદ્યા તણો સુમદિમા ત્રયિ કાંઈ છાંને, જાણોજ મજાન તમે શુભ એહ નાનો
 જે થાય તે પરિશ્રમે પુરિ તૃપ્તમાન, તોતો કરે પુરુષ ન્યાસ જરૂર જાણુ. ૧૦
 વિદ્યા તણાજ શુભ શોખિન શીખનાર, ધારો ઉરે અરજ આં ગિર શૂણ્ય ગાર.
 આસો અનૂપમ સમો નહિ બાઈ બાળો, માટે વૃથા વખતરે મપયાં ન ગાળો. ૧૧

દુતરીલિખીત વૃત.

૧. ડિપનું જરૂર જોઈ શુભિ જાનો, નવ તમે મજરૂર ખદુ જાનો;
 ખચિત એહ યકી નવ ખાટગો, જરૂર તોજ-જરૂર જય પામશો. ૧૨
 યરજુદાસ શુભિદોષ. સિદ્ધિરા.
 મોટા લાયજ નામે કચ.

નિબંધ શીખનારને સૂચના ભાગ ૪ થો.

એકજ વિષય ગમે તે રૂપમાં લખી શકાય છે એ વાત ખરાબર સમજવાને માટે નીચે અગ્ર આગગાડીનો વિષય લઈ તે વિષે વર્ણન, કથન, ને વિવેચન રૂપે કેયું કેયું જાણું જાણું લખી શકાય તે બતાવ્યું છે. વિસ્તાર ન કરતાં પેટાનાં નામજ માત્ર લખ્યાં છે, તોપણ એકેકો નિબંધ કેવડો મોટો યઈ શકે તે એ ઉપરથી સાદા માત્રમ પડશે. જે નિબંધકારમાં જોઈતું જ્ઞાન ને છુદ્ધિ હોય તો એકેકા નિબંધની ઓપડીજ થાય અને એ રીતે આગગાડી વિષે જણુ ઓપડી થાય તેમાં એકે દુકીકત સામાન્ય માત્રમ પડે નહિ.

(વર્ણનરૂપનિબંધ)

૧. દોષએક મોટા સ્ટેશનનો દેખાવ—લોકો તથા ગાડી ધોડાની બીડ, ટીકેટ કરાવવાની તથા માત્ર મગવવાનાં દોડદોડ, પોલીસનો બંદોબસ્ત, મેચા મીઠાઈવાળાની ડુકાનો વગેરે—સ્ટેશનમાં જવું, સ્ટેશનની બાંધણી તથા રચના, આગગાડીનું આવવું, તેનો દેખાવ, ઉતારાઓનું ખસવું વગેરે.

૨. ગાડીનું વર્ણન—તેમાં કેટલાં માણસાને કેવી રીતે બેસી શકે છે, કેટલી ગાડી તથા ગાડાં સાંકળેલાં હોય છે, તેનો બાર, વરાળખંડનું જોર વગેરે.

૩. એન્જિનનું વર્ણન—ધૂમાડનું ભૂગર્ભ, પાણીની કોડી, વરાળ શી રીતે થાય છે અને તેનું માપ શી રીતે રખાય છે, વરાળખંડની ગોઠવણ, તેનું

જોર ગાડીઓના પૈડાને સ્ત્રી રોતે લાગુ પડે છે, ગાડી ચાલતી વખતના આ-
વકા, અકસ્માતની દહેશત વગેરે.

૪. લોહનીસદક—તેની પોલોળાઈ, સત્તીપાટ, લોહાના પાટા, એક
ખટા ઉપરથી બીજા પાટા ઉપર ગાડી લઈ જવાની જુસ્મિત વગેરે.

૫. આગગાડીની સલામતીને સારૂ દરેકી ગોઠવણી—સ્થેશન ઉપરના
હાથા, ફાનસો, ધન્યઓ, વીજળીનો તાર વગેરે.

૬. મુસાફરીની મજા તથા અડચણો—રજીઆમણો દેખાવ, પત-
નની લહેરો, ગાડીની અડમડાટ, જાતજાતના લોકોનો મેળાવડો, જૂઠા જૂઠા
ગેથનોની શોભા, ખાવાપીવા પાણીપિચાળ. વગેરેની ગોઠવણ, જૂઠા જૂઠા
વર્ગની ગાડીમાં કેવી કેવી સમવડાછે તે અને તેનો દર. ગાડીનો વેગ, સારે
રસ્તે, નકારે રસ્તે, પૂજાર, વિજ્ઞાનમાં કેટલા વેગથી ચાલે છે. આગગાડીના
ફાયરા (બહુજંટુકામાં)

૭. છેવટ—માણસનો આનંદ તથા આશ્ચર્ય, ઇંગ્લેન્ડ લોકની અતુરાઈ. તે
પિધાની ખૂબી, રંગીને બોધ, માણસ બિચકજુદિનો ઉપયોગ કરે તો શું
નહિ કરી શકે?

દરેક આ વર્ણન મુસાફરીના આકારમાં ઘૂંટેલાં, એટલે જાણે નિર્મલકાર
આગગાડીની મુસાફરીએ ગમે હોય અને ને ને જોયું હોય તે વર્ણવતો
હોય એવી ઢપથી નિબંધ લખે તો તે બહુજ રસિક થાય. તોપણ એકજવાર
મજેલા સાધારણ મુસાફરથી એવા નિબંધ લખી શકાય નહિ. એમાં ને હ-
કીકતો, માપ, આંકડા વગેરેની જરૂર છે તેનું સાતનો જાતે ઘણી તપાસ અને
પૂછપાછ કરીનિજ મેળવવું જોઈએ.

(કથનરૂપનિબંધ)

૧. આગગાડી નીકળી તે પહેલાં ખુસ્કી કે તરીને માર્ગે જવાનો વા-
હનો કેવાં હતાં? આગમોટો ક્યારના ચાલતી ચઈ હતી? વગેરે.

૨. આગગાડી જતાવતાનો વિચાર પહેલપહેલો કોને સૂઝ્યો? તે કોણ
હતો? તે કેટલા વરસ સુધી મઝ્યો અને છેવટે કેવી રીતનો શોધ કર્યો? એ
શોધ અમલમાં આણતો કેવી કેવી હરકતો નડી? લોકોએ કેવી હાંસિ તથા
અડચણ કરી? પહેલપહેલી લોહાની સડક ક્યાં બંધાઈ? તે કેવડો હતો અને
તે ઉપર ગાડી કેટલા વેગથી ચાલતી.

૩. સ્થિત્વસનના શોધ પછી તેમાં કેવો મુધારો થતો આત્મો છે, અને હાલ તેની કેવી સ્થિતિ છે ? હાલ ઇંગ્લાંડમાં લોકોની સડક કેટલી બધી ફેફો ગઈ છે ? તેથી એના વેપાર રોજગારમાં કેટલો બધો વધારો થઈ ગયો છે ? દુનિયામાં બીજા ડેકાણે ક્યાં ક્યાં રેલવે બંધાઈ છે તેની ટુંકી હકીકત.

૪. હિન્દુસ્તાનમાં રેલવે બાંધવાનો ક્યારે અને કોને વિચાર સૂઝ્યો ? પહેલવહેલી કયે ડેકાણે, કેવી રીતે બંધાઈ ? ત્યાર પછી બીજી રેલવેઓ ક્યાં અને ક્યારે બંધાઈ ? હાલ હિન્દુસ્તાનમાં ને ને રેલવેઓ છે તેનાં નામ, અર્થ, વિસ્તાર, અને વિશેષ હકીકત. એટલી મુસાફરી તથા વેપારને કેવી સુગમતા મળી છે તેનું ટુંકું વર્ણન. હજી કયે ડેકાણે રેલવે બંધાવાની જરૂર છે ?

૫. ગૂજરાતમાં ક્યારે રેલવે બંધાવા માંડી, ક્યારે બંધાઈ રહી ? તે વગા લોકોને કેવું લાગ્યું ? હાલ એ રેલવેથી કેવા કેવા ફાયદા થયા છે ?

૬. ઉપસંહાર એક માણસ ખંતથી શું શું કરી શકે છે ? એવા માણસને લોક પ્રથમ હસે છે પણ તેથી પરિણામે આખી દુનિયાને લાભ થાય છે, અને તે માણસની કીર્તિ બધે ગવાઈ રહે છે.

હજી આ રીતે નિબંધ લખનારમાં બેશક ઐતિહાસિક જ્ઞાન ધણુંજ નોંધ્યે અને પદાર્થ વિજ્ઞાન તથા આગગાડીની કળાનું પણ સામાન્ય જ્ઞાન તો નોંધ્યેજ.

(વિવેચનરૂપાનિવંધ)

૧. આગગાડી એ આ જમાનાનો એક ચમત્કાર, અને વિદ્યાનું મોટું પ્રાકૃત છે. એને બંધવાને ઘોડા કે બગદ નોંધતા નથી, એને થાક લાગતો નથી, રાતને દહાડો કામ કરે છે. એનું બળ કેટલું ? વેગ કેટલો ? તે છતાં કો-યલા શિવાય બીજું એને કાંઈ ખાત્રા નોંધતું નથી. વરાળબંધે દુનિયામાં મોટો ફેરફાર કરી નાંખ્યો છે. માટે એની રચના સમજવી નોંધ્યે.

૨. વરાળબંધમાં શી રીતે ગતિ હિત્વજ થાય છે તેની વિસ્તારથી સમજ. આગગાડીની વિશેષ રચના કે ને વડે પૈડાં ફરે છે અને ગાડી ચાલે છે.

૩. આગગાડીના ફાયદા:—

અ. વેપારનો બેહદ વધારો:—વખતસર અને સરતે બાવે એક ભાગની પેસાથ બીજા ભાગમાં લઈ જવાય છે. તેથી બંને ભાગના લોકને ફાયદો થાય છે—પોતાનો માલ ખપે છે અને પારને માલ મળે છે. વેપાર વધવાથી

ઉદ્યોગ વધે છે અને ખીન્નપણુ ધણુ લોકની રોજી જાગે છે. આગગાડી ન હોય, તો એક ભાગની પેસાય ત્યાંનીત્યાંજ નામની કિમતે વેચવી પડે, અને ગાડામાં મોકલે તો વાટમાં બગડી જાય કે ખરેખર એટલો બધો થઈ પડે કે ત્યાં વેચાઈ શકે નહિ. બંદરના જે કાવલ છે તે આગગાડીથી સમજા ગામને મળે છે.

ઘ. મુસાફરી સહેલી અને સુખસ્વ થઈ પડે છે. માણસનાં ધાર્મિક કામ કેવી રીતે થઈ શકે છે તેની કાંઈક વિગત. વખતનો ને પૈસાનો બહુ બચાવો થાય છે અને તેથી લોકોને સહેજ કારણને મટિ પણ મુસાફરી કરવાનું મન થાય છે. બજારની ગાડીના કુખની સાથે આગગાડીનો સગવડોનો મુકામલો. તેથી દેશાટણ ને જગા ફરનારા લોકોમાં કેટલો વધારો થયો છે તેના પ્રયત્ન દાખલા. હાલ આગગાડીએ અંતર ને કાળનો તો જાણે નાશ કરી માંખ્યો છે અને તેથી માણસો દૂર દૂરને કેમણે પણ ધંધો રોજગાર કરવા ખૂશીથી જઈ શકે છે. એથી પ્રવાસ ને વેપારનો વધારો, અને તેની દેશની આગાહી ઉપર સારી અસર.

ક. દેશની સમાધાની સહેજથી જાળવાઈ શકે છે. આસપાસ જ્યારે હિન્દુસ્તાનના એક ભાગથી ખીન્ન ભાગમાં જતાં છ છ મહીના ને વરસ વરસ દહાડો લાગતો ત્યારે જૂદા જૂદા ભાગમાં કેટલું બધું લસ્કર રાખવું પડતું હતું. હાલ ધોડા લસ્કરે બધો દેશ પહેલા કરતાં વધારે સારી રીતે જાળવી શકાય છે. ખંડની ધમ્મજા આગગાડી ને તારવું નામ સાંભળીજ મરણ પામે છે. એથી દેશના ખરેખરમાં ઘટારો અને સમાધાનીમાં વધારો.

૪. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન.

ઝ. ગાડીવાળા બૂને મરજે એ દેશનતો અનુભવથી ખોટી ઠરી છે પણ ઉત્તરો ગાડીમાં ગામગામ બહુજ વધારો થયેલો માત્રમ પડે છે. એમ થવાનું કારણ એ છે કે બાહુ સોધું ધરાયો જગત આનર તથા વેપારમાં બહુજ વધારો થયો. એ વધારો કેટલો બધો છે તે એક સ્પેશન ઉપર દરરોજ કેટલા ઉતાડ ને માત્ર ચડે છે અને આગગાડી થયા પહેલાં રોજ કેટલાં ગાડાં જતાં હતાં તેનો મુકામલો કરવાથી માત્રમ પડે છે. આ વધારાથી આગગાડીને નોંધવું કામ મળ્યું, એટલુંજ નહિ, પણ ગાડાઓનો પણ પહેલાં કરતાં અધ વધ્યો.

ઘ. માંઘવારી યાપ એ કેરું પછુ ખોટું છે. અમુક વસ્તુઓ જેનું પહેલાં કાંઈ ઉપજતું નહિ હોય તેની હાજ વધારે કિંમત બેસતી હશે ખરી પણ તેના બદલામાં જે વસ્તુઓ પહેલાં રવત્રામાં પણ મળી શકતો નહોતો તે હાજ મધ્યમ કિંમતે સમજાવે મળી શકે છે. જે વસ્તુ આપણા ભાગમાં માંઘો યાપ છે તે બીજા ભાગના લોકને સોંપી મળે છે અને આપણા વેપારીને નફો થાય છે. કુકળ જેવા વખતમાં આગગાડીથીજ લાખો માણસ મરતાં બચે છે. દક્ષિણના અને કડીયાવાડના છેલા કુકળોના દાખલા. બીજા બૂંચે મરે અને આપણે ત્યાં જરા માંઘવારી પણ ન યાપ એમ ઇચ્છું એ મહા દુષ્ટ તેમજ બેરુકી બેરેલી ટુંકી નજરનું કામ છે, કેમકે એવી રીતનો આપણો વારો પણ આવેલ. આગગાડીથી ઘણા માણસને ઘણું મુખ મળે છે.

ઙ. અકસ્માત યાપ તો ઘણાનો જિવ જાય એ વાત ખરી, પણ એવા અકસ્માત કોઈજ વેપાર બને. ગાડી, ઘોડા, હાડી, વગેરેથી માણસો મરે જાય છે અથવા અપંગ થાય છે તેની દયનીય વર્ણના આખા દેશની સરાસરી કાહાડીએ તો તેટલી મુદતમાં આગગાડીથી નિપજેલી કળએ કરતાં હલકી વધારે માંઘમ પડશે. તે છૂટે છૂટે ઠંકાણે અને જુદે જુદે વખતે થાય છે, અને આ એક ઠંકાણે એકજ વખતે થાય છે તેથી આગગાડીના અકસ્માત વધારે બપાનક લાગે છે. બાકી એમાં તો જિંદગીની સપ્તામતી વધારે છે.

ચ. સડો, આગગાડી, તાર વગેરે દેશની આબાદીનાં મોટાં સાધનો છે. મુધરેલા રાજની એ મુખ્ય નિયાની છે યૂરોપની સમૃદ્ધિનું એજ કારણ. આપણા દેશમાં પણ એનો જેમ જેમ વધારો થાય તેમ સારું.

છ. આ રીતે લખનાર અર્થવિદ્યા અને પદાર્થ વિજ્ઞાનમાં કુશળ હોવા જોઈએ.

આ ત્રણ નમુના ઉપરથી માત્રમ પડ્યો કે એકજ વિષય ઉપર કેવી જુદી જુદી જાતના નિબંધ લખાઈ શકે છે, અને તે દરેકમાં કેટલું બધું લખવાનું છે. ઉપર જે અગ્રે ઠાંચણ બતાવ્યું છે તેનો માત્ર ઇંચારો દાખવ્યો છે—એથી પણ એમાં ઘણી વધારે વિગત અને પેટાં પણ આવી શકે. આ ઉપરથી જણાશે કે આગગાડી વિષે મોટો ત્રણ મોપડો થઈ શકે અને તેમાં એક અક્ષર પણ મળતો આપે નહિ. મુશ્કાર અથવા વર્ણન કરવાની શક્તિ

વાળો પહેલી જાતની સોપડી, તવારીખ જાણનારો બીજી રીતની, અને ઘાસ સાનવળે ત્રીજી જાતની સોપડી લખે. ત્રીજી જાતનાં જાણી બે પ્રકાર સમાખે- લાંઠિય:—અર્થવિદ્યા અને પદાર્થ વિજ્ઞાન, અને દરેક બાબત ઉપર નિરાળી સોપડીઓ પણ થઈ શકે. વેપારી લખના બેઠો હોય તો તે અર્થવિદ્યાની અને હકીકતોની મદદ લઈ આગમગાડીના કાષ્ઠા ગેરકાષ્ઠા તથા કાં કાં અને કેવો જાતની કરતી જોઈએ તે વિષે પુસ્તક લખે. તેમજ મંત્રગાત્રી એવી રચના વિશેષ એક મોટો ગ્રંથ લખે, અને ઇંગ્રેજ જેવી એકાએકી બાપાઓમાં એ પ્રમાણેજ પુસ્તકો લખાએલાં છે.

આ ત્રણમાંથી એકે બાબત ઉપર જેને વિશે સાન નથી તેનો એ ત્રણે પ્રકાર ભેગા કરી પોતાનું જેમાં વિશેષ બળ હોય તેવી વાતો વધારે આવે એવી તાત્કાલીકથી એકજ નિમંથ લખે. તેને મિશ્ર રૂપનો નિમંથ કહીએ. સાધારણ લખનારા મિશ્રનિમંથજ લખે છે અને તેજાજ તે લખી શકે. મિશ્રનિમંથ સુગ્રાહ્ય લખ્યો હોય તો તે વાંચતાં સર્વેને રસ લાગે તથા બોધ મળે એવા થઈ શકે. તેના નમુના લખત્ર અમે નીચે મુખ્ય મુખ્ય પેઠાં પાડી બતાવીએ છઈએ.

(મિશ્રરૂપાનિમંથ)

૧. વડાગવંત તથા આગમગાડીનું વર્ણન.
૨. એની શોધ તથા હાલ ક્યાં ક્યાં લોકોની સામે બંધાયેલો તે.
૩. આગમગાડીથી થતા મુસાફરને તથા વેપારને ફાયદા.
૪. છેવટે જૂદી જૂદી જાતના વિચાર તથા બોધ.

આ રીતે લખતાં જેની વર્ણનશક્તિ સારી હોય તે પહેલા, ઇતિહાસ સાનવંત હોય તે ગદ્યજ, અને લોકભાષાજિત વધારે હોય તે નર્મજ વેદાન્તો વિસ્તાર વધારે કરે, અને એ ત્રણેના નિમંથ સારા લાગે. તોપણ બીજાં પેઠાં રહી જ્યાં ન જોઈએ, એમાંનું એકે પેટું બરતાં વિશેષ જુદી કે સાનનો ખાખ પડે એમ નથી. સાધારણ માણસ આ મિશ્રરૂપ નિમંથ લખી શકે.

અકબરશાહ ને વીરવલ.*

(સાંધણ પૃષ્ઠ થી માણુ)

બીરબલ ઉપર બાદશાહની પ્રીતિ દિનપરદિન વધતીજ ચાલી. જેમ જેમ સહવાસ વધારે થતા લાગ્યો તેમ તેમ એ કવિના તરંગની સાથે બચ-હારી કામમાં પણ કુશળ, તકેબાજ, અને ચતુર માન્ય પડ્યો. કોઈપણ વાતનો તોડ કાઢીઆપતાં એને વાર લાગે નહિ. અકબરે પ્રસન્ન થઈ એને સુમાગીરી બક્ષી. આ સાંભળી અદેબા દરબારીઓ રાજી થયા અને જા-લ્યું કે ટાઢે પાણીએ ખસ ગઈ. પણ આઠસથીજ તેઓ ન ધરાતાં સાચી જુઠી બાતમીઓ મેળવી હજારેમાં હજારો ખટપટ કરતા લાગ્યા.

પણ બીરબલ સૌ ખટપટીને ધૂરો પડે એવો હતો. તેમના કાવવાની એને રસ્તેજ ખબર પડતી. લાંચ આવડે, ઉચાપત કરેડે, જુવમ કરેડે એવા ગાંડા ગાંડા અપવાદ સાંભળી એને હસવું આવતું, કેમકે એ જાતે એવો હતો. તેઓ એ વાતની ચુગલી કર્યા વિના પણ રહ્યા નહિ કે બીરબ-લ પોતાના જાતભાઈ નાગરોનેજ બધે વર્તાવેડે. આ આરોપ કેટલકદરજાએ ખરો હતો, અને તેથી એ બામન તેઓ બાદશાહના દરોજ કાન બંરવા લાગ્યા. બીરબલને આ આરોપની ખબર પડતાં બહુજ ખુશી થયો અને પહેલાં કરતાં પણ પોતાના નાતીકા ઉપર વધારે હચોક મહેરબાની રાખતા લાગ્યો. એક દહાડે પ્રદોષની ધૂળમાં બેઠો હતો તે વેળા કોઈ બાંસણ નીચે પ્રમાણિત નાંખતો આવ્યો તેને માન સન્માન આપીકચેરી એકડી કરીને જાહેર રીતે ન્યાયજ કરી નાંખ્યો.

સાગરકો જલ સોસ ધર ॥ જા ઘરમેં જ્યો તોપ*

નાગરકો મર કોપહ ॥ ગાગર મરોચ પ્રદોષ.

અર્થ:—દરબારેપી રામુદનાં પાણી તું રોપી લઇને જા, તારા ઘર-માં પાણી તેટલાં જર (કેમકે તે કાંઈ ખુરજનાં નથી.) તારા જોડના બંગારે બર, અને હું મરીમની આ એક ગાગરે તું પ્રદોષની વેળા બરી આવ.

*જે વણ વિદ્વાન મિત્રોની માગણી ઉપરથી આ વિષય પાછો માણુ કરવાડે. એ કાલ્પનિક પ્રસંગો રસ આનુર્વના સાહિત્યનું રૂપથીકરણ કરવાને અર્થે યોજવામાં આવેડે. X સંગો, મન ધરાય ત્યાં સુધી.

આ વાતની બાદશાહ આજણ કૃપાદ જતાં તેને પણ લાગ્યું કે એતો હવે છેક કાઠ્યો, અને તેથી એને હજુરમાં એકદમ બોલાવવાનો હુકમ કર્યો. શુરુએ હરખાના લાગ્યા. બીરબલતો ધારતોજ હતો કે મને બોલાવશે. તેથી તે ઘોડમાર કરતો જાણે લખનમાં જતો હોય તેમ ખૂશીની સાથે દિલ્લી આવી પહોંચ્યો, અને આવ્યો તેવાજ દરબારમાં ગયો. ત્યાં આટલો વહેલો આવેલો જોઈ બધા આશ્ચર્ય પામ્યા. એ તુર્ત તપ્ત આગળ જઈને નમ્યો. અકબરનો એના માં સામુજ જોઈ રજો અને વિચારમાં પડ્યો કે યુનેગાર હોય તો આ પ્રમાણે હસવું નિર્દોષ માં રહે નહિ. બીરબલ પણ કાંઈ બોલ્યા ચાલ્યા વિના ધૂંટણીએ પડ્યો હતો તે પ્રમાણેજ બાદશાહની સાચું જોઈને હમ્મા રહ્યો. આખરે અકબરે કહ્યું કે આટલો તાપ છતાં તારૂં માં કેમ યુકાયું નથી. તે વેળા ખરો ઉનાળો ચાલતો હતો, અને તેથી આ પૂછ્યું યોગ્યજ હતું, પણ બીરબલ તેનો મર્મ સમજી ગયો, અને બોલ્યો કે મારા શુરૂ જનોની આ પ્રમાણેજ શીખામણ છે.

दुख मेंसे सुख होत है ॥ दरमत् देखहि दुख

जितनो दुःखहि तापको ॥ जितनो बूटि सुख.

એક ડોસો ચાલુ મામલાથી અનુસ્યો હતો તેણે આ કુહો શાંભળી કહ્યું કે ખરો વાત છેકે જેમ તાપ વધારે તેમ વરસાદ પણ વધારે. પણ બીજા બધાનું ચિત્તનો બીરબલનું શું યાવડે તે તર્ફ લાગેલું હતું તેથી એ સાહિત્ય વિષે કાંઈ પણ ચર્ચા ચાલી નહિ. એના આ બેખરવાહી જોઈ કુશ્મનોના હોથને કોશજ ઉડી ગયા, અને મનમાંનો ખાત્રી ઘઈ કે આપણે એને પહોંચવાના નથી. તોપણ હિંમતતો હરચી નહિ એમ ધારી એક જણે કજે કજે પેલી ટહેલની વાત કહાડી. બીરબલે ધીમે રહીને બોલ્યો હોય તેમ બધી વાત કચુક કરી. એણે કહ્યું કે “તે બિચારો બ્રાહ્મણ છોકરી પરણાવવાને માટે ગાગર લઈને બપોરનો ગામમાં રખડતો હતો, અને મને એ વાતની ખબર થતાં મારાથી ખનું તેટલું આપ્યું. એ ટહેલની ખુબી એવી હતી કે હું જો અંમિત હોતતો મોઢિયેને કેકાણે હરિયાથી એ ગાગર ભરી આપત.” કોઈએ અજાણવા યદ તે ટહેલ શી હતી એમ પૂછ્યું ત્યારે એણે ખુશીની સાથે તે કુહો બોલી બતાવ્યો.

सागरके जल सोस घर ॥ जा घरमें ज्यों तोष

નાગરકે મર કોવલ્લ ॥ ગાગર ગરીવ પ્રદોષ.

કાવત્રાખોરોએ ધાંધું કે હવે એ ઝખ્ખ મારે છે. તેઓ ખાસી ઉઠ્યા કે “જનાહ પનાહ, બીરબલના મોંનાજ કબુલાત આવી ચૂકી. હવે, આપ ઘણી જો. અહિં તે કરો.” અકબરનો યુરસો પણ આ દેખીતું બેથાપણું જોઈને જાગૃત થયો, તે છતાં તેણે તે ન બતાવતાં ગંભીરાઈથી એટલુંજ કહ્યું કે બીરબલ, તને આ ટેલમાં શો ચમત્કાર લાગ્યો કે તું તે પર આટલો બધો દિંગ થઈ ગયો છે.

બીરબલ બાલ્યો, મારી કમ સમજ, પ્રમાણે જ મને સુઝેછ તે કહુંહું. આપ જાણોછો કે ઉલ્હાણમાં તાપ પડેછે તેના જોરથી સાગરના પાણીની વરાગ થઈને ઊંચે ઓછે અને તેનાં વાદળાં ધાપફે. એ પાછાં પૃથ્વી ઉપર પડેછે ત્યારે વરસાદ કહેવાય છે. એ ઉપર આ સાહિત્યછે. ખૂપેરે બહુ તાપ પડ્યો હશે તે વેળા કોઈ ક્ષિત્તિ સૂર્યને આ પ્રમાણે કહું. તું તપેછે તેથી વધારે તપ. જા, તારી મહિમામાં આપે તેટલું સમુદનું પાણી સોસી લઈને તારા ઘરમાં (વાદળમાં) ભરે, પણ સાંજને રાત્રે નાગર નામ નગરવાસીઓનાં કોપ કહેતાં કે ટાંકાંઓ ભરી નાંખજે, અને હું ગરીબતો બારણે એક આ ગાગર મૂકી છાંડીશ તે ભરી આપજે એટલે થયું પ્રદોષ કહેવાનું કારણ એક વરસાદ આવવાનો વખત ઘણું કરીને સાંજજ છે.

આ સાંભળી બધા દિંગ થઈ ગયા. ખટપટીઆનાં મોંતો કાળાંમેથ જવાં દેખાયાં, અને નીચેથી ઊંચું જોઈ શક્યા નહિ. અકબરશાહ પણ સાનંદાચર્યથી બીરબલની સામુ જોઈ રહ્યા અને આંખમાં અપૂર્વ વાહાજ ઝળકી ઉઠ્યું.

પછી બીરબલે કહું કે “ હુંતો એનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજાવું. કોઈએ બીજી અર્થ આપતે કહી બતાવ્યો હોવો તે ખાસ ” પણ કોણ જાણ્યું ? કોઈના મોંમાંથી એકે અક્ષર નીકળ્યો નહિ. ત્યારે, બીરબલે બાદશાહને પગે પડી કાંઈક માફું લાગ્યું હોય તેની રીતે કહું કે સાહેબ, આ બેવકુફ ચૂગધો ખોરોએ મારે વારતે જે જે વાનો બરાબાં છે તે હું જાણુંહું. આ દોહરાનો અર્થ એ મૂર્ખાઓ શું કરેછે તે મેં સાંભળ્યો છે, પણ એ અર્થમાં શી બહોવાર છે ! મને નવાઈ લાગેછેકે આપે પણ એ બેવકુફાનું કહું કેમ ખરું માન્યુ. બંદ નવાજ, વિચાર કરો, હું જો એવો બરનારો અને વગવાસીલાજ ચલાવનારો હોઈ, તો એવો આરોપ મૂક

નારને હું જાહેર રીતે ઇનામ પણ આપું ? ગોર હોય, તેનો વધારે સતો થાય.

બાદશાહે કહ્યું કે, ખસ ખીરખલ, હવે તું એ વિષે વધારે બોલજ નહિ. મારો ખાતી થઈ કે તું બેચુનાહ છે. પણ તું આવ્યો તો સારું થયું, કેમકે મને તારા વિના ગમતું નહોતું. ખીરખલે કહ્યું કે સાહેબનીતો મારા ઉપર સદા મહેરબાનીજ છે, પણ આ અકબરશાહજીએ મારા ઉપર ખીજાં પણ આગ મૂક્યાં છે તેની તપાસ થતી જોઈએ. તેજોએ સાફેદી પૂરાવા બિગા કર્યો છે તે હાલના હાલ જોવા જોઈએ.

બાદશાહેતો કહ્યું કે તેની હવે કાંઈ જરૂર નથી, પણ ખીરખલનો આ-મલ જોઈ તેઓને કહ્યું કે તમે સાફેદી પૂરાવાનું કહેતા હતા તે બતાવો. તેમનાં તો હાંતજ નરમ થઈ ગયા હતા. તેઓએ ઘણાંએ ગદાં તદ્દાં મા-પ્યાં, અને બાનાં કાઢ્યાં કે લોકને કહે અમે બમાયા હતા પણ ખીરખલે તેમને છટકવા દીધા નહિ. પોતાની રેવતમાનો એક વાંછીયો ત્યાં બેઠો હતો તેની તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે આ લુચ્ચાને અહિયાં કેમ આણ્યો છે ? એને શી ફરિયાદ છે ? તેનો હાથમાં કાછડી બંધને પૂજતો પૂજતો બાદશાહ કે આપ જ કાંઈ નહિ, બાપજી કાંઈ નહિ, તમેનો માંગાપ. માંગાપજો, મારા મા આપ, મારી સાત પેઢીના માંગાપ. આ દેખાવથી આખી કચેરીને ઠીક રમુ-જ થઈ. પણ જે કાચેરીએ તેને ચડાવો રજુ કર્યો હતો તેનું નામ દઈને ખીરખલે કહ્યું કે, મિયાં સાહેબ, એ હેમકનેતો બોલવાનું કાંઈ બાન નથી પણ આપે હજુરને ખાતરીમાં કહ્યું હતું તેમ જાહેરમાં કહી સંભળાવો કે મારી તરફનો કાંઈ ખુતાસો હોય તે આપું. એ મિયાંએ ઉડાવવાનું તો બહુ કુર્ચું, પણ માથું નહિ. બાદશાહે જાતેજ પૂછ્યું કે એને કેદમાં નાંખી ખીરખલ કેટલા રૂપિયા આપી ગયો છે ? જવાબ દીધો કે દરેક હજાર રૂપિયા કાંઈ ક-હેનો હતો ખરો. ખીરખલે કહ્યું એમ નહિ. બરાબર આંકડો જોઈએ. વાછીયા, ગમરાઈમાં. તને બરાબર ચાર હથે તેથી તુંજ બોલ. તેણે કહ્યું કે અગીયાર હજાર રૂપિયા ૬ આના ને ૫ દોકડા. ખીરખલે કહ્યું બરાબર, પણ મિયાં સાહેબ એ રૂપિયા હું ખાઈ ગયો તેનો શા પૂરાવો ? એમ કહી પોતાનાં બધાં ફક્ત જોડે આણ્યાં હતાં તેમાંથી દિલ્લીનું આવું મંગાવી પાદશાહને કહ્યું કે સાહેબ જીએ, એ રકમ એરેથ મેં જામે આપ્યો છે ખરી ? રાજા તોડ-રંગલ તરફ જોઈ કહ્યું કે દિવાનજી હજુરના ફક્ત મંગાવી તપાસો કે તેમાં એ રકમ જામે આવી છે કે નહિ તેમામત પડશે. તેમ કરતાં ખીરખલ કેવળ નિર્દોષ

હ્યો અને પેલા સાડીયાને લાખ કામ હું તથા વાણીયાને ગમેડાની સ્વારી મળી.

એ રોત બીરબલની જસામાં જે તકેટ ઉઠ્યું થયું હતું તે તદ્દન તૂટી પડ્યું, અને પાદશાહની મહેરવાની હતી તેથી પણ વિશેષ યઠા બધા દરબારીઓ બીરબલની બનાઈના વખાણ કરવા લાગ્યા. અને બોલ્યા કે અંતે તો અગાઉથીજ જાણતા હતા કે બીરબલ એવું કામ કરે નહિ. ખરપટમાં જેનાં નામ ખુલાં પડ્યાં હતાં તેમણે તો ધીમે ધીમે ઉઠાને કાઠુંજ કરવા માંડ્યું. એમ કરતાં કરતાં છેક રાત્રી તોડરમલ્લ, કૈઝી, અબુલ ફઝલ, જગન્નાથ પંડિત વગેરે ખાસ વિદ્વાન મંડળજ રહ્યું, અને તેનો સર્વે બીરબલના મિત્રજ હતા. ત્યારે પાદશાહે હસીને કહ્યું કે, બીરબલ, તે બધાનો વહેમ દૂર કર્યો, પણ મને તો એમાં બધું તારું તકેટ બાસે છે. જગન્નાથરાય, આ દૂઢો તમે કોનો બનાવેલો ધાગેલો ? જગન્નાથે જવાબ આપ્યો કે જગતમાં એવી કવિતા કરે એવો કાળીદાસ કે બીરબલ વિના બીજો કોણ છે ? પરંતુ કબિરાયનેજ, મહારાજ, પૂછ્યો તો આપની સમક્ષ એ વધાર્યું કહેશે, કેમકે એ સમજે છે કે.—

बात बढ़ाके बोलमत ॥ जुठे बड़े जन मोत

नागरकोही नागगर ॥ एक हर्क में होत,

અર્થ:—વાત વધારીને કહેવી નહિ, કેમકે જુઠું બોલ્યાથી માણસનું મોત વધારે થાય છે. નાગર શબ્દ અથવા ઉપમણે તો પણ તેમાં એક અક્ષર (ગ) વધવાથી નાગર કહેતાં સાપનું ઝેર થઈ જાય છે.

બીરબલે નમ્રતાથી જાહેર કર્યું કે શાહની સમુખ સાચ સિવાય બીજું હું બોલનાર નથી. એ દૂઢો મારોજ બનાવેલો છે, અને એ ટેહરીઓ પણ મારે કહેથીજ આવ્યો હતો. એ લુઆઓ કેવાં નજીવાં તહેામત પણ મૂકતાં કાંઈ વિચાર કરતા નથી, અને તેમાં મરી ગયાલો બબરાયોને આપની આગળ કેવી સાડીઓ ખાધે તે ઉઘાડું પાડવાને માટે આ બેન કર્યો હતો તેને માટે હું માફી માગુંહું, અને શપથ ખાઈને કહુંહું કે મેં એક દમડી પણ હરામની ખાધી નથી.

પાદશાહે કહ્યું કે એ વાતની તો પૂરાવાની સાચજ ખાતરી થઈ છે માટે બોલ નહિ, પણ જરા કહેવું પડે છે કે લોકોની સાથે મીઠાચથી ચાલ્યો હોત તો ઠીક. તોડરમલ્લ રાત્રી બોલ્યા કે, જનાહપનાહ, ઉશરાવદારનું કામજ એવુંછે.

માગે તે કોઈને મીઠો લાગે નહિ. બારશાહ કહે, એમ તો કેમ કહેવાય ? અમારા રાજમાં કોડોનો ઉપજાએ, પણ કોઈએ અમારું વાંકું બેસાડ્યું નથી. તોડમેજ હસીને કહ્યું કે એ કોડો રૂપિયા આપા ઉધરાવદારને પેદા કરે છે, અને તેને તો લોભે માળોજ દે છે. આપનું કામ તો એ પૈસા ખરચવાનું રહ્યું એટલે આપનો ઉધારતા વખતે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. આપજ વિચાર કરોની કે બીરબલે ને પૈસા ઉધરવ્યા તે કોને સાર ?

તરની ધરની કરત સો ॥ વિન ઘન કિસ્કે કાજ

મે'સૂલી મૂલી લગે ॥ રાજા રાજા ધિરાજ

અર્થ—તરણી કહેતાં મૂર્ખ ને નષી નષીને ઉઠાણામાં પાણીની બરણી કરે છે તે વરસાદ સિવાય બીજા કોને વાસ્તે ? તોપણ એ જગતનો ધારો છે કે મહેમંત ઉધરાવતાના માણસ સૌને મૂળી નેજા લાગે, અને તેજ પૈસા ખરચનાર રાજા તે મહા ઉધારને રાખધિરાજ કહેવાય.

કોઈએ કહ્યું કે મહેમંતોનું કામ તો એવું અરે, તોપણ મીઠાશ રાખી દેાય તો કાંઈ ફો પડે ખરો. મુઝાં ફેરીએ કહ્યું કે કાંઈ નહિ સૂરજના દષ્ટાંત ઉપરથીજ વિચાર કરો.

હસહસ જલ તૂસે રાવે ॥ ઘન વરસે હો ઘોર

વદાપિ મેઘ મહારાજન ॥ દિનકર કઠિન કઠોર.

અર્થ—મૂરજ હસી હસીને જળ ચૂસી લેતે, અને વરસાદ કાણું વપાતકે રૂપ ધારણ કરીને વરસે છે તોપણ વરસાદ તે એધરાજના કહેવાય છે, અને સૂરજ દિનકર કહેતાં વિવશને કરનાર છે તે છતાં પણ તે તપે છે ભારે તેને કઠિણ કઠોર એવાંજ વિશેષણ અપાય છે. કહેવાત છે કે લૂનાં લાડ યા કામનાં, અને દૂજની ભેંઠની પાટુ પણ સારો.

અકબરશાહ ધરજ વડને બોલ્યા કે આજ તો પાંજો કવિતાવિનાશ થીક માલ્યો. ફોજદારી કામ તપાસાયું અને તેની જોડે ઉઠાણાના સૂરજની કવિતા થઈ. જગબાઈરાય, હવે એ વિદે તમે પણ કાંઈ કવન કરો કે સગા ખરખારત કરીએ.

જગબાઈ પંડિત કવિતા રચે છે એટલામાં તે દિવસની હકીકત પૂરી કરવાનો અજુક ફતલે પોતાને મુનમોને તાકીદ કરી, અને ધમકાવ્યો કે હું લખાયુંનું તે લખતાં આજ કેમ આટલી વાર લગાડે છે. તેણે કહ્યું કે અકબર,

દુઝ્માતમાં પાણી નાખીનાખીને ચાક્યો પણ આ તાપને લીધે સાહી સૂકાઈ જ
 નય છે. આ રકતકનો અવાજ બાદશાહને કાને ગયો તેથી પૂછ્યું કે 'મુલાંજી
 સાહેબ શું છે ? જગન્નાથ બોલી ઉઠ્યા કે મહારાજ એ વાતનો ખુલાસો મારી
 કવિતામાં આવશે એમ કહી નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

હર્ષ અર્ધદે અર્કકો ધ નરર્ષમિષ્ટ પ્રભાત

તપે દુષોરે તવસર્વો ધ દરિયા અરુદુભાત

જે ધર્મજીવિવાળા માણસો છે તેનો પ્રભાતમાંજ દરખાથી સૂર્યને
 અર્ધદાન દેછે, પણ એવા થોડા હોય છે. ધણાખરા તો બપોરે સૂરજ તપીને
 બળાતકારે તેમની પાસે પાણી ઝરાવેછે ત્યારેજ આપેછે—પછી તે દરિયો
 હોય કે દુઝ્માત. મતજબ કે ધનવાન માણસને આર્પણું ગમતું નથી અને તેની
 પાસે લેવાને માટે બળાતકાર કરવો પડેછે. માટે દશ વર્ષની ચઢેલી મહેમુદ
 વસુદ્ધ કરવાને અર્થે આ શ્રીમંત શેડીવાને કેદમાં મોકલવો પડ્યો હોય તો
 એમાં કાંઈ તવાઈ નથી.

આ સાંબળી બધી સભાનાં દિગ્ગરંજન થયાં અને બાદશાહે કહ્યું કે આ
 શાસ્ત્રી મહારાજ તો તારા પક્ષનો શાસ્ત્રાર્થ પણ કહાડી આપ્યો. ખીરબક્ષ કહે,
 મહારાજ, નહીરને માટે તો આદમું રત આ પ્રમાણે દેવતાઓથી પણ આ-
 લતું આવે છે.

પુરાતની ચાંચ અને રાક્ષસી રુઝડો.

ગોહીદવાડ પ્રાંતમાં ડુંગર તાપાના પીપાવાવ નામના ગામની ને-
 રત્ય ખુણામાં આવેલા પોટા તળાવની આસપાસની ભૂમિ નવું ગામ
 વસાવાના ઇરાદાથી બાવનગર દરબારે પસંદ કરીછે. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં
 પરંતુ કાંઈક નૈરત્ય ખુણા તરફ આચરે ત્રણ માઇલને અંતરે એક ખાડી
 આવે છે. મધ્ય કાઠિઆવાડી નગરોને બાજ લેઈ જવા ચડાવવાની મુગમતા
 સાથે આ ખાડી સંદેહુ દરબારશ્રીએ નવું બંદર કરવા તથા ઉફો બાંધવા
 પસંદ કરીછે. પોટા તળાવથી તે આ ખાડીના મધ્યક સુધી કાચી સડક બાંધી
 લીધીછે. હાલ ઉફો બાંધવાનો સરંજામ તથા ઓલતરો નાખવા સાથે અને
 તૈયારી પશ્ચાત ઓકીના સિપાઇઓના નિવાસ સ્થળ સાથે તથા ઉતારના વિશા-
 1. મધ્યક ઉપર સામ સામા એ મકાન બંધાવ્યાં-

છે. ડફાનું ફેરલુંક કામ હજુ અપૂર્ણ છે. આ નવું બંદરે ધણું સારું, તરવું અને તેમાં મોટી આગમોટો આવી ચડે એવું છે. આડો આથરે પોણા માઈલ પહોળી છે; સામો આજુએ જમીન છે વાસ્તે ત્યાં જવા સારું હોડીમાં બેસીને મુસાફરી કરવી પડે છે.

ગામ કઠે ઉતર્વા પછી દક્ષિણ બહી આવ આવ કરીએતો પોણા માઈલ સુધી ભીની રેવાળ ભૂમિ આવે છે જે ઉપર મોટા જુવાળે સાગરનું પાણી ફરી વળે છે. આ રેવાળ ભૂમિ ઓળંગતાં છેક નીચા ટેકરા ટેકરી જ્વો ખાડા ખડીઆ વાળી ભૂમિ આવે છે. ગામ તરફ જતાં તેની ઉંચાઈ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. માર્ગની આસપાસ પ્રથક પ્રથક ઝાડ તથા એકૂતોનાં એરો માત્રુમ પડે છે. અથરે પા માઈલ ઉપર એક ભાગી તૂટી ગયેલું નાનું તળાવ આવે છે. અહીંથી માર્ગની બંને બાજુએ ઠેક ગામ સુધી એકૂતોની ધાન્ય વારિકાઓ આવે છે. આ તળાવથી અર્ધા માઈલ ઉપર ગામ આવે છે. તે થયી કુંભાગ સ્થિતિમાં માત્રુમ પડે છે. ગામનું નામ સાંચ, અને તે ધણું નાનું તથા ઉત્તર છે. તે એક ટેકરા ઉપર બાંધેલું છે. ત્યાંનાં છિબ ભિબ મકાનો તથા કુદરતી દેખાવ ઉપરથી તે ધણું પુરાતની માત્રુમ પડે છે. પડી ગયેલાં ખંડેરો, થેરીઓમાં ગંદકી, ખાતરના ઢગા, તથા વરસાદથી ઉગી નીકળેલું જંગલી ખડ કોઈ કોઈ જગોએ જોવામાં આવે છે. તથા બંદરની ખાડી ઉતર્વા પછી આ ગામ છેક દક્ષીણ દિશામાં દોઢ માઈલને અંતરે આવેલું છે. સાંચની પશ્ચિમ દીગ્રાના સાગર સાથે આ ખાડીનો સંગમ થાય છે. એટલે પશ્ચિમ તરફથી નીકળી ઉતર તરફ મરડાઈ પૂરે દીશામાં જાય છે, તેથી તે તેને તણુ જાણુથી આંતરી લે છે.

સાંચથી દક્ષિણ દિશામાં ઝૂપડાઓની સમાપ્તિ પછી પચ્ચીસ હાથને અંતરે મહાસાગર આવી અડચો છે. આ સમુદ્ર જ્યાં પોતાની ધુવનાડ કરતી તેજાની જોળો અડચે છે ત્યાં આસરે માળીસ હાથની ઉંચાઈ વાળી કાળા ખગરની બેખો ઝપાટા ઝીંકવાને જમત કર્તાએ કરી રાખી છે. આ બેખો ઉપર લેગ એરેસ હીપોના આકારે કોતરેલા પથ્થરો માત્રુમ પડે છે, તથા દેશીક ચીપરો કોઈએ કાપી કાઢી હોય એમ જણાય છે, સમુદ્રની જોળાના સંદેશના ઝપાટાથી કોઈક ટેકાએ ચીરાઈને બેખ નોખી પડી ગઈ છે, જે જંગી ખપરોના આંકારમાં ડરામણી દેખાય છે. ઝીંક ૩૫માં સાર્વકાળે જ્યારે

પવનની લેહરો મંદ મંદ આવેછે ત્યારે આ કિનારે ખેસનાર મુસાફરનું મન પરમાનંદથી પ્રવૃત્તિ થાયછે. જ્યારે જ્યારે હું આ કીનારા ઉપર જઈ ખેસતો ત્યારે ત્યાંથી ઉડવાને માફ મન થતું નહિ. મંદ મંદ વાતા વાણની સુખદાયક લહરી, સમુદ્રનો ઘુઘવાટ, તેનાં ઉર્મીનું આવાગમન સાયંકાળનાં રંગ ખેરંગી આકાશનું સાગરમાં પોલું પ્રતિબિંબ, મોટા જથ્થો વાળી ભિખો અને કુદરતી દેખાવનું અવલોકન યતાં માફ શરીર પરમ પ્રમોદથી પુતકાવમાન થતું હતું. ગામની પશ્ચિમ બાજુએ જરા વધારે દૂર સમુદ્રે, અને સમુદ્ર તથા ગામ વચ્ચે આવેલી તે તરફની ખરાબા વાળી તથા વધારે ઊંચી નીચી ઉજડ જમીનમાં કેટલાક જંગલી ઊંડો તથા એક કૂવાછે. પૂર્વ બાજુ તરફ તો સમુદ્ર દક્ષિણ બાજુ કરતાં પણ વધારે સમીપમાં છે, પરંતુ વધારે ઊંચી ભિખોથી રક્ષણ થયેલું છે.

સાંચમાં બહુધા કોળીની વસિત છે. તેઓનો સઘળો આધાર ખેતી ઉપરછે, પરંતુ તેઓની સ્થિતિ દુર્બળ અને દુઃખદાયક છે. ખાડોની રેતાળ ભૂમિ તથા ગામ વચ્ચે જે પડાર જમીન છે તે ખેડાને ચોમાસામાં તેઓ વાવેતર કરેછે.

હયા ઘણો સુખદાયક અને આરોગ્યના વર્ધક છે. ભિજન વિશે કડકડીને ભૂખ લાગેછે, પાણીની તંગારાછે, એટલે ઘણે છેટેથી, અને તે પણ એકાદ ટુકાણેથી લાવવું પડેછે.

ગામમાં તથા આસપાસ, દેવાસથ વિગેરે પડી ભાગેલી હમારતોનાં ખંડેરો માત્રમ પડતાં નથી, તેથી અસત્ત એ મોટું નગર હોય એમ કશી શકાતું નથી; તથાપી સમુદ્ર લૂટારા સાંચીઆ જેવા કોળી લોકોનું ઘણું ભૂના કાળનું તે સ્થાનક હશે એમ અટકળી શકાય છે. સાંચ એ શબ્દ ઉપરથી સાંચીઆ શબ્દ થયો હોય તો હોય. ગામમાંથી કોઈ શિક્ષાલેખ અથવા તાત્પર્ય મારે હાય લાગ્યું નથી. આ ગામ બાવનગર દરબારને તામે છે.

સાંચની ઉત્તર દિશામાં પા માઇલને અંતરે અને નવા બંદરની દક્ષિણમાં સાંચ જપાના માર્ગની પૂર્વ બાજુની એક ધાન્ય વાટીકામાં એક અદ્ભુત કદના રૂપડાનું ઝાડ છે. તેની મુક્તાકાળ સાંચ જતી વખતે મેં લીધી હતી, પરંતુ કારણસર તેનું વર્ણન કરવાનું મુશ્કેલો રાખ્યું હતું. આ જંગી ઝાડ ઘણું વિરમયકારક અને જોવા લાયક છે. દૂરથી તે એક મહોન્મત્ત અને ડુંદ પુટ રાક્ષસ જેવું દેખાય છે. રૂપડાનાં પાન તેનાં યડના પ્રમાણમાં બહુજ

નાનાં અને પાસે પાસે હોયછે, તથા ગજની દોચ હિપર જાણ્યા બંદ માનૂમ પડેછે, તેથી જાણે તે, રાક્ષસના માથાના ટુંકા અને ગુઝળીઆ વાળ હોયતી! એવો ભાસ થાયછે. તપાસથી એવું માનૂમ પડેછે કે રાખડાનાં ઝાડ બહુધા સમુદ્ર કિનારે થાયછે. મહુવા પાસે દરિઆ કિનારે આવાં એ ત્રણ ઝાડછે, તેનાં થડ બીજાં ઝાડો કરતાં જડાં અને જોનારાને નવાઈ ઉપજાવેછે; પરંતુ આ રાખડાના થડ આગળ તેઓ કાંઈ દિશાઓમાં નથી, આ થડનો ઘેરાવો ૬૬ ફુટનો એટલે જો તેને તેને ચોતરફથી વોટી લેવા ધારી તો ૫૬ હાથની દોરી જોઈએ. આહા! શું અજાયબ રખાવ; પણ એવેજો આ રાખડો જોવાને આવેછે, અને તેને જોઈને દંભ બની જાયછે. આ થડ તદ્દન ગોળ કાર નથી પણ વાંકું શુકું છે. રખાવ ઉપરથી તેના છ પડખાં પડી જઈ તે છ ખુશીયું હોય એમ જણાયછે. ધ્યાન ખૂણું તરફના પંડખામાં મોટી ચોર પડીછે, તે મોટી બખોલ જેવી જણાયછે. આ બખોલ એવડી છેકે તેમાં જાડૂતે એક મોટું ગાડું મૂકી છાંડ્યું છે, તે તેમાં સારી રીતે સમાઈ રહ્યું છે. રાખડાનું થડ જેવું જડું છે તેના પ્રમાણમાં તે કાંઈજ ઊંચો હોતો નથી એમ કહીએ તો ચાલે.

કેળવણીઆત્તાની રવરો.

પ્રાંતહાસાર.

જ્વ. નં. ૧૦૦ સને ૧૮૮૦-૮૧

નવાનગરમુખ્ય,—વાર્ષિકપરીક્ષા પગ્ગત મહારાજાત્રી જ્વ. વિખાજીસા-
હેન બહાદુર તરફથી ૩૭૬-૧૧-૦ મીઠાઈ, ચોપડીયો, તથા રોકડા. સદરજેમ
નં. ૨ જ્વ. સદર ૩૪૫-૮-૩ સદર. સદર નં. ૨ જ્વ. સદર ૩૧૫-૭-૬
સદર. સદર નં. ૩ જ્વ. સદર ૩૧૫-૧૫-૦ સદર. નં. ૪ જ્વ. સદર
૩૭૨-૧ મહેતાજીને તથા આસિયંટોને. સદરપાઠશાળા. ૩૧૬) સદર. સદર
ક્યાયાળા. સદર ૩૧૬) સદર.—ખંભાળીઆ, એક વહાલજી પતજી ૩૧)
પેનો (પથરપેત)—સજાવા, કજમ માંડરેના કારકુન રાત્રેથી સામજી શી-
વકર ૩૧) લૂગડાં તથા સાકર.—વેરાક, બાણવડની સ. જૂ. નિયાજના
મહેતાજી કુંભરજી જગજીવન ૩૦-૪-૬ સાકર.—મેમાણા, રકલકમિટિના
મેમ્બરો ૩૦-૪-૬ સાકર.—નેલા, આમરણ ન્યાયાધિયસાહેબ આજમ
મગનપાવ શીવજીવ તથા મકુલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ ડા. કાળા દેવકરજી તથા

મેમ્બરો મળીને રૂાા મીડાઈ.—ખાજંભા, અવલકારકુત રાજેશ્રી જમજીવન વહાલજી રૂ૧) મીડાઈ.—કાળાવડકંપાશાળા, આજમ પોલીથપટેલ દેવકરજી ઝીણા રૂ૦-૯-૦ પતાસાં.—સોધીકા, અંજેના બંને તાલુકદારસાહેબો તથા આજમ યાજુદાર સાહેબ તરફથી રૂ૪-૧૦-૦ મીડાઈ, ચોપડીયો.—ઠાંક, આ. વહીવટદાર સાહેબ ગોકળ તળશી, વાળા નારજી, પોલીથપટેલ વીરજી, માંડિ હકા બગવાન તથા મેમજી મોતી જુમા રૂ૧-૯-૦ મીડાઈ.—જળીયા(ધોળ), સુખી પટેલ બહેચર દરજી રૂ૦ા મીડાઈ.—જળીયાવરંજંગ, મણેદ વહીવટદાર આજમ કપૂરચંદ સાકર ચેર ૨), વહેંચી.—જોડીયા તાલુકાસ્કુલ, આજમ સુનસક સાહેબ લાલજી પીતાંચર ૩૨) દ્રાક્ષ. „ મોઢ કાળા પરસોતમ પોતાના હોકરાને નિચાળે બેસાડીને ૩૨) દ્રાક્ષ. „ ઠા. વાધજી હીરાણી સદર રૂ૨ાા પતાસાં.—ખાજંભા, ચેક મોરારજી ધનજી સદર રૂ૦ાા પેડા. „ કોળદાર સાહેબ આજમ નાગરદાર મધુરાંદસ રૂ૧) સાકર.—કાળાવડ, આજમ મહાલકારી સાહેબ તથા તાલુકા સ્કુલમાસ્તર મળીને રૂ૧ ચોપડીયો. „ આજમ પોલીથકોળદાર દેવકરજી ઝીણા તથા માસ્તર નરભીરામ ગોપાળજી તાલુકામાસ્તર ખંભાળીયા રૂ૦-૯-૦ સાકર.—કાળાવડ કંપાશાળા, આજમ ખંભાળીયા તાલુકા માસ્તર રૂ૧ ચોપડીયો. „ આજમ મહાલકારી સાહેબ અમરેશી ભવાન તથા જળીયા દેવાણીના કોળદાર આજમ બહેચરભાઈ રૂ૦-૯-૦ સાકર. „ આજમ નવાનચર તાલુકા માસ્તર દેવરામ કરશનજીના ચીરજીજીવી મોનજી રૂ૦-૪-૯ પતાસાં.—મેરવદર, નવાનગરના આજમ રેવીન્દ્ર કમીશનર સાહેબ ૩૨) મીડાઈ.—ગોંડળ, ગોંડળના ઠાકોર સાહેબ તરફથી રૂ૫) પતાસાં.—કુંડોરજી, ખોળ રૈમ વેલશી પોતાના દીકરાને નિચાળે બેસાડીને રૂ૧) સદર.—સલાયા, આજમ ખંભાળીયા વહીવટદારસાહેબ તથા પો. ઈ. ગોવંદરાવ કટમ વહીવટદાર રૂ૭) કટાકાનીપેટી. „ આપાસા હેબ સ્કુલકમિટીના મેમ્બર પ્રેસિડેન્ટ મળીને રૂ૩) આરેકો. „ ચેક જીવરાજ સુદરજી પોતાના હોકરાને નિચાળે બેસારતાં રૂ૫) કટાકા તથા સાકર તથા મહેતાજીને પાધડી તથા ૩૨) આશ્વિન્ટને કુપટ્ટો.—લાઠીયા, આજમ મહાલકારી જસંગ મોતીચંદ રૂ૧ા પેડા તથા કટાકાનીપેટી.—ભાણુવડ, ઠા. કાળા વશરામ પોતાના હોકરાને નિચાળે બેસાડીને ૦ાા સાકર તથા ઠા. ધરમચી ઓજાણી રૂ૦ સાકર.—મેમાણા, લાલપુર વકીલ આજમ ઓધવજી રૂ૧જી રૂ૦-૯-૦ { છે. રૂ૧ તથા ખોળ વશરામ ચામજી રૂ૪) સાકર.—

પડધરી, હાજારપ્રાંતના મે. આસિ. પોલી. એજન્ટસાહેબ બહાદુરે પરીક્ષા લઈને ૩૨) પેડા.—ખડખા, આજમ લાલપુર વહીવટદારસાહેબ ૩૧) મીઠાઈ બીગેરે.—પડધરી, ખોળ લાખા કહાનજી ભંગખારી ૩૧) મીઠાઈ.—ઉપસેટા મુખ્ય, ગોંડળના આજમ નિર્દેશ એડમીની સ્ટ્રેટર સાહેબ બહાદુરે નવા મ-કાનનું વાસ્તુ કરીને તથા સ્કૂલની પરીક્ષા લઈને ૩૧૦) મીઠાઈ તથા રમાલ.—ઉપસેટા પાઠશાળા, સદર ૩૦૧ ડોક્ટરબોને દક્ષિણા.—છવાસા, વહિ-વટદાર જનું આફ તથા ગીરાસીયા હામાબાઈ વિગેરે ૩૦૧ મીઠાઈ.—વડાળા, પોલીસકોમ્પ્લેક્સ નીલમુલીન મોજીબીન, નયુ હંસરાજ, મોહનલાલ ખુરાલ તથા મણીચંદર વિગેરે ૩૦૧ અમુર.—એડ, લાલપુર વહિવટદાર આજમ કુરુણાચંદર હીમતરામ રૂમ સાકર.—વડાળા, લાલપુર વહિવટદાર સદર ૩૦-૬-૦ પતાસાં.—નવાનગરકન્યાશાળા, નવાનગરના એન્જિનિયર સાહેબ ૩૩) મીઠાઈ.—ધ્રાક્ષ, મોહનજી વીરજી, ડાક્ટર મોરિંદરાવ, દેશાઈ માધવજી દોશી પરશોતમ તથા મા.નેમચંદ ૩૨) મીઠાઈ.—આધોઈની ત્રણે નિશાળોમાં, મહેરબાન પો.એ. રીઝસાહેબ તથા પો.આ.મે. લોચેટરસાહેબ (કચ્છપ્રાંતના) ૩૮) ચુંદડીયો તથા પતાસાં—ખોજરી, સ્કૂલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ મેમ્બરો ૩૧) મીઠાઈ.—જોડીયા, મુનસફ સાહેબ બાલજી પીતાંબર ૩૦-૬-૦ દ્રાક્ષ.—કાળાવડ કન્યાશાળા, ધનજીયા સાહેબના સારસ્તેદાર રાજેશી ગોપાળજી ડાહ્યા ૩૦૧ પતાસાં. ,, છેલ્લંચંદર નૈતમલાલ ૩૦-૪-૯ પેડા.—સુલતાનપુર, ગોંડળ સ્ટેટના આજમ રેવીન્ડુ કમીચનર ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ.—સરસાઈ સદર, ૩૦૧ મીઠાઈ.—વીરપુર, ડાક્ટરસાહેબ સ્કૂલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ.—ખંભાળીયા, મહારાજાની જમસાહેબ તરફથી એક કેથવજી નારણજી ૩૧૩) પતાસાં તથા કેળાં.—સપાયા, સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો તથા ડા.કુંગરશી મુંદરજી વિગેરે ૩૧૧ ઘરડી તથા પતાસાં.—આરા, ડા. નયુ હીરજી ૩૦૧ સાકર તથા અમુર.—લાલપુર, મહારાજાની જમસાહેબ તરફથી આજમ કુરુણાચંદર હીમતરામ તથા બાણજી પ્રજરામ વિગેરે સ્કૂલકમિટિના મેમ્બરો કોરી ૨૮૧ રમાલ તથા પતાસાં.—મેમાણા, વહિવટદાર કુરુણાચંદર તથા ગીરાસીયાઓએ મળી કોરી ૨૪૧ હનામ.—ધોરાજીતાલુકાસ્કૂલ, મે. નેહન્ટ એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબ એક મણ પતાસાં. ધોરાજીપાઠશાળા, સદર સદર.—ગવરીદડ, સ્કૂલકમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા ખીન ૩૦૧ દાળીયા તથા

મિત્રતા વિષે નિબંધ. બનાવનાર પુરૂષોત્તમ કાંદાનજી ગાંધી મુ. લોન્ગડી. મૈત્રીની શી જરૂર છે. તે કોની સાથે કરવી, કેવી રીતે નિભાવવી, જુદા મિત્રોથી કેવી રીતે સાવધ રહેવું વગેરે અનેક બાબતો ઉપર અહીંનાં ટૂંકું ટૂંકું લખાણ કર્યું છે. એ વિચારોમાં કાંઈ નવીનતા નથી, પણ ગોઠવણ ઠીક છે. વચમાં વચમાં સાહિત્યની કવિતા કરાવ્યાને મૂકી છે. તે સારી છે આખાનિ. બંધનું પદાણ નીતિ તર્ક છે. બાબા મહાદેવદાસ કરવાને અત્યંત મમ લીધેલો જણાય છે. એનાં પૃષ્ઠ ૪૮ અને કિંમત ચાર આના છે.

સરકારી જાહેર ચલત્ર. નં. ૧૧૪૦

લોઅર ગ્રાંડ પબ્લિક સર્વિસની આવતી પરીક્ષાને સાર જિલ્લાનાર નામે લખેલા અગ્રી મુકર કરવામાં આવ્યાં છે.

જિલ્લો	મથળ
અમદાવાદ, પાલણપુર, ને મહીકાંડા ..	અમદાવાદ
ખેડા	નડીયાદ
પંચમહાલ ને રેવાકાંડા	ગોધરા
ભરૂચ	ભરૂચ
સુરત	સુરત
કાઠીયાવાડ	રાજકોટ
મુ. અમદાવાદ ૧	જી. બુલ્લર.
૧૪ મી જુન. ૧૮૮૦	એલ્બુ કેથનજ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

જાહેર અખર.

હાલમાં સરખેલમાં ચાલતી કેળવણીની રિયલિ જોઈ, સરખેલ રીડિંગ રૂમના મેમ્બરો તરફથી અખર આપવાનાં આરંભ છે કે-સરખેલનો વતની કોઈ પણ વિદ્યાર્થી ગામની અથવા બીજી કોઈ પણ નિશાળમાં અભ્યાસ કરી ચાલતી એટલે સને ૧૮૮૦-૮૧ ની સાલની છઠ્ઠા સિરણની પરીક્ષામાં પાસ થઈ સર્ટિફિકેટ મેળવશે, તે દરેકને આ રીડિંગ રૂમ તરફથી રૂપાં અંકે પાંચ રૂપિયા ઇનામ આપવામાં આવશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે-અમારી આ શુભ ધારણા કોઈપણ વિદ્યાર્થી ઉર્મીથી થઈ પાર પાડશે એવ તા. ૨૫-૧-૮૦

મેમ્બરોના અનુમતથી

કૃપારાંકર દોલતરામ ત્રવાડી સહી.

સેક્રેટરી સરખેલ રીડિંગ રૂમ.

અપભ્રંશ શબ્દ પ્રકાશ કોશ.

ગૂજરાતીમાં વપરાતા—સંસ્કૃત, આરબી, ફારસી ઇત્યાદિ ભાષાના શબ્દો અપભ્રંશ શબ્દોનો કોથ હાથ છપાઈ તૈયાર છે. એમાં ૬૦૦૦ કર્તા વધારે શબ્દો છે એ કોથમાંના દ્રશ્યાઅેક ઉત્તરણો નીચે લખ્યાં છે તે ઉપરથી પુસ્તકનું સ્વરૂપ સમજાસે જોને આ પુસ્તક જોઈવું હોય તેણે નીચે સહી કરનાર ઉપર રૂ. ૧૧ મોકલવો.

ઝજાળી—(ઝજાળી ઔદ્યાની ઉર્દાન વાગ ઝજાળીય ગયોછે, એટલે વાગમાં (જમવા) ગયોછે. ઝજાળે ભવવલ્લભા ઔદ્યાની=વાગમાં જઈ જમવું તે ઝજાળી.

તુક મરિયા—તુલ્મે રૈહાન રૈહાન નામની એક સુગંધીદાર વનસ્પતિ તુલ્મ=વીજ, રૈહાન=સવજો; સવજાનું વીજ (ફા.)

રસોડું—રસવતી=રાધવાની જગો સમાનો રાવવાનું પાક સ્થાન મહાનસે (અમર).

વાઘરી—વાગુરિક=પારથી, સિફારી, જાનવરો પકડનાર વાગુરા જાનવરો પકડવાનો કામો, જાઝ. વાગુરિક=કાંસાવાળો દ્રૌ વાગુરિક જાલિકો. (અમર).

પ્રભાકર રામચંદ્ર પંડિત.

સંસ્કૃત શિક્ષક, વરન્ધાવપુલર કાલેજ, ઘડોદરા.

QUARTERLY SCHOOL PAPER

AUGUST 1889.

Contents. Pages

A Short History of English	167
The Art of Conversation	170
Education in England	171
The National Anthem	172
The National Anthem	173
The National Anthem	174
The National Anthem	175
The National Anthem	176
The National Anthem	177
The National Anthem	178
The National Anthem	179
The National Anthem	180
The National Anthem	181
The National Anthem	182
The National Anthem	183
The National Anthem	184
The National Anthem	185
The National Anthem	186
The National Anthem	187
The National Anthem	188
The National Anthem	189
The National Anthem	190
The National Anthem	191
The National Anthem	192
The National Anthem	193
The National Anthem	194
The National Anthem	195
The National Anthem	196
The National Anthem	197
The National Anthem	198
The National Anthem	199
The National Anthem	200

(Continued on next page)

Published by the

Quarterly School Paper Committee, 1889.

Printed by the Quarterly School Paper Committee, 1889.

પુસ્તક ૧૯ મું.

અગસ્ટ સન ૧૯૮૦.

આંક ૮ મો.

ઇંગ્રેજલોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧. લું. પ્રવેશક.

શું, હવે તમારે સહિષ્ણુ લોકનો ઇતિહાસ સાંભળવો છે? તો બહુ સારું. હું તે કહું છું.

તમારી એ ઈચ્છા સ્વાભાવિક અને વખાણવા જેવો છે. ઇંગ્રેજો આપણા દેશમાં એક ચક્રે રાજ કરે છે અને વળી તેમની અતુરાર્થ બધી વાતમાં બેઠે છે, તેથી એવા લોકનો ઇતિહાસ આપણે ખસૂસ જાણવો જોઈએ.

પણ વાર, પ્રથમ તો વિલાયત ક્યાં છે તે તને ખરાબર જાણીજો! આ પૂર્વ ગોળાર્ધનો નકશો છે તે જુઓ. આ હિંદુસ્તાનથી વિલાયત જવું હોય તો કેટલા દાહાડા લાગે? આગળોટને જતાં ૨૦-૨૨ દહાડા થાય છે. ખરી વાત, ડાકની આગળોટ હોય તો; નહિતો વધારે પણ થાય. પહેલાં ગ્યારે કેપ આવૂં ચુક હોપને રસ્તે વાહાણોથીજ જવાનું હતું ત્યારે તો છ છ મહીના વહી જતા હતા. વાર સાચો, આપણે વિલાયત જવા મુંબાઈમાં જઈ આગળોટમાં બસીએ. સાંધી આયમણી દિશાએ હંકાર હંકાર કરતાં આર્મિસ્ટાનનું આ એડન ખંડર આવ્યો. તેને વટાવી ઉત્તરમાં સાળા કે લાત સમુદ્ર આવ્યો. એની છેક ઉત્તરમાં આ નહેર છે તેનું નામ શું? સુએઝ. અહિંયા અસલ તો જમીન હતી, પણ હાલ કે.

ટલા વરસથી તે ખોદી કાઢીને નહેર બનાવી છે. આં નહેર મૂકી કે આ-
પણે મોટા બૂમધ્વ સમુદ્રમાં પડ્યા. એ સમુદ્રની ઉત્તરમાં આ બધો
મુલક છે તેને યૂરોપખંડ કહે છે. એ ખંડમાં (ફક્ત આટલું સિવાય) બધે
ટોપીવાળાઓ વસે છે. ને ખ્રીસ્તીધર્મજ ચાલે છે. એમાં ઘણા દેશ છે,
પણ તે બધા લોક યૂરોપિઅન કહેવાય છે. હાલ દુનિયામાં યૂરોપિયનો સૌ-
થી ચડતે કાંટે છે. વાર હવે, આ યૂરોપની છેક પશ્ચિમમાં આ બે નાના
ટાપુઓ છે તે જોયા? આ બેટને આયર્લેન્ડ કહે છે અને આનું નામ
ગ્રેટબ્રિટન એટલે મોટો બ્રિટન કરીને પાડેલું છે. એ ટાપુમાં તો હજી ત્રણ
ટુકડીઓ છે. ઉત્તર તર્ફનીનું નામ સ્કોટલેન્ડ અને પશ્ચિમ તર્ફનીનું વેલ્સ,
હવે અગ્નિગોળમાં જે આ ત્રિખૂણીયા ટુકડી રહી તે ઇંગ્લાન્ડ—ઈંગ્રેજ
લોકની મૂળ વિલાપત—જેનો હાલ જગતમાં ડંકો વાગી રહ્યો છે.

આ જોઈ તમે આટલા બધા કેમ આશ્ચર્ય પામી રહ્યા છો? તમને
એમ લાગે છે કે આવા મોટા બળવાન લોકનો મુલક તે છેક આવડો નાનો
હોય! જો એટલાથીજ તમે છક થઈ ગયા તો જ્યારે તમારા વાંચવામાં
આવશે કે અસલ અઢિયાના લોકની હાલત છેક જંગમી હતી ત્યારે તો તમને
કેટલું આશ્ચર્ય લાગશે? પણ તમારે જાણવું જોઈએ કે કોઈપણ દેશની ચ-
ડતી તેના વિસ્તાર કરતાં ત્યાં વસનારા લોકના ગુણની ઉપર વધારે આ-
ધાર રાખે છે. તમે પૂછો છો કે તારે ઇંગ્રેજોમાં એવા શા ગુણ હતા કે તેઓ
થોડા વખતમાં મુઘરીને આવા વિદ્યાવાન, બક્ષીવાન, ને પ્રતાપવાન
થઈ શક્યા? એ જાણવાને માટેજ આ ઇતિહાસ છે. એક દેશના લોક
શીરોતે ઉત્પત્તિને પેહિંચી શકે તે જાણવું હોય તો ઇંગ્રેજ લોકનો ઇતિહાસ
સમજની સાથે જાણવા. એ કામને માટે જગતમાં એના જેવા એક ઇ-
તિહાસ નથી, અને યૂરોપખંડના બીજા લોકો પણ એ અર્થે એનોજ
ખંતથી અભ્યાસ કરે છે. એ ઇતિહાસ મહા મુનોધકારી તથા મનોરંજક છે.

આ છેક નવતરે લોકનો ઇતિહાસ છે તથા વખતે અટપટાં નામ
હામ આવે, તો તે જોઈને ગભરાશો નહિ. બનશે ત્યાં મુખી તો હું નામ
કે સાલ આપવાનોજ નથી. તેમજ બીજા ઇતિહાસોની પેઠે હું રાજ્ય-
ઓની વંશાવળી તથા લડાઈથીજ તમારો વખત રોકનાર નથી. મારો
વિચાર તો એવો છે કે ઇંગ્રેજલોકની ચડતી શી રીતે થઈ તે વાતોનુંજ

સંસ્થામાં વર્ણન કરવું. એ કારણથીજ હું એને ઇંગ્લાંડનો ન કહેતાં ઇંગ્રેજ લોકનો ઇતિહાસ કરું છું. તમને વાંચતાં રસ લાગે અને સુખાદ્ય મળે એજ મારો હેતુ છે. મારે તમે ધ્યાન દઇને વાંચજો અને જો વાંચો તે ઉપર વિચાર કરજો. વાંચતીવેળા નકશા હમણાં પાસેજ રાખવો, કેમકે બૂજીણના જ્ઞાન વિના ઇતિહાસ ખરાખર સમજાતો નથી.

પહેલાં તો તમે આ ચાદ રાખજો કે ઇંગ્રેજ લોકનો ઉદય અને વૃદ્ધિ પાછલાં સાતસો વરસમાંજ છે. તે પહેલાં આ ટાપુની હકીકત બાજુવા જોગ એટલીજ છે કેટલીક જંગલી ટોળીઓ અહિંયા ઉતરી પડી, અને પાછલીને મારી છૂંદી પેતે ત્યાં વસી. એ વખતે આ ભૂમિ ઉપર જુલમ ને ખૂનરોજી માલી રહ્યાં હતાં. પણ પાછળથી ધામ ધામ એ હાડવેર ઓઢું થતું ગયું, અને તેઓએ એક બીજા સાથે સંસારવ્યવહાર બંધાયો. એ પ્રમાણે એકબીજા સાથે રોજમેજ થઇને એક નવી કોમ ઉત્પન્ન થઇ. તેનુંજ નામ ઇંગ્રેજ. આ નામ પહેલપહેલું ઇરાનીશનના તરખા સૈકામાં પડ્યું.

ઇંગ્રેજપ્રજા ચાર જાતના લોક મળ્યાથી થયેલી છે:—બ્રિટન, સાક્સન, ટેન, અને નાર્મન. ઇંગ્રેજ લોકના લોહીમાં ધણો અંશ સાક્સન અથવા આંશોસાક્સનનોજ છે, તોપણ એમાં સૌથી જૂની જાત બ્રિટનની હતી તેથી પ્રથમ તેનીજ વાત કરીએ.

પ્રકરણ ૨ જું. (ઈ.સ. ૪૪૬ સુધી)

બ્રિટન લોક ને રોમનોનું રાજ.

બ્રિટનલોક ક્યાંથી અને ક્યારે અહિંયા આવેલા તેની કાંઈ ખબર નથી. રોમન લોકોએ ચડાઈ કરી ત્યારથી તેઓ ખરાખર જુનિયાની જાણમાં આવ્યા. તે વેળા આ ટાપુની હાલત આ પ્રમાણે માલમ પડી હતી. જ્યાં જુઓ, ત્યાં મોટાં મોટાં જંગલો અને ચિકારી જનાવરો. માણસની વસ્તી કાંઈક છૂટી છૂટી હતી, પણ તેના ૩૫ પેલા જનાવરોથી પણ બિહામણાં હતાં. તાજ્જતના વાઘની પેઠે શરીરને લીલાપીળાં રંગી હાથમાં તીરને કામડું લઈ તેઓ જનાવરોની પછાડી જંગલમાં દોડ્યા કરતા. કાંઈ હાથ આવે તો આવ, નહિતો ભૂજે મરે; અને રાત પડે ત્યારે પર્વતોની યુક્તમાં કે ઝાડપર પડી રહે. ઘર કે ખાર કાંઈ બાંધી

જાણતા નહિ. લગ્નડાંલગાં પણ પહેરવાનું જ્ઞાન નહોતું. ઠાઠવાહિતો આ-
મડાં એકે કે, ને નહિતો ન વચ્ચાંજ કરે.

દક્ષિણભાગના દરિયાકિનારા ઉપરના લોકો એક આવી *વનચર
અવસ્થામાં નહોતા. તેઓ ખુંપડાં બાંધી રહેતાં અને થોડીધણી એતી
પણ કરી જાણતા. બગજમાં ધાત્રીને લઈ જવાય એવી નાની ચામડાની
હોડી પણ તેઓ બનાવતા. એઓના ગોર હુંછડ કરીને હતા તે કાંઈ
વધારે સમજણુ હતા. તે માણસના બળિદાન આપતા.

પ્રિટનલોક કેલ્ટ જાતના કહેવાય છે અને આયર્લેન્ડમાં પણ તે-
ઓનીજ વસ્તી હતી. એ લોક જંગલી પણ અંચળજીવિના અને શૂરા હતા.

રોમનરાજ, આ રાજા રોમનલોક દુનિયામાં સૌથી બર્જવાન, મુધ-
રેલા, અને પ્રતાપી હતા. જ્યાં ત્યાં એમનુંજ રાજા ફેલાંએતું હતું. પણ
લોખને થોભ હોતો નથી. બીજા બુદ્ધક જીતીને પરવાયો તારે તેઓએ
આ કંગાજ ટાપુ પણ દાદમાં ધાલ્યો. ખેલવહિલી અડાઈ રોમના જંગ-
પ્રસિદ્ધ સેનાપતિ જ્યુલિયસ સિઝરે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૫ માં કરી. એ થોડીક
જીત કરીને ગયો તારે પછી સાએકવર્ષ મુધીતો કોઇએ પ્રિટનોનું નામ
ધીધું નહિ, અને તેઓ ખેલવાંતા જવાજ સ્વતંત્ર રહ્યા. પણ પછીથી
રોમનલોક તેમની પછાડી આછપીને મંજ્યા, મોઠાં મોઠાં લશ્કરો મોકલ્યા,
અને પાદચરિ પડે ચડ્યા. આતો એક કીડીપર કટક ચડ્યા જેવું થયું. તો
પણ પ્રિટનલોક ડર્યા નહિ અને નમણુંતો નજ આપ્યું. રોમનલોકે જોયું કે
એમને શૂરાતન અડાવનારા હુંછડ લોકો છે અને તેથી તેમને તેઓ વીણી
વીણીને મારવા લાગ્યા, અને એક છોકરું પણ જીવનું રહેવા દીધું નહિ.
આ કુટુંબધી ધારેલી અસર થઈ. આળીસેક વર્ષમુધી આ રીતે મર્યા
તારે રોમનું રાજા આ ટાપુમાં રચપણું, તોપણ ઉપર તઈનો બાગતો
જીતી શકાયો નહિ. ત્યાં વિકટ ને સ્કંધ નામના લોક આવી વસ્યા હતા
તેઓ તે ઉલટા આવીને રોમના રાજાને દેરાન કરતા. તેમને રોકવાને

*વનચર, ગોવાળ, અને જેવું એવી માણસોની પણ અવસ્થા
ગણાય છે. એક જંગલી શિકારીની અવસ્થા તે વનચર, તેથી કાંઈ મુધરે
તારે ગોવાળીયાની હાલતમાં આવે, પણ એતી કરતાં શીજે તારેજ તે
કરી ડામ જસે અને મુધારામાં આવે.

મોટી રોમન લોક સાથે વૃદ્ધ થી ટાલન મુધી કોટ બાંધ્યો. તેજ તેમના રા-
જની હદ થઈ. એ હદ પાછળથી કાંઈક વધારવામાં આવી હતી પણ
તે સાચવી શકાઈ નહિ.

સ્વતંત્રતા ગઈ પણ બીજી રીતે આ ટાલને રોમના હાથમાં જવાથી
ધણા ફાયદા થયા. રોમન લોકો આવીને વસવા લાગ્યા, અને તેની સાથે
વિદ્યાકળાઓ આવી. હવે એની દેશમાં ધમધોકારે ચાલી અને ગામો
વસવા લાગ્યાં. શહેરો બંધાયા અને હુનર દાખલ થયા. પોર્કમાં આ
પેળા રાજધાની હતી અને લેડન શહેર પહેલવહેલું વસ્તું. દેશમાં જવા
આવવાને ચાર મોટા રાજમાર્ગ બંધાયા. દરેક શહેરને પોતાનો વહીવટ
મંજાવવાનો અને પેરા વસુલ કરવાનો જે રીવાજ મ્યુનિસિપાલિટી નામ
હાલ ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે તેનો પાયો આ વખતેજ નાખાયો હતો. એ રીતે
રોમનું રાજ ત્રણસેવરસ મુધી ચાલ્યું એટલામાં આ મુલકનો દેખાવ છેક
બદલાઈ ગયો અને તે ધણાં મુધારા પર આવ્યો.

આટલું છતાં પણ એક મોટો ગેરફાયદો એવો થયો હતો કે તેણે
સમજના ફાયદા ઉપર પાણી ફેરવ્યું. રોમનરાજની તજવીજ એવી હતી કે
તામિના લોકમાંથી ક્ષત્રીવટ જાય અને વાણીઆઈ આવે. તેથી ખ્રિસ્ત
લોક ધંધારોજગારમાંતો આભાદ થયા પણ પોતાનું સમગ્રું શૂરાતન ખોઈ
બેઠા. કોઈપણ પ્રજામાં શૌર્ય એ કેવી અમૂલ્ય વસ્તુ છે તે ખ્રિસ્તોના હવે
થા હાલ યથા તે ઉપરથી તમને માલમ પડશે. તેઓની દોષત લૂણ, મુલક
પારકે હાથ ગયો, અને તેઓની જડમૂળ પણ જગતમાંથી ઉ-
ખડી ગઈ.

રોમન રાજની પડતી. કદાપિ તમે કહેશો, કે રોમનું રાજ હતું
તો તેણે બાપડા ખ્રિસ્તોનું રક્ષણ કેમ ન કર્યું? પણ બાપડું રોમન મ-
રવા પડ્યું હતું, તો તે બીજાને શી મદદ કરી શકે? ચડતી ને પડતી એ
સમજાવે છે. આ દુનિયામાં કોનું રાજ અવિચળ રહ્યું છે? તેમજ રોમને
પણ થયું. ધણી આબાદીથી રોમના લોકો એશઆરામમાં ગરક થઈ
ગયા, કુસંપ વધ્યો, રાજનો બહો તંત્ર સળી ગયો, અને તે પેળા દૈવયોગે
તેમના રાજપર ચારે તરફથી મદોમત જંગલી લોકોનાં ટોળાં પસી આવ્યાં.

ઈસવીસનના ચોથા સૈંકડાથી દશમા સૈંકડા સુધી આખા યુરોપની ઉત્તરમાં માછુઓનું કીડીપાઈજ કોણ જાણે ક્યાંથી ઉભરાયું હતું, અને ત્યાં નહીં સમાવાયી તેઓ કૃષ્ણદ્રુપ દક્ષિણ ને પશ્ચિમ ભાગના સઘળા રેણા ઉપર ઝૂટી પડતા હતા. એ લોકે આવીને યુરોપના સઘળા રાજ્યોને તોડી પાડ્યાં, જૂના સુધારાને નાશુદ કર્યો, અને આખા અંડમાં જંગલીપણાનું અંધારું પાથરીને જંગલનો જમાનોજ બદલી નાંખ્યો.

આવા લોકના હુમલા છેક રોમ સુધી જ્યારે આવ્યા હામ્યા ત્યારે ખ્રિસ્તમાંથી સઘળું લશ્કર પોતાના જઆવમે માટે પાછું બોલાવી લેવાની રોમને બહાર પડી. (ઇ. સ. ૧૮.) ખ્રિસ્તનોને આ રીતે પાછી સ્વતંત્રા મળી, પણ તેઓ તો એથી રડવા ને કકળવા લાગ્યા. એ લોકના સઘળા લડાવક ગુણ નાશ પામ્યા હતા, અને તેથી પિસ્તને મ્કાઠ લૂટારાની સામા પોતાનો જતન કે માત્ર જઆવવાની જરાપણ શક્તિ રહી નહોતી. એ શત્રુઓ તો રોમનું લશ્કર જવાનીજ રાહ ભેઈ બેઠા હતા. તેઓનાં દોતેરોળાં ટપ નાચે ઉતરી આખ્યાં અને ખ્રિસ્તનોને તોમા તોમા પોકરાગવા લાગ્યા. આ સમયે તેઓએ “ ખ્રિસ્તનું રક્ત ” એ નામની રોમ ઉપર અર્હ મોકલી હતી તે પાંચી આપણને પણ દયા આવેઈ. જે લોક રોમ જવાની રાથે પણ આયડતાં ડર્યા નહોતાં તે ધાડપાડુઓની સામા પણ પોતાનો જઆવ કરી શક્યા નહિ! રોમ જતી વેળા હથિયારો પાછાં આખ્યાં હતાં અને કવાવત પણ ચીખવવાની મહેનત કરી હતી, પણ જતની હિંમત વિનાં બાપડાં હથીઆરો શું કરે!

ખ્રિસ્તનોનોનાશ. પણ રોમથી તો કાંઈ પણ મદદ કરી શકાય એમ હતુંજ નહિ. તેથી ખ્રિસ્તનો વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે કરવું શું! માહિ માહિ પણ કૂરને વડવાડ વધી. આ ગખરાટના વખતમાં જર્મનીમાંથી હેન્નિચ્ટને હોર્સા નામના એ સરદારને પોતાની મદદ બોલાવ્યા. (ઇ. સ. ૪૮૭) તેમણે આવી પિસ્ત ને મ્કાટનું ડુઃખ તો વુર્ત રાખ્યું, પણ આ તો બકર કાડતાં હુંટ પેડા જેવું થયું. આ જર્મન લોકે લૂટારાઓને તો કાઢ્યા પણ એ લોકને હવે કાઢે કોણ! તેઓ પાછા ગયાજ નહિ અને કેટલોક મુલક પચાવી પડ્યા. એમને સહેજમાં રાજ મળ્યું એ વાત સાંભળી જર્મનીમાંથી બીજાં ટોળાં એક થઈ એક આવવાંજ લાગ્યાં. હવે

ખિટનોનો પૂરી કમબખ્તી આવી. આ જાંબવી પરદેશીઓ મહાકુટ, લોભી ને તમોચુણી હતા. રોમન ડોકની પેઠે રાજ મળવીનેજ તેઓ ધરાયા નહિ, પણ ખિટનોનું સર્વસ્વ હરીને તેઓનું નિકુંદનજ કરવા તર્ફ મંડયા. એવું ધારવામાં આવ્યુંછે કે ખિટન લોકમાંના સઘળા બાઈડાઓને તો એ રાક્ષસોએ શાધી-શાધીને કતલજ કરી નાંખ્યા, અને બાઈડાઓને પકડી ઘરમાં રાખી કેમકે ધણાખરા તેઓ અહિંયા છડાજ આવ્યા હતા. ખિટન લોકમાંથી જે વતન છોડીને નાહું તેજ બચ્યું અને આખો દેશ એ પરદેશીઓથીજ ઘર્યો.

ખિટન લોકમાંથી જે ઘોડાક નાડા તે વેચ્યા, મકાટલાંડ, આપલાંડ, કે કાન્સમાં બંધને રહ્યા.

નિબંધ લખનારને સૂચના. ભાગ:

ભાષા.

આપણે પ્રથમ કહ્યું હતું કે નિબંધ લખવામાં વિચાર ને ભાષા એ બંને ઉપર સરખુંજ ધ્યાન આપવાનુંછે. વિચાર કેવા પ્રકારના બને-છે, અને તેને કેમ ગોઠવવા તે બાબત આપણે કહી ચૂક્યાં, અને હવે ભાષાની તપાસ ચલાવવાની રહી તે ચતાપીએ છીએ.

૧. યાદ રાખવું કે પરીક્ષામાં નિબંધ લખાવેછે તેનો મુદ્દય હેતુ તમને કેવો ભાષા લખતા આવડેછે તેજ જાણવાનો હોયછે.

એટલે, લખનારમાં સામાન્યજ્ઞાન કે બુદ્ધિ કેટલીછે એ જાણવા ને સારું નિબંધ લખાવતાજ નથી. કોઈનામાં કાંઈ વધારે જ્ઞાન કે બુદ્ધિ હોય તો તે જણાઈ આવે ખરી અને તે પ્રમાણે તેનો નિબંધ ચડીઆતો એ ગણાય, તોપણ પરીક્ષકનો મૂળ હેતુ એ જાણવાનો નથી.

આ વાત લક્ષમાં ન હોવાથી ઘણા નિરાળીઆઓ ખતા ખાયછે. તેઓ નિબંધના અર્થ ઉપરજ બધું ધ્યાન આપેછે, અને ભાષા તો જાણી લખાય તેથી લખી નાંખેછે. આ ગાંડી ખેડીકરાઈનું કૃષ્ણ એજ યાપછે કે તેઓ નિબંધમાં એકે દોકડો મળવી શકતા નથી. જે નિબંધ લખાવવાનો જા હેતુછે તે જાણતા હોય, તો તેઓ કદી આમ કરે નહિ; અને જે ભાષા ઉપર ધ્યાન આપે તો મધ્યમ રીતની તો સૌએ લખી

શકે, કેમકે પોતાની ભાષામાં લખવું એ કાંઈ ઘણું અઘરું કામ નથી. માત્ર ભાષા ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ એ જાણવું જ અસહે.

૨. માગમાં પ્રથમ તો અક્ષર, જોડણી, અને વિરામ ચિન્હ ઉપર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવું.

નિબંધ તપાસનાર હમેશાં આ ત્રણ બાબતના કાંઈક દોકડા જુદાજ રાખેછે, અને આ ત્રણ વાતમાં નિબંધ સારો હોય, તો તેને ના પામી થવાની યોડીજ દેશત રહેછે. આ ત્રણ વાત પણ એવીછે કે જો લક્ષ રાખે તો એમાં સઘળા સારા દોકડા મેળવી શકે. ફક્ત એમાં કાળજીનું કામછે.

“કાપી” ના જેવાજ નિબંધમાં અક્ષર લખવાની જરૂર નથી, પણ તે સુધડનાઈ ભરેલા, અને સહેલથી વંચાય એવા તો જોઈએજ. ડા ધાડૂથી કે એરણ ચૂંચણ કદી પણ કરવું નહિ. વંકા ચૂંકા પાંખડાએ એચીને કદીપણ ફફડાઈ બતાવવા જવું નહિ. પાંખડા વિના સાદા કામ ચલાઉ અક્ષર લખવા કદી બૂલવું નહિ. નિબંધ તપાસનારને તે વાંચતાં જોઈતી મહેનત પડેછે તેનો બદલો તમામ દોકડામાંથી (જાણે કે અત્તજી) વાળી લીધા વિના તે કદી રહેવાનો નથી. પરીક્ષાના સઘળા કાગળીઆ લખતી વેળા આ વાત ધ્યાનમાંજ રાખવા જોઈએ. વાંચતાં પરીક્ષકને કંટાળો ઉપજ્યો કે સ્વાભાવિક રીતેજ તેની કલમમાંથી ઘોડા દોકડા નીકળવાના. ગરબે ગરબે જુદા લખવાનો ધારો કદીપણ બૂલવો નહિ. એમ કરશો તો વંચાય એવું સહેલથી લખાશે.

જોડણીને વિરામ ચિન્હ એતો નિબંધમાં જોવાની મુખ્ય વસ્તુએજ છે. જોડણીની ઘણી બૂલો હોય, તો તો ગમે એવા સારો નિબંધ હોય તોપણ તે રદજ ગણવામાં આવે.

વિરામચિન્હ જાપેતી ચોપડીમાં શી રીતે મૂકવામાં આવેછે તે જોવું, અને નિબંધ લખતીવેળા તેમ કરવું. યોગે માહાવરો પડ્યા પછી તમને એ કામ સહેલું યઈ પડશે. પૂર્ણવિરામ ને અધ્યવિરામ તો બરાબર મૂકતાં આવડવુંજ જોઈએ. એ વિના લખાણ જાભવુંજ નથી, અને એ મૂકવાના નિયમ ઘણા સહેલાંછે.

૩. વાક્ય રચતી વેળા પ્રથમતો પોતના મનમાં જે હોય તે સ્પષ્ટ

વિક્ર રીતે જેમ બોલાતું લખાતું હોય તેમજ લખી જવું, અને પછીથી તેમાં જે દોષ દેખાય તે દૂર કરવા.

આ નિયમની મતલબ એ છે કે લખવામાં ડોળ કરવું નહિ. જાણી નોંધને મોટા મોટા શબ્દ કે વાક્ય લખવાથી નિબંધ કઠીન પણ સારો થાય છે એમ સમજવું નહિ. સરલ—અધાથી સમજાય એવી—અને આપણો ધારણો અર્થ જેમાં ખરાબર સમાઈ રહે તેજ ઉત્તમ ભાષા કહેવાય છે. અધા લોક ને રીતે બોલતા લખતા હોય તે રીતેજ આપણે લખીએ, તો આપણી ભાષા અધાથી સમજાય. ડોળ કરવાથી બિલટી તે બગડી જાય, ડોળને તેમાં સમજ પડે નહિ, અને વખતે અર્થનો અનર્થ પણ થાય.

મોટા શબ્દ કે વાક્ય નજ લખવા એમ પણ કહેવાની મતલબ નથી. મતલબ એ છે કે જેમ બોલાતું હોય તેમ લખવું ને ડોળ કરવું નહિ, અને પ્રસંગે જો બોલવામાં મોટા શબ્દ કે વાક્ય આવનાં હોય, તો આપણે પણ તેમ કરવું. શીખાવેને ડોળ કરવાનું બહુ મન થાય છે તેથી આ નિયમ આપવાની જરૂર પડે છે.

કદાપિ કોઈ કહેશે કે બોલાતું હોય તેમજ લખીએ તો નિબંધ અશુદ્ધ ને નડારો થઈ જાય. જો બોલનાર જાતે કેળવાયેલો હોય, તો તો એ પ્રમાણે કદી થાયજ નહિ. તેની કેળવણીમાં ખામી હોય તો એમ બનવાનો કેટલોક સંભવ છે ખરી, અને તે માટેજ એ નિયમમાં કહ્યું છે કે એમ લખી ગયા પછી તેમાં જે દોષ હોય તે દૂર કરી જવા.

બાપામાં દોષ કેવા કેવા આવી શકે એનું ખરાબર વિવેચન કરવા બેસીએ તો વિષય બહુજ વધી જાય અને એક નિરાંતો શ્રેય થાય. માટે બાપામાં મોટા ગુણ કયા કયા નોંધએ તેજ કાંઈ નીચે સમજાવીએ છીએ.

૧. શુદ્ધિ, સ્પષ્ટિ, પથાર્યતા, અને સમુદારણ એ ચાર ગુણ જે ભાષામાં હોય તે ભાષા ઉત્તમ કહેવાય છે.

એ ચારે ગુણ સંપૂર્ણ રીતે બાપામાં આણવા એ બહુજ વિકટ કામ છે, અને તે યોગનાજ લખાણમાં હોય છે. એવી વાણી તો વિરલો શ્રેયકારીનાજ હોય છે. ઘણો અભ્યાસ, ઘણું સ્તન, ઘણી રસિકતા

અને ઘણી બુદ્ધિ સ્વભાવિક રીતે હોય ત્યારેજ એ ત્યારે ગુણ સંપૂર્ણપણે આવી શકેછે.

તોપણ સમજાના લખાણમાં શુદ્ધિ અને રૂઢિ એ બે ગુણનો સહે-લથી આવી શકે; અને તે આવવાજ નોંધએ, એ બે ગુણવિના તો લખાણ નકામું ફેંકી દેવાનુંજ ગણાય.

૫. દેશમાં પ્રાચ્ય વર્ગના લોકો જે શબ્દ અને વાક્ય રચના વા-પરતા હોય તેજ શુદ્ધ કહેવાય.

પ્રથમ તો માન્યવર્ગ કોને કહેવો એ બાબતું નોંધએ, કેમકે તેના બોલવા ઉપરજ ભાષાની શુદ્ધતાનો બધો આધારછે. તેનું બોલવું બધાએ દેશમાં શુદ્ધ માન્યુછે તેનું નામ માન્યવર્ગ. ગામડીઆ કરતાં શહેરીની, નીચવર્ણ કરતાં ઉંચવર્ણની, અને અબણ કરતાં કેળવાએલાની ભાષા શુદ્ધ મનાયછે. માટે શહેરના ઉંચવર્ણના ભણેલા માણસો જે પ્રમાણે બોલે તે શુદ્ધ.

ભાષા શુદ્ધિનું આ ચિવાય બીજું માપ નથી. વ્યુત્પત્તિ કે મૂળરૂપ ઉપર એનો કાંઈપણ આધાર નથી. માન્યવર્ગમાં જે બોલાયું તે શુદ્ધ, અને એથી જે ઉલટું તે સમજું અશુદ્ધ.

ગામડીયા, પ્રાંતબેદના, પરીભાષાના, કે બાકરણ દોષવાળા શબ્દ વાપરવા નહિ. ગામડીયા બોલ તો સદજ એળખાઈ આવેછે, અને તે વાપરવાથી હાસિ યાયછે.

પ્રાંત બેદના શબ્દ એટલે જે શબ્દ દેશના અમુક ભાગમાં બો-લાતા હોય તે. ગૂજરાતી ભાષામાં મુખ્ય ત્રણ પ્રાંતબેદછે:—કાઠીયા-વાડી, અરીતરી, ને સુરતી. પ્રાંતબેદનો દોષ દૂર કરવો એ ચિન્તાઉને અ-ધરોછે, કેમકે તે પ્રાંતના માન્યવર્ગના લોકના બોલવામાં પણ એવા શ-બ્દ આવેછે. તે છતાં હાલ કેળવાએલા લોકની બોલી ગૂજરાતમાં બધે એક થવા લાગીછે અને સરકારી વાચનમાળામાં ખાસ ધ્યાન આપી ને પ્રાંતબેદ વગરની ભાષા લખીછે. કેટલાક ગ્રંથકારોની પણ ભાષા એવીજ શુદ્ધછે. તેથી એ બધાનો લક્ષ્યપૂર્વક અભ્યાસ કરવો હોય તો પ્રાંત બેદનો દોષ દૂર થઈ શકે.

પરીભાષાના શબ્દને માટે પણ એમજ સમજવું, જે શબ્દ માન્યવ-

ર્જના લોકો બોલે છે તે પછી સંસ્કૃત હોય, અપભ્રંશ હોય, ફારસી હોય, કે ઇંગ્રેજી હોય તો પણ તે શુદ્ધ ગૂજરાતીજ છે એમ જાણવું, અને એ શિ-
વાયના ગમે તે બાધાના હોય તોપણ તે પરબાધાના જાણવા. આ બા-
બંત ગૂજરાતમાં હાલ કેટલાકનો વિચાર બહુ બૂલ બરેલો છે. તેઓ
એમ સમજે છે કે સંસ્કૃત શબ્દો જોમ વધારે નાંખીએ તેમ બાધા વધારે
શુદ્ધ થાય. આવી સમજથી તેઓ બિચારા રૂઢ ગૂજરાતી શબ્દોને પણ
તાણી ટીપીને મૂળ સંસ્કૃતરૂપેજ લખે છે:—જેમકે પરચૂરણ ને પ્રચૂર્ણ,
મહેલ ને મહાલય, વગેરે ફારસીઆરબી શબ્દોના સાથે તો તેઓ હાડવેર
જ રાખે છે. તેને જોઈએ ત્યાંથી મારીને કાઢી મૂકે છે. પણ આ સઘળા ગાંડો
મમત છે અને ખરું જોઈએ તો એવાં લખાણ ગૂજરાતીમાં અશુદ્ધ અને
બાળમય છે. માન્યવર્ગમાં ન વપરાતા સંસ્કૃત શબ્દ પણ *પરબાધાનાજ
ગણાય અને જે ફારસી આરબી શબ્દો બધાના બોલીમાં પેસી ગયા છે
તેને ગૂજરાતી શબ્દજ ગણવા જોઈએ, કેમકે ગૂજરાતી બાધા કાંઈ મૂ-
ળની નથી પણ સંસ્કૃત ફારસી વગેરેના મિશ્રણથીજ ઉત્પન્ન થયેલી છે.

ગૂજરાતી બાધાના પ્રાચિન પ્રસિદ્ધ મહાકવિઓ જે શબ્દો વાપરી
ગયા હોય તે તો સર્વમાન્યને શુદ્ધજ છે એમ જાણવું.

ઉપર આપણે શબ્દોત્તમો વિચાર કર્યો, પણ વાંચ્ય રચનાનું પણ
એમજ જાણવું. વાંચ્ય જોડવાની રીત પણ ગામડીયા, પ્રાંતભિદવાળી,
કે પરબાધાની તરેહની ન જોઈએ. પુરાણીઓ જે વાંચ્ય રચના વાપરે છે
તે સંસ્કૃત ઢપની હોય છે અને તેથી તે હાંસિપાત થાય છે. કેટલાક પા-
રસી લખનારાઓ ઇંગ્રેજી રીતેજ વાંચ્ય જોડવે છે. જોને ખીજી બાધા આ
વડતી નથી તેને આ દેશજ ચોડીજ છે, તોપણ ખીજી શ્રેયો વાંચતી વળા
આ વાત જાણી હોય તો સાચવેતી રાખી શકાય.

બાકરેણ દોષવાળા શબ્દ કે વાંચ્ય વાપરવા નહિ એમ કહેવાનીતો

*આપણી બાધા સંસ્કૃતમાંથી નીકળી છે તથા ધર્મવિદ્યાના મૂળ
તેમાંથીજ આવેલાં છે તેથી ગૂજરાતીમાં શુદ્ધ કે અપભ્રંશરૂપે સંસ્કૃત
શબ્દ ઘણા અલખત આવેજ છે, પણ ન આવતા હોય એવા અજા-
ણા શબ્દો દુરાપ્રહયી લાવવાની જરૂર નથી એટલું કહેવાનીજ અમારી
અહિયા મતલબ છે.

જરૂર નથી. બાકરણ પ્રમાણે જાતિ વચન વગેરે ને લાગવું જોઈએ અથવા અન્વય અનુક્રમ વગેરે રાખવો જોઈએ તેમ ન કર્યું હોય, તારે બાકરણ દોષ થાય અને બાપા ઘણી અશુદ્ધ ગણાય. જોડણીની બૂલો આ પેટામાંજ ગણવી. બાકરણ દેશતો આમુખા દૂર કરવો જોઈએ, કેમકે એમ કરવામાં ક્રકત સાધારણ સંભાળની જરૂર છે. જે કોઈ વખત માન્ય વર્ગની ખોલીમાં ને બાકરણમાં વિરોધ આવી પડે તો એમ જાણવું કે બાકરણ ખોટું છે. બાપામાં પરમ પ્રમાણતો માન્યવર્ગનું ખોલવું એજ છે, અને તેથીજ શુદ્ધિના બાખ્યતો તેના ઉપરજ અમર રાખી છે. શુદ્ધ બાપા શીખવાનો ખરો ઉપાય એજ છે કે તે બાપાના માન્ય ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવો અને માન્ય ખોલનારને સાંભળવા.

અકબરશાહ ને વીરબલ.

(પૃષ્ઠ ૧૫૮ થી ચાલુ).

કવિઓનો ખીજે મળાવડો પદરેક દલાડા પછી થયો, કેમકે એ રમ્યાન બાદશાહ બારી ધર્મચર્યામાં ગુંથાયો હતો. એ ધર્મસભામાં પણ ખીરબલ બાદશાહની હજુરમણિ હજુરમાંજ રહેતો, અને વખતે લાગ જોઈ બધાને હસાવતો, તોપણ કવિતાતરંગ ઉઠાવવાની હિંમત ચાલતી નહિ. જગનાથ, ફૈઝી વગેરે ને સધળા વિષયમાં કુશળ હતા તેતો ધર્મચર્યાનાજ રંગે ચડ્યા હતા. તેથી બાદશાહેને આજે કવિતા-વિનોદનું મન થઈ આવ્યું હતું.

સભા મળ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું કે તે દિવસે જગનાથે બહુ મારો દૂલો કહ્યો હતો. ફૈઝી ઉમળકાથી ખોલી ઉઘ્યો કે એમાંનું “હર્વઝર્વદેમર્કકો” એ ચરણ તો મારા કાનમાં રમ્યાજ કરે છે અને કોણ જાણે એમાં શો ચમત્કાર છે તે કહી ચકાતું નથી. બાદશાહે કહ્યું કે તારે તમે સધળા રસશાસ્ત્રીઓ મળી એનો વિચાર કરો.

પેલા જોષી-કવિએ કહ્યું કે મારી નજરમાં એમ આવે છે કે એમાં ત્રણ પ્રાસનો યડકારો આવ્યો છે તે કારણથી એ ચરણ મનોહર લાગે છે.

ફૈઝીએ કહ્યું કે એમતો નથી. ચખ્દના જોડાવાડાથી કાંઈ આટલો રસ જામે નહિ. એનો બાળખેલ કહેવાય. જોષીએ કહ્યું કે એમ શા માટે!

શબ્દાલંકારની પણ મજા એવે છે. ફેરી કહે, એ બધું ખરું, તો પણ ઝડઝમકના ઝમકારાથી તો બાળક હાય તેજ રીઝે, જોડીએ ચીડવાઇને જગ્યાએ દીધો કે એમ હાય તો વિદ્વાનો એને અલંકારમાં શા માટે ગણે છે.

આ રીતે તકરાર વધી જવા આવતી હતી, પણ એટલામાં જગ-
બાઇ પંડિત બોલ્યા કે અંકેકાના મુદ્દા સમજ્યા ગિવાય નકામા શું કામ
વગે જો ફેરી કહે છે તે પણ ખરું છે અને જોડીબાવા કહે છે તે પણ
ખરું છે. ખરું વિવાદસ્થળજ એ છે કે અર્થ વિના રસની ઉત્પત્તિ હાયજ
નહિ અને તે છતાં શબ્દાલંકાર શા માટે કાબ્યને શાભાય છે ? એ
પ્રશ્નનું વિચારન કરવું જોઈએ. આ સાંભળી બધાએ જોયું કે વિવાદ-
સ્થળ તો ખરેખર એજ છે, પણ તેનું સમાધાન શું તે કોઈને સૂઝે નહિ.
જગબાઇ પંડિતનો આટલું કહી જાણી જોઈનેજ ચૂપ બેઠા હતા. બાદ-
શબ્દે ખીરબલને કહ્યું કે તું કેમ કાંઈ આ વિષે બોલતો નથી.

ખીરબલ બોલ્યો:—મહારાજ, હું શાસ્ત્રનાશ્રમાંતો કાંઈ ઝાઝું સ-
મજતો નથી, પણ એ ચરણ મને સારું લાગે છે તેનું કારણ મારા
મનમાં તો એ છે કે “હર્સમર્ફેડેમર્ફે” એવી ત્રિપુટપ્રાસ સાંભળતાંજ
પ્રાણણી તણ અર્ધ આપે છે તે મારી આંખે દેખાઈ જાય છે.

જગબાઇે કહ્યું, શાબાસ સંસ્કારી ખીરબલ, તુંતો હસવામાં અને
સાદજ જાણીને બોલે છે પણ એજ શબ્દાલંકારના શાસ્ત્રનું હાર્દ છે. પૃથ્વી-
પતે, રશિક ફેરી કહે છે તેમજ ઝડઝમકના ઝમકારા જાતે કાંઈ કામના
નથી, અને તેથી બાળક ગિવાય કોઈ પણ રીઝે નહિ. પરંતુ જ્યારે તે
શબ્દની જ્વનિ ઉપરથી કાંઈ અર્થની બંજતા નીકળે ત્યારે તે રસનું
કારણ થઈ પડે. ઘણા માણસ એવી બંજતા સ્પષ્ટ સમજી શકતા નથી,
તો પણ તેના અંતરમાં કાંઈ એનો આભાસ પડે છે અને તેથી એને
આનંદ યાય છે. જો શબ્દની જ્વનિમાં કાંઈ બંજતા રહેલી નથી તે
માત્ર બાળબેતજ છે. એજ કારણથી એક કવિની ઝડઝમકોથી વિ-
દ્વાનો રીઝે છે અને બીજાની ઝડઝમકો એવી હાય છે કે તે સાંભળી હસી જ
આવે છે. શબ્દાલંકાર સારો કયો ને નકારો કયો એ ઓળખવામાં બહુ
ખારીક જુદિનું કામ પડે છે, અને તેથી ગામડીયાઓનો ચાર અઘ્યા મ-
ઘ્યા વધારે નેજવેજા હાય તો તે જોઈનેજ વધારે રાજ યાય છે.

આ પ્રમાણે જગનાથપંડિત વ્યાખ્યાન કરે છે એટલામાં આકાશમાં વાદળ થડી આપ્ત્ય અને યોગેર ધનચોર થઈ રહ્યું. આ જોઈ સધળાના મન રાણી યયાં, કેમકે ઉનાળો જઈને ચોમાસું ખેડું હતું અને લોકો ક્યારના વરસાદની ફિકર કરતા હતા. સધળા હરખથી આકાશ-બાણી જોયા લાગ્યા. બાદશાહે કહ્યું કે ફેઝી તું કાંઈ આ પ્રસંગને અનુસરતી કવિતા કર. ફેઝીનું અંતઃકરણ આ ઇશ્વરલીલા જોઈને ઉભરાઈ રહ્યું હતું અને તેથી તે નાચે પ્રમાણે બોલ્યો.

નૃપિન ધરાકે શિર ધરા અર્ધર જઠાકે આન

સાગર ત્વારા કર મિઠા ધન્ય ધની મગવાન.

બાનાર્થઃ—આખી પૃથ્વી તૃપાતુર થઈને પાણી પાણી કરી રહી હતી તેથી પરમેશ્વરે અધર ઉઠાવીને તેના માથા ઉપર દરિયાનેજ લાવીને મૂક્યો અને વળી તે ખારો હતો તેને મીઠો કર્યો. ધન્ય છે શૈના મહાદેવાશુ ધણી ઇશ્વરને!

બાદશાહ બોલ્યા કે ફેઝીએ બહુ મજેની વાત કહી. બીરબલ કહે મહારાજ એ સાહિત્યના જોડના વખાણ કરીએ તેટલાં આજાંછે. એમાં જો કશું તે બોલેબોલ ખરૂંછે અને તે બોલેબોલમાં રસ છે. દરિયામાંથી પાણી મીઠું થઈને હુંએ ચડે છે અને અધરનુંઅધર આપણે માથે આવીને ઉભું રહે છે એમાં કાંઈ ખોટું નથી. ખરી કવિતાવાળી ઇશ્વરસ્તુતિ તે આનુંજ નામ.

એવામાં મંદ મંદ પવન આવયા લાગ્યો અને મેઘરાજ લાવલ-શ્કરની સાથે પધાર્યો. એ મજા લેવાને બાદશાહ ઝરખામાં જઈ બેઠો, અને બીન-તમેા ફરતા ફરતા ત્યાં ઉભા રહ્યા. સધળાના જિયમાં આનંદ આનંદ ઘઈ રહ્યો અને થોડા વખત સુધી કોઈને કાંઈ પણ વાત કરવાનું સૂત્રનું નહિ. પછીથી રાજા તોડરમલ બોલ્યા કે વાહવા! ડુનિયા આબાદ થઈ ગઈ! અકબરશાહે કહ્યું કે “રાજા સો મેઘરાજ, ઔર રાજા કાયકા” એમ જો કહેવાયછે તે ખરૂંજ છે. બીજા કોની મગદૂર છે કે એક પલકમાં ડુનિયાને આ પ્રમાણે આબાદ કરી શકે!

જગનાથે કહ્યું કે, મહારાજ ખરૂં કહેાજો. રાજનીતિમાંપણ મેઘરાજ નેજ વખાણો છે.

કેસો રાજ ચલાવનો, મે'સો શોખ સુજાત;

લે સો લગે ન લોગકો, દે સો સુખ સાજાત.

અર્થ:—હે, હુંઆ કુળના રાજપુત્ર, રાજ કેમ ચલાવવું તે તું મેઘ રાજની પાસેથી શીખ. તેલોકો પાસેથી લેજે તે કોઇને કાંઈ પણ જણાવું નથી અને આપેજે તે તો બધાને સાક્ષાત મુખરૂપ માત્રમ પડે છે.

તોડરમલે કહ્યું, એ બરાબર વાત છે. મધરાજ વરાળરૂપે બધા પાસેથી પાણી ખેંચી લેજે તે કોઈને કાંઈજ જણાવું નથી, પરંતુ જ્યારે વૃષ્ટિ રૂપે તેનું તે પાણી જગતને પાકું આપેજે ત્યારે વાહવા યર્ધ રહે છે. વલ્લેરા ઉઘરાવવાની ખરી રીત એજ છે. એનો પહેલો નિયમ એવો છે કે તે સધળા પાસેથી લેવા અને પક્ષાપક્ષીથી કોઈને બાતલ રાખવા નહિ. એ બાબતનો પંડિતરાજે પ્રથમજ કહ્યું હતું કે “દારેયાઅલ્લુઆત” શૌની પાસેથી મધરાજની મહેસૂલ લેવાય છે. ખીજો નિયમ એ છે કે બધા પાસે લેવું ખર્ચ પણ જોવી જોની શક્તિ. આ નિયમ પ્રમાણે બરાબર કોઈ રાજથી વર્તે શકાવું નથી. પણ સૂર્યનારાયણના હાથમાં તો અદ્વય કાંઠો છે. સાગરમાંથી સાગર પ્રમાણે, ને ગાગરમાંથી ગાગરના પ્રમાણમાંજ વરાળ જાયે જાયે. ત્રીજું ને ખર્ચ કહીએ તો મુખ્ય વાત એ છે કે સધળા વલ્લેરા લેવા તે લોકના લાભને મારેજ લેવા. એ વાતમાં પણ મધના જેવું પરમાર્થપણું કયા રાજાનું નીકળવાનું હતું ? ચોથો નિયમ એ છે કે શક્તિ પ્રમાણે મહેસૂલ લેવું એટલુંજ નહિ, પણ કડકે કડકે એવું લેવું કે કોઈને જરાએ ભારે પડે નહિ. એ વાતમાં પણ મધરાજની બરાબરી કોઈ કરી શકે એમ નથી. એ એટલું ઘોઠું લે છે કે કોઈથી દેખાવું નથી. મતલબ કે જેમ જેમ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ મધરાજની નીતિ સર્વોપરી માત્રમ પડે છે. એ બાબત કોઈ કવિ કહે છે કે

સાગર ગાગર સર્વકી, શક્તિ વત સુખ મૂલ ;

અત્પ અત્પ અલ્લપ રૂપ, મેઘ લેત મે'સૂલ.

સરકારી લઘ્વાણમાં આવતા કઠિણ ગ્રામોની સમજૂતી.

અમે વર્ષે આવા કેટલાક શબ્દો સમજાવ્યા હતા. આ વર્ષે પણ તેજ મહેતાજી ડાહ્યાભાઈ પ્રેમાનંદની તફ્ફી એક ટીપ અમને મળી છે અને તેનો ખુલાસો અમે ખૂશીની સાથે આપીએ છઈએ. પણ આવા શબ્દ વિશે કાંઈક કહેવાની જરૂર છે. એમાંના કેટલાએક કેવળ પરભાષાના છે. સરકારી લખાણમાં કોઈ લોક વાપરે છે તેથી તેના અર્થ સમજાવવાની મહેતાજીને જરૂર છે પણ તેની સાથે એમ પણ મોખું જણાવવું જોઈએ કે એ પરભાષાનાજ છે અને જૂનરાતી ભાષામાં માન્ય નથી. એમાંના કેટલાક શબ્દો વગર કારણેજ અધભણ્યા કે ડોળ છાલુઓ લખે છે. જમ કે પચકને ટેકાણે રીટન, રજાને ટેકાણે લીવ, દફતરને ટેકાણે રેકાર્ડ વગેરે. આમ કરવાથી ભાષાની શુદ્ધિ નકામી બગડે છે, ને લખનારની વિદ્વાનોમાં હાંસિ થાય છે, અને બીજાને તે સમજાતી નથી. આ પ્રમાણે નિશાળીઆઓ મૂળથી સમજ્યા હોય તો મોટા થાય તારે તેઓ એવે પ્રસંગે સમજીનેજ લખે. જરૂરજ હોય સાંતોડ પરભાષાના શબ્દ લખવા, પણ નકામું ડોળ કરવું એ ખૂબીઈ છે.

ફિટર. ઈ. જડનાર. રેલવેમાં લોહાના ને પાટા આવે છે તેને એક બીજા સાથે જડાવવું ને કામ કરે છે તે.

ટ્રાવર. ઈ. હાંકનાર. આગગાડીના સંચાને ચલાવનારો. એનું ખર નામ એન્જીનડ્રાઇવર છે.

ઈન્જિન. ઈ. સંચો. આગગાડી ચલાવવાનો સંચો-ને ભૂંગળાવાળી ગાડી ચાલવાથી બધી ગાડીઓ આવે છે તે.

ગેટકીપર. ઈ. દરવાજા સાચવનારો.

વોર્ટર. ઈ. મજૂર. રેલવે ઉપર સામાન ચલાવવા ઉતારવાને તથા ઉંતાડેઓને મદદ કરવાને માટે ને માણસો નોકર રાખેલા હોય છે તે.

કોલિંગક્લાર્ક. ઈ. આગગાડીમાં ઉતારેઓ ચડે તે સંબંધી કામ કરવાને ને મહેતા રાખેલા હોય છે તે. માલ ચડાવા સંબંધીનું કામ કરનાર મહેતાને યુસકડાર્ક કહે છે.

પિટર. ઈ. યાંજીએ.

સરકારી લખાણમાં આવતા કુટિલ શબ્દોની સમજૂતી. ૧૮૫

નાજિમ, નાજર. આ. અદાવતમાં જાતી વગેરેનું કામ કરનાર તથા જાતીમાં આવેલા માનની તપાસ રાખનાર અમલદાર.

બેલિક. ઈ. મિંપાઈ. નાજરના હાથ નીચે તેના કામમાં મદદ કરવાને જે સિપાઈઓ અથવા નોકરો રાખેલા હોય તે.

સમન. ઈ. બોલાવવું. કચેરીમાં હાજર થવાનો ફોર્મની ઉપર જે હુકમ લખ્યો હોય તે. બખાલકારથી તેને પકડી લાવવાનું લખ્યું હોય. નો તે "હવારંદ" કહેવાય.

હુમાલેકો. એક બાતમાંથી તર્જુનો કરીને બીજી બાતમાં સમ-વતવનારો મામુસ. એને ઇંગ્લેન્ડમાં ઇન્ટરપ્રેટર કહે છે.

મોજળી. માપણી.

કારેફાન. ઈ. નોકરો જોડીને નદીનાં પાણીને જનરોમાં પાળતાં, તે કામને લગતું કારખાનું.

ફૅમોલ્ડજ. ઈ. કાઢીનાં બધું, બંધ કરવું.

ગુલારવત. ફા. કૌચત, ચકિત. આ શબ્દ સરકારી લખાણમાંના વ-પરાય છે એમ નથી.

રીમાર્ક. ઈ. ટીકા, સૂચના. કોઈ પત્રક ઉપર જે વિશેષ દૃઢીકત લખવામાં આવે છે તે.

રેકૉર્ડ. ઈ. લેખ, દફતર.

ફિરકુલ, ફિરકોલ. મ. પરચૂરણ, છૂટક.

સિપ્હામિશન. ઈ. ફરીથી રાખવું કરવું.

લંદરોઈર્મ. ઈ. રબનું પત્રક, કોઈ સરકારી નોકરે ક્યારે રબત બીધો હતો તે બાતનું જે પત્રક થાય છે તે.

વિમન. ઈ. પરાવાજો. તે ઉપરથી તામુકાનું કામ કરવાને જે પરા-વાજો રાખેલો હોય તેનું નામ તાલકાષિપન (ખૂન).

ગુલિલકીચર. ઈ. નિયામીયો-શિક્ષક, જે જોકરો નિયામમાં થોડો વખત બાંધે તે થોડો વખત શિક્ષકનું કામકરે તે.

અનવૉલ. આ. આ તફ્ફી.

પ્રોતોઈવ. ઈ. કામકાજ. કોઈ પાતની તપાસ ચાલતાં જે તે વેળા લખાણ લખી લેવામાં આવે છે તે.

ફેદરોઈર્મ. ઈ. મુગેલાનું પત્રક. ગામમાં કેટલા મટી ગયા તે ન.

૧૮૬ સરકારી લખાણમાં આવતા કઠિબુ સ્થળોની સમગ્રતા.

શુભનાર પત્ર. એને માટે વપરાતો સમ્મ રેયરીટન, એટલે, મેતનું પત્ર છે.

રજુ. કા. હામર.

કરજીનામું. કા. રિલ્લીની ગાદીએ જે જે પાઠ્યાલો થઈ ગયા તેની હકીકત અથવા નામનું પત્ર. કારસીમાં એ નામનું પુસ્તક છે, પણ સરકારી લખાણમાં એ સમ્મનો ઉપયોગ આવતો હશે એમ સંભવતું નથી.

હેટર. ઇ. અસર, કામગી.

કન્સ્ટેન્ટ ઓફીસર. નિમજના ખાડેનું રક્ષણ કરનાર, જંગલ ખાતાનો ઉપરી.

સર્જીમેન્ટરો. ઇ. વધારાનું.

મનીઓર્ડર. ઇ. પૈસાનો હુકમ, નાણાં આપવાનો હુકમ, ફુંડી.

ચેકર. ઇ. અટકાવનાર, હિસાબ તપાસી દેખેલ રાખનાર.

કાઉન્સલ. ઇ. મસજત, રાજકારણના મસજત કરનારી મંડળી. દોઢ ધલાકામાં કાપવા બાંધવાની તથા કામકાજ કરવાની એ મંડળીઓ ગવર્નરને મદદ કરવાને માટે નીમેત્રી હોય છે તેને કાઉન્સલ કહે છે.

ટ્રિબ્યુનલ. ઇ. ત્રેપું, નકલ ત્રીજી.

વિલેજકાઉન્સલર. ઇ. ગામડાનો હિસાબ રાખનાર, તસદારી.

હરદૂ. કા. ખંતે, દરેક.

ડીસ્ટ્રિક્ટ. ઇ. પરગણું, પ્રાંત, ગામડાં.

દજારો. કા. અમુક આંકડો અગાઉથી લખી કાઢી યો ઉપરા-વવાનું કોષને આપીરવું, કંટ્રીકટ.

ઇતલ્લા. આ. સંબંધ, ખખર, ખાતમી.

ફા, ફક્તો. કા. કોઈ રકમના ભાગ પાડીને ગામેગામે બરવાનો જે વખત રેલ્વો હોય તે.

હેરી. ઇ. કુળવાન સ્ત્રી.

હાલી. કા. ચુકરેપણું, સ્થિરપણું. એનો મૂળ અર્થ મહેરબાની અથવા અનુકૂળતા એમ પણ થાય છે.

સલામ. આ. ખી ગમેલું, થઈ રહેલું, સમાપ, પૂરું.

ગવર. આ. શરૂઆતનું, મૂળનું, પહેલું, મોટામાં મોટું, ઉચું.

જોડાવજી. ઇ. આગરદાર, રાજ્યશ્રી. પાર્શ્વમેટતા સભાસદ, કા-
ઉન્સલના સભાસદ વગેરે કેટલા મોટા અમલદારને એ ઉપમા અપાય
છે. કાપદારને જેને અપાતી હોય. તેનેજ અપાય, બીજાને આપી
શકાય નહિ.

જાનકરજી. ઇ. કલમ, વાક્યાવળી. વર્તમાનપત્ર ચોપાનીયા વગેરેમાં
જે વિષય લખેલા હોય છે તે દરેકને આર્થિકલ કહે છે.

સોહ. ઇ. મોહોર, છાપ, સિફો મારવો.

હીરાદન. ઇ. કોઈ ઇમારત, કેવી રીતની બાંધણી એ બાબતનો જે
ખબો વિચાર કરી મનમાં ઘાટ મોકવશે તેને હીરાદન અને તેના નકશા
કાઢવા તે પ્લાન કહેવાય છે.

મારુદ્ધો. ઇ. મહેરબાની દાખલ કાંઈ આપ્યું તે, સરકારી નોકરને
પેન્શનનો હક થવા નેટલા વર્ષ થયાં ન હોય ત્યારે તેને રજા આપતી
વળા જે ઉમર ૨૬ મ આપેછે તે.

કેલવણીખાતાની ખબરો.

૩. પં. નંબર ૧૦૭ થી

જાણ, —કવિ રૂપચંદ્ર ગંગાચંદ્ર રાજા ઇન્જનેરી કારકુત ના-
નાજાલ દામોદર રાજા શુકલ વિધનાય જેલ્ડર રા. મ. રા. સા. દી.
એ. ઇ. સાહેબ વાર્ષિક પરીક્ષા કરવા પધારણ ત્યારે વહેંચવા કહેલું
તે આજ રોજ વહેંચ્યું. —વરધરા, સને ૧૮૭૬-૮૦ ની વાર્ષિક પરીક્ષા
થઈ તે વખત કુસકલસ હેડ કાલીસ્ટેબલ સાહેબ માલિકલાલભાઈએ
૩૧) સાકર વહેંચી—બ્રાહ્મદ, રાજ્યશ્રી હગનજાલ પીતાંબરે રાજા ચોપડીયો
વધા રાજા મીડાઈ વહેંચી—એકાદ, સને ૧૮૭૬-૮૦ ની સાલ બાબત
આપના તરફથી ઇનામના ચોપડીઓ આવેલી તે મુજબ અરધી ચો-
પડીયો સિલક રાખી અરધી કમિટિના મેમ્બરો એકઠા કરી ઇનામ
વહેંચવામાં આવ્યું તે બાબતની કમિટિના મેમ્બરોની રાહીએ સાચેની
યાદમાં સામજ કરી મોકલી છે. અને તે વખત ૩૧) ફેબ્રુ સરવૈયર
આજમ નેડાલાલ કાળીદામ ૩૦-૧૩-૦ રાઉબજી શ્રી પ્રતાપસિંગજી

રતનસંગત ૩૦-૭-૦ મહેતાંજી મયુર નાથજી ૩૦-૭-૦ આસિપુંડ
મોતીલાલ ગોકળદાસ ૩૦-૬-૬ પંચાંબર અગેરામ ૩૦-૬-૬ પટેલ
જોરાભાઈ રામજી.—પીરપુર, રા. મહાલકારી સહિય ભોગીલાલભાઈ
મોરારજી ૩૧ દેશાઈ મંડળ તરફથી ૩૧ ઇનામ વહેંચ્યું.—બાંધુગોડ,
હાકોર દીપસંગજી જગતસંગજી ૩૧ મોરીકીલા ગોપાળદાસ ૩૧) શેઠ
ચુલતાનઅમી દાઉદજી ૩૧) જોશી હરિવલ્લભ રણજોડ ૩૧) શા બાપુ-
ભાઈ શીવાભાઈ ૩૧) પોલી ગોકલ જગજીવન ૩૧) મોતે રામપુરાના
બારીઆ જનાહરિ ૩૧) શેઠ જગત ગોરુધન ૩૧) મહેરબાન મહાલકારી
સહિય નારાયણલાલ તરબેરામ ૩૧) શેઠ સોરાયજી દાદાભાઈ ૩૧)
શા બાપુભાઈ કુભેર ૩૧) દેશાઈ ભગવાનજી ગ્રીરધર ૩૧) દેશાઈ વર-
જીવજી હરિવલ્લભ ૩૧) દેશાઈ માણિકલાલ ત્રીકલ ૩૧) મોતે ભામપુરાના
બારીઆ વેસ્તા ઉકા ૩૦) શેઠ નાથા મોહનલાલ ૩૦) રાજેશ્રી રસી-
કલાલ અમરેતલાલ કારકુન ૩૦) ડાકટર કલાજી ત્રંબકરાય ૩૦) શુકલ
રામાદીન આપાર ૩૦) શેઠ રતનજી નવસોદજી ૩૦) દેશાઈ ગરબડ
દામોદર ૩૦) શેઠ હરસોમન હરજીવન ૩૦) ચાંદેરના કારકુન માણિકલાલ
શીવલાલ ૩૦) શેઠ રણજોડ કડુંજી ૩૦) શા કાળીદાસ રૂઘનાથ ૩૦)
શા દામોદર રૂઘનાથ ૩૦ તલાટી જગજીવ ગણપતરામ ૩૦) રાજેશ્રી
માણિકલાલ ખુશાહરાય ૩૦) તવારી મનભવાન લક્ષ્મણ ૩૦) શા કરમન-
દાસ ગ્રીરધર કુલ ૩૨) જોકરાને વહેંચ્યું.

(ઇંગ્રેજસહી) માધવલાલ હરિલાલ.

૩. એ. ઈ. રે. પં.

અમદાવાદ નિ.

૬. આ. ૧૬૮

આવેશ,—શા કેવળદાસ અમથાભાઈએ પોતાના છોકરા કુકીર-
ભાઈને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં ૩૧) પા. બલાભાઈ ગોવિંદભાઈ
પોતાના ભાઈને નિશાળે બેસાડી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૧) શા મોતીચંદ
રવચંદ પોતાના છોકરા બીખાભાઈને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં
૩૧) પા. તપુભાઈ વલ્લભદાસે પોતાના છોકરા પુનમભાઈને નિશાળે
બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૨) શા કુકીરભાઈ કેવળચંદ પોતાના છોકરા
વાડીલાવને નિશાળે બેસારી રમકડાં વહેંચ્યાં ૩૧) શા લલુભાઈ મેતીચંદ
પોતાના છોકરા વસાભાઈને નિશાળે બેસારી પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૨) માજી

મુખી પા. હરિભાઈ મંલાભાઈ પોતાના પૌત્ર બાઈ ચતુર, તથા ઉમદને નિશાળે બિસારી પતાસાં વહેંચ્યાં.

(ઇંગ્લેન્ડમાંથી) મોતોરામરાબરામ.

રૂ. એ. ઈ. અમદાવાદ વિ.

એડા વિ.

તા. નં. ૧૦૭૮

ડમાણુ.—ખીજના રહીય બટ રેવાઈકરે પુર્યોતમે રૂ.૧૦ પતાસાં વહેંચ્યાં.—હીમાશી, નવા ગામના તલાટી પુર્યોતમે પુજાશા તથા મહેતાજી તથા બીજા સદગ્રહસ્થોએ મળી રૂ.૧૦ પતાસાં વહેંચ્યાં.—એડા કન્યાશાળા, મહેરબાન ઉચરપ્રાંતના રેવીપુ કમીઝનર સહિત પોતે રૂ.૩૦ની મીઠાઈ વહેંચી.—કેરારા, જૂલકમિટિના મેમ્બરોએ પરીક્ષા લઈ રૂ.૧-૬-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં.

(ઇંગ્લેન્ડમાંથી) મણિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.

રૂ. એ. ઈ. એડા વિ.

સારસંગ્રહ.

“ આડીફોન ” નામનું એક નવું યંત્ર બહેરાઓને સાંભળવા માટે બનાવવામાં આવ્યું છે. એમાં એક હાથાની ઉપર એક રબરનો પડો બાંધેલો આવે છે જે રબર મથાળેથી ગોળાકાર હોય છે. એ રબરની વચ્ચેથી પાતળી દોરીઓ નીચેના હાથા સાથે જોડેલી આવે છે કે જે દોરીઓ એકવાચી નાની મોટી ચઈ મૂકે છે. આ હાથો માંદગાંના ઉપલા હાંતને લગાડીને ચામડું કાન આગળ ધરવાથી તે માંદગાંમાંથી નીકળેલાં અવાજ બહેરાઓને ખુબી રીતે સંભળાય છે. અમેરિકામાં આ યંત્રની શોધ થવા પછી એક વર્ષ ગૂઝ્યું છે. પણ હમણાં એક ફ્રેંચમેને તેમાં અગત્યનો સુધારો કીધો છે. તેણે રબરને બદલે કાગળનો એક પાતળો કારડ બનાવ્યો છે કે જેમાં દોરીઓ એકવાચા વગર સધળાં અવાજ કાંતપર આવી મૂકે છે. આ યંત્રથી બહેરાઓને જ નહિ પણ મુગાઓને પણ સાંભળવામાં ઘણું મુખ્ય થયું છે.

. ધોડા વગર ગાડીઓ. ચાલવા લાગી છે. ફક્ત દાબી રાખેલી હવાને ધીમી ધીમી છૂટી કરવાથી તે હવા કમાનની પેઠે ગાડીને ચલાવે છે. આ નવી કળાથી ન્યુયાર્કની એક રૂમવેની ગાડીઓ ધોડા વગર

આલેછે. એકથ મોટા ચકલા મો ઉપર દામવેના રોસનો આગળે દામેલી
હવા ભરી રાખવા માટે મોટી ટાંકીઓ બાંધેછે, અને દામવેના ગાડી
રોસન ઉપર આપનાં ભ્રમ ઇનચનમાં પાણી ભરેછે તેમ એ દામવેના
ગાડીમાં દામેલી હવા ભરેછે. એ રીતે બીજા રોસન સૂધી આલે એટલી
હવા એક રોસન ઉપરથી ગાડીમાં ભરી લેછે, અને એ આગરે બે મા.
ઇંચ સુધી તે હવા આગ્યા કરેછે, જે અરસામાં તે ખપી જાયછે અને
બીજા રોસન ઉપરથી વળી નવી હવા ભરવામાં આવેછે. આગ્યા શહે-
રની સઘળી ગાડીઓ આમ હવાના ક્રિયતિસ્થાપકપણાથી આલે એમ
છે, અને તેથી ઘોડા બળદનો ખપ તદત નીકળી જાય એવો દહાડો ઇંચ.
નેરો ઘણો તજદીક જોયછે એટલુંજ નહિ, પણ આપણા ઘરના કામકાજ
તથા હાલ રાજને માટે ગ્વાસ અથવા પાણીની મિશાલે નળની મારફતે
આ.દામેલી હવા પણ ઘરોમાં પહોંચતી કરવાનો ખ્યાલ ઉભા થયોછે.

ખર્જિતની કન્દરએ દરાવ કર્ષો રૂકે શ્રીસને ટકીએ તણ પરમણું
આપવાં. ટકીજાઈનો તૈયારી કરેછે, પણ લડી શકે એમ લાગતું નથી.

હોરાની ઘેઘારા કેપ આવમડ હોપ આતે હોરાની પાણ ખોદાવછે
તેમાંથી ગમે વર્ષે સાડાચણુ કરોડ રૂપિયાના પરદેશ અગ્યાં હતાં.

બી. બી. એ. સી. આઈ કેસે. સને ૧૮૭૬ના છેલ્લા છમાસનો
રીપોર્ટ છપાશે છે તે ઉપરથી નીચેની હકીકત માલમ પડેછે. એ ૪૮૮
માઈલની લાઈન છે. તે ઉપર એ છમાસમાં ૧લા વર્જના ૧૦૬૧૫, બીજા
વર્જના ૭૧૬૩, ત્રીજા વર્જના મેજમાં ૧૩૬૭૮૬, અને ત્રીજા વર્જની
સાધારણ ગ્રેનમાં ૨૩૬૮૫૪૬ મળીને કુલ ઉતાર ૨૫૮૨૮૮૬એ મુસાફ-
રી કરી હતી, અને તેની ઉપજ ૬૫૦૨૭ પૌંડ થઈ હતી માલની ગા-
ડીઓની ઉપર ૧૨૪૪૧૭ પૌંડ હતી એ કંપનીની એ મુદતમાં કુલ ઉ-
પજ ૨૩૧૫૭૨ અને ખર્ચ ૧૩૭૮૭૬ પૌંડ હતો એ આગ્યા તરફમણ
એના ભાગીદારને મોકલે ૪ પૌંડ. ડિ. ૧૫. વહેંચણ મળી હતી એ
લાઈન સત્તામત રાખવાને સાધારણ રીતે ૬૨ મેંડે ૬૬ પૌંડ એ છમા-
સમાં ખર્ચ થયો હતો. પેલા કમનગીય નર્મદાના પૂલ પાછળ પહેલાંથી
૧૮૭૬ની આગર સુધીમાં ૨૦૨૪૮૮૦ રૂપિયા ખર્ચાઈ ચૂક્યા હતા.

પુસ્તકોની વહેંચ.

સીલાવતી કથા, જન જાતિ ઉદયરત્ને રાસ બનામોછે તે ઉપરથી વિસ્તારીને બનાવનાર મહેતાજી ગણપતરામ રાતરામ બદ.

મહિથર વિરહ, મહુવાના મહેતાજી મહિથર ઇચ્છારામ તાવથી મરણ પામ્યા તે બામત પોતાનો તથા ગામના લોકનો ચોક દર્શાવવાને માટે એ મહેતાજીના આગ્રહા શિષ્ય એક પોપટ વલ્લભદાસે કવિતા નૂ-દા મુદા છંદ તથા રાગમાં બજાવીએ એના પૃષ્ઠ ૪૩ તથા કિંમત ૩ આનાછે.

પુસ્તકમાળા અંક ૦૪ થો. વજોદરાની સ્વદેશ દિનપત્રિક સમા તર્ફથી ઘણીજ થોડી કિંમતે પુસ્તકમાળા છપાવ્યા લાગીછે. તેના ઉપયોગી પણ વિષય કાંઈ પણ બોધવાની જરૂર નથી. આ મોથો અંક રાવસાહેબ ર-ધુનાથ મહાદેવ કેશકર, પેટલાદના, નાયક મુગાની કલમથી લખાએજો છે, એના ગ્રાંથપેચી પાનાં ૨૪છે અને કિંમત માત્ર ૩ પાઈજ રાખી છે. એનો વિષય પણ 'એક લોકને સૂચના' એ બહુ ઉપયોગી છે. આ પુસ્તકમાળાનો પ્રસાર કરવામાં સઘળા દેશ હિતેચ્છુઓએ ઘણી મદદ કરવી જોઈએ.

સરકારી જાહેરવચરો.

નં. ૧૮૨૬ ઇસવી. ૧૮૮૦-૮૧

ઇંગ્લેન્ડ સાનિટરી પ્રાઇમરની નકલો મળતાં મુશ્કેલી પડે છે એના રીપોર્ટ આપ્યા ઉપરથી નીચે સહી કરનાર અમર કરે છે કે કમિશ્નરો સર્વિસની પબ્લિક સર્વિસની પરીક્ષામાં આ વરસ એ વિષય લેવામાં નહિ આવે.

એ મોપડીના તર્જુમા હજી મળી શકે એમ નથી તે કારણને લીધે કમિશ્નરો સર્વિસને માટે એ વિષયની પરીક્ષા થશે નહિ.

મુ. પુના. ૧૮૮૦. } કે. એમ આટકીડ. }
૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૮૦. } ડિરેક્ટર આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન.

નંબર ૨૦૫૫ ઇસવીસન ૧૮૮૦-૮૧

હાલ કેટલાક દાખલામાં એવું બન્યું છે કે ઘેડ ને ભંગીના છોકરા નિશાળમાં દાખલ થાય તો ઈચ્છવર્ણના છોકરા જતા રહે એવા સમજાથી મહેતાજીએ તેમને દાખલ કરતાં આવડો આધો છે. કેટલાક રુચ્છી સાહેબોએ પણ એવે પ્રસંગે કેમ કરવું તે બાબતના અમારી પાસે ખુલાસા માગ્યા છે. માટે તેઓની તથા મહેતાજીઓની જાણને માટે અમે નીચેના હુકમ પ્રગટ કરીએ છઈએ. સરકારી માનેજમેંટ હોટેની (પારસી પંચાયત મિયાયની) નિશાળમાં આવવાનો હક અધિકારી વાણિયાના છોકરાનો જોડો છે તેટલોજ ઘેડ, ભંગી, અને બીજી નીચવર્ણના છોકરાઓનાં પણ છે. જો તેઓ દાખલ થવાનું કહે, તો મહેતાજીએ એકદમ તેને દાખલ કરવા જોઈએ. જો તે એમ કરવામાં કમરૂ કરશે, તો પોતે ઘણીજ શખ્ત શિક્ષાને લાયક થશે, કેમકે આ બાબત સરકારનો હુકમ ઘણો શખ્ત છે. જો ઘેડ વગેરેના છોકરા દાખલ થયા પછી નિશાળ ખાલી થઈ જશે તો મહેતાજીનો દોષ કાઢવામાં નહિ આવે. એણે તુર્ત એ વાતનો રીપોર્ટ પોતાના ઉપરીઓને કરવો કે તેઓ કેવીનુ કે પોલિટિકલ આફિસરોની સાથે મળીને શું કરવું તેનો વિચાર કરશે.

મુ. અમદાવાદ.

૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૮૦

જ. બક્ષર.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ડી. બા.

નંબર ૨૧૨૬ ઈ. સ. ૧૮૮૦-૮૧

અમારા જાણવામાં આવ્યું છે કે છોકરાઓ બ્યારે પોતાના માબાપ કે વાલીની રજાથી પણ બ્યારે નિશાળ છોડ્યા બાબતનું સર્ટિફિકેટ માગે છે ત્યારે તે આપવામાં આવતું નથી. આવી રીત ઘણીજ દુઃખદાયક અને ખોટી છે. માટે અમે આ ઉપરથી સાધારણ નિયમ કરીએ છઈએ કે માબાપ અથવા વાલીની મંજૂરીથી છોકરાઓ એવું સર્ટિફિકેટ માગે ત્યારે તે કાંઈ પણ દોષ કર્યા વિના આપવું. જો મહેતાજીની નજરમાં તે ફરકાર છોકરાના લાભની વિરુદ્ધ છે એમ આવતું હોય, તો માબાપને કહેવું કે લખવું, પણ તે છતાં જો તેઓ માગણી કાયમ રાખે તો ૪૮ કલાકની અંદરે સર્ટિફિકેટ આપવુંજ જોઈએ.

અમદાવાદ.

૨ જુ અગષ્ટ ૧૮૮૦

જ. બક્ષર.

એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ડી. બા.

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૯ મું.

અગ્રાંશર: સન ૧૯૮૦.

અંક ૧૦ મો.

ઇંગ્લાંડનો इतिहास.

પ્રકરણ ૪ મું.

આંગ્લો સાક્સન વગેરે ચારે જાતનો પ્રકૃતિ સ્થિતિ.

નાર્મન લોક આયા, ને તેની સાથે ને ચાર જાત મળીને ઇંગ્રેજ કોમ ઉત્પન્ન થવાની હતી તે સંધળી આ ભૂમિપર આવી ચૂકી. પહેલી વણ વર્ણનું તો સંમિશ્રણ થઈ રહ્યું હતું, અને તેમાં નાર્મન લોક શી રીતે બળી ગયા તેનું વર્ણન આગળ કરવામાં આવશે. મારે, આ ચારે વર્ણના સ્વભાવ તથા આચારવિચાર કેવા હતા તેનો આ પ્રસંગે કાંઈક વિચાર કરીએતો હીક.

શ્વિટન લોક — એ વિચારો તો અહીંવાથી ધાણું કરીને નિર્મૂળજ થઈ ગયા હતા એટલે તેમને ત્રિપે કાંઈ ગ્રાહ્ય — જોલવાની જરૂર નથી.

એ લોકની પ્રકૃતિ બહુજ આયેલી, સ્વભાવ ખરો ને તીખો, તથા બુદ્ધિ ચપળ ને વિચક્ષુષુ હતી. તેની સાથે તેઓ બહા પણુ હતા. ઇતિહાસમાં દે-ખાયા તે વેળા તેઓ વનચર સ્થિતિમાં હતા, તોએ બીજા જંગલી લોકની પેઠે મહિમહિ લડી મરતા નહોતા. લડાઈ આવી પડે તારે કેવા નિડરપણાથી લડતા તેનો આપણે પાછા જોઈ ગયા છીએ. યુદ્ધકળા ભૂલી જવાથી જંગલી સાકસનોની સામા દડી થકાણું નહિ, પણ શરણું તો નજ આગળું અને આ-ખરે મરી છૂટ્યા ઇંગ્લેન્ડમાં ને ઉત્સાહ ને ચમળબુદ્ધિ છે તેનું મૂળ આ-હિં છે એમ ધારવામાં આવે છે.

આંગ્લો સાક્સન—આ લોકની મૂળ પ્રકૃતિ તમોચુણી હતી તેનો આ-
પણે પ્રથમ કહી ગયા. પણ આ તમોચુણ ગાંડો કે આવેલો સમજ્યો નહિ.
તેઓ તો સ્વભાવે ધીરા ને મહા અર્થ બુદ્ધિવાળા હતા. તેથી તેઓ મદો-
ન્મત રહેતા, પણ કદીએ મદાંધ થતા નહિ. તેથી તેઓ શૂરા ને સ્વાભિમાની
બહુજ હતા, તોપણ સમો જોઈ વર્તતા. કોઈ પણ કામ વિચારીનેજ તેઓ
આદરતા, અને તેમનો સધજો તમોચુણ કાર્ય સિદ્ધિમાંજ પ્રકાશનો. આરંભેલું
કામ કદી છોડતા નહિ

હાલ આગૃહનો અમૂલ્ય સદ્ગુણ જે ઇંગ્રેજોમાં છે તે એમના આ
વનવાસી તીર્થસ્થાનોની તર્ફથીજ વારસામાં આવેલો છે.

આવા સ્વભાવના લોક જે સંસારી કામમાં પડે તેમાં ક્ષતેહ પામ્યા વિના
કદી રહે નહિ. જર્મનીના જંગલોમાં જ્યારે રહેતા હતા ત્યારે બુદ્ધ એજ તેમનો
ધંધો હતો. ત્યાં ઘોડીક એતીવાડી હતી ખરી પણ તે કરવાનું કામ તેમણે
ગુલામોનેજ હાથ રાખ્યું હતું. પોતે તો બુદ્ધ કે મદ્યપાનમાંજ મસ્ત રહેતા. પણ
એમનું બુદ્ધ તે બુદ્ધજ હતું. રોમનોએ ધણા ધણા જંગમી લોકોને જીત્યા
હતા પણ જર્મનો તેમનાથી કદીએ જીતાયા નહિ. ઉત્તર એ લોકો તેમના
મુલુખોપર ટૂટી પડી સદા લૂટફાટ મઝાવતા, અને આખરે એ જીતનાજ
કોઈ લોકે એ પાદશાહી રાજ્યને ઝંખું વાળ્યું.

આ લોકને છૂટાપણું બહુજ ગમતું તેથી તેઓ મહિા મહિા પણ ફેટ-
લોક અતડાઈ રાખતા. જર્મનીમાં તેઓ રહેતા તે શહેર કે ગામ વસાવીને
નહિ, પણ એક બીજાથી ગાડગાડને છોટેજ. નકામું બંધન કોઈ પણ રીતનું
પેહલું નહિ એજ એ લોકનો સિદ્ધાંત હતો.

૨. એમની સ્ત્રીઓ પણ એવીજ શૂરી ને સ્વતંત્ર બુદ્ધિની હતી. તેઓ
લડાઈમાં સાથે જતી ને હમેશા મિત્ર પ્રમાણે મનાતી. ઓઝલ પડદાનો કે જે
બાપડી કરવાનો ધારો આ લોકમાં બિલકુલ હતો નહિ. સ્ત્રીઓને પુરૂષની પેઠે
સધજી છૂટ હતી, ને તેથી તેઓ શૂરી ને સદ્ગુણી નીવડતી.

એમના મૂળ વતનમાં રાજ્યવ્યવસ્થા પણ આ પ્રકૃતિનેજ અનુસરતી હતી.
તેઓ લડાઈમાં જતા, ત્યારે પોત્રમાંથી ગમે તેને સારધાર કરી લેતા. રાજ્યાદી
એમનામાં પરંપરાની નહોતી, પણ રાજકુળમાંથી લોક જેને પસંદ કરે તેજ

રાજા થાવ. રાજાનો અખતાર પણ વળી હદમાં રાખેલો હતો. મોટાં મોટાં કામનો લોકને બેજા કરી પૂછે તારેજ તેનાથી થઈ શકે. માંહે માંહે સમાધાની રાખ્યા સો સો માણસના જ્યાં બંધાતા અને લડાઈ દંડો ન થાય તેની તેઓ પોતેજ તપાસ રાખતા. મોટા ગુનાહને માટે છૂટા બાબાધીશો હતા, પરંતુ તે પણ લોકેજ પસંદ કરેલા.

આ ઉપરથી તમે જોશો કે આ લોકને સ્વાધિનપણું બહુજ વાહ્યું હતું. કદાપિ તમે કહેશો કે સ્વાધિનપણું કોને નથી ગમતું. સૌને ગમે છે, પણ ગમવા ગમવામાં ફેર છે. આ લોકને તો સ્વાધિનપણું ધાસ ને પ્રાણ હતું. એ વિના સમજાં મુખ્ય તેમને કડવાં ઝેર લાગતાં. સ્વાધિનપણા વિના તેઓ છત્રીજ થકના નહોતા. પરાધિન રહેવા કરતાં મરવું બધું એમ તેઓને લાગતું અને તેથી તેઓ સ્વાધિનપણાને માટે મુખ્યસંધિનો એકદમ ભાગ કરી પ્રાણ આપતાં પણ આમને ખાતા નહિ.

આ લોક ઇંગ્લાંડમાં આબા પછી ડરી ડામ પડ્યા અને મુધરવા લાગ્યા. ત્યાં કાપદાઓ લખાયા અને રાજાને હદમાં રાખવાને સાર વિટન નામના મોટી સભા રચાઈ. ઇનસાફ વગેરેનું કામ પણ મૂળને ધોરણે એવું રાખ્યું કે સ્વાધિનતા જળવાય ને જીવન યાય નહિ. પણ એ વખત લડાઈ દંડાનો હતો તેથી સર્વેના રક્ષણ તથા સમાધાનીની ખાતર સરદારોને વધારે અખીઆર સોંપવાની જરૂર પડી. એમ થવાથી તેઓ ધીમે ધીમે ઘણા બળવાન થવા લાગ્યા અને આખરે એક મોટો અખીર વર્ગ ઉભો થયો.

જ્યારે ઇંગ્લાંડનું એક રાજા યહુ, ત્યારે રાજાનું બળ પણ ઘણું વધ્યું અને વખતે તેઓ મહામાં આપે તેમ ચાલતા. તોપણ રાજા ઉપર અખીરોનો જખરો અંકોચ હતો. વિટન સભામાં તેઓ જે કાપદા મંજૂર કરે તે પ્રમાણે રાજાને ચાલવું પડતું. રાજપરંપરાનો ધારો હજી તેમને સૂચ્યો નહોતો, તેથી રાજકુંવરોમાં વખતે વખત લડાઈઓ ઉઠતી અને દેશમાં હમિયાં તર્કો ચાલતાં. જેની તર્ક ઘણા અખીર થાય તેને રાજ મળે. આ કારણથી અખીરોની સચા હતી તેથી પણ વધી, સાધારણ લોકની સ્વાધિનતા ઘટી, રાજ ફેરફારમાં તેમને કાંઈ લાભ રહ્યો નહિ. અખીરોમાં અદખા, કુસંધી, ખુશામતીયા, ને પોતપોતાના સ્વાર્થ તકાવવારા થઈ ગયા, અને તેથી છેવટે

આખો દેશ પરાવાને હાથ ઝપાટામાં આણ્યો ગયો તે વેળા કોઈ પણ વાહારે ધાયું નહિ.

આ ઉપરથી જણાય છે કે આંગ્લો સાક્સન લોકોએ ઈંગ્લાંડમાં એક અપૂર્વ રાજમંડાણની ઉદ્ભવણી તો કરી, પણ તેમનાથી જોડાએ તેવો મજા ખૂત પામ્યો નાંખ્યો શકાયો નહિ, અને તેથી તે અધવચમાંજ ભાગી પડ્યું. તેમનાં સ્વતંત્ર અંતઃકરણે ઉચ્ચ રાજનીતિનાં ખરાં તત્ત્વ ઓળખ્યાં તો ખરાં, પણ તેમનાથી જોડાએ તેવી તેની વ્યવસ્થા થઈ શકી નહિ. એ કામને માટે વધારે સૂક્ષ્મ, દીર્ઘ, ને વિશીર્ણ શુદ્ધિના જરૂર હતી. તે આ લોકમાં નહોતો. પણ આ ભાગ્યાળી દેશને તેવા લોક પણ પરમેશ્વરે મેળવી આપ્યા, અને તેમણે આવી એવું એક રાજમંડાણ ધીમે ધીમે ઉભું કર્યું કે તે તર્ફ હાજર ફરિયાના સઘળા લોક સાનંદાચર્યથી જોઈ રહ્યા છે.

ચતુર વાંચનાર એતી ગણા હશે કે આ લોક તે નાર્મનોજ, પણ તેમનું વર્ણન કરતા પહેલાં ડેનલોક કોણ ને કેવા હતા તે કહેવું જોઈએ.

ઈંગ્લાંડની સંસાર સ્થિતિ સુધારવાને માટે પણ બિન પ્રકૃતિના લોકની કેટલીક જરૂર હતી. સાક્સનો ઈંગ્લાંડમાં આપ્યા પછી સુધારા હતા અને ધણીએક હુનરકળાઓ ધામજ થઈ હતી, તોપણ હજી એ મુલકના બધા જંગલો કપાઈ રહ્યાં નહોતા અને પૂરે પૂરી એતી આલી નહોતી. તેઓ ડુકરો બહુ પાળતા, અને એજ તેમની મોટી દોલત હતી. તેઓ ધર બાંધતા તેમાં કાંઈ વગ કે શેભા હતી નહિ. રાતરચીલાનું નામજ ન લેવું અને આખું ધર ઉકરડા જેવું લાગતું અમીરોના ઘરમાં પણ કાંઈ ઝાઝી બજીવાર નહોતી, તેમની રીતભાત કુઆડ ને બસી હતી. ખુબ ડુકરનું મંસ ખાવું, દારૂ પીવો, ને કેફની ધૂનમાં મુડાની માફક પડી રહેવું એજ તેઓની મોજ હતી. તેમણે આપ્યા યુરોપમાં ખારવાપણાને મઠ મોટું નામ મેળવ્યું હતું. તેમનામાં સુઘડતા બિલકુલ નહોતી અને બધા વિમને કુઆડ કહી ધિકારના. માટે સુધડ ને રસિક લોકની ખરેખર ઈંગ્લાંડમાં જરૂર હતી, અને તે પણ પેલા લોકના આવવાથી કેટલેક દરજ્જે પૂરી પડી.

ડેનલોક—નાર્વે, ડેન્માર્ક, ને સ્વીડન તર્ફથી એ પ્રથમ આંગ્લોઆ તરીકે આવતા. તેઓ સાક્સનો કરતાં પણ વધારે તમોચુગી, ઉછંગ, ને સ્વાધિન-

તાને સાહનારા હતા. એ લોકમાં રાજ નામનાજ હતા. પસંદ ન પડે, તો તેને પદ્મચક્ર કરતાં તેઓ વાર લગાડતા નહિ. એ લોક સ્વભાવે શૂરા, સાહસિક, નિડર, ને નિર્દય હતા. વહાણની લડાઈમાં તો એમને કોઈ પણ પહેાંચી શકતું નહિ. દરિયો એડવામાં તેઓ ઘણા હોથીયાર હતા, અને તેઓ ક્રૂર યાંચી-પાપણાને માટેજ વહાણ રાખતા હતા એમ નહિ. યુરોપના ઉત્તરભાગમાં તેઓ ભારે વેપાર ચલાવતા, ને વેપારી વહામુને લૂંટતા નહિ. તેઓ ખાણો પણ ખોદી જાણતા, અને ધાતુ, કાંચી બાતબાતના ઘાટ બનાવતા. તેમને કવિતા તથા ગાયનનો ઘણો શોખ હતો. સ્ત્રીઓ તર્ફ માન તથા પ્રેમબંધિથી જોતા.

આ રીતે સાક્ષરનો કરતાં કેટલી વાતે એ લોક ચડીયાતા જણાય છે, તોપણ મૂળ જન તો એકજ હતી, અને કેટલીક રજીયુણી પ્રકૃતિની સાથે નિર્દયપણું વધારે હતું. ઈંગ્લાંડ ને ફ્રાન્સમાં એમના નામનો ત્રાસજ વર્તી રહ્યો હતો. એમના મઝયા દૂધો રેખાવા કે કાંકા પર રડાપોટ ધર્ક રહેતી, કેમકે એમને મન માખી મારવી ને માણસ મારવું એ સરખુંજ હતું.

દરિયો એડવાની ટેવ, સાહસિક સ્વભાવ, ને વેપારની જુદી ને ઇંગ્લેન્ડમાં ઘણીછે તે આ લોકમાંથી આવી એમ ધારીએ તો ખોટું નહિ કેહેવાય.

આંગ્લો સાક્ષરને ને રાજ રચના ઉડાની તેમાં આ લોકની પણ કેટલીક મદદ હોજ, કેમકે તેઓ કડકે કડકે આચાર પણ સર્વાંગે તેઓની સંખ્યા રેશમાં કાંઈ ઓછી નહોતી. ઈંગ્લાંડના ઇલાન ભાગના લોકો ઉત્તરવંશનાએ એમ ધારવામાં આવે છે. નેલસન એ નામ ઉત્તર લોકોમાં બહુ સાધારણ હતું.

નાર્મન લોક—એ પણ મૂળે તો નાર્વે તર્ફના ને ઉત્તર જાતના, હતા પણ દોઢસોક વર્ષથી ફ્રાન્સમાં આવી ત્યાંના ઉત્તર ભાગમાં ભારે હાકમી બધાવી પડ્યા હતા. ફ્રાન્સના મુધરેજા મુલકમાં આચાર ત્યારે તેઓ હતાતો જંગલી, પણ તેમની રજીયુણી પ્રકૃતિ મુધારાને ઘણી અતુકુળ હતી. સાફ તેમને સ્વભાવિકપણેજ ગમતું, અને તે હેંસથી જ્યાં રહે ત્યાંથી લેતા. ફ્રાન્સમાં વસ્યા કે તુર્તજ તેઓએ પોતાની મજે ત્યાંની ભાષા, ધર્મ, તથા રીતભાત સ્વીકારી, અને થોડા વખતમાં તેઓ બીજાધીપત્ય ચડીયાતા ધર્ક પડ્યા.

આ વેળા યુરોપમાં પ્રેમ શૌર્યબંધિ (ચિત્રપૂ) એ નામની ને મુધડ

રત્નપૂતી આણુ થઈ હતી તેમાં નાર્મનો સૌથી આગળ પડતા હતા. તેઓ બુદ્ધિગળને બહુ માન આપતા અને તેને માટે વખણાતા.

આપ્પા ક્રાંતિમાં એમનું રાજ આ વેળા ધણુંજ જ્વરદસ્ત હતું, કેમકે એ લોક ધીર ને વીર બંને હતા. તેઓ રણમાં જેવા નિડર તેવાજ મસજતમાં શણ્ણ હતા. અગમબુદ્ધિ તેમનામાં ઘણી હતી, અને સમજતા કે પરસ્પરના લાભને માટે કાવત્તનો બંધ જરૂરનો છે. તેથી તેમના રાજમાં સ્વાધિનતા અને બંદોબસ્ત એ બંને સમાન હતાં.

આવા સદ્ગુણની સાથે કેટલાક દુર્ગુણ પણ તેમનામાં બહુ મોટા હતા. તેઓ મહા અહંકારી ને જુલમગારે લોક હતા. તેઓ પોતાથી નીચલી વર્ણના લોકોને દુષ્ટ પણ તેવાજ ચણતા, અને તેમના સંબંધમાં દયા કે ઇનસાફ શું તે તેઓ સમજતાજ નહિ. જાત કરતાં નીચ માણસનું ખુન કરતાં પણ આચ્છો ખાતા નહિ. એમના રાજમાં એક વગેરે લોકો શુદ્ધામની હાલ, કલમાંજ હતા એટલું નહિ, પણ તેમની હાથે દરરોજ મહા મહા જુલમ મુજરતો, અને કાલે આપણે જીવતા રહીશું કે નહિ તેનો એ બિચારાએને જરાપણ બરોંસો રહેતો નહિ.

નાર્મનોના આ સધળા ગુણ તેમના ઝુક (હાકેર) વિલિખમમાં પરિપૂર્ણપણે ખીલી નીકળ્યા હતા. એ જમાનાનો તે ખરેખરો વીર હતો, અને તેની સાથે ઘણો કાશો, શાણો, અને દીર્ઘ દષ્ટિવાળો પ્રશ્ન હતો. સ્વભાવે નિર્દય હતો નહિ, પણ કાર્ય સિદ્ધિને અર્થે ગમે એવાં કૂર કર્મ કરવા પડે તો તે બેલાશક કરે એવા હતો.

હાલ જે ઇંગ્લાંડમાં અમીરોએ તે ધણું કરીને આ નાર્મનોના વંશજોએ, અને બધા ઇંગ્રેજોમાં જે કેટલોક પાઠશાહી મિત્રજ બુદ્ધિનું વિશાળપણું તથા સુધારાનો શોખ માત્રમ પડે છે તેનું મૂળ નાર્મન લોકજ જાણ્યા.

અકબરશાહ ને વીરબ્રહ્મ.

પર્યાવરણ વિષે બીજા બધાએ કવિતા બનાવી પણ બીરબ્રહ્મ કાંઈ બોલ્યો નહિ તેથી પાઠશાહને આશ્ચર્ય લાગ્યું. એણે કહ્યું કે, બીરબ્રહ્મ, તું કેટલાક

દિવસથી કેમ સભામાં મન મૂકીને બોલતો ચાલતો નથી. કાંઈ જગ્યાએ ને દેતાં બીરબલ દિવસગીરો બરેલે ચેહેરે નીચું જોઈ રહ્યો. પ્રેમાળ ફેણએ કહ્યું કે, સાહેબ, જે દિવસથી એના ઉપર પેલું આગ આગ્યું હતું ત્યારથી એ પહેલાના જેવો હસમુખો રહ્યાતો નથી.

બાદશાહ બોલ્યા કે જો તે વાતનો ખર્જો હજી એ એના મનમાં રહેવા દેતો હોય, તો એને જાડો બાણવો. એ અમારી તપાસમાં કેવળ નહોતો ક્યો છે અને અમારી પ્રીતિ એના ઉપર હતી તેથી પણ હાલ અધિક છે. બીરબલે નમ્રતાથી ઘણી ઘણી તાજીમની સાથે કહ્યું કે ખુદાવંદ સાહેબ તો આપના હમેશના કૃપાળુ, રાખાવ પ્રમાણે મને પાછો પ્રીતિમાં સંપૂર્ણ રીતે લાવ્યો ક્યો છે, તોપણ મારો જે ફતેહી થઈ તે મારા મનમાંથી હું બહુ કર્કશું તોપણ દૂર થતો નથી.

પેલા જોયોએ કહ્યું, સાહેબ, બીરબલ ખરું કહે છે. બદનામી બહુ ખૂરી ચીજ છે અને તે સારા માણસના અંતઃકરણમાં રાત ઘાટાડો સાવ્યાવ કરે.

બદનામી વૃત્તિ રહત જગમે જ્ઞાન નિશંક

एक कलंके करुने सण सण क्षिणाहिमयंक.

અર્થ:—નિશ્ચય જાણો કે જન્મમાં બદનામી બહુજ ખરાબ છે. ચંદ્ર આવેા રહ્યો અને સર્વ પ્રિય છે તોપણ એક જુજ કલંક લાગ્યું છે તે કારણથી તે પગપણ (પોતાના દિવસમાં બર્જાને) ક્ષિયુ થઈ જાય છે.

બાદશાહે કહ્યું કે તમારો તર્ક તો ઠીક છે, પણ ચંદ્ર ને બીરબલ બંને મને તો પેલા જણાવે જગન્નાથ, તમે કાંઈ બંનેને શીખામણ રૂપ બોલો કે તેઓ પોતાની ગાંડાઈ મૂકી દે. જગન્નાથ કહે, ચંદ્રને તો આરંભમાં જ બોધ મળ્યો છે તેથી ક્ષિયુ થાય છે તો ખરો, પણ પાછો પોતાનો મેળેજ સમજીને વૃદ્ધિ પામે છે, અને મને આશા છે કે બીરબલ પણ તેમજ કરશે. તે છતાં આપની આસા છે, તો પહેલાં એક દૂહો મારે પોતાને માટેજ ક્યો હતો તે બોલું.

वर्षाहि किई क्षिण सब कला ! सुन शठके कटुवैन ?

रसद शोकी नशरमें अमृत पे तूं एन.

બાવાઈ:-તે તારી સઘળી કળા દિણુ કેમ કરી નાંખી ? શું શક માણસના કડવા બોલ સાંભળીને ? એમ તારે કદી પણ કહ્યું નહિ, કેમકે રસના સમજ્યા વાળાની નજરમાં તો તું સદા અમૃતથી પણ સરસ છે.

આ દૂહો ચંદ્ર અને કવિ એ બંનેને સરખીજ રીતે લાગુ પડે છે. ૧૬ પૂનેમની રાત્રિએ કેટલાંક માણસો બેઠા થઈને ચાંદની ખાતા હતા. બધા આનંદમાં તક્ષિન થઈ ગયા છે તે વેળા તેમાંથી કોઈ નીરસ માણસ બોલી ઉઠ્યો કે ચંદ્ર ગમે એવો ખીસે પણ એમાં પેલું કંઈક છે તે કાંઈ કાંઈયું રહેતું નથી. આ પ્રસંગે આયું વચન બધાને વચ્ચું લાગ્યું પણ કોઈ બોલ્યું નહિ. પંદર દહાડ પછી તેઓ પાછા દીવાળીને દિવસે રાતને રાત્રે માળ્યા. તે વેળા જુએ છે તો ચંદ્રની સઘળી કળા નાશ પામી ગયેલી અને આકાશમાં અંધારૂં ધોર તે ઉપરથી તેમાંના કોઈ રસિક માણસે કાંઈક રીસ તથા ઉદાસીની સાથે ઉપડી દૂહો કહ્યો.

કવિ પક્ષે તો એનો અર્થ સ્પષ્ટજ છે. ૨૪ લોકનો અનાદર ભેઈ મનમાં મૂઝાઈને કોઈ કવિ પોતાની કાવ્યકળા પ્રકાશનો બંધ પડ્યો હશે તેને કોઈ રસના સમજનારે ઉત્તેજન આપવા ઉપર પ્રમાણે કહ્યું.

બીરબલ અત્યાર લગી તો સૂપ બેની રહ્યો હતો, પણ આ પ્રસંગે તેનાથી બોલ્યા વિના રહેવાયું નહિ. એણે કહ્યું પંડિત રાત્રે બે અર્થ તો અરામત લગાયા પણ હું ધાંડું કે ને અર્થ એમણે એ દૂહો મૂળ રચેલો તે તો કાંઈ જુદોજ હશે. જગત્તે હસીને કહ્યું કે બીરબલે પરીક્ષા તો સારી કરી. એનો અર્થ અંગાર પક્ષે પણ યઈ શકે છે. એમાં ખંડિત પ્રતિ દક્ષિણ પક્ષની ઉક્તિ છે.

પછીથી સભામાં ચર્ચા ચાલી કે લોકમાં નિંદા થાય તેથી ડરી રહેલું એ સાંડું કે પોતાની નજરમાં ને યોગ્ય લાગે તે કર્યાજ નહ્યું. કોઈ કહે કે જગતનો સ્વભાવ તો છિદ્ર શોધવાનોજ છે અને તેના બોલવા ઉપર કાંઈ લક્ષ આપવું ભેઈએ નહિ. કોઈ કહે કે પંચ ત્યાં પરમેશ્વર, ને પાંચ માણસ કાંઈ ખોડ કોડે તો તે ખરીજ જાણવી. બીરબલના સામાવાળીવામાંથી કોઈ તજવીજથી એમ પણ બોલ્યો કે ચંદ્રમાં કંઈક છે તોજ કોઈની પણ તે કહેવાની હિંમત ચાલે છે કેની ? આ ઉપરથી બીરબલને ચુસ્તો ચડ્યો, ને તે નીચે

પ્રમાણે ખોલી ઉઠ્યો.

મૃદુમત્ત કલંક જન લાક્ષ્મી માલત મુગ

દુષ્ટ જષ્ટિ નહિ કરશકે સૂર સૂર સમુગ્ધ.

અર્થ:—અંદ્ર કોમળ સ્વભાવનો છે તેથી તેનું કલંક માણસ તાકી તા-
કીને જુએછે અને માટે પણ કહેછે, પણ મૂર્ખા સૂર્યની સામા જ્યાં નજર
કરવાની પણ તે કુદની હિંગત આપતી નથી.

વાદશાહ આ સાંભળીને રોજ ધણે પણ એક ખીલને મહેણાં દોહ્યાં
મારતા બંધ થાય એમ ધારી વાત ફેરવી, અને કહ્યું કે આ સુંદર વર્ણા વસ્ત્ર
માલે છે તે મૂકીને તમે ખીલત વિષય ઉપર શા માટે કાગ કીજો. કોઈ ખો-
લ્યું કે દરિયામાં આ વખતે જોવા બાક તમારો રહી રહેછે. ઉપરથી મૂકાળ
ધાર વર્ણા પડે અને નીચેથી દરિયાના મોજાં ઉઠાવા મારી વાદળને જઈ
આડે તેથી આખું જગત જળમય રખાય છે. જોની-કવિએ કહ્યું કે એ
વિષે મેં કાંઈક કવિતા કરી છે તે સાંભળો.

જાવાદલકો સિંધુજલ ઝલલહિ મેટલ ગાય

વર્ણાકવ મે હર્ષમે, દેવ સ્વસ્ત પ્રતાપ.

અર્થ:—વર્ણા વસ્ત્રમાં દરિયાનું ખાણી ઉછળીને વાદળને જઈ બેઠે છે,
કેમકે એક જ પોતાનો પુત્ર છે તેનો આ વેળા આવે માટે પ્રતાપ જોઈને
ધણે હરખ યાવછે. મધ્યને દરિયાનો પુત્ર કહેવાનું કારણ એ કે તેના
પાણીની વરાળ ધવાથીજ તે ઉત્પન્ન થાયછે.

જગજાયે કહ્યું કે જોનીએ કવિતા કોક કહી સંભળાવી કેમકે એમાં
વર્ણાવસ્ત્રના વર્ણનની સાથે વસારસ પણ આવ્યો.

વરસાદના ઝીણાં ઝીણાં ટપકાં પડતાં જોઈ કોઈએ કહ્યું કે આકાશમાં
આટલું બધું પાણી ભર્યું છે તે છતાં વરસાદ કેવો કુપણ છે કે ટીપું ટીપુંજ
આપેછે. રાજા તોડમણે કહ્યું કે આ પ્રભાણેજ મૂર્ખ લોકો કાલા રાત્રીઓની
નિદ્રા કરે છે, પણ તેમણે મેલ રાત્રીની કૃતિ જોઈને દિવસો યેવા જોઈએ.

વૃંદ વૃંદ ઘન દેસ જલ જદાપિ સિંધુ સમસોગ

અવંડ પ્રાનીપાલ વર્ણ કરે પ્રર્વાને દોષ.

અર્થ:—નૈધરાભની પાસે દરિયા જેવો મોટો ભંડાર છે તો પણ તે ટીપે ટીપેનું ખણી આપે છે અને આખી પૃથ્વી પાળી છે તે તે અનર્થિનો દોષ કેમ કરે?

એ સાંભળી નગબાઇ પંડિત નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.—

નદી નદી ગલ પાવકે ફૂલો ત્રિયા સવ સ્વાદ

કિર ઘોલમ કે રૂપદલ્લ પૂલ હુઈ નિર્ગાર.

એનો અર્થ એવો છે કે વરસાદનું નવું પાણી એક નાની નદીમાં આપ્યું કે તે એકદમ ઝૂંકી ગઈ એટલે મોટું પૂર આવ્યું અને મોટું રેખાઈ ગઈ તેથી આસપાસ ખેતરો બાગબગીચા, ને ગણી હતા તે પણ સવના ખરાબ થઈ ગયા. એ રીતે પોતાની આમારીની વખતમાં એ નદીએ પોતાનું કે પારકું કાંઈ બહુ કંઈ નહિ, પણ ઉમટી બધાને દુઃખ રૂપ થઈ પડી પડી ત્યારે ઉદાગ્રમાં પાણીના અપનો વખત આવ્યો, ત્યારે તે પોતેજ મૂકાઈ ગઈ, ને ત્યાં ધૂળ ઉડવા લાગી તો બીજાને તે વેગ તે રે. કાવો કરી શકે? મનમન અણુ સમજું ઉડાડે માણસો બીજાને કાંઈ પણ કાવો કરતા નથી પણ પરિણામે પંડને અને બીજાને તેઓ દુઃખ રૂપ તર થઈ પડે છે.

આ કવિતા સાંભળી મધ્યજાતો રિત ખુલ્લુ રંગન દયા બાચાહે પ્રમુખ થઈ હજુ કે નગબાઇ કવિની વાણીમાંજ મીઠાગ રહેલી છે. હવે તો બીરબલ એનો એક મૂકી દે અને પ્રહરિશા વિને વર્ષા વાતુ વિષે કાંઈ કવિતા કરે તો પછી આપણા આનંદમાં કાંઈ ન્યૂન રહે નહિ.

બીરબલે કહ્યું કે આપના હુકમ આગળ એકે દિલ્હીનીની થી તાગાદ છે કે તે ટકી શકે. એમ કહી કવિતા કરતા સાર આશય બણી એણે સહજ નતર કરી તોવ છે તો આશયમાં મનેદર લીધા થઈ રહી હતી. મૂર્ખ આપમવાનો વખત હતો, પશ્ચિમ દિશા અમનવા રંગેથી રીપી રહી હતી, માથા ઉપર મધધનુષ્ય ગળકી રહ્યું હતું, અને પૂનેમ હતો તેથી પૂર્વ બણી ચંદ્ર પણ ઉગે હતો. મહેલના બાગમાં માંડવા નીચે એ ઘલાઈ નેડક હતો તેથી વન રૂપન યોગાનો પણ કાંઈ પાર નહોતો. બીરબલ તો આ સાવર્ણસિંહમાં મરકત થઈ ગયો, અને શું કહે ને શું મૂકી દે તેની એને કાંઈ મૂંઝ પડે નહિ.

એવામાં ઘેરે ફૂંકતા મિયાં અજુબ રૂઝ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને

તેના દેખાવ ઉપરથી જણાયું કે કાંઈ અગત્યની ખબર લાવ્યા છે. એણે તુર્ત આવીને ખાદ્યાહતા હાથમાં કાંઈ કાગળ આપ્યો, ખાદ્યાહ ઝપાટામાં તે કાગળ ઉપર નજર ફેરવી ગયા, ક્ષણિક વિચાર કર્યા, ને પછીથી જાહેરમાં જ કહ્યું કે અત્યુત ફક્ત, એમાં કાંઈ ગભરાવા જેવું નથી. કાલે અમે પંડેત્ર ફક્ત એ હજાર સવારે લઈને એ રાત્ર ઉપર ચડીશું. પણ મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે એ રાત્રની ઉપર*નું આટલી બધી પ્રીતિ રાખતો હતો તે છતાં એણે ખંડ શા માટે કર્યું હતું.

આ સાંજની બધા નીચું જોઈ રહ્યા, કેમકે બધાના જાણવામાં હતું કે કેટલાક વખતથી રાધના જ્ઞપ્તો પુંધવાઈ રહ્યા હતા, અને તેનું કારણ એ હતું કે કેટલાક વખતથી અકબરશાહના જનાનામાં દરશકવારે મોટી મોટી રજપૂતાણીઓને ખોલાવવામાં આવતી, ત્યાં ખબર બરાતો, અને વખતે પાદશાહ ખંડ તે જોવાને નિમિત્તે ત્યાં જતો. એમાં ખગાડો તો કાંઈ નહોતો, પરંતુ રજપૂતોના જીવ એવી બહુ કચરાતા હતા. પણ આ વાત પાદશાહને મોઢે કોણ કહે ? રાત્ર તોડરમેજે ખીરબલને ધસારત કરી કે તું બટક જોશો છે તથા તારાથી કહેવાય તો મશકરીમાં કહે એણે માર્યું ધૂણાવી કહ્યું કે ઠીક છે.

ખાદ્યાહ તો ખીજ દિવસની કૂચને માટે અત્યુત ફક્તને સૂચના આપી રહ્યા કે જાણે કાંઈ નવિન ખચુંજ નહોય તેમ હસતે મોઢે ખીરબલ તર્ફ જો-ધને કહ્યું કે કેમ હજી તારી કવિતા તૈયાર થઈ કે નહિ. હાજી, એમ કહી ખીરબલ નીચે પ્રમાણે ખોલ્યો.

રંગ વિરંગે મમોહરી પતારિ પયોપરી વૃંદ

રમેત્ર ઠરા ધિર રક્તહો ચાર ચઢાયા ચંદ.

ડયોર્જ વાશિંગ્ટન અને વિલિયમ ટેલનાં ચરિત્ર.

એ નામનું પુસ્તક તેના બનાવનાર રાખ્યત્રી ગણપતરામ વેણીસાલ આગ્રાની તર્ફથી મળ્યું તેના પહોંચ ઉપકારની સાથે કબુલ કરીએ છીએ.

એ ચરિત્રો ઇંગ્રેજ ઉપરથી ભાષાંતર કરેલા છે. આ ગ્રંથ કર્તાએ પ્રથમ પણ એનાજ કામથી દેશની સેવા બજાવેલી છે અને એમનું નામ અમે આશા રાખીએ છીએ કે વાંચનારાઓને છેક અગ્નિયુગ તહિ હોય. એ બાઈ ભાષાંતરને માટે ધણાજ ઉપયોગી વિષય પસંદ કરે છે અને પછીથી પોતાની થાંત સુધક ભાષામાં એવી રીતે લખે છે કે તે તર્જુમા છે એમ ભાગ્યેજ કોઈને માતમ પડી શકે. ભાષા હમેશાં શુદ્ધ અને પ્રાંતબેદની જરા પણ છાયાવિનાની માત્રમ પડે છે. આ ગ્રંથમાં* 'ખબર' ને નરજનિ લગાડીએ તે સિવાય બીજી એકે કાઠીવાવાડીકપ એમાં નથી. તેમજ આ ઇંગ્રેજમાંથી ભાષાંતર છે તો પણ એમાં ઇંગ્રેજ રોતની વાજ રૂચનાને ખંતથી દૂર રાખી છે. અગરજે કે, "જેમકે" "જે કે" વગેરે દૈશ્યાવળીઓ કોઈ કોઈ કેકાણે વાપરે છે તે ગૂજરાતી રૂઢિની વિરુદ્ધ તોપણ તે સ્થળે તે વાક્યોના અર્થ રસને જાળવવા એવી અવશ્યની જણાય છે કે તે દોષ છે એમ અમે કહેતા નથી. માત્ર એ તર્જુમા અનુભવી ભાષાંતર કર્તાનું લક્ષણ એવાને અર્થ અમે તે વાત સંભારીએ છીએ.

વાશિંગ્ટન અને ટેમ એ બંને પુરુષોના ચરિત્ર એવાં તો અગત્યના ને સુબોધકારી છે કે તેના માત્ર નોંધ લઈનિજ ખેસી ન રહેતાં કાંઈકસાર આપવો કુરુગ્રાધારીએ હજીએ.

અમેરિકામાં રજાનંત સંસ્થાનો કહેવાય તેમાંના વર્ગિનિવા સંસ્થાનમાં બ્લોર્ડ વાશિંગ્ટન ૧૭૭૨ માં જન્મેલો તે પેલા આ સંસ્થાનો રજાનંત નહોતા, પણ ઇચ્છાંતની સરકારને તાજે દિવસે એ સંસ્થાનોમાં પસેતા

* આ 'ખબર' શબ્દની સારાંખબર સેજાનું કારણ એ છે કે આ દેશ કાઠીવાવાડમાં હાલ ધણેજ સ્થાન પર પડ્યો છે અને એ વિષે ભજવાની પણ કેટલાક ગૂઢસો તર્કથી અમને બતામણ થઈ હતી. કપિ રાજપતરામ (જે કાઠીવાવાડના વગની છે) તે કહે છે કે હું નાનો હતો ત્યારે એ શબ્દ કાઠીવાવાડમાં નારિજનિમાં જોવાનો હતો, પણ એક પ્રસંગે લાંગ સહિજ નરજનિમાં જોયા, તેમનું સારાંખબર રાજસ્થાની કામસો જોવતા થાયા, અને છેવટે ધામે ધામે એ રીતે ગણનામાં જોવામાં પેરી. આ રીતની ઉપતિ ગમે તેમહો, તોપણ ગૂજરાતીભાષા જોવનારા બધા લોક નારિજનિ જોવે છે તેમજ જોવણું એ શબ્દ કહેવાય એમાં કાંઈ શક નથી.

લોક મૂળ ઐરિશ્ટનથીજ આવેલા હતા. એ સંસ્થાનોએ સ્વતંત્રતા મેળવી તેમાં ઘણી મહેનત વાશિંગ્ટનની હતી, અને એ માટે એનું નામ જગતમાં અમર થઈ રહ્યું છે. એ એક પાટીદારનો છોકરો હતો. પુત્રનાં લક્ષણ પાર-ણમાંથીજ જણાવવા લાગ્યાં. છોકરાએની દુકડીઓ કરી તેમને કપાવત કરાવતો તથા કિલ્લાઓ સર કરવાની રમત રમતો. જે કામ કરતો તે પ્લાન તથા ખંતથી એવુંજ કરતો, ને પોતાની ફરજો બજાવવા તર્ફજ એનું હૃદયમાં લક્ષ રહેતું.

એને કેળવણીમાં તો માત્ર લખવું વાંચવું, હિસાબ, અને કર્તવ્ય ભૂ-મિતિ એટલુંજ શીખવ્યું હતું. ઉંચી કેળવણીને માટે તો તે નેચા ઇંગ્લાંડ જવું પડતું, અને તેમ તો અમેરિકાના યોડાજ માળાપ કરી શકતા હતા, પણ જેટલું બણ્યો હતો તેટલું પાકું ને સમોટ હતું. ૧૬ વર્ષની ઉંમરે એને સારૂ સરકારી દરીઆઈ નોકરીનો પદો એના બાઈએ મેળવી આપ્યો, પણ એની માએ ના પાડવાથી તે વિચાર બંધ પડ્યો. બે એક વર્ષ પછી એ મોન્ટ્સી-દારનો ધંધો કરવા લાગ્યો. એમાં એણે સારૂ માન તથા પૈસા મેળવ્યા, કેમકે એ કામ તે બહુ સારી રીતે કરતો. એ દરમ્યાન એનો મોટો બાઈ માંદો પડવાથી એણે એ કામ છોડી દીધું અને તે પાણી ફેર જતો હતો ત્યાં તેની મહાવજત રાખવાને સારૂ જોડે ગયો. પણ એના બાઈને આખરે શાં રૂં થયું નહિ. તે મરી ગયો ત્યારે પોતાની સમજી મિલકત પોતાની છોકરીને આપતો ગયો. પણ પાછળથી તે છોડી સંતતિવિના મરી જવાથી ન્યોર્ન વાશિંગ્ટન પોતાની બાપીકી જગીર માંઉટવર્નનનો ખૂદ માલીક થયો.

આ વેળા અમેરિકામાં ફ્રાન્સ ને ઇંગ્લાંડની સરહદ બામત તે બંને રાજ વચ્ચે તકરારો બહુ ઉઠવા લાગી હતી. તેથી ત્યાં સંસ્થાનિક શિરબંધી લશ્કર તૈયાર કરવામાં આવ્યું, અને તેમાં વાશિંગ્ટનને મેજરની જગા મળી. એ કામ એણે એવા ડાહ્યાપણથી બજાવ્યું કે ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં કોષ્ટને કોષ્ટકારને નિમિત્તે મોકલવાનો ઠરાવ થયો ત્યારે ઇંગ્રેજ ગવર્નરે એને તે કામનો કમિશનર નીમ્યો. કોષ્ટકાર તો યથા નહિજ, પણ જે જે મતવજસર એને મોકલવામાં આવ્યો હતો તે એણે ક્ષેત્રમંદીથી પૂરી પાડી. અંતે એ બે રાજ વચ્ચે લડાઈનો વખત આવી પહોંચ્યો અને તેમાં એને લેફ્ટેનેન્ટ કર્નલની જગા મળી. પેલેલી લડાઈમાં એણે સારી ક્ષેત્ર મેળવી અને યોડા વખતમાં

જનરલ મરી જવાથી એને તે અધિકાર મળ્યો.

આ લડાઈ આગળ વધતાં ઈંગ્લાંડથી સનંદી લશ્કર આવ્યું. તેના જનરલ એના પ્રયત્નની પદવી સાથે પોતાના હાથ નીચે “એડી કાંગ” કરીને એને રાખ્યો. આ જનરલની આડાઈ તથા અણસમજને લીધે લડાઈનું પરિણામ ધણું જ નકારે નીપળ્યું, પણ તેમાં વાશિંગ્ટનને તો જયજ મળ્યો અને દુનિયામાં જોહેર થયું કે જો એની સલાહ પ્રમાણે જનરલ આલ્બો હોત તો ઈંગ્રેજ સરકારની ક્ષતિ હતી. આ હારથી અમેરિકાના ઈંગ્રેજોનો જીત્સો ઉશ્કેરાઈ આવ્યો અને તેઓએ પોતાના ખરચથી પાછું સિરખંધી લશ્કર એકઠું કરી ફ્રેંચ સંસ્થાનો ઉપર વેર વાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ વેળા એની આગર જોડથી વધી ગઈ હતી કે વર્ગિનિષા તર્ફના લશ્કરનો એને સેનાપતિ કર્યો અને ઈ.સ. ૧૭૫૫ માં એ આખા લશ્કરનો મુખ્ય સેનાપતિ થયો. સંસ્થાનિક સત્તાધારીઓની દીર્ઘ સૂતતા તથા સુસ્તીને લીધે આ લડાઈમાં એને કાંઈ ભારે પરાક્રમ કરો જતાવવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહિ, પણ રક્ષણ કરવાની લડાઈનો એને ધણો અનુભવ થયો અને આગળ જતાં તે એને તથા એના દેશને બહુજ કામ લાગ્યો.

આ લડાઈ થઈ રહ્યા પછી એ નવ વર્ષ સુધી ઘેર જાહેર પોતાની પાટીદારીના કામમાં ગૂંથાયો. એની પાસે ભાંયભાડું બહુજ હતું અને તેથી તેના જીવરોમાં એનો સંધળો વખત જતો. દરરોજ તે સવારથી સાંજ સુધી ખેતરોમાં ફરતો, સંધળા ને કામ ચીંધતો તથા તપાસતો. આગળ મોટા અધિકાર ઉપર ગયો તે વેળા પણ દર અઠવાડીએ તે પોતાની ખેતીની હકીકત તથા હિસાબ મંગાવતો, અને જે હુકમ લખી મોકલે તે પ્રમાણેજ એના મહેતાથી થતું. હમણા તો નાનામાંનાનું કામ પોતે જાતે જાત તપાસતો અને બીજાને બરોસે રહેતો નહિ. એ મહેમાનદારી પણ ખરા જર્મીદારના પેઠે કરતો. એને મોજ ચોખ્ખાં ફૂલો શિકાર કરવાની ટેવ હતી, અને તે પણ એવી નહિ કે તેથી એનું કામ બગડે. આવી રીતે પોતાના ઘર ધંધામાં લાગેલો છતાં સાર્વજનિક કામોમાં તેણેજ ઉઝોગી તથા ખંતી હતો. રાજસભામાં ચૂંટી કઢાવાથી જો જો એને માથે કામ આવી પડતું તે જાણે પોતાના ઘરનું હોય તેવીજ કાળજીથી કરતો.

પણ હવે એને પોતાના દેશને માટે બહાર પડવાનો વખત પાસે આવ્યો

હતો. ઇંગ્લાંડને અમેરિકાના સંસ્થાનો વચ્ચે ક્યારની બેઠિતી માલતી હતી તે ૧૭૭૩-૭૪ માં ઘણીજ વધી ગઈ, અને બધા સંસ્થાનોએ મળીને ઇંગ્લાંડની સામા થવાને કાનગ્રેસ નામની સભા સ્થાપી. વર્તિનિયા તરફના સાત ગૃહરંથો એ સભામાં ગયા તેમાં વાશિંગ્ટન પણ હતો. તેણે ત્યાં જઈ પોતાનો હુમ્મશનો ખંતી સ્વભાવ જણાવ્યો અને યોગ્ય વખતમાં તે આખી સભામાં સંપૂર્ણ વાકેફગારી અને ઉંડો વિચાર શક્તિને માટે સર્વોપરી ગણાવા લાગ્યો. આ સભાએ કાનગ્રેસને ઘણા ઉપાયો લઈને ઇંગ્લાંડના રાજ આગળ પોતાની ઘડને પહોંચવાની ઘણી મહેનત કરી, પણ કંઈ વધુ નહિ અને તેથી સંસ્થાનોના સ્વરક્ષણને સારું એક સૌચ ઉભું કરવાનો ઠરાવ કર્યો. આ વેળા સર્વાનુમતે વાશિંગ્ટન મુખ્ય સેનાધિપતિ થયો. આ વખત એની ઉંમર ૪૩ વર્ષની હતી. હવે પછીના આઠ વર્ષ સુધીનું એનું ચરિત્ર એ અમેરિકાનોજ ઇતિહાસ છે. તેથી તે અહિંયા વિસ્તરવાની જરૂર નથી.

ઇંગ્લાંડ જેવા જોરાવર રાજની સાથે આપડીને સ્વતંત્રતા મેળવવી એ કંઈ નાનું મૂનું કામ નહોતું. સંસ્થાનોના લશ્કરમાં કંઈ પણ ઢંગ કે ધડો નહોતો. તેને સારી સ્થિતિમાં આપણા તરફ વાશિંગ્ટનને પ્રથમ પોતાનું ધ્યાન લગાડ્યું. એને જો સુધારો કરવો હતો તે સિપાઈઓની મર્જની વિરૂદ્ધ, અમલદારોની પરસ્પરની અદેખાઈની સામે, અને અનિશ્ચિત ને બહુ વિચારની કાંચિસને સમજાવતી કરવાનો હતો પણ એ પોતાની ખંતી મરણો રહ્યો અને ડાહ્યાપણથી ને તત્ત્વજીવ્યો લશ્કરની સ્થિતિ સુધારવાને શક્તિમાન થયો. એણે ઇંગ્રેજોની સામા સંસ્થાનો નો સારો ખ્યાલ કર્યો ને તેમને ક્ષમા દીધી નહિ.

આખરે વાશિંગ્ટન, વગેરે શાણા પુરોની ઇચ્છા પ્રમાણે સંસ્થાનોએ પોતાની સ્વતંત્રતાનો ટેકો બહાર પાડ્યો. આથી લડાઈ વધી. આ વેળા એમની મરદે ફ્રાન્સથી લશ્કર આગ્યું. આ આખી સ્વતંત્રતાની લડાઈમાં પણ કોઈ ભારે પરાક્રમ નોંધી રાખવા લાયક બન્યા નથી. કેમકે ઇંગ્રેજો આ ખંડ સાંભળીને બમબીતજ થઈ ગયા હોય તેમ તેઓએ કંઈ પણ જુસ્સાથી લડાઈ ચલાવી નહિ, અને છેવટે તેમની સ્વતંત્રતા કબ્જા રાખી.

આ સમયે વાશિંગ્ટનની નિર્મળ દેશબંધિ બતાવવાનો એક અમ્મયગંજો દાખલો બન્યો. ઘણા વખતસુધી લડાઈ પહોંચવાથી લોકો કંટાળી ગયા,

ટોળાંઓ પડી ગયાં હતાં, અને કેટલાક એમ ધારવા લાગ્યા હતા કે પ્રજા સત્તાક રાજ કદી પણ નીભી શકનાર નથી. તેઓનો એમ વિચાર હતો કે રાજ્ય તો જોઈએજ. લશ્કરનો ઘણો ભાગ આ મતનો હતો અને તેમના વિચારથી એક મોટા આમલશરે વાશિંગ્ટન ઉપર એક લાંબો કાગળ લખીને તેમાં છેવટે વિનંતિ કરી કે તમે રાજ્ય એ નામ નહિ તો ડિરેક્ટર એ નામ સમ્રાટ રાજ તમારા હાથમાં લો. ઘણા દેશમાં સ્વતંત્રતાનો ખેડો છેક કીનારે આવી આ પ્રમાણે ભાગી ગયોછે. લોકો મૂંઝે છે, લડે છે, અને જીતે છે પણ ખરા પરંતુ છેવટે લશ્કરી બળ વધી જાય છે અને તેનો સેનાપતિ રાજ્ય યદ્ય પડે છે. કામચલાુ અને બોનાપાર્ટે એમજ કૃષ્ણ હતું. પણ વાશિંગ્ટન જુદા પ્રકારનોજ મહા પુરુષ હતો. આ કાગળનો જે તેણે જવાબ લખ્યો છે તે તેનું મહાત્માપણું સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવે છે. એણે એ મૂચના ગુસ્સાની સાથે તુછકારો નાંખી એટલુંજ નહિ પણ તેને સમજાવી એવા વિચાર પોતાના મનમાંથી કાઢી નેખાવ્યા. વાશિંગ્ટનના જેવા ખરેખરા નિર્લોભી દેશ ભક્ત આ જગતમાં યોગ્ય થયા હશે. ધન્ય છે એના માતૃપિતાને કે રાજ્યના લોકમાં કાંઈ પણ ન આવતા પોતાના દેશનું શી રીતે બહુ યાપ તે તર્ફજ હમણાં પોતાની દ્રષ્ટિ રાખી. લડાઈ પૂરી થઈ કે તેની સાથેજ પોતાના આધાનું રાજ્યનામું આપી બહુ કાંઈ થયુજ નહિ હોય તે પ્રમાણે પાછો માંદિવર્નનમાં જઈને પાછો પોતાના જેતીવાડીના કામમાં હરખથી લાગ્યો, અને તેની સમ્રાજી રીત-ભાત તથા વર્તણૂક પહેલાંના જેવીજ હતી.

પણ આ શાંતિ તે ઘણા વખત સુધી ભોગવી શક્યો નહિ. હજી એના દેશને એની સેવાની જરૂર હતી. એ સંસ્થાનોઓએ ઇંગ્લાંડની ઝૂંસરીતો ફેંકી દીધી પણ રાજ્ય ધોરણ બાંધવાનું મહાભારત કામ બાકી હતું. સ્વતંત્રતો થયા પણ એક બીજાનો સ્વાર્થ તાકતો બધા સંસ્થાનો પાપમાલ યદ્ય જાય એવો પણ સંભવ હતો. ઘણા સંસ્થાનોનો વિચાર એવો હતો કે 'કાંગ્રેસ'ને ઝાઝો અગ્રિધાર ન આપતાં પોતપોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવા. વાશિંગ્ટન જેવા યોગ્ય શાણ મણસો સમજતા હતા કે આ ખરાબીનો રસ્તો છે અને મુખ્ય સત્તાને સર્વોપરી કર્યા વિના રાજ્ય ચાલેજ નહિ. તેથી વાશિંગ્ટને ખાનગી કાગળ પત્રો લખી બધાને સારી ચિખામણ આપી, અને આખરે રાજ્યધોરણ મુકરરે કરવાને માટે દરેક સંસ્થાનો તર્ફથી માણસો મોકલવાનો વખત

આવી પહેંચી, વર્જિનિયા તરફી એનેજ પસંદ કર્યા અને એની આ વેળા
 ત્યાં જવાની મહત્ત નહોતી તો પણ જધાનો આગૂઠ ગોઠવ કપ્પડ ફૂં, એ
 નેમણુક થતાંની સાથેજ તે ઇતિહાસ તથા રાજનીતિના ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવા
 મંડી ગયો. આ પ્રમાણે તૈયાર થઈ તે ફિલોસોફિયામાં ગયો અને ત્યાં સઘળા
 સમાસદોએ એક મતે એને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું ત્યાં લગભગ ૪ મહીના
 સુધી સાંજના ૫-થી ૬ કલાક સુધી એસીને એણે એક રાજબંધારણ ધંડી
 કાઢાવ્યું. એવાં ગહાપણથી તથા સમયને અનુસારે રચ્યું હતુંકે તે સઘળાને
 પસંદ પડ્યું, અને અમેરિકાના રચાંત્ર રાજનો પાસો ઘણોજ મજબૂત નંખાયો.

આ રાજ બંધારણની રૂએ હવે જધા દેશની તરફી એક માણસને
 પ્રેસિડેન્ટ વાખત મંટી કાઢવાનો સમારંભ ચાલ્યો. આખરે એક અવાજે આ
 મોટા જોખમ તથા માનભરેલા સર્વોપરો ઓધાને માટે વાશિંગ્ટનનેજ પસંદ
 કર્યો. એની આખી જિંદગીમાં આ દાહાડો ખરેખરો વિજયનો હતો. એ પોતાનો
 તરો ઓઢો લેવાને ન્યુયાર્ક જવા નીકળ્યો તેવારે ગામિગામ જ્યાં જાય ત્યાં
 જધા લોક જોજોકારતા પોકાર કરે, ખૂશહાલીના ધંદનાદ ધાય, અને ઉપરા ઉપરી
 તોપોનો બાહાર કરવામાં આવે. (ઈસ. ૧૭૮૭.)

એણે પ્રમુખસ્થાને જતાં વારજ જૂદા જૂદા ખાતાઓના ઉપરીઓની
 નેમણુક કરવામાં પોતાનું ગહાપણ તથા નિષ્પક્ષપાતપણું બતાવ્યું. રાજ પ્રકરણી
 વિચારમાં ટોમસ જાફર્સન એનો છેક સામાજીજોજાજ હતો તોપણ તેની
 યોગ્યતા જોઈને તેને રાજ્ય ખાતાનો પ્રધાન ઠેરવ્યો. એજ પ્રમાણે બીજા ને-
 મણુકો પણ યોગ્ય માણસોનીજ કરી. પછીથી એણે દરેક ખાતામાં શ્રી રીતે
 કામ ચાલુપર્યંત ચલાવવાનો રિવાજ છે તેજા વિગતવાર રીપોર્ટ માગ્યા અને
 તે આવ્યા પછી તેને ધ્યાન ઈ વાંચી પોતે પોતાને હાથેજ તેનું ટાંચણ કરી
 લીધું. તેમજ ઘુલ પૂર થયું અને પોતે પ્રમુખ થયો તે દરમ્યાન જોજો બન્યું હતું
 તેની સવિસ્તર હકીકત જગવી પોતે સંક્ષેપમાં લખી લીધી. આ રીતે જોઈવું
 જ્ઞાન જગવી તેણે પ્રજાની સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે સમજી લીધી અને પછી પો-
 તાનો અમલ દાનતદારી તથા ગહાપણથી ચલાવવા લાગ્યો.

એમ કરતાં એના પ્રમુખપણની મુદત બરાબર આવી અને તેથી લોકોમાં
 ઘણી ચિંતા ઉપજા થઈ, કેમકે આ વેળા રાજમાં બેટોજીઓ બંધાઈ ગઈ

હતી અને તે બંનેને સમજાવી રાજના વાહાણને સલામત ચલાવી શકે એવો આખા રાજમાં વાશિંગ્ટન શિવાય બીજો કોઈ પણ માણસ નહોતો. તેથી એના મિત્ર તથા દેશહિતેચ્છુ પુરુષોએ એને વીનબો કે તુ બીજી એકવાર પ્રમુખપણું લેવાને કબુલ થા. એણે તે કબુલ કર્યું અને તે બીજીવાર સર્વાનુમતે પ્રમુખ નીમાયો. આ વેળા પણ એનું પ્રમુખપણું ઝાહાપણ તથા જથ્થાની સાથે પૂરું થયું. એનું ચોખ્ખાપણું તો એટલે દરજ્જે હતું કે એ કોઈને ત્યાં જમવા પણ જતો નહિ. પણ તેની સાથે એનું મિલનસારપણું કાંઈ ઓછું હતું નહિ. રવિવાર શિવાય દરરોજ તે પોતાને ત્યાં જમવાને ઘણા માણસને વારાફરતી તેડતો હતો.

દેશમાં જે ટોળીઓ વચ્ચેનો વિરોધતો આ વેળા બહુજ વધી ગયો હતો, પણ હવેતો એણે પ્રમુખ થવાની નાજ પાડી અને મુદત પૂરી થયે પોતાને વતન જઈ ખાનગી ગૃહસ્થ દાખલ રહ્યો. ત્યાં એણે પાછો પોતાનો ઉદ્યોગ જારી રાખ્યો અને એનું શરીર એવું નારોગી હતું કે હજી તે ઘણાં વર્ષ આયુષ્ય બોગવશે એમ સધાવાને લાગતું હતું. પણ એમ જાણું નહિ. ત્યાં તે જે વર્ષ સુખશાંતિમાં રહ્યો અને પછીથી વર્ષાદમાં પક્ષબ્યાંધી રસ થઈ આવી એકાએક રોગ એટલો બધો વધી ગયો કે જે દિવસમાં તેણે પોતાનો દેહ ત્યાગ કર્યો. સને ૧૭૯૯ ડીસેમ્બરની ૧૪મી તારીખે આ મહાત્મા દેવલોક થયો અને એ માઠા સમાચાર એકદમ અમેરિકા તથા યુરોપમાં બધે ફેલાઈ ગયા. બધે ઠેકાણે હાહાકાર થઈ રહ્યો અને એનું સ્મરણ રાખવાને ગામગામ લોકોએ પુણ્ય દાન કર્યો.

આવા પુરુષના સદગુણ વિશે શું વિવેચન લખીએ? એવા જગતમાં યોગજ પુરુષ થઈ ગયાએ અને જ્યાં સુધી અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો હવાત રહેશે ત્યાં સુધી તેજ એની કીર્તિના અવિગળ રહેજે. ઇતિહાસમાં ઘણા મહાત્મા થઈ ગયાએ, પણ આ વાશિંગ્ટનનો નોડો કોઈ પણ ઠેકાણે શોધી જડતી નથી. ધન્ય છે એવા પુરુષના જીવનને અને ધન્ય છે આ જગતને કે જેમાં આવા પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે.

કેઢવળીચાતાનો ચવરો.

અરૂચ વિ.

બા. નં. ૨૧

મોતે વંતી એડાળી પ્રગણે વાગરાની નિયાળમાં તારીખ ૧-૩-૮૦ ને રોજ ડીપુટી એ. ઇન્ટરેક્ટરે પરીક્ષા કરી તે વખત નીચે લખેલાં સદસ્ય-
શ્રેણીએ ઇનામ આપ્યાં હતા કરીમ બાપુજી બંડ એડાળીના હા પટેલ
બાઉજી બીખા એજન હા પટેલ નાથા મોરાર એજન હા પટેલ
બાવાબાઈ મલેકબંડ હા બાઈ બાવા બાપુજીબંડ મીયાગામ હા-૭-૦
બીજા પચુરબા ચાર સક્ષીએ મળીને.—માતર પ્રગણે આમોદની નિયા-
ળમાં તારીખ ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીએ મોતે ગાજણાના ઠાકોરસાહેબ હોમત-
સાગજી રાવસાગજીએ પધારી પરીક્ષા લઈ જોકરાઓને મીઠાઈ વહેંચી.
—કસબે અંકલેધરની ખાંચરૂલમાં તારીખ ૨૬-૧-૮૦ ને રોજ અંક-
લેધરના શેઠ નયુબાઈ ચંકરદાસે આવી તમામ જોકરાઓને રૂ. ૨-૫-૦
ની ચોપડીયો ઇનામમાં આપી.—મોતે ગરચ પ્રગણે અંકલેધરની નિ-
યાળમાં તારીખ ૨૬-૧-૮૦ ને રોજ નાકાના કારકુન બોળાનાથ લક્ષ્મીરામ
આવી જોકરાને રૂ. ૧ ની ચોપડીયો ઇનામમાં આપી.—મોતે જુવા પ્રગણે
આમોદની નિયાળમાં તારીખ ૨૬-૧-૮૦ ને રોજ સળાદ્રાના પટેલ
ઓધવ નાગે આવી પરીક્ષા કરી રૂ. ૧ ની ચોપડીયો જોકરાઓને ઇના-
મમાં આપી.—મોતે ગતેરા પ્રગણે જંબુસરની નિયાળમાં તારીખ ૨૫-૧-૮૦
ને રોજ મહેરબાન આસિષ્ટ કલેક્ટર લેલીસાહેબે જોકરાઓને કસરત
કરાવી રૂ. ૩ ના પાંચસા વહેંચ્યા.—કસબે જંબુસરની કન્યાગાળામાં તારીખ
૨૧-૧-૮૦ ને રોજ મુરત અને બરચ જીલ્લાના મહેરબાન સેથનજીડજ
સાહેબ જરવુડસાહેબે પધારી પરીક્ષા લઈને રૂ. ૩ ની મીઠાઈ વગેરે જોક-
રાઓને આપી.—મોતે એકસાવ પ્રા. બરચની નિયાળમાં તારીખ ૨૭
ફેબ્રુઆરીને રોજ ડીપુટી એ. ઇન્ટરેક્ટરે પરીક્ષા લીધી તે વખત નીચેના
સદ સંસ્કરણે ઇનામ વહેંચ્યાં તેની વિગત. હા મુકરદમ નરસીરામસંજી
હા ઉપરાતદાર કાનજી મોરારે હા રોની ઇષારામ રામજીએ હા
પટેલ બીખા દીપાએ પત્રાસાં વહેંચ્યાં.—કાવા પ્રગણે જંબુસરની નિ-

અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનોમાં ૮૪૯૮૦ મૈલ છે.

કાગળની ઇંટો—ખતાવવાનું એક કારખાનું હાલ અમેરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાં નીકળ્યું છે. કહે છે કે ઇંટો કઠણ ને ભિજની કાંઈ પણ અસર નહિ લાગે એવી ખની શકે છે.

પાણી ઉપર ચાલવાની કળા—હાહા કહે છે કે અમેરિકામાં એકજાણે જસદના જોડા એવી જીવંતથી ખનાચા છે કે તે પહેર્યા હોય તો માણસ પાણી ઉપર ચાલી શકે, અને એ પ્રમાણે હાર્લેમ નદી ઉપર તેણે ધણી કૃતેહમદીથી પ્રયોગપણ કરી ખતાવ્યો હતો.

સરકારી જાહેર खवर.

જા. નં. ૨૯૫૪

અમદાવાદ ટ્રેનીંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા ૮મી નવેમરે અને પછીના દિવસે અમદાવાદમાં જ લેવામાં આવશે.

ઉમેદવારની ઉંમર પૂરાં સત્તર વર્ષની, તેની પાસે સેકંડ ક્લાસ પબ્લિક સર્વિસનું સર્ટિફિકેટ, અને તે શરીરની ખોડ ખાંપણથી મુક્ત હોવો જોઈશે.

ગૂજરાતી નિયાજોના ૬૬૧ ધોરણ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવાશે. જે ધણામાં ધણા દોકડા મેળવશે તેને સ્કાલર શિપ આપવામાં આવશે. જે પાસે યથે પણ સ્કાલર શિપ નહિ મેળવે, તે માફી સ્કાલરની રીતે દાખલ થઈ શકશે. એન્જી કંશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ સ્કાલર શિપ લેનારા સ્કાલરોને પસંદ કરશે; અને પોતાની મરજી પ્રમાણે તેની સંખ્યા રાખશે, માફી સ્કાલરો દાખલ કરવાની, સંખ્યા પણ એ સાહેબ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રાખશે.

ટ્રેનીંગ કોલેજના ઉર્ફ વર્ગની પ્રવેશક પરીક્ષાના ઉમેદવારોની પણ તેજ તારીખે ૪થા ઉર્ફ ધોરણ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

સુરત. } (ઇંગ્લેન્ડ સહી.) ઈ. જાઇલ્સ.
તા. ૨૨મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૦ } એન્જી કંશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ડ. બા.

ગુજરાત સામ્રાજ્યના સર્વાંગન વિગેરેનાં નાણાંની પહેલ.

તા. ૧ જી મ. સને ૧૮૮૦ થી તા. ૩૦ સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૮૦ સુધી.

કોના તરફથી.

સને ૧૮૭૯

સને ૧૮૮૦

રા. સા. એડા વિ. હે. એ. હ. સા. ની તરફથી. ૦—૦—૦ ૨૦૨—૧૨—૦

મંડર તાલુકા મુખ્ય મા. ની તરફથી. ૦—૦—૦ ૨૩—૦—૦

રા. સા. એ. એ. હે. એ. હ. મા. ની તરફથી. ૦—૦—૦ ૧૦—૧—૦

આ. એલિટવાડના ડે. એ. હ. સા. ૦—૦—૦ ૧૨—૦—૧

એ. ગાયકવાડી રાજાખાતાના ડિરેક્ટર સા. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

આ. પાલીતાણા તા. મુખ્ય મા. ૦—૦—૦ ૦—૦—૦

રા. સા. સુરત વિ. ડે. એ. હ. સા. ૦—૦—૦ ૬—૦—૦

રા. કુરુણાચંદર હોમરામ. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

આ. મહારા. એ. વ. મુખ્યના હેડ મામલર. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

આ. રામચંદ્ર હાઈસ્કૂલના હેડ મામલર. ૦—૦—૦ ૧—૨—૦

આ. નેતપોર તાલુકા મુખ્ય મામલર. ૦—૦—૦ ૧—૩—૧

રા. સા. સુરત દક્ષિણ વિ. ડે. એ. હ. ૦—૦—૦ ૧૨૬—૧૦—૧

(ધર્મજની નિયાજના મોરતારની તરફથી. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

મે. હરગોવિંદચંદર હારકાંદાસ. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

મે. બાપતનગર કેળવણીખાતાના ઉપરી પ્રા. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

બનારામણ મયાચંદરની તરફથી. ૦—૦—૦ ૧૩૨—૧૨—૦

રા. સા. અમદાવાદ વિ. હે. એ. હ. સા. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

મે. જસદણના મુખ્ય ડોરમારો તરફથી તા. ૦—૦—૦ ૪—૦—૦

લુકા મુખ્યના. ૦—૦—૦ ૪—૦—૦

રા. બા. મંગલગામની કવાચાળા. ૧—૦—૦ ૦—૦—૦

આ. સારા તાલુકા મુખ્ય મામલર. ૦—૦—૦ ૩૪—૨—૦

કઠારની સા. ગુ. નિયાજના મહેતાજી. ૦—૦—૦ ૧—૪—૦

રા. બગવાનખાત ખાપોલાત. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

આ. ફીમલ ટ્રેનિંગ સોસાયટી મા. ની તરફથી. ૦—૦—૦ ૧—૦—૦

આ. વડોદરા કાંપ મુખ્યના હેડ મામલર. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

આ. ગરમ હાઈસ્કૂલના હેડ મામલર. ૦—૦—૦ ૧—૬—૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL PAPER

NOVEMBER 1880.

પુસ્તક ૧૯ મું.

તરિક્કા.

અંક ૧૧ મો.

મૈતાજી બહુ મોટું પુત્ર, નામ તેમ છે કામજ-
કે અંતે મન લેવની, ખરી ખતી પરી દામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Pages

.....૨૪૧૨૪૧૨૪૧૨૪૧
.....૨૪૨૨૪૨૨૪૨૨૪૨
.....૨૪૩૨૪૩૨૪૩૨૪૩
.....૨૪૪૨૪૪૨૪૪૨૪૪
.....૨૪૫૨૪૫૨૪૫૨૪૫
.....૨૪૬૨૪૬૨૪૬૨૪૬
.....૨૪૭૨૪૭૨૪૭૨૪૭
.....૨૪૮૨૪૮૨૪૮૨૪૮
.....૨૪૯૨૪૯૨૪૯૨૪૯
.....૨૫૦૨૫૦૨૫૦૨૫૦
.....૨૫૧૨૫૧૨૫૧૨૫૧
.....૨૫૨૨૫૨૨૫૨૨૫૨
.....૨૫૩૨૫૩૨૫૩૨૫૩
.....૨૫૪૨૫૪૨૫૪૨૫૪
.....૨૫૫૨૫૫૨૫૫૨૫૫
.....૨૫૬૨૫૬૨૫૬૨૫૬
.....૨૫૭૨૫૭૨૫૭૨૫૭
.....૨૫૮૨૫૮૨૫૮૨૫૮
.....૨૫૯૨૫૯૨૫૯૨૫૯
.....૨૬૦૨૬૦૨૬૦૨૬૦
.....૨૬૧૨૬૧૨૬૧૨૬૧
.....૨૬૨૨૬૨૨૬૨૨૬૨
.....૨૬૩૨૬૩૨૬૩૨૬૩

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી)

અમદાવાદ મધ્યે

મામાનો હુકમથી યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને બુકબાઈન્ડિંગ કંપની
પ્રિન્ટિંગ અને બુકબાઈન્ડિંગ કંપની

મૂલ { ૩૧ } વરસનો અગાઉથી ન. { ૮૫૫ } અર્થ
{ ૩૦ } પૂરક અંક અંગ્રેજી. { ૮૫૬ }

पुस्तक १६ भुं.

नवेभ्यर सन १८८०.

प्यांक ११ भो.

दाक्टर व्यूलरने आशिर्वाद.

शार्दूलविक्रीडित वृत्त.

कॉलेजे करुणा करी व्युलर तें, विद्या शिखावी वडी.
दाधेलां दवथी तमाम रुखने, पोण्यां वृषा धै झाडी.
पालोयां तव जो प्रसाद जनमां, आनंद आ वृंदमां;
माता संस्कृत वाणि मिष्ट मधुरी, आशीप दे छंदमां.

दोहरा.

श्री शरमन जन सुख करण, व्यूलर बुद्धि निधान,
विद्याधिप विख्यात यश, धयो नथी को आन;
गूर्जर सौराष्ट्रे सुघड, विचारि कीधी म्हेर;
गुणग्राही गुण मानता, कहां गाम कहां श्हेर;

ક્ષમા દયા ઔદાર્ય સહ, સદ્રુણ રાજ સમાન;
 મળા નહિ કો વાતમાં, સમયસૂચક ધીમાન;
 ગ્રંથકાર ગૂંજરાતીને, સંતોષ્યા સરદાર;
 સંસ્કૃત વિદ્યા વાધે તે, વ્યૂલર તુજ ટપકાર;
 સુધારો વધારો કયો, યોગ્ય વિચારી દેશ;
 પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગ્રંથનો, સંગ્રહ કયો વિશેષ;
 પ્રશસ્તિ લેખ પુરાણ ને, વેદ તથા વેદાંગ;
 સકલ શાસ્ત્ર ઉપ શાસ્ત્ર ગુરુ, ભાષ્ય ભેદ સર્વાંગ;
 કીર્તિવંત ગુણવંત તે, અગાધ કીધો શોધ,
 સ્વદેશ જહ વિસ્તારશો, અધિક લખ્યો પ્રતિબોધ;
 જય પામો જગમાં વિદિત, ઉદિત પ્રભાકર જેમ;
 આશિષ દલપતિ રામનો, યુક્ત યુગલ રહિ ક્ષેમ;

નિબંધ શીખનારને સૂચના.

(પૃષ્ઠ ૧૮૦ થી આણુ).

૬. જે પ્રસંગે જેવી રીતે બોલાતું હોય, તે પ્રસંગે તેવી રીતે બોલવું તેને રુઢિ કહે છે.

શ્દિનું પરમપ્રમાણ પણ માન્ય વર્ગનું બોલવું એજ છે. તેથી ગામડીવા શ્દિ, પ્રાંતભેદની શ્દિ, કે પરબાણી શ્દિ પ્રમાણે આપણે લખીએ બોલીએ, તો તે દોષ ગણાય.

યાદ રાખવું કે કોઈ શબ્દ શુદ્ધ હોય, તોપણ તે રૂઢ ન હોય. અર્જુને વિસમિ એ બંને શબ્દો શુદ્ધ છે, એટલે, ગૂજરાતીમાં વપરાઈ શકે છે, તોપણ પ્રસંગ પ્રમાણે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સરકારમાં અર્જુ કરી એમ બોલવું હોય, ત્યાં સરકારને વિસમિ કરી એમ બોલીએ, તો રૂઢિનો માટો દોષ ગણાય. દહેરૂં, મંદીર, અને દેવન એ ત્રણે શબ્દના અર્થ તથા વ્યુત્પત્તિ પણ યાણું કરીને સરખીજ છે, તોપણ રૂઢિ પ્રમાણે એ બોલ તો પ્રસંગે બોલાય છે તેજ પ્રસંગે બોલવા જોઈએ. મહાદેવનું મંદીર, ગોસાંધજીનું દેવન, ગગને ખીંચીનું દહેરૂં એમ બોલીએ, તો શુદ્ધ ગૂજરાતી માણસને હસવું આઘા વિના રહે નહિ. વાક્ય રચનાનું પણ એમજ સમજવું.

૭. જે અર્થ ગનમાં ધાર્યો હોય તેજ અર્થ ભાષામાંથી નીકળે તેને યથાર્થતા કહીએ.

તમને કદાપિ એમ લાગશે કે આ કામ કાંઈ અઘરૂં નથી, અને કહેણા કે સાધના માણસો ધારેલો અર્થજ બાલે. પણ એમ નથી. મનનો અર્થ ખસાર બાષામાં એવી રીતે ઉતારવા, કે ધાર્યા કરતાં કાંઈ અર્થ વધી કે ઘટી જાય નહિ અથવા બાવમાં કાંઈ ફેર પડે નહિ, એ કામ બહુજ પિકર છે. તે એટલું આધરૂં છે ઘડાએલા ગ્રંથકારોમાંથી પણ થોડાજ તે ખસાર કરી શકે છે. બાષાનો એ સર્વોપરી ગુણ છે અને તે જગત્તરને માટે સૂક્ષ્મ છુદ્ધિ, ઘણી કેળવણી, અને ઘણો અનુભવ જોઈએ છીએ. શિખાડને તો યથાર્થતા શું જોજ પ્રથમ સમજાવું નથી.

આ ગુણ જગત્તરને માટે શબ્દે શબ્દનું તોલન કરવાનો મહાવરો રાખવો જોઈએ, અને દરેક વખતે વિચાર કરવો કે શબ્દમાં જરા પણ ફેરફાર કરવાથી અર્થ કે બાવમાં ફેરફાર ફેર પડી જાય છે.

આ ગુણ બાષામાં ન હોય, તો વખતે પ્રયંસા ધારી હોય ત્યાં નિંદા, અને નિંદા ધારી હોય ત્યાં પ્રશંસા, અજાણપણામાં યઈ જાય છે અને સમજી વાંચનારને હસવું આવે છે. આ ગુણ પરિપૂર્ણ રીતે શાસ્ત્રીય ગ્રંથોમાં જોવામાં આવે છે.

૮. શબ્દ કે વાક્યનો યડકારો એવી રીતનો થાય કે તેથી સાંભળનારના મન રાજ થાય, અને અર્થના રસમાં તે શબ્દોની પ્યનિચીજ વધારો થાય

તેને સમુચ્ચારણ કે સંધવનિ કહીએ.

આ ગુણને અર્થની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. તે ઉચ્ચારની ઉપરજ આધાર રાખે છે. એનો હેતુ ફક્ત કાનને ચાઈ લગાડવાનોજ છે. તો પણ એ ગુણ કેટલોક દરજ્જે અવશ્યનો છે. અર્થ સારો હોય પણ શબ્દો નો કાનને કરડે એવા હોય, તો તે સાંભળી કોઈ પણ રાજી થાય નહિ. તેમજ કોઈ વખત શબ્દ એવા સરસ ઉચ્ચારણના હોય ને હપચાફો એવા પ્રમાણમાં લહેકાતાં ચાલ્યા જાય, કે અર્થ ધૂળ જેવો હોય તો પણ તે વાચ્ય સાંભળીને માણસના મન રાજી રાજી થઈ જાય.

આ ગુણ ઉચ્ચ શ્રવણમાં સંપૂર્ણ રીતે જોવામાં આવે છે. ગદ્યના અંચોમાં એ ગુણ અમુક દરજ્જેજ આવી શકે, અને હદની બાહાર હોય, તો સારો પણ ન લાગે, કેમકે આખરે એ માત્ર બહારનીજ ટાપટીપ છે.

નિબંધ લખનારે આરંભમાં તો કરી પણ શબ્દની ટાપટીપ કરવા તર્ફ ધ્યાન રાખવું નહિ. એણે તો શુદ્ધિ, શ્દિ, ને મયાર્થતાના ગુણ મેળવવાનીજ ખંત રાખવી. સમુચ્ચારણ તો એની ઘણે જગ્યાએ આવે તેજવાથીજ સંતોષ માનવો.

કેટલાક નિવંધોની સંક્ષિપ્ત નોંધ.

૧. સ્ત્રી કેળવણી.

૧. કેળવણીની બ્યાખ્યા. સંસારમાં પોત પોતાનાં કામ સારી રીતે કરવાને કેળવણીની સમજાને જરૂર છે. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને કાંઈ તેનો ઓછો ખપ નથી. જે લોક સ્ત્રી કેળવણીને નકામી ગણે છે તે લોક કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી.

૨. નહિ કેળવણીએલું સ્ત્રીનું વર્ણન તથા તેના ગેરફાયદા.

અ. સ્ત્રીએ ઘરમાં પ્રધાનતાનું કામ સમાવવું જોઈએ તેમ તે કરી શકતી નથી પણ એક ગુલામડીના જેવુંજ વહીવટ કરી જાણે છે. એથી પુરૂષને ઘરની ને બહારની બંને ફિકર રાખવી પડે છે. પણ ગૃહસ્થાશ્રમના કામની ખરી વહેંચણી તો એણે કે પુરૂષે બહારથી કમાઈ આવવું અને સ્ત્રીએ ઘરે સમાવવું.

વ. બાળકોની સંભાળ તથા કેળવણી એ સ્ત્રીનું ખાસ કામ છે, પણ

તેનાથી તે ખિલકુલ યદ્યશક્યું નથી. બાળકેળવણી માર્યાજ સારી અપાય. બાલેકી માનેલીધે સારા નીવડેના છોકરા. એનાં ઉદાહરણ.

ક. ધણી ધણીયાણીની કેળવણીમાં ફેર હોવાથી તેઓને બનવું નથી. કળેડ બળદથી શી રીતે ગાડું ચાલે ?

ઢ. વહેમી તથા અસાન સ્ત્રી પુરુષને સારા કામમાં તિરંતરડાડે. આવેછે અને છોકરાંઓને બગાડે.

૩. મુધરેલા દેશમાં સ્ત્રી કેળવણી અવશ્યની ગણાયછે.

અ. સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી બાલેકી નથી ત્યાં સુધી કોઈ પણ દેશ મુધરેલો શી રીતે કહી શકાય ? વસ્તીનો અર્ધાભાગ તો નિઃસંશય જંગલી રહેજ.

બ. સ્ત્રીઓ બાલેકી ન હોય ત્યાં પુરુષની કેળવણી પણ અપૂર્ણ રહે. છોકરાઓનો અને તેમજ પુરુષોનો પણ કેટલોક કાળ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં જાયછે અને તેથી તેનો પાશ લાગ્યા વિના રહે નહિ.

ક. અસલ જ્યારે આપણોદેશ મુધરેલો હતો ત્યારે સ્ત્રી કેળવણી સારી રીતે અપાતી હતી તેના દાખલા.

૪. પૂર્વપક્ષ તથા તેનું સમાધાન.

અ. કમાવા જવું નથી એમ જે બોલેછે તે કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી. કમાવામાં નેટલીકેળવણીની જરૂરછે તેટલીજ સ્ત્રીની ઘરે ગોઠવણમાંછે. ઘરમાં ઘટતો ખરેખર કરવો, હિસાબ રાખવો, છોકરાંને કેળવવાં, વગેરે કામો અબણ સ્ત્રીથી શી રીતે યદ્ય શકે ?

બ. અનીતિ વધે એમ જે કહેછે તે પણ કેળવણીનો અર્થજ સમજતા નથી. કેળવણી એટલે ફક્ત બાલ્યવંશ એમ નથી. બાલ્યવાની સાથે તન, મન, ને નીતિ એ ત્રણ પ્રકારની કેળવણી જોઈએ. સ્ત્રી કે પુરુષ સર્વેને નીતિ તથા ધર્મની કેળવણી જરૂરનીજછે. એવીકેળવણી ન આપી હોય, તો વખતે માફાં

કુળ થાય; પણ એ ઉપરથીજ સિદ્ધ થાય છે કે કેળવણી આ-
પવાની ખરેખરી જરૂર છે. આભણ સ્ત્રીઓમાં તો ઉચ્ચતાં
કુરાચરણ વધારે હોય છે.

૫. ઉપસંહાર તથા બોધ.

૨. દેશાટણ.

૧. દેશાટણની મત્રા. “ જિન્હા કરતાં જોયું ભલું ” એ ઇચ્છા
સ્વાભાવિક છે.

૨. ઉપયોગી જ્ઞાન તથા હેંશીઆરી વધે છે.

અ. ઘણી ઘણી વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે.

બ. માણસોના બૂદા બૂદા આચારવિચાર જણાય છે, સારું તમારું
શું તે ઓળખતા આવડે છે, અને દુકાં અભિમાનશ્રદ્ધિ
દૂર થાય છે.

ક. ઘાટ ધાટના પાણી પીવાથી માણસ દેહિયાર ને પાકી થાય
છે, કેમકે તરેહ તરેહના માણસો એના જોવામાં આવી જાય છે.

દ. જાત જાતની વિદ્યા કળાઓ એના જોવામાં આવે છે.

૩. વિદ્યાશાળામાં મળેલી કેળવણી દેશાટણ વિના અપૂર્ણ ગણાય છે.
જાણનાની સાથે ગણ્યા પણ થયું જોઈએ.

અ. દેશાટણનો મૂરોપમાં પારો.

બ. એ જાગત અસજ્જ બરતખંડનો ધારો.

૪. દેશાટણ સમજાને ઉપજોગી છે. વિદ્યા, વેપારી, કે કારીગર ને થયું હોય
તેમાં દેશાટણથી ફાયદો થાય.

૫. (દુકામાંજ) હાત તો આપણને ઇત્તિહાસનો મુસાફરી કરવાની યિચ્છા
કરીને જરૂર છે, અને એ સંબંધી ને વહેંચે તેથી રચને મહામહા નુકસાન
થાય છે.

૬. ઉપસંહાર તથા બોધ.

૩. ઇતિહાસની મુસાફરી.

૧. સામાન્ય દેશાટણના ફાયદા (દુકામાં).

૨. ઇંગ્લાંડની મુસાફરી તો હાલને સમ સૌથી વધારે ફાયદા બરેલી છે.
 - અ. યુરોપ એ વિદ્યા, કળા તથા વ્યાપારનું મથક છે— હાલની કાશીયાત્રા એજ બાણવી.
 - વ. ઇંગ્લાંડની રાજ્યવ્યવસ્થા એ હાલ ઉત્તમ રાજનીતિની નિશાળ છે. રચાધિનાદિ ગુણો પ્રત્યક્ષ ત્યાંજ માત્ર મળે છે.
 - ક. એ આપણા રાજકર્તાનો દેશ છે. ત્યાંની રીતભાતથી વાકેફ થયા વિના અથવા ત્યાં જઈને મહેનત કર્યા વિના આપણે ધરતી દાદને પહોંચી શકીએ નહિ. દારૂતરી, સિવિલસર્વિસ, ઇન્જનેરી જોડે કેટલાક કામની મોટી પરીક્ષાઓ વિજ્ઞાતમાંજ થાય છે.
૩. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન,
 - અ. ત્યાં જય તેને વટલવુંજ પડે એમ નથી. ત્યાં સૌને પોતપોતાનો ધર્મ પાળવાની સંપૂર્ણ છૂટ છે. ત્યાંની હવાને લીધે મદ્યમાંસ ખાવા પડે એ વાત ખોટી છે. પરદેશગાર અને માંસાહાર નિષેધક મંડળીઓ ત્યાં સુખથી રહી શકે છે.
 - વ. અટકનદિ ઝોળંગવાનો પ્રતિબંધ. તેનું ખંડન. પ્રાચીન કાળમાં એવું બંધન નહોતું. વચલા વખતમાં આરાપાસ જીલમી મુસલમાનરાજ્યો યવાયી એવો ધારો નીકળ્યો. હાલ તેની જરૂર રહી નથી.
 - ક. હાલ એ વહેમ કેટલે દરજ્જે દૂર થયો છે અને કેટલાક માણસો વિજ્ઞાત જવા લાગ્યા છે. એ પ્રવાહ બંધ પડવાનો નથી.
૪. ઉપસાદાર તથા બાંધ.
 - અ. યાદરાખવું કે એ વિના આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી. હુનરકળા અને રાજ પ્રકરણી હજો વિજ્ઞાત ગયા વિના કદી પણ આપણા લોકને પ્રાપ્ત થવાના નથી.
 - વ. મોટે ઇંગ્લાંડ જનારની સંખ્યા વધવી જોઈએ, અને સધળા દેશાભિમાની પુરુષોનો ધર્મ છે કે તેમ કરનારને તન મન ને

ધનથી ઉત્તેજન તથા સહાયતા આપવી.

૪. પુનર્વિવાહ.

૧. બાપ્પા. ધણીના મૂઆ પછી સ્ત્રીએ ફરીથી પરણવું તેને પુનર્વિવાહ અથવા વિધવાવિવાહ કહેછે. નાતરું એટલેતો ધણી જીવતો છતાં બીજાને જવું તે. પુનર્વિવાહનો ધારો જોઈએ સારેછે તેટલોજ નાતરાનો નારો છે.

૨. સ્વાભાવિક રીતે એ બાબત સ્ત્રીને પ્રરૂપના હક સરખાજ હોવા જોઈએ.

૩. હાલ એ બાબત હિંદુની જૂદી જૂદી નાતોમાં કેવો ચાલ છે તેનું કાંઈક વર્ણન.

૪. પુનર્લગ્ન ન કરવા દેવાથી યતા નુકસાનો.

અ. વિધવાનાં અસહ્ય દુઃખો—તન, મન, ને ધનનાં.

બ. બલિઆર, બાળહત્યા વગેરે યતા અધર્મો.

ક. એથી કન્યાની ખોટ પડેછે, અને વસ્તી ઘટેછે.

૫. પૂર્વપક્ષ અને તેનું સમાધાન.

અ. શાસ્ત્રમાં મના નથી. પારાશર સ્મૃતિ. પ્રાચીન કાળમાં યએ. હાં પુર્નલગ્નો.

બ. કોઈ ધર્મ સમજી પુનર્વિવાહ નથી કરતા, પણ તેથી તો ઉજટો ધણોજ અધર્મ થાયછે. માટે મના હોય તો પણ દેશકાળ જોધને એ ધારો તો ફેરવવાજ જોઈએ.

ક. ધણીને મારી નાંખે એ કલ્પનાજ ગાંડીછે. દુનિયામાં બધે પુનર્લગ્ન થાયછે પણ કોઈ ઠેકાણે એમ થતું નથી. એ માણસના સ્વભાવથીજ ઉછરુંછે. માણસ સંપૂર્ણ પાપી પણ નથી ને સંપૂર્ણ પવિત્ર નથી. એવું ધોર કર્મ કરનાર સ્ત્રીઓ કદી પણ ધણી નીકળેજ નહિ.

ઢ. જમ નીચનો, બિદ જો ? એ જાણવું કેવળ મૂર્ખાઈ ને મિથ્યા-બિમાનનુંજ છે. શું માહા અધર્મી ચંડાળ કર્મી કરવામાં જમપણું રહેલું છે ? એ વિધવાઓના કર્મથી તો ખરું જોતાં

બાહ્યણ વાણીઆ ઈચને બદલે સૌથી નીચ કરેછે.

૧. સાર તથા બોધ.

૫. બાળકગન.

૧. બાળકગનનો ધારો છેક ગાંડો, અરવાભાવિક, ને મહા પાપીછે.

અ. જીવાનીમાં આબા પછી સ્ત્રી પ્રથમે પોતાની જાણે પરણવું એજ સ્ત્રાભાવિકછે. અસત્ત આપણાદેશમાં અને હાલ યુરોપમાં એમજ યાયછે. સ્વર્ગવાસી જોડું જોડું સુખી યાય તેવું માનાપની પસંદગીથી પરણેવું યાયજ નહિ.

ક. હાલ માનાપ કેવી ગાંડી ને નિર્દય રીતે જોકરાંઓને માટે પસંદગી કરેછે તેનું વર્ણન.

ઘ. માનાપ ગમે એટલી કાળજી રાખે, તો પણ નાનાં બાળક કેવાં નીવડશે તેની કાંઈ ખબર પડે નહિ અને તેથી બાળકગન નજ કરવાં જોઈએ.

૨. બાળકગનના ગેરફાયદા:—

અ. કળેડાં યાયછે; વિદ્યાભ્યાસ અટકેછે; અને શરીર, છુદ્ધિએ, તથા પૈસેટકે ખરાબ યાયછે.

ક. બાળપણમાં જોકરાં વધારે મરેછે અને તેથી બાળકગન કરાવાથી ધણી જોડીઓ બાળરાંડ યાયછે. માટે જે લોક પુનર્વિવાહ કરતા નથી તેથી તેણે તો ખસુસ બાળકગન નજ કરવાં જોઈએ.

૩. અસત્ત આપણાદેશમાં ક્યારે પરણતા ? તેથી રથકેવો સુખી હતો !

૪. આબા જાવતું સુખ લગત કિપર આધાર રાખેછે. એ બાબતમાં મા-બાપે બેપરવાહી રાખવી એ કેવી નિર્દયતા. કેવું મોટું પાપ, અને કેવી મૂર્ખાઈ.

૫. ઉપસંહાર. એ બાબતનો સુધારો બધાથી બનાશે એવોછે. એમાં શાશ્વ કે બાવની હરકત નથી. બોધ.

અકબરશાહ અને વીરવલ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૨૨૭ થી ચાલુ.)

બીરબલનો આ ઝડપે સાંભળતાંજ સભામાં સમજાએ નીચું જોડું અને થોડાક ક્ષણ સુધી થોઈ કાંઈપણ બોલી શક્યું નહિ. બધા વિચારમાં પડ્યા કે હવે બાદશાહ કોણ જાણે શું કરશે. પણ અકબરશાહ મોટા મનનો હતો અને

તે સમજી ગયો કે પોણે મને બાધ કરવાને સાહજ ખીરખાને. આવાં કહણુ વચન કહ્યાંછે. તેથી તે એટલુંજ બાધ્યો કે ખીરખાન, એ તેને વર્ષાતત્તુની કવિતાં કરવાનું કહ્યું હતું. તેને ડેકાણે તું આ શું બજો?

ખીરખાને પોતાનું માથું જમીનની સાથે લગાડી ઘણી નમ્રતાથી કહ્યું કે જનાહ પનાહ, એ વર્ષાતત્તુની સાયંકાળનુંજ વર્ણન છે. એમાં એમ કહ્યું કે " બાતબાતના રંગથી મનને હરવા વાળી પાતળી વાદળીઓના દોળામાં મિત્ર નામ સૂર્ય સાતો ઓગ થઈને થીર ઉભાછે, એધુ-ધનુષ્ય અશ્રુછે, અને અંદ્રમા સામે આંચોછે. "

બાદશાહે કહ્યું કે એ અર્થ જરાખર બંધ નિસાતો નથી, કેમકે સૂર્ય થીર ઉભો રહે એ વાત ખોટીછે. ખીરખાને જવાબ આપ્યો કે સહિય, ખરેખરોતો સૂર્ય ઉભો રહેતો નથીજ, પણ જો આથમતી વળા ન્યાર્ગને જોઈએ છછએ તો તે ઉભો રહેતો હોય એમજ દેખાયછે. જગન્નાથ પંડિત વગેરે બીજા સૂટી સૌદર્શનાના અભ્યાસીઓએ સાક્ષી પૂરી કે સાંજે એ પ્રમાણે દેખાયછે અરે. તેથી એ વાતનો સામીન થઈ, તારે બાદશાહે બોછ શંકા કાઢી, કે વાદળીઓને પાતળી કહેવાનું પ્રયોજન શું ?

આ સવાલનો જવાબ થી રાત્રે દેવો તેનો ખીરખાન વિચાર કરતો હતો એટલામાં ભેયી કવિ (જે પાછળથી ખીરખાનનો પરમ મિત્ર થયો હતો તે) બાતી ઉભો કે સહિય, આખા દુલામાં એજ વિશેષણ જ્યોતિષ્ય પહે ખરેખર સાબિત્રાયછે. વાદળીઓ જડી ઘટ હોય, તો તો તે ધનયોરે દેખાય અને વરસાદ આવે. ન્યારે વાદળીઓ પાનળી હોય તારેજ તેને ભેદીને સૂર્યના કિરણ આપણી તરફ આવાં ચોકે, અને આકાશમાં રંગબેરંગો લીલા જમી રહે.

બાદશાહ પંડેજ બૂત કાઢવાને ચાહેછે એમ જાણી મિયાં લખ્ખે ત્યાં ખુણામાં બેઠા હતા તેણે ઘણીઘણી લગાસની સાથે બારે ટાલેલું સજાબું, પણ તેનો સાર એ હતો કે એક કાળેજ સૂર્ય ને અંદરનું વર્ગન કરૂંછે તે અશક્યછે. ખીરખાને હસીને એટલુંજ કહ્યું કે, મિયા, તમારો અકબરમાં હમેશાં અમાસજ રહેછે એટલે તમે પુનેમનું વર્ણન ક્યાંથી સમજી શકો ?

કોઇએ કહ્યું કે " ચડા " ને " આપા " એ બે શબ્દની સંધિ કરી નાંખીછે તેમ પ્રાકૃતમાં થતું નથી. જગન્નાથ પંડિતે જવાબ આપ્યો કે આ દુલામાં રહ્ય છે તેથી એ દોગ ગણાય નહિ, પણ એટલું બાતીનેજ તે અવ-

કાંઈ ગપા કેમકે વિચાર આવ્યો કે બાદશાહ ને 'સો રસેપહે' એમ પૂછશે તો મારે એમની વિરુદ્ધનો અર્થ કરી બતાવવો પડશે. પણ બાદશાહનો મૂળથીજ એ અર્થ સમજી ગયો હતો. તે છતાં પોતે કાંઈક ગુસ્સાનું ડોળ કરીને કહ્યું કે મોત, બીરબલ, એ દૂહો ફરીયા અને એમાં બીજો શા અર્થ રાખ્યો છે તે કહે. હુકમ થયો એટલે કાંઈ સાલે નહિ તેથી બીરબલે તે દૂહો ફરીયા નીચે પ્રમાણે બોલ્યો.

રંગે બિરંગો મનોહરી પતરી પયાંધરી વૃંદ

મિત્ર ઠરા થિર રક્તહો ચાપચઢાયા ચંદ.

અને પછી એનો અર્થ કરતી વેળા ડર આપીને ઉભો રહ્યો. બાદશાહે કહ્યું, બીહી નહિ, ને બરાબર અર્થ કર, કેમકે અહિંમાં ખાસ મંજૂર બેઠું છે. આ ઉપરાંથી બીરબલને હિમત આવી અને તે ઘણી દીનતા આજીજી એનો અર્થ "ભાતભાતના રંગથી મનને દરણ કરવા વાળી પાતળી સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં મારો મિત્ર આસકત થઈને સ્થિર ઉભો છે, અને તેના સામે અંદાજ ધનુષ્ય મગાવોને ધસી આવ્યો છે" એ રીતનો ધાપ છે એમ કહીને એણે ઘણી ઘણી આજીજી, દીનતા, તથા તત્ત્વોત્તમી પોતાની બેઅદર્શી મારે માફ માગી, અને કહ્યું કે આ આખું મંજૂર આપને એ બાબત કહેવાને ઈચ્છું હતું તેથી મેં આપનું બહું ચાહી મેં માફ માધું આપની તરવારની ધંરપર મૂક્યું છે, તે આહોતો કાપી નાંખ્યો કે મહેરબાની શિરપેચ બંધાવી મુશોબિત કર્યો. બીજા સમાસનો પણ પોતાની તર્ફના બે શબ્દ આ પ્રસંગે લાગે તેમ જોઈયા, અને સમજાવ્યું કે રાજના હિતને માટે આટલી ચેતવણી આપવી આપને જરૂર હતી.

અકબર તો મૂળથીજ સમજેા ભાવ સમજી ગયો હતો. તેથી બીરબલની હિમત, હિતજુદિ, તથા ચતુરાઈથી ઘણેજ પ્રસન્ન થયો હતો. તેથી તેણે સવળા મિત્રોના તથા તેમાં વિશેષે કરીને બીરબલનાં બહુજ વખાંણ ક્યાં, અને તેમનો અંતઃકરણથી ખાડ માળ્યો. એણે કહ્યું કે હું મારાં ધનભાગ્ય સમજાવ્યું કે મને તમારા જેવા મંત્રીઓ મળ્યા છે. બધાએ જવાબ આપ્યો કે એ આપની લાયકી છે. કે તમે અમારો ગુણ માની લો છો, અને કદાપિ અમારામાં કાંઈ ગુણ છે તો પણ તેની કદર કરનાર આપના જેવા આ જગતમાં કોણ મળનાર કે.

આ પ્રમાણે વાત ચાલે છે એટલામાં કેટલાક અવેરીઓને બોલાવ્યા હશે તે ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને એકેકથી મડીઆતો માલ દેખાડવા લાગ્યા. એ અવેરાત નોંધ સંધાનાનાં દિલ રાજાં થયા અને બાદશાહે કેટલીક ખરીદી કરવી હતી તે કરી. એવામાં કોઈએ પૂછ્યું કે હીરાથી અંધારે અજવાળાં યાવ એમ કહેવાય છે તે ખરું હશે ? અવેરીઓ કહે કે સારો હીરો હોયતો યાવ, અને કેટલાક શાસ્ત્રીઓએ કહ્યું કે ન યાવ, કેમકે રત્નમાં કાંઈ જાતનું તેજ નથી. એ વાતનું પારખું નેવાને સારે ઝંઝારમાંથી બાદશાહે કોહનરૂ હીરો મંગાવ્યો, તે પાસેની એક ઓરડીમાં મૂકી નેવો તો ઝળકતો-માલુમ પડ્યો. શાસ્ત્રીઓએ કહ્યું કે એમ નહિ, છેક અંધારામાં મૂક્યો જોઈએ. તે ઉપરથી તેને ભાંખરામાં ભાંખરે હતું ત્યાં મૂક્યો. તારે તો કાંઈ પણ તેજ માલુમ પડ્યું નહિ. તે ઉપરથી બધાની ખાત્રી થઈ કે હીરાંમં જાતનું તેજ તો કાંઈ નથી, પણ તેના ઉપર થોડુંએ અજવાળું પડે તો તે પરાવર્તન પમાડી ધણું દેખાડે. મિયાં લખ્યેએ કહ્યું કે તારે હીરામાં કાંઈ ખૂબી રહી નહિ.

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, કે મોટી ખૂબી કે કોઈનો જરા ગુણ જોતાંજ તેને સા ગણો વધારીને બતાવે છે. તે ઉપરથી રાજા તોડમણ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

**ગુન દિનકરકે કિરનકો કીર્તિ પરાવર્તન
સો જાકી ડયૌં પાત્રતા ત્યૌંહે હોત ઉત્પન્ન.**

અર્થ:—ગુણરૂપી સૂર્યે તેનાં કિરણનું જે પરાવર્તન પામવું તેને કીર્તિ કહીએ. તે (કીર્તિ) જે પદાર્થ ઉપર પડે છે તેની પાત્રતા પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે કીર્તિ સારી નકારી યત્રી એ મૂળ ધણીના ગુણ ઉપર આધાર રાખતી નથી, પણ સામા માણસના સ્વભાવ ઉપર આધાર રાખે છે. જેમ કે જગન્નાથ પંડિત, મુક્તાં કૈશ્રી વગેરેની અકબરશાહ ખૂબી ગણે છે અને મુક્તાં જનુનુદીન જેવા નિંદા કરે છે તે બધાનું કારણ એજ કે એ પંડિતો તો એના એજ છે પણ એની કદર જાણનારની પાત્રતા જુદી જુદી છે. તે ઉપરથી ખીરબલે બોલ્યો કે

**પૂરન પરાવર્તન કરત કિરન મનીમાનીક
ઝલે ઢરાન જલેયદા પથર જો અરસિક.**

અર્થ:—મણીમાણેક ને છે તે પોતાની ઉપર પડેલા કિરણોને સંપૂર્ણ રીતે પરાવર્તન પમાડે છે, અને ખર ને અસિક છે તે કદી બળી જાયતો પણ જરાએ ઝલે મારતો નથી.

જગત્રાધે કહ્યું કે રાત્ર તોજમસે બહુ ડાહી વાત કહી. કીર્તિ એ ગુણનું અરુખડું પરાવર્તનજ છે. ગુણ હોય નહિતો પરાવર્તન પડતું નહિ, અને હોય તો પદ્માવિના પણ રહે નહિ. તેમ કેટલું ને કેવું પડે તે પાવના ઉપર આધાર રાખે છે, ગુણની ઉપર નહિ.

શુદ્ધ સુગુન રૂપ સુરંજક વિવિધ કીર્તિ પ્રતિબિંબ લાલલીલમ મિટ્ટીસ્ફટિક અંબુઆદિ આલંબ.

અર્થ—સુગુણ રૂપી સૂરજ તો નિર્મળો એકજ છે, પણ તેનાં કીર્તિરૂપી પ્રતિબિંબ લાલ, લીલમ, રક્ષટિક, માટી, પાણી વગેરે જૂદા જૂદા પદાર્થનું આલંબન પામે છે તે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં પડે છે.

ફેરીએ કહ્યું કે ખૂબ કહી. જેમ સૂરજનાં કિરણો નિર્મળ છે, તો પણ લાલમાંથી જોતાં લાલ, લીલમમાંથી જોતાં લીલો, રક્ષટિકમાંથી અળકતાં ઘોળાં, માટીમાંથી શુન્ય અને પાણીમાંથી કેવળ નિર્મળાં દેખાય છે, તેમજ ગુણીજન તો એકનો એક હોય છે, પણ તેને જૂદા જૂદા માણસો જૂદે જૂદે બાવે જોય છે.

પ્રસંગ જોઈ ખીરબલે અટક્યાણું કર્યું કે, મિયાં લખ્ખે, “લાલલીલમ મિટ્ટી રક્ષટિક” એમાંથી તમને શેમાં મળ્યું, અને એમ બોલતા “મિટ્ટી” શબ્દ ઉપર એવો બાર મૂક્યો કે એના પ્રશ્નો જવાબમાં તેમાંજ આવી રહ્યો. મિયાં સાહેબ તો બિચારા અમાસ પુનેમની બાબતમાં પોતાની જૂલ યદ્દ હતી તેના દૈયા શોકમાંજ ગિરફતારે હતા, અને તેમાં આ બીજો સપાટો સાંબળી છેકજ ગભરાઈ ગયા. તેથી જવાબ દેવા માંડ્યો પણ કંઈ બોલાઈ શક્યું નહિ અને પેલી અમાસ પુનેમની વાત મનમાં ઘોળાયા કરતી હતી તેથી ગભરાટમાં “કાળી પુનેમનીરાત” એમજ બોલાઈ ગયું. આ સાંબળી આખી સળા ખડખડ હસી પડી, અને મિયાં લખ્ખે છેક રડવા નેવો યદ્દ મયો.

એ વેળા ઉદાર ખીરબલ પોતેજ એની મદદે આવ્યો. એણે કહ્યું કે

શાહેન, મિયાં લખ્ખે તો સમસ્યા પૂછેછે અને કહેછે કે છેલ્લું ચરણ "કા-
લીપૂર્ણિમા રાત્ર" આવે એવી એક આ પ્રસંગને અનુસરી કવિતા બનાવો.
બાદશાહે કહ્યું કે તારે તે લુંજ બનાવ. જ્યેા હુકમ એમ કહી તેણે
નાચેનો દૂહો બોલી બતાવ્યો.

નરમસુસ્વદ સંજોગિકો; गरम त्रिजोगी गान्न;

कर्म मर्म भरी रोगिको;- काली पूर्णिमा रात्र.

અર્થ—શરદ પુનમની રાત્ર સંજોગીને નરમ ને સુખકારક લાગેછે તેજ
વિજોગીના શરીરને ગરમ લાગેછે. અને રોગોને કાળી બપોરે જણાયછે કેમકે
તે રાતમાં એના કર્મનો સમજો મર્મ ગરેછો છે.

જોષીએ કહ્યું કે વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં આમાં પ્રત્યેક રોગીને બારે ગણીછે અને
વગતાં પાણી યવાના હોયછે તો તે દિવસથીજ યવા લાગેછે, કે નહિતો તે માનવો
ચાપછે. માટે એ રાતને કર્મ મર્મ બરી કહ્યું એ અરેખરૂં યથાર્થ છે.

ज्योर्ज वार्शिंग्टन ने विलियमटेलनां चरित्र.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૨૩૪ થી.)

ગયા અંકમાં વાર્શિંગ્ટનના ચરિત્રનું આપણે વિવેચન કરી ગયા અને
આજે વિલિયમટેલનું કરવાનો વિચાર રાખીએ છઈએ.

વિલિયમટેલનું નામે ધૂરોષ ખંડના કાદાણીઓમાં ઘણુંજ મશ્હુર છે. એના
નામથી બાળક પણ અજાણ્યું નથી. એ મોટો દેશભક્ત ગણાયછે અને એના
પરાક્રમની ઘણી વાતો આવેછે. એ સ્વિસરલેંડમાં તેરમાં સેકડામાં યર્ધ
ગયો અને તે દેશના સ્વતંત્ર સ્થિતિનું મૂળ કારણ એ ગણાયછે. તે વખતે અહિંયા
જર્મનીના પાદશાહનો હુકમ આવ્યો, પણ ગુલક પાદાડી હોવાથી તે નામનોજ
હતો, ને અરેખરૂં જોઈએ તો લોકો સ્વતંત્રતાજ બોલયતા. એવામાં પાસેના
આસ્ટ્રિયાના મુલકમાં એક ડારર મહા રાજાજોની ને જર્મનો નીકળ્યો. તેણે
સ્વિસ લોકના ગામડા એક પછી એક પોતાને કમત્તે કરી લીધાં અને કહ્યું કે
તમે જર્મનીના પાદશાહને જલસે મને તમારો અધિરાજ ગણો. તે લોકોએ
એ વાત કબુલ કરી નહિ, અને તેથી એની તર્ફનો ઘણો જુલમ યવા લાગ્યો.
ગેરજર નામના અમીરને એ પ્રાંતનો મુખો ટેરવો હતો તે પોતાના

ધણી કરતાં પણ ધણો નકારો હતો. એના અમલમાં બહુબહુ જુલમ ગુજાર્યા, ને વહુ દીકરીની પણ લાજ લૂંટાયા લાગી. ગૂરા શિવજી આટલું બધું સાંખી રહે એવા નહોતા. લાજ લૂંટનારને તો તેઓએ તે ઢેકાણે જ ઠાર કરી નાંખ્યાં, અને ઢેકાણે ઢેકાણે આ પરદેશીઓની ખૂસરી કેમ કાઢી નાંખાય તેની મસલતો થવા લાગી.

દેશ છૂટકારાના આ ઉદ્યોગમાં વિલિયમટેલ સૌથી આગળ પડતો હતો. તે ઈ. સ. ૧૨૭૫ માં સુસર્ન સરોવર ઉપર ઊરિ પ્રગણાના બ્યુગ્લેન નામના એકાંત ગામમાં જન્મ્યો હતો. તે એકનો ધધો કરતો અને તેમાં તે મહા ઉદ્યોગી, ખંતી, તથા પ્રમાણિક હતો. આખા મુલકમાં એના નવો કોઈ પણ તીર મારનારો ન હોતો, અને તેમજ સુસર્ન સરોવરમાં હોડી ચલાવવામાં કોઈ ખાસ પણ તેની બરાબરી કરી શકતો નહિ. એ આવો બહાદુર ને પરાક્રમી હતો તેની સાથે ડાહ્યો પણ તેજોજ હતો. હજી સુધી દેશમાં જે જુલમ થતો હતો તે મૂઠે મોઢે જોવાજ કરતો, પણ બીજા ઉછાંછળાઓના પોં બોલી બગાડતો નહિ. એ વિચારતો કે કાંઈ કરતાં પણ એ જુલમગાર પોતાની મજે સમજે તો સાફ. પણ એનો તો જુલમ વધતોજ ગયો અને આખરે એણે જોયું કે હવે બહાર પડ્યા વિના છૂટકો નથી. આજસુધી પોતાના મનમાં જે વિચાર ધોળાયા કરતા હતા તે એણે ઘરમાં પણ કોઈને કહ્યા નહોતા. પણ એ ઘણાં સાંજે એણે પોતાની સ્ત્રીને એકાંતમાં બોલાવી ગંભિરાઈથી કહ્યું કે હવે મારે દેશને માટે બહાર પડવાનો વખત આવ્યોછે, અને તેથી તારે મારો તર્ફની કાંઈ ફિકર રાખવી નહિ. એવી વાત થાયછે એટલામાં એના પરમમિત્ર આર્નેલ્ડના ઘરડા બાપને તેની દીકરી ત્યાં દોરી લાવી અને જોયછેતો પેલા મંડળ અમલદારે તેના ડોળા ડામ દબને ફાડી નાંખાવ્યા હતા. આર્નેલ્ડ ક્યાંછે એમ ઘૂછતાં માલમ પડ્યું કે તેને તો પોતાના જીવને માટે ડુંગરામાં નાસી જવું પડ્યુંછે. આ સાંભળી વિલિયમટેલ ટપ ઉઠ્યો અને તે ક્ષણથી પોતાની ત્રિંદગી દેશ કલ્યાણમા અર્પણ કરી. હવેથી એ જુલમગારનું રાજ શી રીતે જાય તેનીજ તજવીજમાં મડ્યો રહ્યો; વરના સામગ્રીનો ડગલો પહેરી તે રાત્રે ડુંગરોમાં ભટકી લોકોને ઉરડેલા એક તર્ફ ગયો અને બીજી તર્ફથી પોતાના છોકરા વાલ્ટરને મોકલી આર્નેલ્ડને કાલાબુંડે તું પણ તે તર્ફ બધે ફરો વળીને લોકોને તૈયાર કર. એ રીતે કેટલાક વખત સુધી બારે ઉદ્યોગ ચાલ્યો. લોકો રાત્રે ડુંગરો ઉપર બેળા થાય, મરાજત કરે અને મરવું કે મારવું એવી પ્રતિજ્ઞા

લઈ છૂટા પડે. વિલિયમટેલ બધાને ટોકતો કે વગર સમજી ઉતાવળ કરશો નહિ, અને તેથી જ્યારે તે ડુંગરા સળગાવે ત્યારે બધાએ એકદમ બહાર પડવું એવો બેત કરી રાખ્યો હતો. મુસલમાનોની સાથે લડવામાં મરાઠાઓએ પણ શિવાજીના વખતમાં બેડનું આ ચિન્હજ રાખ્યું હતું.

આ પ્રમાણે જુહાપુરમાં આસેડે એટલામાં એક બનાવ એવો બન્યો કે વિલિયમ ટેલને એકદમ બહાર પડવાની જરૂર પડી. એ બધે બંદોગસ્ત કરીને પાછો પોતાના ગામમાં આવ્યો, ત્યારે જોયું કે તો ગામના ચોક બજારમાં લશ્કરનો એક ટુકડો ઉભો છે, વચમાં હાંચે એક માંદશાહી ટોપી ઢાંગી છે, અને તેને સઘળા રાહદારીઓ નીચા વળીવળીને સલામ કરી ચાલ્યા જાય છે. કંસરાજાએ મથુરામાં પોતાનું ધનુષ્ય પૂજાવ્યું હતું તેના જેવું આ ધનું, બહાર પડે વિલિયમ આ ટોપીને કેમ નમે ? તેતો જોઈ જ રહ્યો, અને વિચારમાં પડ્યો કે શું મારા રંગીઓ છેક આવા નીચ ધઈ ગયા છે કે આ જુલમગારની ટોપીને પણ નમતાં લજવાતા નથી ! એવામાં શિવાજીઓએ આવી એતુ કાંડુ ગ્રાહ્યું, અને બળાતકારે સુખાની આગળ ઘસડી ગયા, કેમકે તેમને વરદી આપી મૂકી હતી કે જે મારી ટોપીને ન નમે તેને પકડી લાવે. સુખાની હજુરમાં કાંઈપણ ગળરાયા સિવાય વિલિયમટેલે જવાબ દીધો કે ટોપીને નમવાનો આપે હુકમ કાઢ્યો છે કે કાઢ્યો એ મારા જાણવામાં નહોતું. આગલે દિવસે ટેલના જોકરા વાહર ને પણ કાંઈ સ્વતંત્રપણે બાજવાને માટે પકડીને કેદ ર્યાં હતો, અને તેનું મોઢું એને બહુ મળતું આવવાયો સુખાએ પૂછ્યું કે તારા નામશું ? એણે જવાબ દીધો કે વિલિયમ ટેલ. આ સાંભળતાંજ એણે નિશ્ચય કર્યો કે આ નામીયા બાણાવળીને ગમેતે કરે તોપણ જીવનો જવા દેવો નહી. તે છતાં છાકેલા અમલદારોના મજબાવ પ્રમાણે એણે હસીને કહ્યું કે તું આખા મુસલમાન જામરો તીરંદાજ કહેવાય છે તે વાતનું મારે પારખું જોવું છે. તારા છોકરાના માથા ઉપર એક સફરજંગ મૂકું, અને તું સો વારને છોટથી વિધી નાંખે, તો જાઓ તમારા બનેનો યુનોહ માફ છે. આ જંગલી નિર્દય બાલ સાંભળી વિલિયમટેલે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. ત્યારે પેલાએ ઓડવાઈને કહ્યું કે જે મારી સરત કબૂલ કરતો નથી, તો તારી નજર આગળજ તારા છોકરાને હું પહેલવહેલો મારી નંખાવું અને પછીથી તારો વારો. (અધૂરું)

કેઝવણીઆતાની સ્વરો.

આ. નં. ૫૨ થી ૫૬

૨. પં.

ભાંદરવા, — મહેરવાન કાકોરસાહેબ મહારાણાશ્રી અદેસીંગજી મહારાજ તથા કારબારી રાજેશ્રી કલ્યાણભાઈ તથા રાજેશ્રી બાબાભાઈ તથા સ્વસ્થાન ધોળકાના મેં. યાણદારસાહેબ સામળભાઈ તથા સર્વ કચેરી મંડળ તથા ક-મિટિના મેમ્બરો અને ગામના બીજા સદગ્રહસ્થોએ પધારી પરીક્ષા કરી ૩૧) ચોપડીયો ૩૨) પનાસાં ૩૭) મહેતાજીને પાધડી કુજ ૩૨૦)નું ઇનામ વહેંચ્યું. — રહેરા, વાર્ષિક પરીક્ષાનું ઇનામ વહેંચતી વખત ગામના સદગ્રહ-સ્થોની ૩૫૩ ગોધરાના દેશાઈ બાકરાવ રણજોડરાયજી ૩૦૧ તથા પોલીશપટેલ દેશાઈ મનસુખ કુંજરજી ૩૦૧ રા. અંબાલાલ બગવાનજી ૩૦૧ રા. છગનલાલ શેવકરામ મીઠાપોરના ૩૦૧ કુજ ૩૨)નું ઇનામ વહેંચ્યું. — રામપટેલનું ચુવાકુ, વાર્ષિક પરીક્ષાનું સરકારી ઇનામ વહેંચતી વખત ગામના સદગ્રહસ્થો અને કમિટિના મેમ્બરોએ મળી કુજ ૩૩૧)નું ઇનામ વધારે વહેંચ્યું તેના નામ ૩૧) માજી રસેકલાસ હેડકાન્સેબલ જમાનખાં મારખાં ૩૧) હાલના રસેકલાસ હેડકાન્સેબલ મોતીભાઈ નેઠાદાસ ૩૦૧ પટેલ હરિભાઈ ચંકરદાસ ૩૦૧ પટેલ રણજોડ ગોવિંદ ૩૦૧ તલાટી માંજીલાલ મોતીરામ

(ઇંગ્લેજસહી) માધવલાલ હરિલાલ.

૩. એ. ઇ. ૨. પં. મહાત્મ.

ગોહીસવાડ.

બ. નં. ૨૦૫.

ભંડારીયા — ગરાસીઆ મુળુભાઈ સરતાવજી ૩૦-૩-૦ મીઠાઈ — કો-ળીયાક. પ્રાગજી ફુલભ ૩૧) મીઠાઈ — આપજ. રેવાચંકર કાચીરામ ૩૧) મીઠાઈ-૩૦-૮-૦ દરમહીને પાણી પાવું નરસીદાસ નાગરદાસ ૩૦-૮-૦ મી-ઠાઈ — આંબા. પટેલ. દેવરાજ બવાન ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ ૩૦-૮-૦ મહેતાજી નેં. પટેલ. મુળજી ઉકાભાઈ ૩૩) ચોપડીયો ૩૧) મીઠાઈ ૩૩) મહેતાજીને કુજ ૩૭) સૈયા ગીગા મીરાજી ૩૦૧ મીઠાઈ — ભીંગરાડ. શા. બવાન શામજી ૩૧) મીઠાઈ, મહેતાજી પનજી મોરારજી ૩૧) મીઠાઈ — જુનાસવાર. મગ-

નક્કાલ પીતમલાલ-પોપટ અમરશી ડોકરાઓને જે મારા સુધી પાણી પા-
 યું—સથરા. અખજી બીમજી રૂ૦ પતાસાં—ખુંટવડા. પ્રેસીડેન્ટ શામજી
 નરભિરામ રૂ૧) મીઠાઈ વ્રજલાલ રામેશ્વર રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ પરસોતમ મા-
 ધવજી રૂ૦૧ મીઠાઈ, ધર્મશી નાગજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ, બાણજી, મધજી
 રૂ૦૧ હરજીવન મનજી રૂ૦૧ મીઠાઈ. ગોરધન હેમરાજ રૂ૦૧ મીઠાઈ—કલ-
 સાર. કોબદાર કુલબરાય ભગવાનદાસ રૂ૧) મીઠાઈ—કોટડાપીઠા. તાલુકદા-
 રોએ રૂ૧૧ મીઠાઈ, જામીદાર રૂ૧૧ મીઠાઈ, મખ્ખરોએ રૂ૧૧ મીઠાઈ—ગઢડા
 કંન્યાશાળા. મહેરબાન બાવનગર દરબાર સાહેબ તરફથી રૂ૫-૩-૩ ચોપડી-
 યો—જલાલપોર. વળીઆ લવજી વીરજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ—હડવા. રકૂલ
 કમિટિ તરફથી રૂ૦૧ મીઠાઈ—સમઢીઆળા, પટેલ. કાળા હીરા તરફથી
 રૂ૨) મહેતાજીને પાંચડીના—ખાટાદ કંન્યાશાળા. રા. નૌતમરામ ઈચ્છારામ
 તરફથી રૂ૦૧ ચાંદલા કુલ રૂ૧) —ગઢડા. ઇઆર્જ ડાકટર રામચંદ્ર યશવંત
 રૂ૧) મીઠાઈ, ડાકર. મોતી લવજી રૂ૧) મીઠાઈ—ખોપાળા. મે. બાગીલાલ
 પ્રાણવત્તબદાસ રૂ૦૧ મીઠાઈ—લીલીઆ. મહેરબાન બાવનગર દરબાર તરફથી
 રૂ૧૧-૮-૦ ગુણપાટના કટકા (૨)—આંખા. સુકલ. રઘુરામ નયુરામ તથા
 બાવા ગંગારામ હરજીવનદાસે મળી રૂ૦-૮-૦ ચોપડીયો રૂ૦-૪-૦ મીઠાઈ
 રૂ૦-૮-૦ મહેતાજીને કુલ રૂ૧-૪-૦ સુકલ. હરજીવન જીભાઈ રૂ૦-૫-૦
 મીઠાઈ—જાંચોડા. ઈચ્છાચંકર જટાચંકર રૂ૦૧ ચોપડીયો—લીંગરાડ. મે.
 બાવનગર દરબાર સાહેબની તરફથી રૂ૫-૪-૦ ઇનામ વહેચ્યું—મે. ભવાન
 ચીંગજી રૂ૦-૪-૦ પતાસાં—વીજપડી. મે. બાવનગરના સરન્યાયાધીશ સા.
 વીક્ષારામ મોતીરામ તરફથી ફેરીઓ—વંડા. એજન ન્યાયાધીશ સાહેબ
 રૂ૦-૮-૦ પતાસાં વંડા રકૂલ કમિટિ તરફથી રૂ૦-૧૨-૦ પતાસાં—ઝાઝમે-
 ર. ગામના સહસ્ત્રોએ રૂ૦-૯-૦ મીઠાઈ—સુલતાનપોર. રા. મગનલાલ રામ-
 જી, સાંકરલાલ મનરુખરામ, પ્રતાપરામ વજીચંકર, નવનીધરા હરજીવનદાસે
 મળી રૂ૧) મીઠાઈ—તલાજી કંન્યાશાળા. મે. બાવનગર દરબાર સાહેબ તર-
 ફથી રૂ૫) ચોપડીયો—આંડળ. નયુમીયાં ઉતાવળા મીયાં રૂ૧) મીઠાઈ—હડ-
 મતીયા. આ. વહિવટદાર બાપુરાય બાબાજી રૂ૦-૮-૦ મીઠાઈ—દરડ. રાજેશી
 વ્રજરાય ગુલામરાય રૂ૦-૧૨-૦ મીઠાઈ—હજીયાદ. ડાકોર સાહેબ વખતસાંગ-
 જી, કુમારશી અખેરાજી તથા કારબારી સાહેબ. બજીબાઈ, મણીચંકર

૩૧-૮-૦ ઓપડીયો, ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને પાઘડીનો કુલ ૩૩-૮-૦
રાજેશી સારાભાઈ અવસરામ ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ—લીંબડા. રકૂલ કમિટિના
મખમરોએ ૩૨-૨-૦ ઓપડીયો—લાઠી. ઠાકરોશી પાપુના સાહેબ તરફથી
૩૩-૦-૦ મીઠાઈ, વસુલાતી અધિકારી રા. વજેશંકર લાધાભાઈ ૩૧-૧૪-૦
મીઠાઈ—લાઠી કંત્યાસાખા. મેં. કારભાઈ સાહેબ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ ૩૬)
મહેતાજીને કુલ ૩૭) નું ધૂનામ વહેંચ્યું—તાં ૧૮-૬-૮ મૂ. વળા.

(ઇંગ્રેજી સહી.) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ૩. એ. ઇ. પ્રાં. ગોહીલવાડ.

સારસંગ્રહ.

દાકતર જી બૂલ્લુર—આપણા એ જૂના અને પ્રખ્યાત એન્ડ્રુકેશનલ
ઈન્સ્ટિટ્યુટ સાહેબ ૧૩મી સપ્ટેમ્બરને રોજ જેસલ લઈ વિલાત સિધાવ્યાં છે
અને એમની જગો ઉપર મહેરબાન ઇ. બદલિસ સાહેબ પધાર્યાં છે.

હિંદુસ્તાનની વસ્તી ગણવણિ—સાર આપતા ફેબ્રુઆરી માસની
૧૧મી તારીખનો દિવસ મુકરર કરવામાં આવ્યો છે.

હાનરંબલ ગોપાળરાવ હરિ દેસામુખ—આ જાણીતા ગૃહસ્થને મુંબા-
ઈની કાયદા બાંધનારી સભાના મેમ્બર સરકારે ઠેરવ્યાં છે અને આપાં છે કે
ગૂર્જરાતમાં સાંવૈજનિક કામો કરીને જીવી કીર્તિ મેળવી હતી તેવી આ મોટે
અને વધારે ઉપયોગી ટુકાણે પણ મેળવશે.

પક્ષીઓને બીહીવડાવનારો સંચો—કેવડાલ ખાતે મી. સકિલ્સ નામે
ધણીએ પક્ષીઓને બીહીવડાવીને નરાણવા માટેનો એક સંચો બનાવ્યો છે.
એ સંચો એક નાની પેટીના આકારનો છે, અને તે ઘડીયાળની માફક ચાલ્યા
કરે છે, અને કુંચા આપી રાખવાથી અમુક વખતને આંતરે તેમાંથી બંદૂકની
માફકના અવાજે નીકળતા રહે છે.

પોટોગ્રાફ લેવાના હુનરમાં નવો સુધારો—પોટોગ્રાફીના હુનરની
ચોથ યજ્ઞ ત્યારથી તે આપાર મૂધીમાં તેમાં તરેહવાર મૂધારાઓ થયાં છે,
પણ તે સર્વેમાં અગત્યનો સુધારો હાલમાં થયો છે. તે સુધારો ગમે એવી
ઝડપની અતિવાણી ઓળેના પોટોગ્રાફ લેવામાં થયો છે, ઉડતાં પક્ષીઓ,

ઘોડાની સારતો, અને આગતી રેલવે ટ્રેનીના ચિત્ર એ નવા મુદ્રારાની મદદથી સહેજમાં લેવાઈ શકાય છે એટલું જ નહિ પણ બીજાની આચારના પણ પોટોગ્રાફ લેવાય છે.

હાથનું બનાવેલું ઉત—ચુપાર્ક આતેની મોનશ્પોર ન્યુમેનની કંપની નામે એક કંપનીએ કેટલીક રસાયણી મેળવણીઓની મદદથી ૧૯ થયેલાં સણ અને જુદાના શાખાઓમાંથી મેંકાના ઉતની ખરાબરી કરી શકે એવું, ઉત બનાવવાની કળા શોધી કહાડી છે.

બાકના સંચાને અગત્ય વેળા તુરત અટકાવવાની કળા—મો, જેમ્સ સ્ટેડનામે એક ધણીએ એક એવી કળા શોધી કહાડી છે કે જેની મદદથી એક મીલમાં કોઈની ઠેકાણે કામ કરેલું માણસ અકસ્માત્ વેળા તુરત ચીતરું એનજીન ચાલતું અટકાવી શકે. તે એ છે કે, એક એકસ ચાંપ દાખવાથી બીજાની ઉત્પન્ન કરનારો એક ગોળો ફરતો યાય છે, અને તે ગોળો ઈનજીનની ગતિ અટકાવ નારી “સ્ટાપવાલ્વ” ઉપર જઈ પડે છે જેથી તરતજ આખું કારખાનું બંધ પડે છે. એ કળા અતિધણી સહેલી હોવાથી કોઈની સંખ્યા કામથી અસાત માણસ મા એક નાનું ઊંચું બી અટકાવી શકે. આ શોધની મદદથી કારખાના ઓમાં બનતા અકસ્માતો તથા જનોની ખોટારીનો કેટલેક દરજ્જો અટકાવ થશે.

કુચ્છના દિવાન—રાજાબાહાદુર અણબાઈએ ખોતાના ઓપાનું રાજનાખું આપ્યું છે, અને તે ઠેકાણે રાવસાહેબ નંદશંકર દુલભશંકરની સરકારે નેમણુક કરી છે. આ ગૃહસ્થ ગૂંચરેલી તથા ઇંગ્રેજ બાપાના એક ધણા-જ સારા વિદ્વાન અને હેાંશીઆરો તથા પ્રમાણિકપણાને માટે બધાને જાણીતા છે.

જેપુરના મહારાજ રામસિંગજી—દેવચોક થયા છે. એ રાજા કેળવાએલો, ડાહ્યો, ને રાજ પ્રજાના ધર્મ સારી રીતે સમજનાર હો. એણે ખોતાના રાજમાં ઘણા મુદારા દાખલ કર્યા હતા. એ રાજાનો જન્મ . સને ૧૮૩૩ માં થયો.

મિ. ટી. સી. હોપ, સી. એસ. બાર્ડ—ને કલકત્તામાં ફિનાન્સિયલ ખોતાના સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા છે.

ગ્રેટ બ્રીટનની આબાદી—સને ૧૮૧૬-૭૦ને ૧૮૭૬-૮૦નો મુકા

બલો કરતાં માલમ પડે છે કે વસ્તી સેંકડે ૧૧, ઉપજ ૮, દેશની દેલત ૩૦, વેપાર ૧૩, વહાણોનું ખેડાણ. ૧૬, વણકર કામ ૨૬, ખાણોની નિપજ ૪૫, રેલવેનો વેપાર ૪૫, ટપાલ ખાતાનો ઉપજ ૪૫, નિશાળો ૧૨૨, બહેર ગુનાહમાં સુધારો ૧૩, અને ગરીબોની સ્થિતી ૧૬ ટક્ર સુધરી છે.

દેશની દોલત ઇન્કમટાક્સની ઉપજ ઉપરથી ગણવામાં આવી છે. સેવિંગ્સમાં ગરીબોએ યાંપણ મૂકી હતી તે ઉપરથી નેતાં પણ લોકોની આબાદી સાબીત થઈ આવી છે. દરવર્ષે ઉપર ૫૧ પર્સન્ટ પૌંડ જમે હતા તેને ઠેકાણે હાલ ૭૧ પર્સન્ટ થએલી છે. •

વણવાના કારખાનાઓમાં ૧૨૪૮ પર્સન્ટ પૌંડ ૩ તથા ઉત આ વરસે વર્ધુ હતું. રેલવેની ઉપજ ૫૬ કરોડ રૂપિયા થઈ હતી; ટપાલ ખાતાની માર્કેતે ૧૨૩૬ પર્સન્ટ કાગળો ગયા હતા.

એ વર્ષે ૨૬ લાખને ૮૦ હજાર છોકરા નિશાળોમાં ભણતા હતા. વસ્તી કરતાં ભણનારનો વધારો ૧૧ ગણો હતો.

ચિલિને પીરૂ વચેની ક્ષણ—પૂરી થઈ છે અને બોલિવિયાને પ્રાંત તેમની વચે અમુક રીતે વહેંચી લેવાનો ઠરાવ થયો છે.

નૈનીતાલ—એ નામનું વાયવ્ય પ્રાંતોમાં સાહેબ લોકોને દવાખાવાનું સાઈં ડુંગરો સ્થળ છે. ત્યાં ડુંગર ધસી પડવાથી ઘણાક બંગલા તથા સાહેબો દબાઈ ગયા છે. એજ સમયે રામપુરના રાજમાં મોરોદાખાદ તથા બરેલી પ્રગણાઓમાં બારે રેલો આવી હતી અને તેથી કેટલાક ગામડા ખેંચાઈ ગયા છે.

તાવથી મરણ—સને ૧૮૭૯ નો તનદુરસ્તી ખાતાનો રીપોર્ટ છપાયો છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે યુનાઇ ઇન્ડિયાની એક કરોડને ૧૨ લાખની વસ્તીમાં ૩ લાખ ૮૭ હજાર મરણ થયા તેમાં પોણાભાગ તાવથી નોપન્વાં હતાં.

જેપુરનો નવો મહારાજ—ઈસારદાતા ઠાકોરના નાના કુંવર કાયમ-સિંગને સ્વર્ગવાશી માહારાજ પોતાની દેવાતીમાંજ રાજના વારસ કર્યા હતા તે સવાઈ માધવસિંગ એવું નામ ધારણ કરી જેપુરની ગાદીએ બિરાજમાન થયા છે. એની ઉમર ૧૯-૨૦ વર્ષની છે અને જાતે ખૂબસુરત, હોશિયાર, તથા સદ્ગુણી કહેવાય છે.

શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ—પોતાના પરીપકારી કામને માટે પંકા-એકા તથા કાંકિસત્રમાં સ્વતંત્રપણા માટે આગળ પડેલા હાનર્પણ બાદીયા શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ ગયા માસમાં ૪૬ વર્ષની ઉમરે દેવલોક દયાએ.

ત્રણત્રણ બાળકે જણુનારી બાઈડી—કહેછે કે વિજ્ઞાપતમાં એક બાઈડીએ ગયા બારમાસમાં એકવાર ત્રણ અને બીજીવાર બે બાળકને જન્મ આપ્યો હતો. એ પહેલાંના બે વરસમાં એણે ત્રણવાર જન્મ્યું હતું તેમાં બેવાર બે અને એકવાર ત્રણ છોકરાં અવતર્યાં હતાં.

પુસ્તકોની પહેોંચ.

અપભ્રંશ રાજ્ય પ્રકાશ, અથવા, સંસ્કૃત, ફારસી, આરબી ઇત્યાદિ બાષાના મૂળ શબ્દોનું રૂપ બદલાઈને ગૂજરાતીમાં વંપરાતાં શબ્દોનો કોષ, વડોદરાની વર્તાકપુલર કાલેજ આદિસાપ્તસના સંસ્કૃત શિક્ષક પ્રભાકર રામચંદ્ર પંડિતે બનાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેની એક પ્રત અમને રહેાંચીછે. એ ગ્રંથને આઠપેજી ૧૧૮ પૃષ્ઠ છે અને તેની કિંમત રૂ. ૧૧ રાખી છે. એ ગ્રંથ મધુની મહેનત લઈને તથા શોધ કરીને બનાવ્યો જણાય છે, અને ગૂજરાતી બાષાના પંડિતોએ એનો બાવધી સત્કાર કરવો જોઈએ. એજ ગ્રંથકારે મરાઠીમાં પણ એવું એક પુસ્તક બનાવ્યું છે.

પુસ્તકમાળા. અંક ૫ મો, પ્રગટ કરનાર વડોદરા સ્પેશિયલ હિતવર્ધક મંડળી, ને કિંમત એકપાઈ. એનું નામ સુચોપ પાડ્યું છે અને વિષયનો મેળ રાખ્યા વિના એમાં જુદી જુદી બાબતોનો ટુંકામાં સારો બાધ કર્યો છે.

સંપત્તિજય. નામની એક કવિતાની ૫૮ પાનાની ચોપડી. તેના બનાવનાર બવાનીચંકર નરસિંહરામની તર્ફથી મળીછે. એની કિંમત ૧ આના છે.

રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજની સને. ૧૮૮૦ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષામાં ૮૮ ઉમેદવારો આવેલા, તેમાંથી નાની તથા મોટી ઉમરના મળી ૪૯ ઉમેદવાર પાસ થયા તેમનાં નામ નીચે મુજબ.

નંબર.	નામ.	ક્યાં બાણેસો.
૧	જટાશંકર પુરુષોત્તમ	બાવનગર.
૨	બકોર વીરચંદ	પાણશીણા
૩	નાગરદાસ વેકુંક	બાવનગર.
૪	ડાહ્યા વીરચંદ	પાણશીણા.
૫	છગન વહાલજી	વડવાણ.
૬	કલ્યાણજી હંસરાજ	નવાનગર.
૭	લાલસિંગ હરિસિંગ	ખાટવા.
૮	જેરામ વશરામ	નવાનગર.
૯	ઉજમશી કમળશી	વડવાણ.
૧૦	ગોપાળજી દેવજી	રાજકોટતા.
૧૧	નાથારામ જેઠારામ	ખોડુ.
૧૨	મણિચંકર રતનજી.	હળવદ.
૧૩	નગીનદાસ ચવચંદ	ગોધાવી.
૧૪	કરજીશંકર પ્રાગજી	કુંડલા.
૧૫	કાશીરામ ચામજી	બાવનગર.
૧૬	કેસનજી બાવા	રાજકોટતા.
૧૭	છોટાલાલ જેઠાભાઈ	ખોડુ.
૧૮	ખુસાલ મંગળદાસ	ખોટાદ.
૧૯	ચિવશંકર લીલાધર	ખંભાળીઆ
૨૦	ઉજમશી લલુ	લીમડી.
૨૧	લાલજી બાઈચંકર	વડવાણ.
૨૨	છગનલાલ મોતીલાલ	લખતર.
૨૩	બગવાનજી બાવા	બગસરા.
૨૪	કમળશી ઉકા	બગસરા.
૨૫	સના ચામજી	કુંડલા.

નંબર.	નામ.	ક્યાં બાણેસો.
૨૬	રણીલાલ મયારામ	સાણંદ.
૨૭	ગોરધન જેશંકર	વડવાણ.
૨૮	આત્મારામ પુરુષોત્તમ	બાવનગર.
૨૯	પ્રહ્લાદજી ફલબરામ	બાવનગર.
૩૦	નાયાભાઈ બગવાન	બાવનગર.
૩૧	જટાશંકર કલ્યાણજી	સાવલા.
૩૨	જીવણદાસ કલ્યાણદાસરાજકોટતા.	
૩૩	કુર્ગાશંકર રણજીડ	ઉમરેક.
૩૪	મગનલાલ હરિચંકર	રાજકોટસ્ટે.
૩૫	બાઈચંકર બવાનીશંકર	લખતર.
૩૬	કરજીશંકર કાશીદાસ	દૂધરેજ.
૩૭	ગોપતારામ રણજીડ	ઉમરેક.
૩૮	ચિવલાલ ગોવિંદજી	વડવાણ.
૩૯	ગંગારામ કાશીરામ	સાવલા.
૪૦	કલાનજી માધવજી.	વડવાણ.
૪૧	હરગોવિંદ દયારામ	ખોડુ.

નાની ઉમરના.

૧	ગુલામહુસેન રહેમજી	તળાભ.
૨	છગન ચામજી	વડવાણ.
૩	જયરાજ ખોડીદાસ	વડવાણ.
૪	કેચવજી કાલુ	વડવાણ.
૫	ચત્રમજી કુબેરજી	લીમડીનં.૨
૬	મોહન છગન	લીમડીનં.૧
૭	અંબાશંકર બવાનીશંકર	તલાભ.
૮	નાગરદાસ મૂળચંદ	સાવલા.

રાજકોટ ટ્રેનિંગકોલેજ

તા. ૨૨ માર્ચ અક્ટોબર સને ૧૮૮૦

નવજરામ લક્ષ્મીરામ.

પ્રિન્સિપાલ. ટ્રે. મેસેજ. રાજકોટ.

જા. નં. ૮૫ સને ૧૮૮૦-૮૧.

રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજની સને. ૧૮૮૦ ની સાલની પ્રવેશક પરીક્ષામાં
કયા કયા ગામના મહેતાજીઓએ કેટલા ઉમેદવારે પાસ કરાવ્યા તે જણાવ-
નાર પત્રક.

ગામનુંનામ.	કેટલા પાસ, કેટલામાંથી, સેકન્ડ કેટલા પાસ.	પાસ સંખ્યામાં નાની ઉમેર વાળા કેટલા.	ગામનુંનામ.	કેટલા પાસ, કેટલામાંથી, સેકન્ડ કેટલા પાસ.	પાસ સંખ્યામાં નાની ઉમેર વાળા કેટલા.
વડવાણ.	૬ ૧૦ ૬૦	૩	ખાંડવા.	૧ ૧ ૧૦૦	૦
ભાવનગર.	૧ ૧ ૧૦૦	૦	સાણુંદ.	૧ ૧ ૧૦૦	૦
રાજકોટ ત.લુકો.	૩ ૩ ૧૦૦	૦	ગોધાત્રી.	૧ ૧ ૧૦૦	૦
ખોડ.	૩ ૩ ૧૦૦	૦	લીમડી નં. ૨.	૧ ૧ ૧૦૦	૧
સાવલા.	૩ ૩ ૧૦૦	૧	દુધવદ.	૧ ૨ ૫૦	૦
કુંડલા.	૨ ૨ ૧૦૦	૦	ખંભાળીઆ.	૧ ૩ ૩૩ ૩	૦
નવાનગર.	૨ ૨ ૧૦૦	૦	રાજકોટ ટ્રેનિંગ નં. ૧	૩ ૩ ૩ ૩	૦
તમાળ.	૨ ૨ ૧૦૦	૨	વાંકાનેર.	૦ ૮ ૦ ૦	૦
પાણીચીણા.	૨ ૩ ૬૬.૬	૦	ચડા.	૦ ૪ ૦ ૦	૦
લખતર.	૨ ૪ ૫૦	૦	મૂળી.	૦ ૨ ૦ ૦	૦
બગસરા.	૨ ૪ ૫૦	૦	ગોંડલ.	૦ ૨ ૦ ૦	૦
ઉમરેઠ.	૨ ૫ ૪૦	૦	ગાંધ.	૦ ૨ ૦ ૦	૦
લીમડાનં. ૧	૨ ૫ ૪૦	૧	સોધીકા.	૦ ૨ ૦ ૦	૦
દૂધરજ.	૨ ૧ ૧૦૦	૦	શેઠાણી.	૦ ૧ ૦ ૦	૦
ખોટાદ.	૧ ૧ ૧૦૦	૦	સરધાર.	૦ ૧ ૦ ૦	૦

૪૬ ૮૮ ૫૫-૬ ૮

રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજ.

નવપ્રસાદ લક્ષ્મીરામ.

તા. ૨૨ મહિ અક્ટોબર સને ૧૮૮૦

ત્રિવિશ્વપાઠ. ટ્રે. કોલેજ. રાજકોટ.

અમદાવાદ સાકોદરા નાગર સ્તાતિ તરફથી રા. રા. શુભોદ્ભાઈ

છોટાભાઈનું રૂપીઆ પચીસનું ઇનામ. -

સાકોદરા નાગર સ્તાતિમાં હાલમાં આવતાં લગ્નના અને લગ્ન સંબંધી થા થા શિરસ્તા છે, તેનાં થાં થાં પરિણામ થાય છે, અને તેથી સ્તાતિજનનાં વિસ્તાર, સંખ્યા, સમૃદ્ધિ ઉપર કેવી અસર હોય છે તે, તથા તેમાં આ થા સુધારાની જરૂર છે, વર્તમાન રૂઢિમાં ક્ષી ક્ષી ખામી જાણી જાય છે, તે માટે આ આ ઉપાય પોષન કે તેથી સ્તાતિની વૃદ્ધિ થાય-આ સંબંધી “નાગર ઉત્પ” નાં ૨૪ પાનાંનો શુદ્ધ સરળ ગુજરાતીમાં, અમદાવાદ, નડિયાદ, ડાંગ, આણંદ, અથવા ગમે ત્યાંના સાકોદરા નાગર ગૃહસ્થ કે, વેદ પ્રરૂપમાંથી કેળવાયતા ઉછરેલા જ્ઞાન વિદ્વાન કે પાકી વયના પુખ્ત અનુભવી પુરુષ કે કોઈ પણ “નિબંધ લખી મોકલશે, તો તે સ્તાતિના આર પરીક્ષકોએ તપાસે જેનો પોમ્ય લાગ્યે સારો હોય તેને પસંદ પડશે તેને રૂપીઆ પચીસ ઇનામ આપવામાં આવશે. નિબંધ સંવત ૧૯૩૩ ના માધ્ય માસની માહાશિવરાત્રિના દિવસ પહેલાં અમદાવાદ સાકોદરા નાગરસ્તાતિના વહીવટદાર રા. ગોવિંદલાલ અમર તલાલ તરફ આરોજાર કે “નાગર ઉત્પ” મારફત મોકલવા. નિબંધકારે નિબંધમાં પોતાનું નામ ન લખવું. નામ તથા નિબંધ ઉપરની નિશાની સોધપણને માટે જુદા બીડામાં અને નિશાની બીડા ઉપર લખાવવાં.

સાકોદરા નાગર હિતેચ્છક સભા }
અમદાવાદ. }
સં. ૧૯૩૬ બાદ્રવદ ૧ રવિવાર. }

હરિલાલ હર્ષદરાય,
સા. ના. હિ. સ. મંત્રી.

ગુજરાત શાહાપત્ર

ચુસ્તક ૧૯ મું.

ડીસેમ્બર સન ૧૮૮૦.

આંક ૧૨ મો.

કોલ્લવણી સ્વાતાને લગતો મુંબાઈ સરકારનો નવો ઠરાવ.

અમારા જ્ઞાનનારને યાદ હશે કે મુંબાઈ ધનાકાનું કેળવણીખાતું સુધારવાના હેતુથી તેને રેવિન્યુખાતાને સ્વાધિન કરવાનો વિચાર કેટલાક વખતથી ચાલતો હતો, અને ગયા વ્યુન-માસમાં તેમ કરવાનો હુકમ પણ સરકારની તરફથી ધર્મ ચૂક્યો હતો. પરંતુ એકદમ એવા મોટા ફરફાર કરવાનો હુકમ અમલમાં આણતાં બંને ખાતાવાળાઓને ધણી હરકતો માલમ પડી, અને તેથી તે સુધતવી રાખી સરકારમાં ધણુંક લખાણ ગયું. તે ઉપરથી મુંબાઈની સરકારે રેવિન્યુ તથા કેળવણીખાતાના કેટલાક અગ્રમતીઓની કમિટી મુકર કરી હતી, અને તેમના વિચાર જાણી લઈ હાલ એક ઠરાવ નંબર ૧૨૨૬ની ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરનાં મર્નમેંટ મેક્ટિમાં પ્રગટ કર્યો છે. એ ઠરાવ આ ખાતાનાં સઘળા માણસોને બહુ જ જાણવાજોગ હોવાથી તેમાં જે નિયમો ઠરેલા છે તેનો તમામ તર્જુમો અમ નામે પ્રગટ કરીએ છીએ.

મૂળ કેળવણીના સંબંધમાં ડીસ્ટ્રિક્ટ આફિસરાનું કામ મુકર કરવાના ધારા.

૧. બજેટ પાસ કરવાં, નિશાજો તથા મકાનોને સજ્જ પૈસાની મંજૂરી આપવી, અને નિશાજો ઉઘાડવા કે બંધ કરવાના ઠરાવ કરવા બાબતોનો તો હાલમાં લોકલફંડ કમિટીઓને અધિકાર છે, તે અધિકારની સાથે મૂળ કેળવણીનો વધારો કરવાની જોખમતાથી પણ તેમને શિર રહેલી છે એ વાત તેમને સંભારવી જોઈએ.

૨. એ કમિટિએને નીચેની બાબતોના ઠરાવ કરવાનો બિનવાંધે વધુ હક છે એમ હવેથી કબ્જા રાખવું જોઈએ.

અ. પ્રત્યેક નિયામક કેળવણી આપવાનું બંધવાનું ધોરણ બાબતે ઠરાવ કરવું તે બાબતના ઠરાવ.

બ. સરકારથી જે દર બાંધી આપવામાં આવે તેને માત્ર અનુસરીને નિયામકોની ફી તથા માફી દાખલ કરવાની બાબતના ઠરાવ.

૩. મૂળ કેળવણીની નિયામકોની પરીક્ષાના રીપોર્ટ ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટરે તે તાલુકા સોલ્ડફોડ કમિટીના પ્રમુખ આસિસ્ટન્ટ સાહેબની માર્ગદર્શિકા સાહેબ ઉપર અને કલેક્ટર સાહેબ પોતાની ટીકા સાથે તે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ઉપર મોકલવા. કલેક્ટર સાહેબ ધ્યાનમાં રાખશે કે આ રીપોર્ટ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને જોઈ અને તેમ જલદીથી પહોંચે એ અવશ્યનું છે.

૪. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબના નિયમિત કામનોજ આપણ એક બાગ જણાવો કે મૂળ કેળવણીની નિયામકોમાંની સારી સંખ્યા પોતે તપાસવી, અને તેના પરિણામનો રીપોર્ટ દરેક નિયામક દીક કલેક્ટર સાહેબ ઉપર મોકલવો. કલેક્ટર સાહેબને યોગ્ય લાગશે તો તે રીપોર્ટની બાબત ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને જણાવશે અને નહિ તો નહિ જણાવે. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબે નિયામકોમાં કેમ ચીજવાપડે તે ઉપરજ ફક્ત પોતાનું લક્ષ રાખવું નહિ, પણ નિયામકના લાગતે લગતી સમગ્ર બાબતો ઉપર ધ્યાન આપતા રહેવું. વિશેષ કરીને તો હાજરી ઓછી વતી યાવ તે અને ગામમાં નિયામક આવવા જોગ ઉમરના બેકરામાંથી કેટલા આવે છે એ બાબતો ઉપર ટીકા કરવી.

૫. છેલ્લી જે કલેક્ટરમાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરોએ તપાસણી કરવાનું કહ્યું તે ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો નિયમિત વાર્ષિક પરીક્ષાઓ લે છે તેને બદલે નહિ, પણ તેની ઉપરાંત સમજવી. ચોડીક નિયામકોની પરીક્ષા ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટરે આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબની રૂબરૂ લેવી, અને દર વર્ષે એ કામને માટે જૂદાં જૂદાં ગામ પસંદ કરવાં.

૬. તપાસણી કરી, તથા પરીક્ષા વખતે હાજર રહી, તથા પોતાના અભિપ્રાય તાલુકા પ્રેસિડન્ટ ઉપર મોકલી, એ કામમાં મદદ કરવા તાલુકા કમિટીના બીજા મેમ્બરોને પણ કહેવું.

૭. નિયાજોના મકાનની સલામતી તથા તનંદુરસ્તીની બાબતમાં હાલત, માફી રાખવાની રીતનો ઉપયોગ કે ગેર ઉપયોગ, રેન્જિસ્ટરમાં લખેલા જોકરને મુકાબલે હાજર રહેવાની સંખ્યા, મહેતાજી ઉપર ફરિયાદો થઈ હોય તેનું સામાન્ય રીતે સાચાં કે ભૂલ્યાપણું, અને બીજી એવી એવી બાબતોની તપાસ કરી રીપોર્ટ કરવાને સાફ મામલતદાર તથા માહાજકરીઓએ પોતાના તાલુકામાંની સઘળી નિયાજો તપાસવી.

૮. કલેક્ટર અને આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબની તર્ફથી ચાલુ કામના વરસમાં જોને બાબતોના અર્થા ઉઠી હોય તે સઘળી બાબતોનો ખુલાસો ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટરોએ મૂળ કેળવણીની નિયાજોના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં કરવો. એ રીપોર્ટ મૂળ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ઉપર તથા તેની એક નકલ કલેક્ટર સાહેબ ઉપર એ મહિનાની ૧ લી તારીખની અંદર મોકલવી કે તે સાહેબને ૧ લી જુનની અંદર પોતાની ટીકાઓ ડિરેક્ટર આવૃષ્ણિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબ તર્ફ મોકલવાનું બની શકે.

૯. બલેટની મીટિંગ મળવાને ઓછામાં ઓછી એક મહિનાની વાર હોય તે વખત પર કેળવણી આપતાને લગતો લોકલફંડ બલેટનો દિરસો પ્રેસિડન્ટ (કલેક્ટર) સાહેબના હાથમાં હોવો જોઈએ.

૧૦. સઘળા ત્રૈમાસિક પત્રો અને તે પત્રોમાં કરેલા ફેરફારો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે ડિરેક્ટ કમિટિઓના પ્રેસિડન્ટો તર્ફ તેઓની પણ બિળી સહો ચવાને માટે મોકલવાં.

આ નિયમો કરતી વખત ઠરાવમાં સરકારે સઘળાને પાછલા ગવર્નરે આપેલા ઇપકામાંથી બિલકૂલ મુક્ત કીધા એ ઘણું સંતોષકારક તથા બોજબી છે. તે વેળા નિયાજોમાં જોકરા ઓછા થઈ ગયા હતા તેનું કારણ ફક્ત ફુકાજી નથી એમ ધારી સર રિચાર્ડ ટૅપલે કેળવણી તથા રેવીન્યુઆતનો કાંઈ ઠક જરમમાં વાંક કાઢ્યો હતો. પણ એ બનાવને લગભગ એ વર્ષ વહી ગયાં અને એ દરમ્યાન કેળવણીઆતાનો બીજો રીપોર્ટ પણ બાહર પડી ચુક્યો. તે ઉપરથી માલમ પડ્યું કે ફુકાજી એ ત્રણ વરસમાં ૭૮૯૧ જોકરાની ખોટ લાગી હતી પણ ફુકાજી જતાંજ આ એક વરસમાં ફુકાજી પેહેલાં હતા તે કરતાં ૨૫૦૦૦ જોકરાનો વધારો થયો. આ જોઈ સરકારે સાફ અભિપ્રાય આપે છે કે કેળવણી કે રેવીન્યુઆતાના અમલદારોના કામમાં કાંઈ કમર હતો.

એમ ધાર્યા સિવાય પાછલા વર્ષોની ખડતીનું કારણ ડુકાળજ હતો એમ વાન-
ખી રીતે કહી શકાય છે.

આ રીતે આ ફેરફાર કરવાનું મૂળ નિમિત્ત તો ૨૬ થયું તોપણ તેમ
કરવામાં આવ્યું છે તેનું કારણ સરકાર એવું બતાવે છે કે આ બાબત સરકારના
વિચારમાં આવવાથી એમ લાગે છે કે પોતાના ડીરિક્ટરની કેળવણીના
કામમાં સીવો સંબંધ કસ્ટોમરોનો રાખવાથી હવે પછી કેળવણીનો ધણો
વધારો થશે.

આ નિયમો એક વરસને માટે અલભ્ય રાખવાના બાંધવામાં આવ્યા
છે, અને વરસ આખરે એ બાબત ખાસ રીપોર્ટ કરવાનું કમિશનરો
તથા ડીરિક્ટરને એ દરાવવાનું કરમાવેલું છે.

ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૫. મું.

નાર્મન કુલના રાજાઓ. ઈ. સ. ૧૦૬૬ થી ૧૧૫૪ સુધી.

નાર્મનોના આવવાથી જરૂરની ખોટ પૂરી પડી તથા ઇંગ્લાંડને ધણો
ફાયદો થયો એમ આપણે પાછલા પ્રકરણમાં કહી ગયાં ખરા, પરંતુ તે ફાયદો
તુરંત થયો હોય એમ સમજવો નહિ. પ્રથમ તો દેશમાં તેમના આવવાથી
ગુલામનો વરસાદ વરસા રહ્યો, અને આંગ્લોસાક્સનો છેક ખરાબ ખારતા
થઈ ગયા.

વિલિયમ વિજયી—આ રાજા ગારી ઉપર બેઠા પછી થોડાક મહીના
સુધી તો ત્યાં ને નરમાસથી આવ્યો, પરંતુ કોઈ પણ સૈન્ય એકદમ તો ખરેદરી
રાજાને કેમ તાણે ધામ? એક બંડ ઉઠ્યું અને તે બંડની ખજાના સાંભળતાંજ
એણે પોતાની જાતનું વિકરાળપણું પ્રકાશ્યું. આ બંડખોરોને તત્તવારને અપાટે
એણે હડાવી દીધા એટલુંજ નહિ, પણ હવેથી ફરીએને છૂંદવાજ એવો
એ નિશ્ચય કરી બેઠો.

હવેથી વિલિયમ દયા નૃપનિસાદ એક ફોરે મૂક્યો, અને ઇંગ્લાંડમાં
૧ ફોર પાસની માફક માણસોની કાપણીઆની. એક વખત હંબરનેટે નદીની
વચ્ચેના સુલકમાં કાંઈ નાનું સરખું બંડ ઉઠ્યું તે ઉપરથી એણે ત્યાં આખો

૧૦૦ મૈત્રનો પ્રદેશન - ઊભડ કરાવી નાંખ્યો. માણસનું એકે જણે ત્યાં રહેવા દીધું નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ ઢોર ઢાંખરને પણ શોધી શોધીને કાપી નાંખ્યાં, લોકના ધરખાર તોડી પાડ્યાં, અનાજના ઢગલે ઢગલા કરી બાળી મૂક્યાં, ને ખેતરો તથા ગ્રામો પણ કપાવી નાંખ્યા. એની મતલબ એ મુલકમાં માણસ હવેથી રહી શકેજ નહિ એ હતી, અને બંડનું તો માત્ર બાહાનું હતું પણ એમ કરવાનું ખરૂં કારણ એ હતું કે ડેનલોક ઈશ્વાર ઉપર હુમલો કરવાને એ તરફ ઉતરવાના હતા તેને કોઈ રીતનો આશરો મળી શકે નહિ. આ કૂર કર્મથી એક ભાખ માણસના જિવ ગયા હશે એવો અડસટ્ટો કાઢવામાં આવ્યો છે. હવેથી આંગ્રેજોસાક્ષનો તરફ એ ખરેખર છેક સ્વચ્છંદ અને મદમસ્તપ્રણેન વર્તતો. એક વેળા પોતાને શિકાર કરવાને સારૂ એકવન કરાવવાનું મન થયું, તો તે માટે તેણે કેટલાક ગામડાં ને દેવળો મર્નૅદ બાગી નંખાવ્યા. બીજા રાજાઓ ગામ વસાવે છે, તો આ વસેલાને તોડવાજ મંડણો હતો. બીજા નાર્મનોએ પણ એ પ્રમાણેજ નાનાં નાનાં વન ખનાવ્યાં હતાં અને તેમાંનું એક પણ જતાવર કોઈ દેશો મારે તો તેનો એકદમ હાથ કાપી નાંખ્યો એવો શખ કાપદો તે વેળા ચાલતો હતો.

આ પ્રમાણે જ રાજા દેશી પ્રજાને બોકડાની માફકજ જામ કરવા મંડણો હતો, તે રાજાએ સુટકાટ કેટલી ચલાવી હશે તેતો તમે પોતાની એળેજ ધારી શક્યો. એણે દેશીઓ પાસેથી તમામ જમીન ઝુંટાવી લઈ નાર્મન, સદ-દારોને આપી, તથા બધા સાક્ષનોને બીજા માગતા કરી નાંખ્યા. હવે બિચારા સાક્ષનોની ખરાબીમાં કાંઈ બાકી રહ્યું નહિ. તેમના ઉપર નાર્મન સોકો મ-હાંમાં આવે તેવો જુલમ ચલાવતા અને તેની દાદ કે ક્ષમા કોઈ સાંભળતું નહિ. એમને બહેરમાં તેઓ જાણી જોઈ તુચ્છકાર કરતા અને તે બધું તેમને મૂઝે મોટે સાંખી રહેવું પડતું. ટુંકામાં સધળા આંગ્રેજોસાક્ષનો ઉપર જબરૂં રાસત્વ આવી પશ્યું અને તેઓમાં ચૂંકે ચાં કરવાના જરા પણ હોસ રહ્યા નહિ.

આવા કૂર કર્મથી પાંચ વર્ષની ટુંકી મુદતમાં વિલિપ્ત સધળો મુલક નેરે કરી નાંખ્યો અને પછોથી ઈશ્વારમાં નાર્મન રાજાનો એવો અવિચળ પાપો નાંખ્યો કે ફરીથી સાક્ષનો તરફથી એકે બંડ કે કિસાદ થયું નહિ, તેમના મનમાંથી દેશી રાજાનું સ્વપ્નું પણ જતું રહ્યું, અને આજ

પર્યંત પણ ઇંગ્લાંડની ગારી એનાજ વંશમાં ચાલી આવેછે. મોટે વિલિયમને ઇતિહાસમાં વિજયી કરીને કહેછે તે નામને તો એ બરાબર લાયકછે. એ એણે પોતાનું રાજ સ્થાપન કરવાને રાક્ષસા ઉપાયો કામે લગાડ્યા ન હોત, તો એ બહુ સારો રાજ પણ કહેવાત, કેમકે એના ડહાપણમાં કાંઈ ખામી નહોતી. એણે રાજનો બંદોબસ્ત રાખ્યા જે જે ધારા ચલાવ્યા તેમાં ઘણી અગમ બુદ્ધિ વાપરી છે. એના સઘળા ધારામાં ક્યૂડલ ધારો બહુજ અગત્યનો છે અને તે ઉપરથી એના અપૂર્વ દીર્ઘદષ્ટિ બરાબર જણાઈ આવેછે.

ક્યૂડલ ધારો—આ ધારો યુરોપમાં આ વેળા ઘણે ઠેકાણે ચાલતો હતો. વિલિયમ કેટલાક ફેરફારની સાથે તે ઇંગ્લાંડમાં લાખ્ય કર્યો અને એનું રાજ અવિચળ પાંચ સ્થપાયું તથા આગળ જતાં તેમાંથી હાલની ઉત્તમ રાજરચના ઉભી થઈ એ સઘળાનું કારણ તેજ છે.

એને લશ્કરી ઝામીરનો ધારો એમ કહીએ તો ચાલે. જ્યારે કોઈ રાજ નવો મુલક જીતતો, ત્યારે ત્યાંની જમીનનો કેટલોક સારો ભાગ પોતે રાખતો અને બાકીની જમીન પોતાના સરદારોને એવી સરતે વહેંચી આપતો કે ખપ પડે ત્યારે તમારે આટલા માણસનું લશ્કર લઈને અમારા બિંબા લડવા આવવું. એ સરદારો પાછા એ જમીન એવીજ સરતે પોતાના હાથ નીચેના નાપકોને વહેંચી આપતા અને વળી ખીજીને. એ રીતે મુલકની સઘળી જમીન લશ્કરી માણસોના હાથમાં રહેતી, અને રાજને ખપ પડે ત્યારે જોઈતું લશ્કર મળતું. જંગલી વખતમાં પરદેશીઓ કોઈ મુલક જીતે ત્યારે ત્યાંની સમાધાની જાળવવાનો આ સ્વભાવિક રસ્તો હતો. આપણા દેશમાં રજપૂતો પણ ઘણુંકરીને એમજ કરતાં, અને યુરોપમાં જ્યાં જ્યાં નવાં રાજ સ્થપાયાં હતાં ત્યાં આવી રીતનીજ ગોઠવણ ચાલી હતી.

પણ આ ગોઠવણમાં હરકત એ હતી કે એ સરદારો ધીમે ધીમે સતત ત્ર. થઈ પડતા અને રાજને ગાંડતા નહિ, કેમકે તેમના હાથમાં કેટલીક પૃથ્વી આવતી એટલુંજ નહિ પણ તેઓ પોત પોતાના પ્રાંતમાં સઘળી રીતે પૃથ્વી પતિજ હતા. લડાઈ વખતે મહારાજને આશ્રય આપવો પડે એ સિવાય કોઈ પણ પ્રાપ્તમાં રાજનો દાંપ નોહોતો. હિંદુસ્તાનમાં માંડળિક રાજઓ હતા તે કરતાં આ અમીરો કોઈ રીતે પણ અધિકારમાં ઉતરતા હોય એમ જણાતું નથી. તેઓ કિલ્લાકોટ કરીને રહેતા, લશ્કર રાખતા, દિવાની ફોજદારો ચૂકવતા, અને પોતાના

પાડોશી અગીરની સાથે કાંઈ લડકારે પડતી તો મહારાજને પૂછ્યા વિના માંહો મહિ લડાઈઓ પણ અનાપતા. આવા બળવાન અમીરો વંચતે મહારાજની આત્મા ન ગણકારે અને તેના સામા પણ લડવા-તૈયાર થાય, તો તેમાં કાંઈ ઘણું નવાઈ જ્યું નથી. ક્રાન્સમાં ઘણી અગીરતો આ રિયતિનેજ વહેંચી હતી, અને આંજીસાક્સનોમાં પૂરે પૂરે તો ફૂડન ધારો નહોતો, તોપણ આપણે જોયું છે કે ત્યાંના અમીરો રાજમાં ઘણી સત્તા પચાવી પડ્યા હતા.

વિલિયમ ક્રાન્સમાં આ સમયે જોયું હતું અને તેથી એ ધારો ઈંગ્રાંડમાં દાખલ કરતી વખત ઘટતી સાવચેતી રાખી. એણે દેશીઓ પાસેથી જ સઘળી આગીરો પડાવી લીધી તેમાંનો ઘણો ભાગ તો પેતાનાજ હાથમાં રાખ્યો. પછી પોતાના સરદારોને બારે બારે આગીરો આપી રાહ તો કર્યા, પણ તેમાં તજ-વોજ એથી રાખી કે કોઈ પણ એક અમીરનું રાજ એક ભયે ધઈ જાય નહિ. તેથી એક આગીર ઉત્તરમાં તો ખીજી દક્ષિણમાં, ને ત્રીજી પૂર્વમાં તો એથી પશ્ચિમમાં એ પ્રમાણે તેણે જમીનની વહેંચણી કરી. તેથી દરેક અમીર પાસે આગીર ઘણી યઈ પણ તે છૂટી છૂટી. વળી ક્રાન્સમાં અમીર જેને જમીન વહેંચી આપતા તે લોક તે અમીરનીજ વફાદારી રાખવાને પ્રતિજ્ઞા લેતા હતા, પણ વિલિયમ તો મોટા અમીરથી તે એક નાના પટેલ સુધી સઘળાને માહ-રાજની સાથે વફાદાર રહેવાના સોગન આપ્યા. તેમ કેટલાક મોટા ગુનાહનો ઇનસાફ પણ પોતાનાજ હાથમાં રાખ્યો. આ કારણથી ઈંગ્રાંડમાં નામન અમીરો ક્રાન્સ કે છટાક્ષીની પેઠે કદી પણ સ્પર્ધા ચલાવ્યા નહિ, અને તે છતાં તેમના હાથમાં એટલું તો બળ રહ્યું કે જો તેઓ એકો કરે તો રાજને આડો આવડતાં પૂરી રીતે, અટકાવી શકે.

ફુડન ધારો તે સમયે અનુકૂળ હતો અને યૂરોપને તેથી ઘણાં ફાયદા થયાં છે. પણ તેનું એક અત્યંત માહું ખરિણામ આજ સુધી બધા લોકને સોસણું પડે છે. અને તે ટાળવાનો હવે એક ઉપાય કાવવાના હાથમાં રહ્યો નથી, આ ફુડન ધારાથી ખરા એકુઓના હાથમાં કાંઈ પણ જમીન રહી નહિ. તેઓ તો બિચારા મજૂરની હાલતમાંજ આવી રહ્યાં છે. હાલ ઈંગ્રાંડની સઘળી જમીન થોડાજ માણસો (અમીરોની) આસ મિલકત યઈ પડી છે અને તેથી ઘણાં માણસોને, ખરેખરની આ એક સામાન્ય બક્ષીસનો કાંઈ પણ લાભ મળી શકતો નથી. વળી એ કારણથી સરકારને જમીનમાંથી એક

ઠોડી પણ ઉપજતી નથી અને પોતાનો અરમ અલાવવાને માટે સોઠો ઉપર ખીજા વેરા મૂકવા પડે છે.

વિલિપ્ત વિજયીનું મરણ—એનામાં જીવો દેવ બુદ્ધિ હતી તેવું જ દેવ-યોગે મરણ પણ નીપજ્યું. કાન્સના રાજ સાથે તકરાર ઉઠાવાથી ત્યાં એ લડવા ગયો હતો તે વેળા પોતાની રીત પ્રમાણે એક ચહેરને એણે બાળી મૂકાવ્યું, અને તે બરાબર બળી રહ્યું છે કે નહિ તે જોવા મદને હરખમેર ખંડે ત્યાં ગયો. ત્યાં એનો ઘોડો બડકવાથી ધખ ધખતી રાખના ઢગલામાં તે પડી સિઝાઈ ગયો. મરતીવેળા પોતાના દુષ્ટ કર્મનો એણે ધણો બળાપો થયો અને પોતાના આત્માની સમાધાનીને માટે એણે બેદર ધર્મદાન કર્યો. મૂઝા પછી એને દાટવા લાઇ ગયા ત્યારે એક બહાદુર ગામડીયો આવીને બોલ્યો કે “હું ધ્રુવરના નામથી પોત્રારિનિ કુર્તુ હું કે આ જમીનમાં એને નહિ દટાવ. એ મોટો મોર હતો. આ જમીન મારી મારા બાપદાદાના વખતની છે અને તે એણે વગર હડે પડારી લીધા છે.” આવી પ્રસંગે આ બાલ સાંભળી બધા જોઈ રહ્યા, અને કેટલાક પૈસા આપી તેનું મન મતાવ્યું ત્યારે જ એને બૂમિદાહ થયો.

રાજગાદીને માટે પટાવદી. નાર્મન સોઠોમાં પણ હજી વડીલ કુંવરને ગાદી મળે એવા ધારો હોય એમ જણાતું નથી. મરનારે રાજ પોતાની મહત્તમાં આપે તે કુંવરને આપી જતા. આ ધારો વારંવાર લડાઇનું કારણ થઈ પડતું. વિલિપ્ત વિજયી મૂઝા પછી પણ એમજ થયું. મોટા કુંવર રાખર્ટ આપની હયાતીમાં જ બેંડ ઉઠાવ્યું હતું તેથી કે કોઈ ખીજા કારણથી તેને નાર્મડી તથા મૈનની ડરતોજ આપી વિલિપ્ત વિજયી મરતો વેળા એને ઠાળી ઇત્તાંડની ગાદી પોતાના ખીજા કુંવર વિલિપ્ત રક્તકેશીનેજ આપતો ગયો. આ ઉપરથી એ બાઈએ વચ્ચે લડાઈ ઉઠી, પણ અમીરોએ સમજાવી એવી વિદિ કરાવો કે હાલ જોની પાસે જો મુજક છે તે રહેવા દેવો અને એમાંથી એક મરે ત્યારે ખીજાએ તે બંને રાજ ભોમવવાં.

પણ રક્તકેશી મૂઝે! ત્યારે રાખર્ટ તો કુસેડ લડવા પાસે ટાળત ગયો હતો તેથી એનો નાનોબાઈ હેનરી બંને રાજનો ધણી થઈ બેઠો. રાખર્ટ આવ્યા પછી લડાઈ સજમી, પણ અમીરોએ એને સમજાવી પહેલાના જીવોજ વિદિ કરાવી. પાછળથી હેનરીએ કરાર તોડી એકાએક નાર્મડી ઉપર હુમલો કર્યો અને ચૂરો પણ બોળી રાખર્ટ પકડાઈ ગયો તેને ઇત્તાંડમાં આણી તે મૂઝે ત્યાં મુખી

શક્ત કેદખાનામાં રાખ્યો.

આ બંને રાજાઓ પોતાનો બાપના જેવાજ સંઘર્ષ વાતે હતા, અને તેમણે ઇંગ્લાંડમાં નોર્મન રાજ મજબૂત કર્યું. હેનરી તેણે સારી કેળવણી લીધી હતી તેણે તો સાક્ષર પ્રજાની પ્રીતિ મેળવતા પણ ફેરફાર તબક્કાની કરી. એ સાક્ષર રાજકુળની મટિલડા નામની કુંવરી વડે પરણ્યો અને લોકોને વચન આપ્યું કે રાજા એડવર્ડના મૃત્યુના કાષ્ઠ પ્રમાણેજ હું વર્તીશ. તો પણ એ એના બાપના જેવાજ હુમ્મો ને મનસૂચી માણસ હતો. હજી સાક્ષરોના કુઝવ કાંઈ પણ એમાં થયાં હાથ એમ બાહ્યમાં નહિ.

હેનરીના મૃત્યુપછી ઇંગ્લાંડમાં ગાદીને માટે બારે લડાઈ ઉઠી. એનો હોકરો તો એના દયાતીમાંજ મરી ગયો હતો, અને તેથી તે પોતાના હોકરી મટિલડાને ગાદી મળવાની પાકી મોડવણ કરી ગયો. પણ એનો ભાણેજ સ્ટીફન નેને તેણે ફ્રાન્સમાંથી બાહ્યો હોકરાની પેઠે પાળ્યો હતો તે દગાખોર નીકળ્યો અને આપટ કરી પોતેજ ગાદી ઉપર ચઢી બેઠો.

આથી બારે લડાઈ ઉઠી. એકબાર એક જીતે તો બીજાવાર બીજા અને ઇંગ્લાંડની ગાદી એક બીજાના હાથમાં વારંવાર ઉપજાયા કરી. આ પ્રમાણે પચ્ચીસ વર્ષ સુધી આશ્ચર્ય અને તેથી આખો મુલક પાપમાલ. થઈ ગયો, અમીરો કિલ્લા બાંધી ન્યાં ત્યાં લુટફાટ ને જીલમ અલાવવા લાગ્યા. આ અંધાધૂંધીના વખતમાં એનીવાડી કે ધંધા રોજગાર કોનાથી થઈ શકે? કુકાળો પડ્યા ને હજારો માણસ ઠેઠે મરતા લાગ્યા. આ વેળા સાક્ષરોને ને કુઝવ પડ્યાંછે તેમાં તેઓએ કદી પણ સહાં નહોતાં, અને દયની વસ્તી ઘણીજ ઓછી થઈ ગઈ.

આ રીતે લોકો અને છેવટે અમીરો પણ કાપર કાપર થઈ રહ્યા હતા તેવામાં મટિલડાનો હોકરો હેન્રી (ને હાલ મોટો થયો હતો તે) તે બારે લશ્કરે લઈને ઇંગ્લાંડપર ચડી આવ્યો. અમીરોએ જીથું કે હવે ને વધારે વાર લડાઈ આવી તો બધાની ખરાબી છે. તેથી તેઓએ પહેલાની પેઠેજ નિકાલ કાઢી બંનેની લડાઈ ખતમી, અને વર્ષકમાંજ સ્ટીફન મરી ગયો એટલે બીજા હેનરી એ નામથી તે ઇંગ્લાંડની ગાદીએ બેઠો. (ઇ. સ. ૧૧૫૪) ત્યારે લોકોએ આનંદથી જાણવડારના પોકાર કર્યો.

સાક્ષર લોકોને ખૂબી થવાનું નિશ્ચય કારણ એ હતું, કે એ રાજાની

મા સાક્ષન કુળની હતી. પરદેશી રાજાએ એમ બાણી જે તેમને કાંઈક માહું લાગતું હતું તે હવેથી દૂર થયું, અને તેઓ અને પોતાનુંજ રાજ ગણવા લાગ્યા.

નાર્મનો હજી દેશીઓ તરફ પ્રીતિભાવ રાખતા શીખ્યા નહોતા, તોપણ તેમને અહીંયા વચ્ચે સોએક વર્ષ થઇ ગયાં હતાં એટલે રાબાવાવિકરીતેજ તેઓની મમતા ક્રાન્સ ઉપરથી ઝોઝી થઇ ને ઈંગ્લાંડ ઉપર ચોટવા લાગી હતી. ક્રાન્સમાં તેઓ આંચો નાર્મન એ નામથી ઓળખાતા.

નિબંધ શીખનારને સૂચના.

ગયા આંકથી આણું.

૧. ઉદ્યોગ.

૧. ઉદ્યોગ એ કુદરતનો પહેલોજ કાપલો જણાય છે.

અ. જગતમાં જે જોઈએ છીએ તે ઉદ્યોગથીજ બનેલું છે. દાખલા.

ઉદ્યોગ બંધ રહે તો પ્રાણી માત્ર મરણ પામે. દાખલા.

બ. ઉદ્યોગથીજ શરીર સાફ રહે છે.

ક. કામચિના મનને ગમતું નથી.

ઢ. માટે, માણસે ઉદ્યોગ કરવો એજ ધરની ધરજા જણાય છે.

એમ ન કરે તે મહા પાપી જાણવો.

૨. બીજા ઉપર આધાર રાખવો એ બહું ખોટું, મૂર્ખાઈનું, અને શરમ બરેલું કામ છે. ઉદ્યોગવિના દેવ લૂલું છે.

૩. ઉદ્યોગી પુરવોના દાખલા અને તે ઉપરથી સેવાનો બાધ.

૭. માખાપનો આરા માનવી.

૧. હોકરઓનો એજ મુખ્ય ધર્મ છે.

૨. બાળક પોતાનું હિત અહિત સમજતું નથી, અને તેથી એનું મુખ માખાપના કેલા પ્રમાણે ચાલવામાંજ રહેલું છે.

૩. સધળા ધર્મની એ સામાન્ય આત્તા છે

અ. માખાપના જેવું ખરી દાઝ જાણનાર અને શીખામણ આપનાર જગતમાં કોઈ બીજું નથી.

વ. તેતી આત્મા ન માનવી એ કેવી મૂર્ખાઈ, કૃતપ્રત્ય, અને નિર્દયપણું.

ક. મામાપતી આત્મા ભંગ કરનારે જાણક આગળ જતાં બહુ દુઃખી થાયછે અને જન્મસુધી પરતાયછે.

૪. મોટી ઉમરનાં માણસોએ પણ મામાપનું સદા માન રાખવું તથા યોગ્ય આત્માઓ પાળવી જોઈએ. જનધર્મમાં ભંગ પડાયે એવી આત્મા હોય તો ન માનવી, પણ તેમનું માન તો સદાજ રાખવું અને તેમની સાથે હેત પ્રીતથી વર્તવું. મામાપનો ઉપકાર કરી પણ વાળી શકાય એવો નથી અને તેમની આત્માઓ હૃદયમાં હિતચુદ્ધિનીજ ઉત્પન્ન થાયછે.

૮. સત્ય.

૧. સત્ય સઘળા સદગુણનો સાથી છે. અને સત્યના જેવું પરમેશ્વરને બીજું કંઈ વાહાણું નથી.

અ. તેથી માણસમાનવનું પરમેશ્વર સામ્યાર્થજ સ્વાભાવિક વલણ કયું છે. બાળકો અને અસ્તાનં માણસો સાચુંજ ખોલેછે. જૂઠામાં જૂઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જૂઠા કરતાં સાચું વધારે ખોલેછે. અર્થાત, સત્ય એજ સ્વાભાવિક છે. બીટીક અથવા લાઝવથી વખતે માણસો જૂઠું ખોલવાને ઉશ્કેરાયછે, પણ પાછળથી જ્યારે તેનાં પરિણામે માઠાં ફળ દેખેછે ત્યારે જાણેછે કે સત્ય એજ કુદરતને તથા પરમેશ્વરને વાહાણું છે.

બ. સાચું ખોલવાથી સઘળી જંજળ દૂર થાયછે, કેમકે તે ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે સ્વાભાવિક અને તેથી રહેલું છે. જૂઠું ખોલનારને હૃદયમાં ક્રિડામાં ને ક્રિડામાં રહેવું પડેછે અને તે જતાં આખરે પકડાઈ ગયા વિના રહેતો નથી.

ક. સાચું ખોલવાથી આત્માને ઘણા સંતોષ વળેછે. તેને કદાપિ નુકસાન થાયછે તો પણ હું છંદરનો ચોર થયો નથી એ વિચારથી તેનું મન પ્રજ્વલિત રહેછે. જૂઠા માણસને વખતે ફતેહ મળેછે તો પણ તેના આત્મામાં હૃદય બળબળાટ થયા કરેછે.

૨. ડુનિયામાં પણ સદયથીજ ફાવદો થાયછે.

ગ. આ સઘળો સંસાર સત્ય ઉપરજ રહેલો છે. એના દાખલા,

૩. જૂઠું બોજનારનો વિધાસ ઉડી જાય છે અને તેથી તેના સઘળા સંસારી કામો અટકી પડે છે. પછીથી પરતાઈને માથું બોજવા મારે છે તો પણ તેનો તો કોઈ બરોસો કરવું નથી અને તેથી તે મહા દુઃખી દુઃખી થાય છે. માટે મસ્કરીમાં પણ જૂઠું બોજવું નહિ.
૩. જૂઠું બોજવાથી માણસનું નીચપણું પ્રગટ થાય છે.
- અ. જૂઠું એ ગુનામનો દુર્ગુણ કહેવાય છે.
- સ. મેઠા ખાનદાનના કે શૂરા માણસો કદી જૂઠું બોજતા નથી. સત્યવાદી પુરુષોના દાખલા.
૪. પૂર્વ પક્ષ અને સમાધાન.
- અ. પોતે કોઈ અપરાધ કર્યો હોય તો માની દેવો એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. એમ કરવાથી એકતા જે ગુનાહ યતા નથી, ઘણી વખત માફી મળે છે, અને કદાપિ શિક્ષા થાય છે તો પણ આબરૂ વધે છે અને પરમેશ્વર રાજી થાય છે.
- સ. કોઈનો નિવ બચ્ચનો હોય, તોપણ જૂઠું તો નજ બોલવું, કેમકે કાયદા પ્રાણી માત્રના કાલાણને સારૂ કર્યા છે અને તે પ્રમાણે શિક્ષા કરવી અથવા કરાવવી એજ ધર્મ અથવા પરમાર્થ છે.
- ક. નિરપરાધી માણસને બચાવવા સારૂ પણ જૂઠું બોલવું એ ખોટું જ છે, કેમકે એ નામદાઈ તથા અધર્મપણાને જ રચે છે. ખરા ધર્માત્મા પુરુષો એમ કરતા નથી.
૪. ઉપસંહાર તથા બોધ.
- સ. આ લોકમાં અને પર લોકમાં સત્યથીજ કાયદો થાય છે.
- ક. આત્માને મહા સંતોષ વળે છે અને પરમેશ્વર રાજી થાય છે.
- અ. માટે કદી જૂઠું બોલવાનું નીચ કર્મ કરવું નહિ. મસ્કરીમાં જૂઠું બોલી આપણી જીવને અપવિત્ર કરવી નહિ.

૯. સંખ્યાના.

૧. બ્યાખ્યા—આપણા સંબંધમાં જે જે લોક આવે તેને યોગ્ય માન આપી તેના મન પ્રસન્ન કરવાની જે કળા તેને સત્યતા કહે છે.
૨. સંસારમાં એ ગુણતો અવરણનો છે.

ગ. જૂદી જૂદી પ્રકૃતિ તથા રીત બાતના માણસો મહાંમાં આવે તેમ બોલે આવે તો એ ઘડી પણ જોડે રહી શકે નહિ. જંગલી જતાવરોની પેઠે સધળાને એક બીજાથી છૂટાંજ રહેવું પડે.

ઘ. સમ્યક્તા શબ્દની વ્યુત્પત્તિ.

૨. સમ્યક્તા બતાવવાની જૂદી જૂદી રીતો.

ક. ઉપરી સાથે સમ્યક્તા રાખવાની રીત.

ઘ. બરોબરીઆ સાથે. "

ઙ. ઉત્તરતા સાથે. "

ચ. સાધનાની સાથે સમ્યક્તા રાખી શકાય છે અને તે રાખવીજ જોઈએ.

૪. સમ્યક્તામાં અસત્ય જોવું લાગે પણ તે અસત્ય નથી, કેમકે.

ગ. સમ્યક્તાના ખોત્તનો ખરો બાવ જોઈએ તે બધા સમજે છે.

ઘ. કોઈને ખાટિ આપણા મનમાં નહારા વિચાર હોય પણ તે કોઈ જાહેર કરવાને આપણે હમિયાં બંધાએલા નથી.

ઙ. કોઈને માફ ન લાગે એમ ધારી પોતાના વિચાર અથવા લાગણીને ઠાળી રાખવી એ અસત્ય નથી પણ કોમળ પરોપકારી રૂપબાવની નિશાની છે.

૫. સમ્યક્તા એ પ્રકારની ધાવડે.

ગ. સાચી સમ્યક્તા માણસોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ખાનદાનતાના માણસોનું ખાસ સ્વભાવ છે.

ઘ. જૂદી સમ્યક્તા મતલબી તથા નીચ માણસોમાં હોય છે, અને તે ઝટ યોગખાઈ આવે છે.

ઙ. સાચી સમ્યક્તાવાળા માણસ હિંમત, નીચ, કે બરોબરીયા સધળાની સામાન પ્રીતિ જોગવે છે. જુદી સમ્યક્તાવાળા નીચની સાથે જુદામી, બરોબરીઆ સાથે અભિમાની કે પતરાઈ, અને ઉપરી સાથે ગુસ્સા જુગામતીવા હોય છે.

૬. સમ્યક્તાના ફાવડા.

ગ. પોતાને જાણ સચાહસંય તથા આનંદમાં લાવે છે.

ઘ. ધણા માણસોની સાથે મેલોગત થાય છે અને તેથી જ્યારે

જાણ્યે ત્યારે મદદ મળતાં વાર લાગતી નથી.

ક. કુનિયામાં તે માણસની લાયકી તથા મોટાઈ જણાય છે.

દ. કોઈનું માન ખંડન ન કરતાં તેને રાજી કરવો એ ખરેખરી
અને બધાથી બની શકે એવો પરીપદાર છે.

૭. ઉપસંહાર તથા બાધ.

૧૦. પરહેજગારી.

૧. બાપ્પા. પરહેજગારીનો મૂળ અર્થ તો એવો છે કે આવાપીવા ગરેબાં
એવું તપાસીને આણવું કે પોતાની તનકુરસ્તી બિગડે નહિ, પણ સાધારણ
કોઈ જાતની કેફ ન કરવી તેને પરહેજગારી કહે છે.

૨. જુદી જુદી કેફની દફીકા.

૪. કેફથી થતા ગેરકાયદા.

અ. શરીર અરાખ ધાય છે, અને વખતે મરણ પણ નીપજે છે.

બ. છુદ્ધિ તથા નીતિ બગડી જાય છે.

ક. કામ ધંધો થતો નથી, પૈસે ટકે. અરાખ ધાય છે, અને કુનિયામાં
ગુચ્છ ગણાય છે.

દ.

૫. દારૂનું બરાન સોધી નહાં છે. હાલ લોકમાં તે વધવા માંડ્યું છે તેના
કારણ, તેથી થતો ખરાબી, અને તે દૂર કરવાના ઉપાય.

૬. ઉપસંહાર તથા બાધ.

જ્યોર્જ વાશિંગટન અને વિલિયમટેલના ચરિત્ર.

પાછલા આંકથી આણુ.

જ્યારે જોયું કે કાંઈ બીજીને ઇલાજ નથી ત્યારે વિલિયમટેલે કોક છે એમ
કહીને પોતાનાં ધનુષ્યનાં મંત્રાઓ, અને એક જાડને ટેકીને ઉઠી રહ્યો.
પેલા પાપી યુવાએ સોવાર મધ્યથી વાજરને ત્યાં ઉભા રાખ્યો અને તેના માથા
ઉપર એક સફરજન મૂક્યું. વિલિયમટેલે પ્રધરનું નામ લઈ તીરે મૂક્યું, ને તે
પેલા સફરજનને આખા વિંધીને આધ્યું ગયું, અને છોકરાનો એક વાંકો વાગ
પણ થયો નહિ. આ જોઈ મોતર્ફથી આ બાણીજાનો નેત્રકાર ધઈ રહ્યો,

અને બધા એની ચતુરાઈના એક અવાજ વખાણ કરવા લાગ્યા. વાહરે હરખ-
ભર પોતાના પ્રતાપી પિતાને બેઠવા દોડ્યો. પણ તે તો હરખથી મૂઠી ખાઈને
હે પડ્યો હતો. બધાએ મળી એને જાગૃત કર્યો, પણ એ મરબડમાં સુખાએ
નેયું કે એણે-એના કમરપટ્ટામાં એક બીજું તીર સંતાડી રાખ્યું હતું, અને
તેથી તેમ કરવાનું તેને કારણ પૂછ્યું. વિલિયમ પ્રથમ ઉડાવાનું તો કર્યું પણ
બારે સુખાએ સાચેસાચું કહી દેવાનો આગ્રહ કર્યો અને જાહેરમાં વચનમાં
આપ્યું કે તને કંઈ ફરીય નહિ, ત્યારે એ બોલ્યો કે “હે જીલમગાર, ને મારા
દીકરાને કંઈ ધન થઈ હોત તો આ બીજું તીર તારી છાતીને વિંધવા સાથે
રાખ્યું હતું” આ બોલ સાંભળીને સુખા તો પોતાના સીપાઈઓની પાછળ દોડીને
બરાઈ ગયો અને ધરધર પૂજવા લાગ્યો. છેવટે એ બાવજા પાપીએ પોતાનું
વચન તોડ્યું અને બજા ટેકને બેડીઓ જડાવી કિલ્લામાં મોકલી દીધો. પણ તકારા
કામ કરતારના ચિત્તને કરી પણ એન પડતું નથી. એતરૂંથી બેજવાની અફ-
વાએ થોડી ઘણી એના કાન ઉપર આગતી હતી અને એણે હવે જાણ્યું
કે ને બજાવો થયો તો સૌથી પહેલો મનેજ મારશે. તેથી એણે પોતાના
સરદારને અધિકાર સોંપી વતન તાસી જવાનો વિચાર કર્યો. એ માટે એણે એક
મોટી દોડી તૈયાર કરાવી અને તેમાંથી પોતાની નેડે ચૂંટી કાઢેલા ત્રીશ સિ-
પાઈઓ રાખ્યા. વિલિયમટેલને પણ બમણી બેડીઓ જડાવી દોડીમાં નાંખ્યો
કે રખે એ અહિંવા રહીને તોફાન કરે. એ રીતે તા મડતોક સમજી તૈયારીઓ
કરી અને સતોરાત દોડી હંકારી મૂકી.

આ વેળા પવન સારો હતો અને દોડી સડસડાટ ચાલી. વિલિયમટેલના
મનમાં આ વખત કેવું લાગતું હશે તે વર્ણન કરવા કરતાં પોતાની એજેન્ટ સહે-
લથી તમે ધારી શક્યો. પણ એટલામાં ડુંગરપર બડકા દેખાવા લાગ્યા. એ
સમજી ગયો કે હું પકડાયો તે છતાં મારા દેશી બાઈઓએ એત પ્રમાણે સ્વતંત્ર
થવાનો ઉદ્યોગ જારી કર્યો. ખરો અને તેથી એના જિવને દિહારો મળ્યો.
એવામાં જાણે ઈશ્વરની મર્જ પણ આ જીલમગારને મારવાનો હેતુ તેમ
પવન એકદમ બદલાયો અને બારે તોફાન ઉઠ્યું. દોડી ડાઘમડોઘ થવા લાગી
અને માલે બેઠા માણસો એક બીજા સાથે ધમોધમ અથડાવા લાગ્યા.
ખારવાઓ નિરૂપાય થઈ પડ્યા અને દોડી કાંઠા તરફ ખેંચાઈ જઈ હમણાં
ખરાવાની સાથે અથડાશે એવી સમજાને દેશન લાગી. આ પ્રાણધાંત્રીના

સમયમાં તેમને સાંભરી આવ્યું કે વિલિયમટેલ હોડી ચલાવવાના કામમાં બહુજ કુશળ છે અને તેથી તેને છૂટો કરી હોડી તેના હાથમાં આપી. એણે તુર્ત હોડીનું સુકાન પાછું વાળ્યું, અને તેમને મરણભયમાંથી ઉગાર્યા. એ પ્રમાણે પોહો કાઢવાનો સમય થયો ત્યાં મુધી એણે કાગલથી હોડી ચલાવી, અને પછી તેઓ જોય છે તો જ્યાંથી નીકળ્યા હતા ત્યાંજ ઘાલું કરીને પાછા આવેલા માત્રમ પડ્યા. મુળાએ ગુસ્સો કરવા માંડ્યો પણ તેને ન ગણકારતાં એકદમ સુકાન કાંડા તર્ફ ફેરવ્યું, અને કાંડાને હોડી અડકી તુર્તજ પોતાનું ધનુષ્ય ખાંધે ચડાવી જમીન પર ફૂટી પડ્યો. સઘળા એના સામું જોય છે એટલામાં એ કોતરોમાં જ્યાંનો જ્યાં નાસી ગયો.

મુળાના માણસો જેમ તેમ કરી હોડીમાંથી સંભાળીને નીચે ઉતર્યા અને ઘોડા મંગાવી ગામમાં જ્યા નીકળ્યા. વાટે આકર્તા આકર્તા એક મોટા ઝાડની પાલમાં વિલિયમટેલ ભરાઈને બેઠો હતો ત્યાં યહને તેઓ પસાર થાય છે તેવામાં એણે સાંભળ્યું કે તેઓ મને પકડવાની અને ન પકડાઉં તો મારા કુટુંબ ઉપર વર કાઢવાનો વિચાર કરે છે. તેથી તે બહાર નીકળી આવ્યો અને એક બાણ એવું સફાઈથી માર્ફિ કે પેટા જુલમગારે મુળાનો બાણ એકદમ નીકળી ગયો. મુળાની સાથેના સવારો તો ભયભીતજ થઈ ગયા અને એ નાસીને કોતરોમાં યહને પોતાના બાધજંત્રોને જઈ મળ્યો. એને જોઈ તેઓને આનંદ આનંદ થઈ ગયો અને મુળાની મરણની ખૂબખબર માંભ-જીને તેઓને એટલો તો જુસ્સો ચડ્યો કે તેઓએ ઝપાટાની સાથે સઘળા આશ્વિઓને હાંકી કાઢ્યા.

ત્યારપછી દેટનાક વર્ષ મુધી લડાઈ ખેડેંચો ખરી, પણ તેઓએ જ આ પ્રસંગથી સ્વતંત્રતા મેળવી તે આજ પર્વત કોઈથી પણ લઈ શકાઈ નથી, અને સઘળા રિવઝ લોકો પ્રેમભક્તિથી વિલિયમટેલનું અહોનિય સ્મરણ કરે છે.

આ ચરિત્રમાં સ્વિતઝલોડની હાલની ગિયતિ તથા વચગાળાના ઇતિ-હાસનું પણ કેટલુંક વર્ણન આપ્યું છે, અને હુંકામાં આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી તથા વાંચવા લાયક છે.

કેલવળીખાતાની સ્વવરો.

જા. નં. ૨૧૩

મહિકાંઠા પાલણુપુર.

પાલણુપુર અંગ્રેજી સ્કૂલ—મે. દિવાનસાહેબ બહાદુર તરફથી. મે. ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ મારફત. ૩૭) મીઠાઈ ૩૨૦-૮-૦ ચોપડીઓ. સને ૧૮૭૮-૭૯ નું સાલનું ઇનામ. ૩૩-૦-૦ મીઠાઈ ૩૧૩ ૧૨-૦ ચોપડીઓ. સને ૧૮૭૯-૮૦ ની સાલનું ઇનામ.—રાધનપુર અંગ્રેજી સ્કૂલ—મે. નવાબસાહેબ બહાદુર તરફથી. મે. ઇન્સ્પેક્ટરસાહેબ પ્રધાન તારે ૩૧૫) ચોપડીઓ, ૩૧૦) મહેતાજીને રા. સા. ડી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર મારફત ૩૧૦-૦-૦ ચોપડીઓ ૩૧૫) મહેતાજીને મે. નવાબસાહેબ બહાદુર તરફથી—પાલણુપુર ફારસી નિરાણ—મે. પાલણુપુરના દિવાનસાહેબ શરમહમદ ખાનજી તરફથી ૩૨) મીઠાઈ ૩૧૦-૪-૦ ચોપડીઓ—ઈડર કુંવારાણા—ઈડરના મહારાજા શ્રી કેશરીસાહેબ તરફથી ત્રણ વખત મળીને ૩૪-૦-૦ મીઠાઈ. શા. હરિચંદ યોગેશ્વરસં તા. મહેતાજી રાજરામ રૂપરામ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. કડોલીના ઠાકોર બવાનસંગજી તરફથી ૩૨) મીઠાઈ—અમનગર કુંવારાણા—કુંવારાણાના ઇનામના ૩૩) ચોપડીઓ. ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ. ૩૪-૪-૮. ચોપડીઓ તા. રેળ આખાં.—પાલણુપુર તાલુકા સ્કૂલ—કડીમહાલના સુબાસાહેબ. ગણેશપંથ સીંગરામ તરફથી ૩૫) મીઠાઈ.—મહેતાજી ગૌરીચંદ મૂળજી, પોલિટિકલ એજન્ટશીના ચોપડીઓ ૩૫) મીઠાઈ મહેરખાન દિવાનસાહેબના મંજીસાહેબ મોદા પડવાંથી મોતીચુરના લાડુ તા. ચોપડીઓ. ૩૫) મીઠાઈ ૩૧૫) ચોપડીઓ. માસરણુ મુકલ કમિટિના મેમ્બરો તરફથી. ૩૧) મીઠાઈ.—મુળપુર—રાજાશ્રી. હરિલાલબાઈ દિવાનસાહેબ તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ. મે. રાધનપુરના નવાબસાહેબ બહાદુર તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ ૩૨-૮-૦ ચોપડીઓ. રાજાશ્રી મોહનલાલ પ્રેમચંદ તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ. શ્રી. ચેલચંદ દેવા તા. શ્રી. જુહા નાગચંદ તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ.—લોલારા—પોલીશ અમલદાર મુનશી. સુભામહુસેન સુભામહેર તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ—રાધનપુરના શ્રી પ્રેમલાલ શોભાગચંદ તરફથી ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ. વડોદરાવાળા હકીમ મહમદ શાખાન તરફથી ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ. ૩-૮-૦ ચોપડીઓ.—મે. રતેજન ખાનજીના કારખારી

પુરુષોત્તમ જયેન્દ્ર ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) ચોપડીયો ૩૧) મહેતાજીને. સમીના
 કોળદારી કારકુન જોડાલાલ મગનચંદ તરફથી ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ.—સાંતલ-
 પુર—યાણુદાર જયવંત લાલચંદ તરફથી ૩૧-૦-૦ મીઠાઈ. આકટિંગ યાણુદાર
 લલુભાઈ નજુભાઈ ૩૦૧ મીઠાઈ. મહુતરાના ઠાકોર સીવરામજી વખતસંગજી
 તરફથી ૩૨) મીઠાઈ. તપસીમહારાજ સુખરામ દારજી તરફથી ૩૧-૮-૦ મીઠાઈ
 સાંતલપુરના રામસંગાણી તા. રાસંગાણી જાડેજ તરફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ.
 જાડેજ કારકુન સુમઠરામ ગણેશ તરફથી ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ. સાંતલપુરના
 સંઘવી કુલચંદ ટોરશી તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. સંણવાના ઠાકોર દેવસીંગજી
 તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. સાંતરપૂર (જારી)—કારકુન પુરુષોત્તમ વખતરામ તરફથી
 ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ. વારાહીના અખત્યારી કારકુન, પીનાબર જુમચંદ તરફથી
 ૩૧) મીઠાઈ. બંકુવાના જયપતિદાર મોતીભાઈ ડોસજી ૩૧) મીઠાઈ. વાહારી
 કારકુન મહુકચંદ જયવંત તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. ૩૧) ચોપડીયો. નેટીવ. આ-
 સીરંદટ રા. ખા. આમાનરામ પધાર્યા ત્યારે ઠાકોર તરફથી ૩૧) મીઠાઈ. મહુત-
 રાના ઠાકોર સીધરામજી તરફથી ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) ચોપડીયો. સાંતલપુરના
 કારકુન મહુકચંદ જયવંત તરફથી ૩૨) મીઠાઈ ૩૧) ચોપડીયો ૩૧) મહેતાજીને.
 —વાવ—રાધણપુરના રીવાનસાહેબ હરિલાલ અમરતલાલ તરફથી ૩૨)
 મીઠાઈ ૩૧૦-૧૫-૯ ચોપડીયો. ૩૩) મહેતાજીને—વારાહી—દેશાઈ વખતરામ
 માધવજી માજી કારભારી તરફથી ૩૧) મીઠાઈ રાજેશી. મહિપતરામ પ્રધાનરામ
 તરફથી ૩૩-૮-૦ મીઠાઈ. ૩૩-૮-૦ ચોપડીયો. આકટિંગ યાણુદાર હરિકાણ પ્ર-
 બાઈકર ૦-૫-૦ મીઠાઈ. વકોલ રામચંદ્ર દેવચંડી ૦-૮-૦ મીઠાઈ. દેશાઈ વખત-
 રામ માધવજી ૩૧) મીઠાઈ. મલેક રવાજી સુરીદાસજી તરફથી વારસી ખરીદ્યા
 વખત. ૩૨) મીઠાઈ.—થરાદ—યાણુદાર જુમચંદ કુતેચંદ તા. સ્કૂલ કમિટી
 તરફથી ૩૦-૬-૦ રમાન-મોગરે જીલ્લે એડના રાણા વીજેસંગ બચ્ચરે તરફથી
 ૦-૮-૦ મીઠાઈ. રાધનપુર તાલુકા સ્કૂલ એ. નવાબસાહેબ બહાદુર તરફથી.
 એ. મહુકચંદસાહેબ પધાર્યા ત્યારે ૩૫-૦-૦ મીઠાઈ ૩૨૦) ચોપડીયો. ૩૧૦-
 ૦-૦ મહેતાજીને. એવન. વાર્ષિક ખરીદ્યા વખત. ૩૫) મીઠાઈ ૩૨૨) ચોપડીયો
 ૩૧૩) મહેતાજીને.—થરાદ—ગુખ્યધરભારી રાજેશી જુમા કુતેચંદ તરફથી
 ૩૨) મીઠાઈ. નાથ પુરાના. શા. જગન ગણેશ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ ૩૧)
 મહેતાજીને થરાના ચોની લવજી બેહેચરજી ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજી.

ધરાના યોની. નયુ પીતાંબર ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને. ધરાના યોની
મગન ચંદ્રબાણ. ૩૧-૪-૦ મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને. ધરાના પાંચાણી.
કેવળ જીવા. ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ ૩૦-૮-૦ મહેતાજીને.

(ઈંગ્રેજ સહી.) લેવચરમ સતવચરમ.

ડ. એ. ઈ. મહિઠાંકા તા. પાલણપુર

જા. નં. ૮૧૬.

જીવે બેડા.

કપડવણજ ઉર્દુ.—મહેરબાન ઇસ્કેકર સાહેબે ૩૧) મીઠાઈ વહેંચી.
કપડવણજ મુખ્ય.—મેં. કલેક્ટર સાહેબ બહાદુરે સારીકોપી લખનાર જોકરા.
બોને ૩૦-૧૪-૦ આપ્યા. કપડવણજ કંન્યાશાળા.—મહેરબાન કલેક્ટર
સાહેબ બહાદુરે વધારે હાજરી રાખનાર જોકોબોને ૩૪) આપ્યા. કપડવણ-
જ ઉર્દુ.—મેં. કલેક્ટર સાહેબ બહાદુરે વધારે હાજરી રાખનાર જોકરાબોને.
૩૫) આપ્યા. એજન્ટ મુખ્ય.—મહેરબાન ડીસ્ટ્રીક્ટ ડીપુટી કલેક્ટર સાહેબ.
૩૬-૦-૦ ચોપડીઓ. કપડવણજ.—એચ મેં. ડીસ્ટ્રીક્ટ ડેપુટી કલેક્ટર સા-
હેબે ૩૩) આપ્યા. એજન્ટ ઉર્દુ.—મેં. ડીસ્ટ્રીક્ટ ડેપુટી કલેક્ટર સાહેબે ૩૩).
આપ્યા. ડાક્ટર. કંન્યાશાળા.—દેગામ તાલુકાની સાયર મંડળીના ઈન્સપેક્ટર-
સામળબાઈ તાપીચંકરે ૩૦-૧૩-૦ મીઠાઈ વહેંચી. વાડદ.—મહેરબાન કુર્ટ
આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર મોસ કારડી સાહેબ બહાદુરે નિશાળમાં પંધારી ૩૧) ચો-
પડીઓ વહેંચી. સુડાવણસોળ.—સ્કૂલ કમિ.ના એમબર સાહેબો તા. ખીન્ન
ગ્રહસ્થોએ નિશાળમાં પંધારી પરીક્ષા લઈ ઈનામ વહેંચ્યું—પટેલ. કીસોરદાસ
મકનદાસ ૩૧)—પોલીસ પટેલ. મંગળ દાજીબાઈ ૩૦-૮-૦ શેડ. છગન.
લાલ હરજીવન ૩૦) પોલીસ પટેલ. ગીરધરબાઈ જીવાબાઈ ૩૦-૮-૦ બા-
બી મહારાજ નરોત્તમદાસ સીતળદાસ ૩૦-૭-૦ પટેલ. લલુ બાપુજી
૩૦-૭-૬ ૩૩-૨-૬ રૂબાંચુ.—મિત્રે પીજ તાબે પેટલાદના પટેલ. ઉમેદબાઈ
ખુશાળબાઈ તેના જોકરાનાં લગનની ખુશાલીમાં ૩૧) મીઠાઈ. સુણાવ.—નિ-
શાળનું વારણ થયું તે વખત ગામના સદગ્રહસ્થોએ જમામ જોકરાબોને જ-
માડ્યા તેના ખરમની ટીપમાં નાણાં બંધી તેના નામ—પોલીસ પટેલ. કુ-
વારકોદાસ બાવાજી ૩૧) ટલાટી.—દામોદર નરબેરામ ૩૦-૮-૦ મહેતાજી

વલ્લેશંકર ગોવિંદરામ ૩૧-૮-૦ પટેલ. ગલાબાઈ પુનબાઈ ૩૧-૮-૦ પટેલ.
મંથુરેબાઈ શંકરબાઈ ૩૧-૮-૦ પટેલ. મધુબાઈ બાલદાસ પટેલ. રણછોડ-
બાઈ નાથાબાઈ ૩૧) પાં. દાણબાઈ દાદાબાઈ ૩૧). (મંથુરી.)

સારસંગ્રહ.

નવા એ ગૃહોની શોધ—એડિનબ્રોની રાયલ સોસાયટીના એક પ્રોફે-
સરે હાલ નેપૂચ્ચુનની પેત્રી તફ્ફ બીજાં એ ગ્રહોએ એમ દાખી કાઢ્યું છે.
એમાંનો એક ગ્રહ સૂર્યની આસપાસ એક હજાર ને બીજો પાંચ હજાર વ-
ર્ષમાં ફરી રહેછે એમ તે ધારેછે. એમાંના પહેલાં ગ્રહને સૂર્યનું અન્ધવાળું
૧૫ અને બીજાને પહોંચતાં ૧૪ કલાકે યાંધેછે એટલે છેટે તેઓ રહેલાછે.

સૂર્યનું અન્ધવાળું—ચંદ્ર કરતાં ૩ લાખ ને પચાસ હજાર ગણેછે એમ
બતાવેલે તેનો અપ્પાલ મનમાં બરાબર ઉતરેવાને માટે, કહેછે, કે આકાશદે-
વે આપે તેટલો બધો ચંદ્રમા ધઈ જાય તોપણ તેનું અન્ધવાળું સૂર્યના અ-
ન્ધવાળાના ઓંધા બાગ જેટલું જ થાય.

બળે નહિ એવા કાગળ—બનાવવાનાં હાલ શોધે ધઈ છે. તેનો બ-
નાવનાર કહેછે કે કાગળ ને મીઠું તથા ફટકડી લંગોડાંથી તે મજબૂત થાયછે
અને બળતો નથી. તેમજ લાખ લગાડી હોય તો પાણીમાં તે બીજાં ધઈ શકતો નથી.

એક ચંચલકારી રોગ—કહેછે કે લંડનમાં (ફોનિડા) એક ઉચા-કુળની
જીવાંત છોકરી જે વરસ સુધી માંદી હતી. હાત્ર તેનો મંદવાડ જતો રહ્યોછે,
પણ તેનું આખું શરીર વીજળીની બાટરી જેવું ધઈ ગયુંછે. કોઈ એને અડે
અથવા જે પાણીના વાસણમાં એના હાથ હોય તેમાં જે પોતાના હાથ ઓ-
ળેછે, તો તે માણસને જગરા વીજળીના આચંકા લાગેછે. એક બીજાના
હાથ પકડીને વીથ પચીયં માણસ ઉભા હોય એને જે એ બાંધ તેમાંથી
છોડ એકને જરા અડેછે તો તે બધા પડી જાયછે. સ્વેદચુંગદની માફક તે
ધાતુને આકર્ષ કરેછે. જ્યારે અપ્પ પેકડવા જાયછે ત્યારે તેનું પાનું પોતાની
જાળે એની તફ વળેછે, અને તેની આંગળીને ટેરવે લપેટેલા કાગળ સહિત
સોપો વળગી રહેછે. કોઈ ઓરડામાં તે પેસેછે કે તેમાં બોલાં સઘળાં, માણ-
સોને એ આવી એમ માન્યું ને, કટકાકને ઊપ આપી જાયછે અને કે-

ટાકને પેટમાં ઉલટી નેચું-યાવડે. કોઈથી ત્યાં ચોડા સેકંદ કરતાં વધારે વાર રહી શકાતું નથી. એની ખેલ મમત કરીને ઘણી વાર રહેવા ગઈ તો તેને બીદામણી એમતાણ થઈ આવી. ઊંડરાં ને પાસે આવેછે કે લંબમાંથી જાગી ઉઠી રડવા લાગેછે, પણ તેને જરા યામડેછે એટલે તેઓ પાછા ધર-ધર લંબવા મંડી જાયછે. મોટાં માણસ ઉપર પણ તેમજ તે ધારણ નાંખી શકે છે. એનો કુતરો એની પાસે જાણે મરી ગયો હોય તેવા ધારણમાં પડી રહે છે, અને કોઈનો જગાડ્યો જગતો નથી. પણ જરા ધીમથી તેનું એ પાતે નામ લેછે કે પૂર્વ તે જાગી હોછે.

(ચિત્તો સોફિસ્ટ. અકટોબર.)

ફુનિયામાં યાહુદી લોકની વસ્તી—૭૦ લાખની છે એમ એક અમેરિકન વર્તમાનપત્રે ગણતરી કરી છે. એમાંના ૨૧ લાખ રશિયામાં, ૧૪ આફ્રિકામાં, ૫ જર્મનીમાં, ૧ ટુકોમાં, ૭૦ હજાર નેધરલેન્ડમાં, ૧૦ ઈંગ્લાન્ડમાં, ૫૦ ક્રાન્સમાં, ઇતાલીમાં ૩૫, સ્પેન પોર્ટુગાલમાં ૧, અને સ્વીડન નોર્વેમાં ૨૦૦૦ યાહુદીઓની વસ્તી છે.

વા વાઝોટાનું તોફાન—નર્થવર માસની શરૂઆતમાં વોડ્રા રેલવેની સડક ઉપર આવેલા મજવાડા ગામ આગળ એટલું બધું યથું હવું કે માણસના હાથ નેવડાં વળનંતા કરી પડ્યા અને પીપલા તથા બાવળના ઝાડો જાગી પડવાથી સડક ઉપર અટકાવ થયો.

શોધ કરનારી સ્ત્રીઓ—અમેરિકામાં હુંનરની શોધ કરીને ને તે બાબતના પટા જીવેછે તેમાં દરસાલ સરાસરી ૧૦ સ્ત્રીઓ પણ હોય છે. તેઓ ઘણું કરીને ઉપયોગી ધર સંસારી સ્ત્રીની શોધ કરેછે. આવો દશ આબાદ યાવ એમાં થી નવાઈ!

સાણમાં આગ હોલવાઈ જાય એવો સંચો—હાલ ક્રાન્સમાં એકજણે શાધી કાઢ્યો છે. તે એટલો નાનો છે કે આંધ્ર મૂડીને લઈ જઈ શકાય, અને તેમાં કેટલાક તેજબ વગેરે ને પદાર્થો હોય છે તે તેમાંથી. ઉડાવ્યા કે ગમે એવી મોટી આગ હોય તો પણ ઘણાં બૂત્તલ જાય. હાલમાં એનો અજાયબ પ્રયોગ કરી જોતાં એ પ્રમાણેની જ ખૂબી તેમાં માલમ પડી હતી.

શ્રાવિનકાળના ઉંચા માણસ—અમેરિકાનાં પુનાઈટ સંગ્રહાનંમાં એહીઓ નામ એક શ્રાવિન છે. ત્યાં શ્રાવિન ઇતિહાસ વિષે શોધ કરનારી મંડળી છે.

તેણે તે પ્રાંતના અથ કી કટાઉનથી પનામે કસખાની એક ટેકરી ઘ. એવરહાર્ટની દેખરેખ નીચે ચોડા વખત ઉપર ખોદાવી હતી. તેમાંથી ઘણાક દૈત્ય સરખાં લાંબાં પહેાળાં થમ નીકળ્યાં હતાં. જેના મુકાબલામાં લંડનના વેશ્ટમીની-સ્ટરેયમાં હાલમાં રાખેલાં, યુરોપ એશિયાનાં જીવતાં રાક્ષસ સરખાં પ્રાણીઓ તો વેંતીઆં કહેવાય. તે ટેકરી આઠ ફીટ જાડી અને મથાળે ચોસઠ ફીટ લાંબી અને બત્રીસેક ફીટ પહેાળી હતી. ખોદનાર પ્રાકૃકાલિક શાધકને તે ટેકરાના એક ભાગમાંથી માટી યા ઇંટની એક તરેહની મુડાપેટી જડી, જેમાં એક સ્ત્રીનું આઠ ફીટ* લાંબુ હાડપિંજર અને એને પડએ એક બાજકનું તે કરતાં નહાનું આથરે સાઠાતણ ફીટ લંબાઈનું પિંજર હતું; તેમાં વળી એક માટીનું પુતળું હતું તેને હજા લાગતાંજ બાંધો માટી યઈ ગયું. બીજી કબરમાં એક સ્ત્રી પુરુષનાં હાડપિંજરે નીકળ્યાં. પુરુષનું હાડપિંજર નવ ફીટ અને સ્ત્રીનું આઠ ફીટ લાંબુ હતું. ત્રીજી સમાધમાંથી એક બીજા જોડાનાં હાડપિંજર જડ્યાં તેમની માથાથી તે એડી મુધીની લંબાઈ-પુરુષના હાડપિંજરની નવ ફીટ ચાર ઇંચ અને સ્ત્રીની આઠ ફીટ હતી. બીજાં હાડપિંજર ખોદી કહાડ્યાં હતાં. તેમાંનાં નહાનામાં નહાનાની લંબાઈ આઠ ફીટ હતી અને બીજાં મોટાં દસ ફીટ લંબાઈનાં હતાં. એઓ દરેક ભિન્ન ભિન્ન સમાધોમાં દાટેલાં હતાં. એક એડોળ સમાધને ટેકવેલું એક મોહોટું મથરનું ચોસલું હતું તે ઉપર અક્ષર કોતરેલા હતાં. ઘ. એવરહાર્ટના અભિપ્રાયમાં તે અક્ષર ઉપરથી એમ જણાયછે કે આ દૈત્યજાતિ મૂર્ખો પાસક હતી. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બરના ટાઇમ્સ ઓફ ઇંગ્લિયા ઉપરથી શ્રુદ્ધિપ્રકાશ-૨. જ.

૨. જં.

સરકારી જાહેર સ્વચ્છ.

જા. નં. ૩૮ સન ૧૮૮૦-૮૧.

ગુજરાત ટ્રેનિંગકોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષામાં નીચેના ઉમેદવારો પાસ થયા છે તેના નામ.

નામ	ક્યાં બાણેલો.
૧ હરજીવન મુંદરજી વહેરા.	ધોળેરા.

* એ ફીટ ખરોખર નવો ગજ.

૨ નીચાબાઈ મોરારજી નાથક.	અમદાવાદ.
૩ લલુ છોટાલાલ ચાહા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૪ હમનબાઈ દાધીબાઈ પટેલ.	નડીઆદ.
૫ વરજલાલ ધનાબાઈ ચા.	માતર.
૬ આશારામ પરબુરામ પંચા.	ચકલાથી.
૭ ડાહ્યાબાઈ ઉમેશરામ ચા.	અમદાવાદ નં. ૨.
૮ બલાબાઈ પેદેરીબાઈ પટેલ.	સારેસા.
૯ સાંકળેધર કાળીદાસ જ્ઞાની.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૦ રણછોડ લાલદાસ ચા.	કપડવાણ.
૧૧ ખુશાજ મંગલદાસ પટેલ.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૨ લલુ જોતીરામ પંચા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૧૩ તળથીબાઈ રામદાસ પટેલ.	ચકલાથી.
૧૪ અમરતલાલ રૂમનાથજી ત્રવાડી.	ભુજાવાડી.
૧૫ ચૂનીલાલ લાલદાસ ચા.	માતર.
૧૬ દાજી ગિરધર પટેલ.	મહુધા.
૧૭ દામોદર નધુરામ જોશી.	બાવળા.
૧૮ શામળબાઈ જીવાબાઈ પટેલ.	સામરેખા.
૧૯ હરમુખરામ પરબુરામ મહેતા.	ભોરણા.
૨૦ બાઈચંદ ગોવર્ધન ગાંધી.	નડીઆદ.
૨૧ જટારંકર જમનાચંકર ઉપાધ્યા.	પેટલાદ.
૨૨ ફૂલચંદ કંકલ ચા.	અમદાવાદ નં. ૨ જો.
૨૩ ખેસોતમ પેણીરામ રાવજ.	અમદાવાદ નં. ૨ જો.
૨૪ પ્રહલાદ દેવચંકર જ્ઞાની.	ચિરમગામ.
૨૫ અમીરદીન નગુબાઈ સૈયદ.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૨૬ કાળીદાસ પ્રભાચંકર જોશી.	માતર.
૨૭ પ્રભાચંકર વિદ્યારામ પાઠક.	બારેજ.
૨૮ બોળાનાથ બેચર પંચા.	બોરીઆવી.
૨૯ લલુબાઈ ત્રીકમદાસ પારેખ.	નડીઆદ.
૩૦ લલુબાઈ ત્રિભોવન ચા.	ડોહાડા.

૩૧ હરગોવન અમદાવાદ શા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૩૨ મૂળજી જોહારામ આચાર્ય.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૩૩ બાજીભાઈ ગુજાવદાસ પટેલ.	સારસા.
૩૪ કાળીદાસ ભગવાન પુવાડ.	મોડાસા.
૩૫ મોતીભાઈ ભગાભાઈ પટેલ.	સામરખા.
૩૬ ધનેશ્વર લલુભાઈ ભટ.	ખારેજ.
૩૭ અનુપરામ કાશીરામ ઠાકર.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૩૮ છગનજાલ દલસુખરામ પંચા.	અમદાવાદ નં. ૧ લો.
૩૯ પ્રાગજી કુંવરજી નાયક.	કલપાણી.
૪૦ જીવાભાઈ બેચરદાસ પટેલ.	અક્ષીણા.
૪૧ નગીનદાસ શામળદાસ દેશાઈ.	જોળકા.
૪૨ મૂળજી ગણુપતરામ મહેતા.	વાડાસિનોર.
૪૩ હરગોવન ભૂખણદાસ શા.	ભરૂચ.

ઉરડુ.

૧ મરુમિયાં મિયાંસાહેબ સેખ.	જોળકા.
૨ હસિમખલ કાસિમભાઈ સેખ.	અમદાવાદ નં. ૮.
૩ અહમદમહમદ હાસિમ સેખ.	અમદાવાદ નં. ૭.
૪ વજીરદીન નસીરદીન સેખ.	ઉમરેડ.
૫ કાલુસા હનાવતસા ફકીર.	વિરમગામ.
૬ નખીમીયાં સૈયદમીયાં સૈયદ.	ઉમરેડ.
૭ હસિમ પિરા ધાંગી.	કપડવાણ.
૮ સૈયદમીયાં પિરસાહેબ સૈયદ.	મહુધા.
૯ મિયાંસાહેબ બડામિયાં સેખ.	ઉમરેડ.

મહીપતરામ

પ્રિન્સિપાલ, ગૂજરાત ટ્રેનિંગકોલેજ,

અમદાવાદ.